

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur,
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA.

or

Old Gujrati Poetical Series,

PART I.

POET DAYARAMS

RASIK VALI ABH, &c

Printed with annotations

By

Hargovinddas Dvarkadas Kuntakia

and

Netheshankar Pujashanker Shastri.

A. D 1890.

Price Rs 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઇશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુ ધરા (પૃથિવી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિ-માં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાલય આદિથી શરીરની સુખાકારીના સાધન નિર્માણ કરેછે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, અથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખ શાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સગભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વે પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્યથે જે રાજા પ્રજાનું રક્ષન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ મફળ થઇ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાશ્રાય ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેશ સમશેર બાહાદુર એમનો પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને મિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રદાસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઇ પડ્યા છે.

શ્રીમંત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજીત તા ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામા આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઇ ગયેલા ગુર્જર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ અથવા પ્રસિદ્ધિમા આરે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામના ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાહરેકુટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ હરગોવિન્દદાસ દ્વારિકાદાસ તથા વડોદરા નિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો હતો, અને તેસારૂં ઘણાં સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી ટેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબત મેં તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બગાર દટાઈ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિગતો પર રચેલી કવિતાના બગાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બગારને પ્રજાના ઉપયોગ-સાર બાજુ લાવી તે દ્વારા મહાવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલણુ, દયારામ, હરિભટ્ટ, મોજોમક્ત, ધીરોમક્ત, ગિરિધર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આની જલ્પ છે. રાધાખર્ચ તથા દીવાળી ખર્ચ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મગી આવી છે અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઇશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ત્રીકા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઈ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦૦ બાર હજારની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આવ્યવ આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી ગયો. આ ઉપર અનુગ્રાથી ગુર્જર પ્રજા અને મર્વ ગુર્જર વાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે. એમ સર્વ મગતું જતોને લાગ્યા વિના ગણેજો નહિ.

કવિતા વિષે એક હ્યેન કવિ લખે છે કે :—

Poetry is itself a thing of God ;
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

કવિતા સ્વત ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિષ્ઠતાદી કર્યા છે. અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ

કવિ નિમે વર્ડ્ઝ્વર્થ કહે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cares,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કર્ષ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યપદે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યતા અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમાંના કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિ-સ્તંભ પૂર્વેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો છૂર્ણાદાર કવો એ મહાયુગ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા ગજ્જનો તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખભોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

કવિના દ્રવતા અન્ત કરણમાં ઉત્પન્ન થઈ મહદયજ્ઞોના અત કરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વમી સુખાનંદ દેનાર કરિતા તેનો છૂર્ણાદાર પણ પ્રજામનીય અને પુણ્યપ્રદ છે બાળકથી વૃદ્ધ-૨૨ થી શ્રીમાન્ સુધી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કરિતા એ પણ સાધન છે એ તા એક સુખપ્રદ મા

ધનતો જીવોદ્ધાર પ્રજાના કલ્યાણસાર શ્રીમત મહારાજધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રતિરંજન કરવાના ઉચ્ચ બાવમાંનું એક સુચિન્દ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા સંભાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બાહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબાહાદુર અબાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. ખી.

ખાનબાહાદુર જમસેદજી અરદેસર દલાવ. એમ. એ. એલ. એલ. ખી.

રાવસાહેબ પીતાબરભાઈ જોશભાઈ.

રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ દારકાદાસ.

ઘરેક અચની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશ કર પૂજારી તથા કવિ છોટાલાલ નરસેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફ છે. ક્રમિટિમાંથી કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સંબંધમાં ન હતા માત્ર સોંકલિતાર્થ કામ જાણી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્ય નિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગુજરાતના ખીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ધણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિંદલાલ તથા શાસ્ત્રી નાથાશ કરની પ્રશસનીય યોધથી એકઠો ચમેલોડે, અને વધારે જથ્થો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જરૂરી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉચ્ચ સફળ થવા ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની સુદર તથા બોધક કવિતાથી વાચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રજારના યદ્દ વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જર વાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના યદ્દ પ્રકટ થશે

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા ખીજા ઘણા સદ્ગુહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તેમાટે તેમનો અત કરણ પૂર્વક આભાર માનવામા આવે છે

વડોદરા

સવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૫૦, રવિવાર

મણિભાઈ જશભાઈ.

કવિચરિત્ર.

જૂના કવિઓમાં સૌથી છેલ્લા થયેલા પણુ તેમાંના ઉત્તમ કવિઓમાં ઉંચી પં-
કિતિધરાવતા કવિ દયારામ અને તેમના પ્રયોગિષે વધારે તજવીજ કરવાની ઉત્કંઠા
મને ઘણા વર્ષથી હતી. જે કવિ છેક ૧૮૫૨ સુધી હયાત હતા, તે કવિ વિષેની
ધણી હકીકત ડોકેઈ અને ચાણોદમાંથી મળવાનો સંભવ હતો; કેમકે કવિને ન-
જરે જોએના અને તેમના સગમાં રહેલા ઘણા માણસ હજી હયાત હોવા જોઈ-
એ. સન ૧૮૭૬ની સાલમાં હું જ્યારે પ્રથમ ડોકોઈ ગયો, ત્યારે એ કવિ સંબં-
ધી મેં પડખૂંટ કરી, પણ ઘણો પત્તો હાથ ન લાગ્યો. પરંતુ તેથી નિરાશ ન
થતાં મેં મારી શોધ જરૂરી રાખી અને જે કાંઈ સામળવા જોવામાં આવ્યું તે-
ની નોંધ લીધી. બીજો વર્ષ ડોકોઈથી મને કેટલીક વધારે હકીકત પ્રાપ્ત થઈ; તો
પાણુ દીપ્તિયુગ જોગવનાર આખા હિંદુસ્તાનમાં અનેકવાર પગે ચાલીને મુસાફ-
રી કરી આવનાર એક રંગીલા મહાકવિનું જીવનચરિત્ર, જે વિચિત્ર બનાવો-
થી ભરેલું હોયું જોઈએ તે બનાવોમાંથી ઘણાજ થોડા જાણવામાં આવ્યા.
કવિ દયારામે પોતેજ જો પોતાનું ચરિત્ર લખી રાખ્યું હોત, કે પોતાની જાંદગી-
ના મુખ્ય બનાવોની નોંધ રાખી હોત, તો કેવું સારું !

કવિ નર્મદાશંકર દયારામની બાની ઉપર આશક હોવાથી તેમણે મોટે પ્ર-
યામે એ કવિરાજની કવિતાનો બારે સંગ્રહ એકઠો કરી છપાવ્યો છે, અને ન-
ર્મદામાં આપેલા ચરિત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે, કે તેમણે દયારામ વિષેની
હકીકત મેળવવામાં પણ ઘણી તજવીજ કરી છે. દયારામના માનીતા પણુ સૌ-
થી છેલ્લા થયેલા શિષ્ય રણુજીભાઈ તરફથી નર્મદાશંકરને ઘણી હકીકત મળી
આવી હોય, એમ માલમ પડે છે. દયારામના પદ ગાવામાં પ્રખ્યાતિ પામેલા
એ રણુજીભાઈનો પ્રસંગ દુર્ભાગ્યે કરીને મને કોઈ વાર થયો નહીં. કવિરાજ-
ના મુખ્ય ગિરિયામાં રણુજીભાઈ શિવાય ગિરિજાશંકર, દેશાઈ લક્ષ્મીરામ, ત્રા-
કમદાસ, ઘેટ્ટાભાઈ અમીન, વસંતરામભાઈ, લટુભાઈ કાવરથ, વગેરે હતા;
અને તેમાં લક્ષ્મીરામ દેશાઈ શ્રેષ્ઠ ગણાતા એમ મારા જાણવામાં આવ્યું (ક-
વિ નર્મદાશંકરે અમૃતરામ પંડ્યો ને ડાહ્યાભાઈ સાહેદરો એવાં બે નામ
આપ્યાં છે).

હું ડબોઈ ગયો ત્યારે એ શિષ્યોમાનો એક ઘણી બઠ્ઠક અવસ્થામાં બિ-
મારી ભોગવતો હતો એમ મારા જાણવામાં આવ્યું. એ શપ્ત થોડી મુદ્દતે
આ દેહનો ત્યાગ કરશે એમ પણ સાબળ્યું, તેથી મોડી રાતે હું તેમને ઘેર ગ-
યો. ડોસાથી બરાબર બોલી શકાતું ન હોતું, તોપણ હું જ્યારે દયારામભાઈ વિ-
ષે જાણવાને જતાશું છું, એમ તેને માલમ પડ્યું, ત્યારે તેનામાં જાણે વધારે
ચૈતન્ય આવ્યું હોય, તેમ તે વધારે આનંદથી વાત કરવા લાગ્યો. એ વ્રદ્ધ શિ-
ષ્યે દયારામભાઈના સગમાં ઘણો કાળ ગાળ્યો હતો. રજુછોડભાઈએ કવિનમ-
દાશ કરને જે હકીકત આપેલી, તેમા અને આ ડોસાની હકીકતમાં કેટલોક મુ-
ખ્ય બાબતોની અદર તફાવત પડે છે.

કવિરાજની સઘળી અથવા ઘણીખરી કવિતાનો સંગ્રહ એક ગૃહરથને
ત્યાં છે, એમ મારા જાણવામાં આવ્યું. તજવીજ કરતા માલમ પડ્યું, કે તે
નાના પુત્ર અને વિધવા સ્ત્રી મૂકી અર્ગવાસી થયેલ છે, અને કવિતાના સંગ્રહ-
નાં દર્શન થતા પણ દુર્લભ છે. છોકરા નિશાળે જાણવા આવતા હતા તેથી મેહે-
તાજની મમજુતથી કંઈ પત્તો લાગશે, એમ જાણી મેહેતાજ સાથે બાઈને કે-
હેણ મોકલ્યું. બાઈએ પ્રથમ તો જોયોક નાપાડી. ઘણીવાર આનાકાની કરી
બાના બતાવ્યા અને છેવટ માત્ર એ જો બેવાની રમ્મ આપી. મેહેતાજ સાથે લ-
ઈ હું બાઈને ઘેર ગયો. મજબૂત પેટારામા જતનથી બાંધી રાખેલાં દંદતર
બાઈએ એક પછી એક કાઢવા માડ્યાં. દંદતર છોડતા છીટના પૂઠાવાળા હાથે
લખેલા પુસ્તકના થોકડા નજરે પડ્યા. પુસ્તકો બાળબોધ દિવ્ય અક્ષરે એકજ
હાથે લખાયલાં ને પાછળથી શોધાયલા માલમ પડ્યાં. આ કીમતી ખજાનો
સાનંદાશ્રયથી નિહાળતાં મને જે લાગણી થઈ તેનું વર્ણન પણ કરી શકાતું નથી.
મરનારે સપ્તળાં પુસ્તક પોતાનેજ હાથે દયારામભાઈની મમલ લખ્યા હતાં.
જાને પાટીદાર છતાં મારા લહિયાનું કામ જેમ નેણે ઉત્તમ રીતે જાળવ્યું હતું,
તેમ તેણે પુસ્તકોને બધાવી જાળવી રાખવાનું કામ શ્રદ્ધાથી કર્યું હતું. ઉતારે-
લા એ થોડું બોળિયું અથવા અત્યુક્તિમણિકા એક જૂદા કાગળ ઉપર કરી રાખી
હતી આ લખનાર અમીન ઘેહેલાભાઈ એ દયારામનો માનીતો શિષ્ય હતો. કહે
છે કે કવિને બીજા કોઈ શિષ્યના લખવા ઉપર ભરોમો નહોતો, અને તેમને
અશુદ્ધતા ઉપર એટલી ચીડ હતી કે હાથ દીર્ઘમા ગડબડ થાય તો તેમને માથું
વાઢવા જેટલું લાગતું હતું. ઘેહેલાભાઈને પોતાની પાસે બેસાડી તે લખાવે,
કરી વંચાવે, ને ભૂંચા હોય ને સંભાળથી શોધાવે. ગૂંજરાતીમા શુદ્ધશુદ્ધની
દરકાર ગખનારા દયારામ જેવા થોડાજ કવિઓ થયા હશે, એમ કહેવામાં
આવે છે.

તા. ૧૯ મી અક્ટોબર સન ૧૮૮૨ના “જૂનશતી” માં “દયારામ અને તેની બાની” એ મધ્યાગ્ન તથા કવિ વિષે કેટલીક હકીકત આવી છે, તેના તથા કવિ નર્મદાશંકરે કરેલા વર્ણનનો ઉપયોગ આ ચરિત્ર લખવામાં કર્યો છે.

નર્મદાતીરે આવેલા પ્રખ્યાત તીર્થ ચાણોદમાં કવિ દયારામનો જન્મ સંવત્ ૧૮૨૩ કે સંવત્ ૧૮૩૩ માં થયો હતો. (કવિ નર્મદાશંકરે સંવત્ ૧૮૩૩ ની સાલ આપી છે અને તે ૭૫ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યા એમ લખ્યું છે, પરંતુ તે ૮૫ વર્ષની ઉંમરે ગુજ્યા એવી હકીકત મને મળી છે). તે જાતે નાગવેદી સાંખ્યાધની શાખાના સાડોદરા નાગર ગૃહસ્થ હતા. તેમના પિતાનું નામ પરભુરામ અને માતાનું નામ રતનબાઈ હતું. માતાપિતા કવિને કાચી વયમાં મૂકી મરણ પામ્યા હતાં, તેથી ૧૪-૧૫ વર્ષની વયે તે ડોહામાં આવી પોતાના મોસાળમાં રહ્યા હતા. (કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે તે ચાણોદમાં પોતાની માસીને ત્યાં રહ્યા હતા). કવિનો મામો ભરૂચમાં દુરજ નજીક ઉપર કારકુન હતો, તેમનું કામ કરવા સાથે કવિને પંદર વર્ષની ઉંમરે ભરૂચ મોકલ્યા. ત્યાં તેમણે મામાને ઠેકાણે દસ વર્ષ સુધી કારકુની કરી હતી.

ડોહા ચાણોદનો પ્રદેશ ઘણો રમણીય છે. ચાણોદ એક સેલાણી તીર્થ છે ભરૂચ એ રંગીલું શહેર છે. જેનું જયપણ અને યુવાવસ્થા આવાં વિચિત્ર સ્થળે જાય તે શોખીન ને રસિકજન નીવડે અને કદાચ લપટપણું પણ પામે. કેમકે જાતે સાડોદરાબાઈ એટલે કુકડ તો ખરાજ, તેમાં જાતે રૂપવાન, જન્મના કવિ, ઉદ્ધત અવસ્થાએ નિરંકુશ, સતસમાગમ મળે નહીં, અને છટેલ સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ થાય. ઇશ્વરદત્ત ભુદ્ધિ કે લાગણી પણ પાછળથી મળેલા સંસ્કાર પ્રમાણે દીપી નીકળે છે. એક વિદ્વાન લખે છે કે હિંદુસ્તાનમાં મહાતર્કવાળા કવિઓ પ્રકટ થવાનું કારણ તે દેશનું આશ્ચર્ય સ્થિતિસાધક છે. જ્યાં સૌથી મોટા ને વિચિત્ર પર્વતો, વૃક્ષો, નદીઓ, પશુપક્ષીઓ, ચિત્રવિચિત્ર રંગનું આકાશ, અને વિવિધ રંગની વનસ્પતિએ છવાયેલી રણિયામણી ભૂમિ હરદમ નજરે પડે, ત્યાં કવિઓની શક્તિ તે પ્રમાણમાં જ મોટી ને વિચિત્ર હોય એમાં નવાઈ નથી. રંગીલા પ્રદેશમાં રહેનાર દયારામ શૃંગારરસ વર્ણવવામાં ઉત્તમપણું પામે એમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.

કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે કવિનો વિવાહ જનેાઈ દેતા અમાઉ જયપણમાં તેના બાપે કર્યો હતો, તથા તે કાશીથી પાછો આવ્યો ત્યારે તેને એક નાગર કન્યા આપવા ઉભો થયો હતો. મને મળેલી હકીકત એવી છે કે તેનો વિ-

વાહ મોટી ઉમરે (૫ દર વીશ વર્ષની) તેના મામાએ ટ્રો હતો પાણુ દયાગમે પરણવાની સાફ ના પાડી કવિરાજ જન્મ પર્યંત કુંવારાજ રહ્યા હતા

કવિ નાનપણમા ગમે ત્યા રખડતા ફરતા કનગી તોરાનાળાના પ્રસંગ-મા તેમને લાવણીઓ ને ખ્યાલ ટપ્પા માતા આવડ્યા હતા, ને તે ઉપરથી-છેક નાની એટલે ચૌદ વર્ષની ઊંમરમા તે લાવણીઓ ને પદ અનાનતા એમ કહેવાય છે વખાણવાળેગ પ્રથમ લાવણી તેમણે હનુમાન ગરુડના સલાદની અને કાશીવિશ્વેશ્વરની કરી હતી એ જ ને લાવણીઓ તેઓએ કાલીમા રહીને કરી હતી મને મળેલી હકીકત ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે, કે તે લગ-ભગ પચીશ વર્ષની ઉમરે કાશી ગયા હશે, કેમકે ભરૂચના પુરજ ઉપર બ્યારે નોકર હતા ત્યારે તે ઘણીવાર ડોકર જતા ડોકરમા પેટનાદનાળા પ્રખ્યાત ઇચ્છારામ ભટ્ટજીનો તેમને સમાગમ થયો ઇચ્છારામ ભટ્ટજી ધર્મનિરપણુમા ને દાનદયામા મશહૂર છે, એટલું જ નહિ પણ તે એક અવતારી પુરુષ મનાય છે તેમની દયારામ ઉપર કૃપા થઈ ભટ્ટજીએ કહ્યું “અલ્યા ડોકરા, જાની જાત્રાખાત્રા” ભટ્ટજીનું વચન માથે ચઢાવી પોતે પુરજની નોકરી છોડી કાશી ગયા અહીં તેમણે ભાષા (મજ) નો સારો અભ્યાસ કર્યો, કાશીથી જગ-ન્નાથ, રામેશ્વર, પગેરે મહાતીર્થોની યાત્રા કરી સાત વર્ષ પોતે પાઠા આવ્યા આ વખતે તેમની ઉમર ત્રીશ જત્રીશ વર્ષની હોવી જોઈએ પુખ્ત ઉમરમા આખા હિંદુસ્તાનની મુઆફરી કરનારને ઘણી તરેહનો અનુભવ મળે, અને તે અનુભ-વના સાધનથી કવિ તરીકે કુશળતા પામે એ દેખીતું છે

દયારામભાઈ જાત્રા કરી આવ્યા પછી ડાંગર જઈ બ્યારે ઇચ્છારામ ભટ્ટજીને પગે લાગ્યા, ત્યારે ભટ્ટજી તેમના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયા દયારામની કવિત્વશક્તિ જોઈ ભટ્ટજીએ તેમને કાવ્ય કરવાની આજ્ઞા કરી, એટલું જ નહિ પણ “તું કવિ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામીશ” એવો વર આપ્યો નર્મદાશંકર લખે છે કે “કાશીવિશ્વેશ્વરજી અને મલ્લ શક્તિ આપી—મૂર્ખના ચતુર અને જળના સાધુ બનાવી દીધા” ઇચ્છારામ ભટ્ટજી દયારામની કવિતાઓ જોઈ કહેતા કે તે રસિદ્ધ મેહેતાનો અવતાર છે ખરે ! શુ ગાર સખધી રસિદ્ધ મેહેતાના ઉત્તમ પદ અને દયારામની ઉત્તમ ગરબીઓ લગભગ મળી રહે છે !

દયારામે તીર્થ યાત્રા પુજ્જળ કરી હતી તથા વાર તો તેમણે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા (હિંદુસ્તાનમા) કરી હતી, ને શ્રીનાથજી તથા યમુનાજી તો તે વચારે વાર ગએના એકનારે તો ગંગાજળની કાનડ વર્ષ પગે ચાનતા ગમેશ્વર ગયા

હતા ! રણછોડજી તો તે વારે વારે જતા જ્યારે તે રણછોડજી સંમુખ હાથમાં કડતાલ લઈ નૃત્ય સાથે ગાયન કરતા. ત્યારે સ્ત્રી પુરુષની તેમની આસપાસ દઢ મળતી, ને સૌ તેમના ગાયનથી શીદા શીદા થઈ જતાં. તે સતાર પણ બહુ સારી રીતે બજાવી જાણતા. મથુરાના મંદિરમાં સતાર સાથે જ્યારે તે બંધિત કરતા, ત્યારે સેકડો સ્ત્રી પુરુષ ખાવાપીવાનું બાન બૂલી જઈ તેમને બેઠે રહેતાં. તેમનો રાગ બહુ મધુર, બાધો ઘોડી કણકે ઘડેલો, ને ચેહેરો ખુબમુરત હોવાથી લોકને મોહની લાગતી તેમના શિષ્ય કહે છે કે તેમની નાગુદી એટલી હતી કે પાન ખાય તો ગળાની રતાશ દેખાઈ આવતી !

દયાની બાનીની મોહનીની શી વાત કરવી ? તેઓએ ઉભોઈ ચાણોદને ગાંડું ઘેહેલું કરી મૂક્યું હતું. જેમ કૃષ્ણને માટે ગોપીઓ ગાંડી ઘેહેલી થઈ જતી તેમ ઉભોઈ ચાણોદની અબળાઓ તેમના ઉપર શીદા શીદા થઈ જતી આજ પણ ઉભોઈ ચાણોદના લોકો તેમની કવિતાને માટે એટલા આશક જણાય છે કે કંઈ સીમા નહી. ત્યાંના ઘણા લોક તેમના તરફ પૂજ્ય બાવ ને પ્રેમવૃત્તિ દર્શાવે છે. જો તેમણે ધણીક સ્ત્રી સાથે રંડીયાજી કરી હોય, ને એવી અનીતિમાં જ ખ્યાતિ મેળવી હોય, તે લોકોનો તેમના ઉપર, આવો બાવ કેમ રહે ? ઉભોઈમાં હજી તેમની ચાલચલગત વિશે વિવિધ મત ચાલે છે. દયારામને વખાણનાર તથા તેમના ભાવિક શિષ્યો તેમને કૃતજ્ઞ સદાયરણી માને છે અને બીજાઓ તેમની ચાલ શુદ્ધ ન હોતી એમ કહે છે. કેટલાક કહે છે કે નાનપણમાં તેમની ચાલ ગડબડિયા હતી: મોટપણમાં તો ફક્ત રતનબાઈ મોનારણ સાથેજ તેમને સંબંધ હતો. કોઈ કહે છે કે રતનબાઈ તેમને દેવ તરીકે ગણી પૂજતી, ને તે બે વચ્ચે કોઈ પણ જાતનો આડો સંબંધ ન હોતો.

દયારામ સુમારે પચીસ વર્ષની વયે વસ્ત્રબી વૈજયંત સંપ્રદાયમાં દાખલ થયા હશે એમ લાગે છે. એ પછી કેટલેક વર્ષે તેમણે મરજાદ લીધી. મરજાદ લીધી એટલે કોઈનું સંબંધુ અપે નહીં, તેથી તેમને હાથે રસોઈ કરવી પડતી. છેક આખરને વખતે માત્ર એક મરજાદી નાગરણ તેમને રસોઈ કરી આપતી. વડોદરાના પ્રખ્યાત હરિભક્તિવાળાએ એકવાર મરજાદીનો મેળાવડો તેડ્યો હતો, તે વખતે દયારામ વડોદરે આવી કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા. તેમના શિષ્ય લક્ષ્મીબાઈ કાયસ્થ જેમણે પાછળથી સંસાર તજી મથુરામાં વાસ કર્યો તેમને ઘેર મુકામ રાખ્યો હતો. લક્ષ્મીબાઈને ઘેર રાતે ત્રણવાર બેઠક થઈ હતી. તે વખતે દયારામ હાથમાં તંબુરો લઈ ગાતા ને તેમના શિષ્ય ગામાઈ અ-

ને રણછોડ નરમાં મારગી વગાડના. એ વખત દયારામ શીઘ્ર કવિ તરીકે નવું નવું જોડીને ગાતા હતા એમ કહેવાય છે એ કારણથી તથા તેમના મધુ-ર રાગથી લોભાઈને આતાઓની કટુ મળતી. હરિભક્તિને ત્યાં પણ તેમની બેક-કે થઈ હતી અને તેમને ઘણું માન મળ્યું હતું.

કવિ નર્મદાશંકર લખે છે તેમ જોગી શિવના કરતાં જોગી કૃષ્ણની કવિ-તા કરવી તેમને વધારે પસંદ પડી હશે, અને તેથીજ કદાચ તેમણે વલ્લભી-સ પ્રદાય ગ્રંથણુ કર્યો હશે કૃષ્ણપરમાત્મા ઉપર તેમનો ગમે તેવો બાવ હશે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર તેમની પૂર્ણ આરથા હોય અગર ઘેરેલા વૈષ્ણવો-ની પેટે મહાગજઓની તેમણે ઝાઝી દરકાર કરી હોય એમ નીચેના દૃષ્ટાંતથી જણાતું નથી.

“બુદ્ધિક્રાંતાના કારકેશના મદિરના કારકાનાથજીની ગાદીના પુરૂષોત્તમજી મહાગજ જે કવિના ગુરુ થતા હતા તે ગુરુ ઉભોઈ આવેલા તેને લોકોએ સમ-જાવ્યું કે દયાગમ તો ઘણો મિત્તજી છે, ત્યારે તેણે કહ્યું કે આપણે એને દર્શન નહિ કરાવીએ. એ વાત સાંભળી દયારામે તે મહાગજની નિંદાતું એક પદ બ-નાવી મોકલ્યું. તે પદ મહારાજની પામે બેસનારા કંટલાએક મેવકોએ વાંચ્યું તો તેમાં કવિની કક્કાઈ જોઈને મહાગજ પોતે દયારામને ઘેર ગયા. દયારામે મહારાજને આવતા જોઈને બાગણું બંધ કીધાં, પણ પછી લોકોનો આગ્રહ જોઈને ઉપાડ્યાં. ઘરમાં મહારાજ પધાર્યા પછી કવિએ કહ્યું કે આ તથા તમા-રી કહી, એમ કહીને કંઠીતોડી નાખી. થોડી વાર પછી મહાગજને નરમ પડે-લા જોઈને બદારના વિવેકમાં બોલ્યા, કે મારી પામે બેઠ આપવાને બીજું કં-ઈ નથી, આ બે પુસ્તકો છે તે લ્યો. પછી પાછી મહારાજે કંઠી આંધી. એવા તે કોપી હતા. ” નર્મગદ્ય.

“ ગૂજગતી ” માં જે દૃષ્ટાંત આપ્યું છે, તે ઉપરનાથી જુદું પડે છે. માટે તે નીચે આપ્યું છે.

“ એકવાર ગોકુળચંદ્રમાની ગાદીના વિકૃતેશજી (આ નામ વંશાવળી-માં અમને જણ્યું નથી—કંઈ ફેરફાર હશે) મહારાજ ઉભોઈ પધાર્યા. દયો વૈષ્ણવી ધર્મ પાળતો. પણ મહાગજને માનતો નહિ. સધળા વૈષ્ણવો એ મહારા-જને મળવા બેઠ ધરવા ગયા, પણ કવિ ગયા નહિ, ત્યારે મહારાજે પોતાની પામે આવવા મેવકને વિનંતિ કરવા મોકલ્યો. કવિ કહે કે હું મહારાજની હોઠો નથી,

માટે જો મારી ગાદી મહારાજની બરાબરીની હોય તો બંને, આવવા ખુશી થી. આ હકીકત મહારાજના મેવડોએ મહારાજને કહી ને પછી એને નમાવા પ્રપંચ રચ્યો. ગાદી નખાવી, ને તેની તપાસ દયાએ પોતાના એક મેલા પામે કરારી, ત્યારે એ પોતે હડીને ગયો. પણ જેવો એ ગાદીપર બેસવા જાય છે તેવી ગાદી એક બીજા સેવકે ઉઘારી લીધી. ઘણા ક્રોધથી દયારામે મહારાજના મોપર તુચ્છકાર કીધો, ને શુભસાથી ઘેર ચાલ્યો ગયો. મહારાજે કહાવ્યું જે આમરી કહી છોડી નાખો, એટલે વધારે ક્રોધ ચઢ્યો, ને જે સેવક કહેવા ગયો હતો તેનાજ હાથમાં કહી નોડી નાખીને આપી ને કહ્યું કે તે “ શુભાર્થ બાવાને આપ કે લે તારી બે દમડીની કહી ! હવે કંઈ બાકી છે ” એ પછી મહારાજ જાતે એની મુલાકાતે આવ્યા. પણ પોતાના આંગણમાંથી પાછા કાઢ્યા. આથી મહારાજ ઘણા નારાજ થયા. ને એક વૈષ્ણવ, જે એમને કંઈ મદદ કરતો હતો તેણે મદદ કરી પણ છોડી દીધી, પણ કવિએ કોઈની પણ દુકાં કીધી નહીં. એ દિવસથી એણે ‘ રા’ લુવી કહી બાધવાથીજ વૈષ્ણવ કહેવાય છે એમ નથી એવો ઘણા જણને બોધ કીધો. ”

આ દ્રશ્યોથી તથા બીજા કેટલીક વાતો આપી છે તે ઉપથી કવિ ગ્રં-
થી સ્વભાવના, સ્વતંત્ર ને અભિમાની હોય એમ માન્ય પડે છે પરંતુ એવો
સ્વભાવ જ્યાં મિત્રજન જાય ત્યાંજ માન્ય પડતો, નહિ તો તે હમેશ મળ-
તાવડ ને દુઃખ મિત્રજનના હતા એમ કહેવાય છે.

ઉદ્ધત અવસ્થામાં કવિએ કેવું લક્ષ ગાણ્ય ને તોરી સ્વભાવ બતાવ્યો છે તેનું “ ગૂંજરાની ” મા આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે.

“ પોતાની સાથે પાંચ દશ પોતાના જેવા લક્ષ ગાઓને ગળીને ઘાટપર પાણી ભરવા જતાં બેઠાઓને અડપવા કરીને તેમની ગામગામ કાકગ નાખતો હતો જે ગતનબાઈ એ કવિની પ્રિય નાણિકા હતી તેનીજ ન્યાતની ન વળી તેનીજ સગી એક મોનાંગળુ બેઠેલું એક દિવસે ફોડ્યું, અને મોનાંગળુ કંઈ ના-
ગનાથી ગાજી જાય એવી ન હોવાથી કવિનું ધૈર્ય પડ્યું, ને બેઠેલાની કી-
મત માગી. કવિ પામે તો હોયજ શું કે આપ, એટલે પેહેવા નરમ થેસ જેવા થઈ ગયો ને કાવાવાવા કરીને પોતાનો પગો છોડવા મળ્યું, પણ મોનાંગળુ એ-
કની બે થઈ નહિ બીજા નામગેએ કવિને ચઢાવ્યો ને બાઈ વાને ઘેર ગયા. મોનાંગળુને તમામો બે ચી કાઢ્યો. ને એક જણે તે ખજાર જઈ મોનીને કરી. મોની હથોડા વડેને ફોડી આવ્યો, પણ તેટલામાં મોનાંગળુના હાથમાંથી ધો

તિથુ દાડી નખાની દયો નારો, તે તણુ દિવસ સુધી કરનાળીમા ભરાઇ બેઠો
 ગામમા ઘણી હોહા થઇ રહી, ને સૌ એમ ભાસ્તુ કે કવિએ આપઘાત કીધો
 હશે ને તેથી નર્મમા વણે કેમણે શોધ કરાવી કરનાળીમા કેશવાન દ નામનો
 સાધુ રહેનો હતો તેને ત્યાં સાડુ થરાને માટે કવિ ભરાઇ ગયો, પણ જાત, કુળ,
 વગેરે જાણ્યા વગર ને તુલનો ઉગતો જીવાન હોનાથી સાધુ કરનાળી ના પા
 ડી ટેનો વાદનિના આ વેળાએ કવિએ કીધો હતો ને શામાટે ધર્મના ર-
 સ્તાપરની જીવાનો દર કરવામા આવે છે તે એ સાધુને પ્રશ્ન હતો (આ
 હકીકતની એક લાક્ષણિક કવિએ બનાવેલી વૃદ્ધ ડોસાએ અમને ગાઈ સંભળાવી,
 ને તેમા સાધુઓ ૧૧ બોધાળા તરીકે કેટલી ખરી તેમ કેટલી ખોટી નિંદા પ-
 લી કીધી છે આ ગર રીમા એમ જણાવનામા આ યુ છે, કે સાધુઓ પરસ્પરી-
 ગામી હોનાથી, જીવાનોને પોતાની પાસે નખવાને અલમાય છે જીવાનો કે
 કડ હોનાથી સાધુઓના હિંદ્ર મોગે છે ન પડી તેઓ કાતો તેના જેવા યાય છે
 અથવા તેના હિંદ્ર બાહર પાડીને ફેંટા દરે છે, ને તેથી જીવાનોને પોતાથી દૂર
 હાકી કાઢે છે)

આ લાક્ષણિક પોતાના ફક્ડોને શીખવી, ને એક જણે કેશવાન દ આગળ
 તે ગાઇ સંભળાવી આમી તો માન લસ્યા, ને મોઝા કે “ એ લડકા બડા ચા-
 લાક હૈ ” આ હકીકત પ્રિને જણાવનામા આની એટલે તે ગભરાયો જાતે
 આસ્થાનાગો હતો તેથી ભય પેડો કે રખેને શાપ દે આશરે બે એક મહિના
 પડી કામણ માગમા પ્રિ નમદામા નહાવા પડ્યો તે તરતો તરતો કરનાળી
 એ ગયો ત્યાં કેશવાન દ તેને પકડી પોતાની કોટડાંએ લેઇ ગયા રાતના સ્વામી
 એ સમાધી લેઈ તે ઠારે દયાને કૃપાના સાક્ષાતકાર નશ કરાવ્યા ને તે દિવસ-
 થી પ્રિ કૃષ્ણના ઉપામક થયા, ને કેશવાન દને પોતાનો ગુરુ ગણી “ ગુરુ મોટા
 ગુરુ મોટા ” નું પદ ગાયુ કેશવાન દે આસ્તીના દીધો ને કવિની વાણી નિમ્તા-
 રને પામી ”

દયારામ એક ધ્રસ જે રડોદરે આવ્યા તે રખત તેમના શિષ્ય ગિરિજાશ-
 ક ને રણકાળી ક્યા ચાવતી હશે, ત્યાં આવનારો તેમને આગ્રહ કર્યો
 ક્યામા માત્ર વ્યાગમના ન પડેા મનાતા પણ તેમના શિષ્યો ગાના બજારમા
 એટલા ખમજાર રૂતા ને દનાની વાણીનો મોહ લોકો એને લાગતો હતો
 કે એની ક્યા યાન ત્યાં મકોગે સ્ત્રી પુરો સાબળવા આવતા દયારામબાઇ
 છાનામાના આવીને મેય ને પ્રથા ચાતુ થઇ ગિરિજાશકથી નરવા વગાડવામા
 ચૂક થઈ જોતામા કોઇ માતો મેકેના હશે, તેનાથી ના ખમાડુ એટલે તેણે

દેખા થઇ ગિરજા કરની જાહેરમાં જૂલ કાઢી તેને ચોળીલો કીવો. દયારામને આથી જરા મિઠ્ઠા તથો. તે બોલ્યા બાવાજી ! એણે કાંઈ એવી મોટી જુદા કાંઈ નથી; અને જૂલ તો સર્વથી થાય. બાવાએ કહ્યું, કે જેણે ઉસ્તાદી મેળવી હોય તે જૂલ કેમ કરે ? કવિ કહે આવી જાઓ જોઈ, તમે જૂલમાંથી કેવા બચી જાઓછો. બાવાએ એક આગળ આવી નિડરપતો નરવા પકડી એટલે દયારામે પોતે ગાયન શરૂ કર્યું. બાવાજી બળવામાં એવા નિપુણ હતા કે ખરે તેમણે બિલકુલ જૂલ ન કરી. સવારના ચાર વાગવા આવ્યા ને પ્રાતઃકાળનો વખત થયો, પણ બાવાએ નમ્યું ન આપ્યું. આસપાસ વાત ફેલાવાથી થોડા શિવાય બીજા તફારીક સેકડો લોકો આ રસિક જીવડો જોવા આવ્યા. દયારામને બધા લોકો કે બાવાજી માન મૂકાવશે. છેવટ તમણે એક અટપટો રાગ પસંદ કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તેમા પ્રાસાદિની ગુંચવણ એવી લાવી મૂકી કે આખરે બાવાજી ગુંચવાઈ પડ્યા, ને લોકોએ તાળીઓ પાડી. દયારામે ધીમાશથી કહ્યું, સાચાશ છે બાવાજી, તમારી ઉસ્તાદીમાં બાકી નથી, તમારા જેવો કુશળ બળવનાર મેં આજ પર્વત જોયો નથી, એમ કહી પોતાના ગળામાંથી સોનાની કઠી કાઢી બાવાને બક્ષીસ કરી ! દીરાની પરીક્ષા તો એવીજ કરે. આ વખતે જે કવિતા ગાવામાં આવી હતી તે તેજ વખતે બાવાની હતી એમ કહેવાયછે. જે આ વાત ખરી હોય તો શીખ્ર કવિ તરીકે તે કેટલા શક્તિમાન હોવા જોઈએ ?

એક વખત અમદાવાદના કોઈ પંડિત આગળ દયારામનાં વખાણ ચતાં જોઈ તે પંડિતે કહ્યું, કે તે પ્રાકૃતમાં કવિતા કરેછે તેથી તે માનને પાત્ર નથી. વખાણ કરનાર બોલ્યો, તેમની વાણી માત્ર પ્રાકૃત છે; પરંતુ તેમના વિચાર ઉંડા સંસ્કૃતજ છે (સંસ્કૃતમાં મહાકવિઓ જેવા વિચાર જણાવે તેવા). એ ઉપરથી પંડિતે ચોવીસ પ્રશ્ન દયારામ ઉપર લખી મોકલ્યા. દયારામને લાગ્યું કે પંડિતને મદ થયો છે, તેથી તેમણે પ્રશ્નના કાગળ તળેજ એક પદ બનાવી લખી મોકલ્યું, તેમાં પોતે એવા તરેહવાર પ્રશ્ન કર્યા હતા, કે તે વાચી પંડિત ઉભોઈ આવી દયારામને નમ્યો, અને એક માસ રહી કવિ પાસેથી પ્રશ્નોના ખુલાસા લીધા.

આળીકેટપુરના દરબારમાં કોઈ ચારણે બિહારીરાતસાધનાં દોહરામાનો એક ગાયો. એજ વખતે દયારામે કરેલા હિંદુગતાની નવને દોહરામાનો એક

દોષએ કહી ગતાઓ. એ દોહરામાં એવો પ્રસંગ વર્ણવ્યો હતો કે જાણે નાયક (કૃષ્ણ) નાયકાઓ (ગોપીઓ) ની વચ્ચે થઈ પસાર થાયછે, તે વખત એક નાયકાએ દોહરાનું એક પદ કહી તેમાં કંઈ સવાલ કર્યો, તેનો ઉત્તર નાયકે ખીજા પદમાં આપ્યો; એટલે. ખીજા નાયકાએ સવાલનું ત્રીજું ચર્ણુ કહ્યું, તેનો જવાબ નાયકે એથા ચર્ણુમાં દીધો. રાગએ બાટને પૂછ્યું, આ એ દોહરામાંથી કયો ચદે ? બાટે કહ્યું ' તુલના કરી બેમાંથી કયો ચદિયાતો તે નક્કી કરવાની મને સૂઝ પડતી નથી, મને તો બંને સારા લાગે છે. રાગએ કહ્યું, બિહારીદાસના દોહરામાં લૌકિક સુંગાર છે, અને દયારામનામાં કૃષ્ણને નાયક ગણી ભક્તિસુંગાર ગાયો છે માટે તે ચદે.

કૃષ્ણ રાધા આદિ દેવ દેવીને નાયક નાયકા લઈ સુંગારનું વર્ણન કરવું એ ભક્તિ મનાય છે, અને તેવે પ્રસંગે ગમે તેવો ઉધારો સુંગાર વર્ણવે, તોપણ કવિ વિષે જેમ લોકોમાં તુચ્છકાર થતો નથી, તેમ જન સમૂહની સમક્ષ બેરાં-તે જાહેર રીતે ગાય, તોપણ સાધારણ લોકો બાધ લેતા નથી. પુષ્ટિમાર્ગના કવિઓને કદાપિ તેમના પંથને અનુસારે એવી કવિતાની છૂટ મળે, પરંતુ પ્રેમાનંદ જેવા સ્વામીનારાયણના ત્યાગી સાધુ પણ એવા સુંગારમાં ખૂબ ધૂમે, એ શું નવાઈ સરખું નથી ? નૃસિંહ મેહેતાએ અને દયારામે એટલો ઘેરેલો સુંગાર ગાયો છે, કે તેનો જો ભક્તિના આચ્છાદનવડે ઢાંકીપીછોડો ન થઈ શકતો હોત, તો તે કવિઓ ખરેખર નિઘ ગણાયા વગર રહેત નહીં. જેમના વિચાર આવી જાતની ભક્તિને અનુસરતા નથી, તથા જેઓ પુષ્ટિમાર્ગના વૈષ્ણવી સંપ્રદાયમાં નથી, તેઓ આ કવિઓના સુંગાર વર્ણનને ધિક્કારે છે. ભક્તિને કે ખીજે ગમે તે નિમિત્ત પણ જો કોઈપણ વર્ણવેલો રસ મનુષ્યના મનોવિકારને હરકેરી તેમને અવજો માર્ગે ચઢાવે એમ હોય. તો તે નિંદવા લાયકજી ગણાય. દયારામે હદબાહારતઈ જે જે સુંગારની કવિતા કરીછે, તે એવાજ પ્રકારની ગણવી જોઈએ.

પરંતુ ખરોખર તપાસનાં કવિઓ કરેલી વ્યભિચારી સુંગારની કવિતા ધખી છે એમ માત્રમ પડે નહીં. તેમની કવિતાનો મોટો જથ્થો શુદ્ધ સુંગારનો માત્રમ પડે. સુંગાર એ જેમ રમમાં પ્રધાન છે, તેમ એનેજ જે કોઈ મુખ્યત્વે અને સારી રીતે વર્ણવી જાય, તે લોકોમાં માનીતો થાય, અને કવિ વર્ગ-

માં ખ્યાતિ પામે એ દેખીતું છે. જે એકસો શૃંગારજ લઘુએ, તો મને લાગે છે, કે એ રસમાં દયારામ પેહેલા નંબરના કવિ ગણી શકાય. સુર્જર વિઠાનો બહુ કરીને આ કવિને ત્રીજો નંબરે એટલે સામળમટ્ટની નીચે મૂકે છે; અને કેટલાક તો તેમને સામળમટ્ટથી ચઢિયાતા ગણી જીજો નંબરે મૂકે છે. દયાગમના બંધા ગ્રંથો જોયા શિવાય તેમની કવિત્વશક્તિની તુલના કરવી યોગ્ય નથી, એમ કવિ નર્મદાસંકર જણાવે છે, તે યથાર્થ છે. તેમની ઘણી કાવ્ય હજી અપ્રસિદ્ધ છે. જે જાહેરમાં આવી છે, તે સુખ્યત્વે શૃંગાર રસની છે, અને તે ઉપરથી એમને કોઈ ગૂજરાતના બાયરન ગણે છે.

ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થયેલી કેટલીક કવિતા ઉપરથી તે વાંચનારે કવિની કાંઈ વિશેષ શક્તિ જોઈ હશે. ઋતુવર્ણન એ તેમની પ્રૌઢ કવિત્વશક્તિ દેખાડી આપે છે. આજ સુધી ગૂજરાતી કવિતા ઉપર કોઈ કોઈ એવો દોષ મૂકતા, કે તે બાપાની બાળ્યતમાં નિર્માલ્ય હોય છે. બાપાની પ્રૌઢતા, કાકિન્ય, કે પડિતાર્થ ગૂજરાતીમાં હોતી નથી. જેમ ગૂજરાતી બાષા જાતેજ સાદી ને સરળ છે, તેમ તેમાં થયેલી કવિતા પણ તેવાજ પ્રકારની છે. પરંતુ દયારામનું ઋતુવર્ણન જીજી જૂની કવિતાથી આ બાળ્યતમાં જૂદું પડે છે. બાપા અને અર્થ બનેની પ્રૌઢતા એમાં જણાય છે. દયારામે સંસ્કૃતનો અને સાહિત્ય ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ, તેની 'પણુ' એથી ખાતરી થાય છે. પ્રભોવં બાલ્યનીની કવિતા હિંદુસ્તાની ઢંગ ઉપર છે. આજુ કહેવતોનો ઉપયોગ કરી આવી સુદર પ્રસ્તાવિક કવિતા બનેલી પ્રાચીનકાવ્ય સંગ્રહમાં આપણે પ્રથમજ જોઈએ છીએ. કહેવતોને ધર્મબોધના માધન કેવી ખૂબીથી કવિએ કરી બતાવ્યાં છે, તે જોઈ આનંદ થાય છે. મનમતિ સવાદમાં પણ કહેવતોનો ઉપયોગ કરેલો જોવામાં આવે છે. એ અંવાદ અનુભવસિદ્ધ ને અમરશરક છે, પણ આ ગ્રંથમાંના રસિકગદ્ય અને પુરુષિયગદ્ય વગેરે ગ્રંથો જોવાથી કવિની સૂક્ષ્મવાદશક્તિ તથા સ્વમત્ત સ્થાપન કરવાની સુક્તિ જોઈ વાંચનારને તેથી પણ વધારે આનંદ થશે.

દયારામની બાપા શુદ્ધ ગૂજરાતી અને તેમની શૈલી બહુ કરીને સગ્ગ જોવામાં આવે છે. શબ્દસાહિત્યમાં કદાચ તે ના કવિઓને પછાત પાડે છે એમ કદી શકાય; કેમકે તેમણે શબ્દ પરદગી એવી સંબાળથી કહેલી જોવામાં આવે છે, કે તેવડે તેમણે કાઢેલા મનના ઉભરા કે આપેલુ તાદ્દશ ચિત્ર વિશેષ આકર્ષક, આનંદદાયક, અને મધુર લાગે છે. શબ્દમાં રહેલી

મોહની તેમણે શોધી કાઢી છે, શબ્દની કઠોરતા કે કોમળતા તેમણે પિછાણી છે; અને કયા રસને કેવા શબ્દ અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ થશે તે તેમણે અવલોક્યું છે; એવી અટકળ બાધી શકાય છે.

કવિએ બાપા (મન) ની અદર ધણી કવિતા કરી છે. તેમણે કરેલી શતસાંઈ વિદ્વાનો પ્રમાણ કરે એવો અથ છે એમા ગૂઢપણુ એટલું છે કે તેની ટીકા તેમણે જતે કરેલી છે. મન બાપાનો કવિએ સારો અભ્યાસ કર્યો હતો એમ એમની તે બાપામા કરેલી કવિતા ઉપરથી માલમ પડે છે. તેમણે કવિત્ત્વ મરેડી ને પમ્પળીમા કવિતા કરેલી છે. આ પ્રમાણે બીજી બાપાઓની માહિતી તેમણે લા' ધી મુદ્દા કરેલી મુસાદરીવડે પ્રાપ્ત થઇ હતી સાગ કવિની વચ્ચે જાગતા અવ્યોજનની જરૂર છે બાપરને ઈશાવી, ગ્રીસ, ને સ્વિત્ઝ-લ્લાંડમાં મુસાદરી કરી હતી, એટલું જ નહીં પણ સ્વિત્ઝર્લાંડના સુદિસૌ યંથી (જીજ્ઞાસિતુ પણ ખર) મોહિત થઈ તે ધણી વાર ત્યાંજ રહેતો. યાત્રા એ પર્યટનને માટે ધર્મશાસ્ત્રે મૂકેલી અગત્યની ફરજ છે, અને તીર્થો દેશને દરેક છેડે તથા ગમણી સ્થળોએ મુકગ કરેલા હોવાથી યાત્રા કરનારને આખા હિન્દુસ્તાનમા અને તેના સુદર ભાગોમાં ફરવાની જરૂર પડે છે. એથી કવિઓને વિશેષ લાભ થાય એ સ્પષ્ટ છે.

એવી રજુગોડના કહેવા ઉપરથી દયારામે ૧૩૫ અથ અને બીજી મૂટક કવિતા કરેલી એમ કવિ નર્મદાશંકર જણાવે છે. અને મળેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે, કે તેમણે કુલ અથો ૨૦૮ બાધ્યા, અને તે ઉપરાંત સવા લાખ મૂટક ૫૬ કર્યા આમાં કેળી સમ્યર્થ છે તે હાય કહી શકાતું નથી. કેટલાક એમ કહે છે કે કવિ ધણીવાર શીઘ્ર કવિતા કરતા, અને તે કોઈ ઉતારી લેનાર ન હોય, તો એમની એમ ગાવી જતી વર્ગો ધણે પ્રમગે કોઈ ઉતારી લે, તે તે તેની પામેજ ને, એટલે પ્રમિદ્ધીમાં ન આવે 'ગૂંજરાતી' જણાવે છે કે આ-જોડ ડોળોઈમાં જીએ ને મોદેથી ગાયડે, તેનો ને કોઈ ઉતારો કરે તો તેવડે મોટો સમદ પાય ને અથો તેમના શિય ઘેરવામાઈએ ઉતાર્યા છે, તેની માદી તેમણે આખા પ્રમાણે નીજે ઉતારી ઇ

દયારામકવિકૃત ગ્રંથો.

૧ કલેશકાંકાર.	૨૮ પ્રેમરસગીતા.
૨ પુષ્ટિપથરહસ્ય.	૨૯ રૂકિમણીવિવાહ.
૩ અકળચરિત્રચંદ્રિકા.	૩૦ સલ્યભામાવિવાહ.
૪ સિદ્ધાંતસાર અ.ય.	૩૧ રસિકરંજન.
૫ વિગ્રહિવિલાસ અં.ય.	૩૨ સ્વરૂપતારતમ્ય અં.ય.
૬ પ્રમેયપચાત્ર તથા સ્વાંતકરણ સમાધાન.	૩૩ પિંગલસાર અ.ય.
૭ બ્રાહ્મણ ભક્ત વિવાદ નાટક.	૩૪ ચાનુરચિત્તવિલાસ.
૮ ક્ષમાપરાધધોડશી.	૩૫ કૌતકરત્નાવળિ.
૯ રસિકવલ્લભ અ.ય.	૩૬ અન્નમેલનું આખ્યાન.
૧૦ મનમતિસંવાદ.	૩૭ ચિતામણિ.
૧૧ શ્રીયમુનાસ્તવન. (૭૬ જુ- જગી)	૩૮ શ્રીભાગવતનું માહાત્મ્ય.
૧૨ શ્રીપુરૂષોત્તમપંચાગ.	૩૯ હરિભક્તારત્નમાળા.
૧૩ શ્રીકૃષ્ણયજ્ઞોત્રશતનામચિંતા- મણિ.	૪૦ મગજાનદમાળા.
૧૪ શ્રીવૃંદાવનવિલાસ.	૪૧ ભક્તિપોષણ અ.ય.
૧૫ વસ્તુદ્ધનામદીપિકા.	૪૨ વિશ્વાસાગત અ.ય.
૧૬ શ્રીભાગવતઅનુક્રમણિકા.	૪૩ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમાધુરી.
૧૭ શ્રીગીતામાહાત્મ્ય.	૪૪ પ્રસ્તાવિપિયૂષ.
૧૮ શ્રીકૃષ્ણનામાવળિ.	૪૫ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમંજરી.
૧૯ શ્રીહરિભક્ત ચંદ્રિકા	૪૬ સ્વભ્યાપારપ્રભાવ અ.ય.
૨૦ પ્રસ્નોત્તરમાલિકા	૪૭ શ્રીગુરૂપ્રભાવચંદ્રિકા.
૨૧ મન્નવિલાસામૃત અ.ય.	૪૮ શ્રીકૃષ્ણનામરત્નમાલિકા.
૨૨ શ્રીકૃષ્ણસ્તવનચંદ્રિકા.	૪૯ શ્રીકૃષ્ણનામામૃતધ્વનુલલુ.
૨૩ પ્રબોધબાવની.	૫૦ શ્રીકૃષ્ણનામામૃતધારા.
૨૪ શિક્ષા તથા પરીક્ષા પ્રદિપ અ.ય.	૫૧ વિનયબત્રીશી.
૨૫ શતસૈવા.	૫૨ અષ્ટપટરાણીનો વિવાહ.
૨૬ દશમઅનુક્રમણિકા.	૫૩ બ્રાંતિભજન.
૨૭ પદ્યકવ.	૫૪ શ્રીકૃષ્ણનામચંદ્રકળાસ્તોત્ર.
	૫૫ શ્રીહરિભક્તા—
	૫૬ કાળજ્ઞાનસારાંશ
	૫૭ મૂર્ખલક્ષણાવળિ.

આ શિવાય બીજા અંથ નીચે પ્રમાણે જાણવામાં આવ્યા છે. ચિંતાચૂર્ણ,
ગુરુશિષ્યસંવાદ, અંતઃકર્ણસમાધાન, અનુભવમંજરી, અને પ્રેમમંજરી.

તેમણે કરેલા બધા અંથ કંઈ મોટા નથી; કેટલાક તો માત્ર બે ચાર
પૃથના જેવામાં આવે છે. તેમણે હેલ્લો અંથ પ્રત્યોત્તરમાલિકા નામનો બાં-
ધ્યો હતો, જેનું પૂર ચાર હજારનું કહેવાય છે. એ અંથ અધુરો રહી ગયો છે.

દ્વારાએ ઉત્તરાવસ્થામાં બાર વર્ષ સુધી બિમારી ભોગવી હતી, અને તે
વખત તે માત્ર અચ્છર દૂધ પીને રહેતા એમ કહેવાય છે. તેમને મૂત્રકમ્પૂનો
મોટો વ્યાધિ હતો. કવિ નર્મદાશંકર લખે છે, કે તેમને પાંચ આઞ્ઞર રતા.
ગુદે ત્રણ બગદર, તાવ, પરમિયો, સારણગાક ને અંતરગળા. કેવા ભયંકર
વ્યાધી!! એમ છતાં કહે છે કે તે બિલકુલ દવા કરતા નહીં. બ્યારે કોઈ દવા
કરવાની સલાહ આપે, ત્યારે તે કહે કે, એ તો દેહના ધર્મ છે, તે દેહને પીડેજ.
આટલી પીડા છતાં, બ્યારે તથુરો લઈ ગાવા મચે, ત્યારે જાણે કોઈ જાતની
દુખ ન હોય. તેમ તે આખી રાત આનંદમાં ને એકી પલાંડીએ કાઢે. ગાયન
બધ કર્યા પછી પાંચ સાત વાર લાગલગત ખેસાજ પાણી સારું જવું પડે.
ને પછીથી તે થાકીને લોથ થઈ પડે. આવી બિમારીમાં રતનબાઈ સોનારણે
જેવી તેમની ચાકરી કરી છે, તેવી પરણેલી પત્નીઓ પણ કવચિત્તજ કરતી
જેવામાં આવે છે.

કવિએ ઈશ્વર શિવાય કોઈ મનુષ્યની પ્રશંસા કરી નથી, તેમ તેમણે કો-
ઈ આગળ લાઇ ધર્યો નથી. એમ છતાં લોકો તેમને ધણી ભેટ કરતા. પોતે
ખાયાપીવામાં શોખી હોવાથી તે પાછળ તેમને કંઈક વધારે ખર્ચ થતું. વળી
અનેક જ્ઞાતિઓ કરવામાં ખર્ચ થયું હોય તે, તથા પોતે જીવતક્રિયા કરી રૂપિ-
યા ચાર હજાર ખર્ચેલા તે જોતા લોકોએ તેમની સારી કદર જુઝી દશે એમ
લાગે છે. કવિનું શરીર ગૌર, પાનજી ને દેખાવડું હતું. તે ટીપે ચૂવે એવા કસું-
બજ રંગની સાદોદરીઆ ઘાટની પાંચડી, મક્કમલના ઝીણું અગરખાં, ને નાગ-
પુરી ઘાંતિયાં પહેરતા. સાધારણ માણસ કરતાં લગભગ બમણા આદાર એ-
મને હતો એમ કહેવાય છે, અને તેથી તેમનો બાધો મજબુત હોવો જોઈએ,
એવું અનુમાન થાય છે.

તેમણે અંતકાળે કરેલી કવિના ધણી બેધક છે. " ગરજ પડ્યો છું રે
શ્રીદરિ " વગેરે જે પદો ગાયાં છે તે એ મહેનાં છે. કદાશ પોતે ગુનરેલી ઉદ્ધ-
ત જીંદગીનું નેમને એ વખતે જાન ગયું દશે. માંદગીના વખતમાં તે એકવા-

૨ પોતાના મોં આગળ પડેલા ઢેખાળા સામુ જોયા કરતા હતા, તે જોઈને પા-
સે બેઠેલાએ પૂછ્યું, એમા શુ જુવો છો? કવિએ કહ્યું, મૂળે આખી ઈંટ હતી,
તેની અથડાઈ કૂટાઈને આવી દશા થઈ, તે ઉપરથી મને વિચાર થાય છે કે,
મારી કવિતાની પણ પાછળથી આવીજ દશા થશે; કેમકે નકલ કરનારા અર્થ-
નો અનર્થ કરી નાખશે, તથા મારી કવિતા યથાર્થ સમજનારા પણ કવચિત્
મળશે. આથી મને દિલગીરી થાય છે

દયારામે સ વત ૧૯૦૮ માં એટલે સને ૧૯૫૨ મા દેહ મુકી.

દયારામે પોતે લખેલું પુસ્તક તથા પોતાનો તબુરો શિષ્ય વસતરામને
ત્યાં છે કવિની અસલ છબી રતનબાઈ મોતારણ પામે હતી. તે બાઈ તેની
નિત્ય પૂજા કરતી. એ છબી કયા ગદ્ય તે જાણવામા નથી. તેમના શિષ્ય ર-
ણછોડને ત્યાં જ છબી છે, તે અસલ નથી, પણ અસલ ઉપરથી લેવાયલી ન-
કલ છે, એમ કહેવાય છે.

ગ્રંથવિવેચન.

ગૂજરાતી ભાષાના ઉત્તમ કવિઓમાંના દયારામ પણ એક છે. તેમણે ગૂજરાતી ભાષામાં જે અતિ સુરસ કાવ્યરૂપ પદ, ગરળીઓ, વગેરે લખ્યા છે તેથી તે એટલા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે કે તેનાથી કોઈ પણ ગૂજરાતી ભાગ્યેજ અજાણ્યો હશે. દયારામની વાણી મધુર અને ચિત્તાકર્ષક છે. તેણે કેટલાંક કાવ્યો પણ લખેલાં છે અને તેમાં શૃંગાર એવો ઉત્તમ રીતે વર્ણવ્યો છે કે ન્યાયે આપણે તેના ભક્તિભોધક્રમ યોગ્ય જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને કાંઈક વિરમય લાગે છે. તેમણે કેવળ શૃંગારનાજ ગ્રંથો લખ્યા છે એમ નથી, પણ પ્રસ્તુત રસિકવલ્લભ વગેરે ભક્તિ માર્ગના પણ ગ્રંથો લખ્યા છે. જેમાં શૃંગારની છાયા પણ નથી, તથાપિ તે કૃષ્ણ રાધાનો શૃંગાર વર્ણવતા હોય તેમાં જેવી તેમની વાણી પ્રિય લાગે છે તેજ પ્રમાણે આ રસિકવલ્લભ અને પુષ્પિપથરહસ્ય વગેરેમાં પણ તેમની વાણી પોતાની સ્વાભાવિક મધુરતા તજી દેતી નથી ! દયારામભાઈ વલ્લભાચાર્યના મતના મરજની વૈષ્ણવ હતા તેથી આગ્રહ પૂર્વક પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરે એ દેખાઈતું જ છે. અને તેમના સ્વભાવની કૃષ્ણતા, દૃઢતા, હક, મતાગ્રહ, વગેરે કવિના ચરિત્રને લગતા ખાસ ગુણોનું સ્વરૂપ પણ તેમના જીવન કાવ્ય ગ્રંથો કરતા આવા ગ્રંથોમાંથીજ વધારે સંગ્રહ રીતે બાધી શકાય છે. ખરા કવિઓ બહુધા સ્વતંત્ર અને નિઃપૃહી હોય છે. તેઓએ કવિતા રચવી એ તેમના પોતાના આનંદને અર્થ છે અથવા એવો તેમનો સ્વભાવ છે. તે છદોગદ્ધ લખે, રાગળદ્ધ લખે, ગદ્યમાં લખે કે વ્યાખ્યાન માગ કરે, પણ તેની વાણીમાંથી કવિતાની ચમત્કૃતિ નાશ પામતી નથી. પણ જે પ્રાસાદિત કરિ ન જતા ધન, માન, કીર્તિ, વગેરેની લાલચથી જે કવિતા કરે છે તેમની કવિતામાં નેવો ચમત્કાર ભાગ્યેજ હોય ! ગદ્યજોની બિરદાવણિ કે પ્રશસ્તિ લખનાર કવિઓ લોકરંજનપદ્ધતિના અપવાદમાંથી બચી જાય છે, કેમકે તેમની કવિતાનો તે મુખ્ય વિષય નથી પણ કાર્યવશાત્ તેઓ તેમ કરતા જાણ્યા છે. દયાગમે તો કોઈની સ્તુતિ કરીજ નથી પણ માત્ર સંપાદકને જે પોતાના ઉપાસ્ય દેવ તેમનો મંત્રોગ વિપ્રલબ વગેરે વહાને મા-

ક્યા પછી વૈષ્ણુવમતની પુષ્ટિ તથા ઉપદેશને અર્થે ૬૯ કૃમર બાંધીને રસિકવલ્લભ વગેરે અથો લખ્યા છે. આ અથોગા શું છે તે આપણે હમણા જોઈશું, તે પહેલાં એટલું કહેવું જરૂરનું છે કે કાવ્ય તરિકે નિરીક્ષા કરવા જેવું એમાં વિશેષ નથી; જો કે છદોબદ્ધ વાણી છે અને તે કવિના મુખની છે તેથી તેમાં તેની સ્વાભાવિક મધુરતા, કવચિત્ શબ્દ અને અર્થના અલંકાર, દેવ વિષય, રતિભાવનું વર્ણન, નગરાસ્તિનું વર્ણન, ગુરુનો મહિમા, શિષ્યનો વિનય, ધર્માદિ તો દૃષ્ટિએ આવશેજ, તથાપિ એને કાવ્ય વર્ગમાં મૂકવો કે કેમ એ વિચારની વાત છે.

વૈષ્ણુવ અપ્રદાયના કોઇ ભક્તને આ અથ જેમ પ્રીતિકર થશે તેમ ખીજને-તેથી વિરુદ્ધ મતવાળાને પણ તે ઘણે દરજ્જે પ્રીતિકર થશે એમ આ અથ જેઈ અમે કહી શકીએ છીએ. કેમકે કવિએ પોતાનો મન પ્રતિપાદિત કરવાને જે જે યુક્તિઓ અને પ્રમાણની યોજના કરી છે, પ્રતિપક્ષીની યુક્તિઓનું ખડન કર્યું છે, જેનું નિરાકરણ કરતાં પોતે ગુચ્છાધિનય તેને યુક્તિ પુર મર ઉડાવ્યું છે, એ સર્વમાં કવિની કારીગરી રમૂજ સાથે મનન કરવાને સાહિત્ય આપે એવી છે, જો કે કવિએ પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતજ સત્ય છે અને ખીજનો અસત્ય છે એ વિષે મન આપવાથી અમે વેગળા રહીએ છીએ. બુદ્ધિ આ રસિકવલ્લભમાં વેદાન્ત મતનું અથવા ખરી રીતે કહીએ તો વેદાંતના જે જ્ઞાનનો ગુપ્ત વેદાંતીઓ ઉપરો ઉપયોગ કરી ઉભયતો બ્રહ્મ થઈ જાય છે તેનું ખડન કર્યું છે. વેદાંત જેવા વાદના મહન વિષયનું ખડન કરી શુદ્ધાદિત નામથી ઓળખાતા દ્વૈત માર્ગનું આવા નાના અથમાં સ્થાપન થાય અને તેમાંથી કાંઈ પ્રશ્નો ન ઉદ્ભવી શકે એ ન માનવા જેની વાત છે, પણ શ્રીવલ્લભાચાર્યે તેવા અથો લખ્યા છે તેના આધારથી કે પછી કવિની સ્વન કલ્પનાથી મમયને અનુકૂળ આ અથ કવિએ રચ્યો તે સારો વખણાયો હશે એમાં શક નથી.

અંથનો વિષય ધર્મને લગતો છે, મારે તેનું વિવેચન કરી અમુક નિર્ણય કાઢી આપવો એ કામ વિવાદ ઉત્પન્ન કરનારું છે, તોપણ એટલું તે કહેવું નિરપેયગી નહિ અણાય કે જે પુરોગાની શુદ્ધિ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરી શકતી નથી, અથવા પ્રવેશ કરી સહે છે તો તેમાંથી કાઢએક ૬૯ નિર્ણય ઉપર

આવતી નથી, અથવા આવે છે તો તે પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખી આત્મહિત કરી શકતી નથી, તેમને ઇશ્વરભક્તિ કરતા વધારે શ્રેયઃકર જીવું શું છે ? ભગવદ્ગીતામા પણ તત્વવેત્તા બ્રાહ્મણ મહાત્મા કહે છે કે, “ અવ્યક્તાદિગતિર્દુ સદેહવાદ્વિસ્વાપ્નતે—અવ્યક્ત ગતિને પ્રાણીઓ દુ ખે કરીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ” અર્થાત્ જે વસ્તુ સ્પષ્ટ જેવા જાણવામા આવતી નથી તેને વિશે ચિંતનની વૃત્તિઓનો આરોપ કરીને અથવા તદ્દ્રૂપ થઈને સ સારના વિષયોમા મનથી ઉદ્ભવ રહેતું આતિ દુષ્કર કાર્ય છે સાધ્યજ્ઞાનની આ વાત કહી, યોગધર્મ પણ આતિ કઠણ છે પ્રાણાયામાદિ પ્રદાનથી મનની એકાગ્રતા કરી તેને ચિત્ત કરવામા જે ક્ષત છે તે સહુ દોષ જાણે છે ત્યારે આસ્તિક મનુષ્યે ક્યા પોતાની શ્રદ્ધા સ્થાપન કરી ? એજ બ્યાસમહાત્મા ભાગવતમા કહે છે કે, “ સ્થિતપ્રાદયેહરિચિરિચિહરોતિસજ્ઞા શ્રેયામિતજ્જલુસત્તત્તનોર્નૃનાસ્યુ—જગત્ની સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને લય ૩૫ કાર્યને વિશે એકજ ચિન્મયતત્ત્વ હરિ, બ્રહ્મા અને હૃદય, એસ નામ ધારણ કરે છે, તેમાથી જે સત્ત્વભૂતિ તત્ત્વ હોય તેના ઉપામનથી—તેની ધ્યાનધારણાથી— તેનેવિશે અનન્ય પ્રેમ રાખવાથી કલ્યાણ થાય છે દયારામે એજ સિદ્ધાંત સ્થાપિત કર્યો છે અને નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિએ જોવાથી તે દોષ શાસ્ત્રને કે મતમાગને વિરોધી નથી જો કે તેમા અદ્વૈત વાદનું ખડન કર્યું છે, પણ તેનું તાત્પર્ય એમ નીકળે છે કે આવેજ અદ્વૈતમાર્ગ જોઈ માનવો હોય અને પછી “ અહમ્બ્રહ્માસ્મિ ” થઈને યથેષ્ટ આચરણ કરતો હોય તો તે સર્વથા નિઃશય છે વેદાંતના આચાર્યો પણ એવા વિપરીત ચાલીને નિઃદેશ છે.

રમિડનધબના આર મમા કપિ વલ્લભ મતાનુયાયીને ઘટે તેનું મગજાચરણ કરીને પગી નવ પદ સુધી તીર્થયાત્રાનું વર્ણન કરે છે તે પોતે નાનપણમા અનેક તીર્થ દ્રવ્યો હતો તેનું સ્મરણ કરી કરીને તેણે સક્ષિપ્ત તીર્થયાત્રા વર્ણવી હોય એમ જણાય છે દશમા પદમા તીર્થ યાત્રા કરીને આવેયો શિષ્ય વૈષ્ણવ ગુરુને મળે છે અને પૂછે છે કે હે ગુરુ ! આસતિક કલ્યાણ કેવી રીતે થાય ? ગુરુ ઉત્તર આપે છે કે પરમેશ્વરને પૂજવાથી—ભજવાથી. ત્યારે શિષ્ય પૂછે છે કે પરમેશ્વર કેટલા છે ? ગુરુ—એક જીજ્ઞાસુ દેવો છે તો ખરા પણ ને હરિથી નમળા છે માટે તેમને ન પૂજવા, આ સિદ્ધાંત બતાવવામા દયારામ બાઈ જીજ્ઞાસુ દેવોને નિઃદતા નથી પણ મર્યાદા કરતા એકજ ઇશ્વર છે અને

પૂજ્ય છે એમ જાણાવી આપેછે. વળી અનેકને વિષે સમાનપણે પૂજ્ય બુદ્ધિ ગણવાથી મનની વૃત્તિઓ અનેક તરફ વિખરાયલી રહેવાથી મનની દૃઢતા ટકી શકતી નથી અને કેટલાક મનુષ્યત્વને ઉપયોગના ઉત્તમ ગુણો નાશ પામેછે. ઐકાગ્રતા સંપાદન કરવી એ જે ધ્યાનનો મુખ્ય હેતુ તે પણ એથી નાશ થાય છે અમ્મુ હવે ૧૦-૨૬ સુધી પદમાં સાકારવાદ વગેરેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, પદ ૨૭-૩૨ સુધીમાં અભેદવાદનું ખડન વગેરે વર્ણ્યું છે. પદ ૩૩ મામાં વિવર્તવાદનું ખડન છે. પદ ૩૮ મામાં અભેદવાદના ખડનનાં અનુમાન કર્યા છે, તે વાચનારને બહુ ગમ્મત આપે એવા છે. પદ ૪૨ મામાં અદ્વૈત વાદનું ખડન છે પદ ૫૭ મામાં ભક્તિનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે અને ભક્તિની શ્રદ્ધાવાળાએ તે અવસ્ય જાણવા જોઈએ છે. એમાં જે કમ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને બનાવ્યો છે તે આતિ ઉત્તમ છે પદ ૬૯ મામાં ભક્તિની પ્રાપ્તિનો ઉપાય બતાવ્યો છે. તે પદ ૮૬ મામાં 'દર્શનમર્શનમર્શનમર્શન' એવા વેદના મહાવાક્યનો અર્થ કરી એમ પ્રતિપાદિત કર્યું છે કે રાધા અને કૃષ્ણ જે રૂપની એકતા સ્થાપન કરનાર એ વાક્ય છે. સાર પછીના પદમાં ચમુના, ગોપી, તિલક, પ્રસાદ, તુલસી, ચરણામૃત, નૈવેદ્ય, ગોપીચંદન, વગેરેનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. પદ ૯૬-૧૦૩ સુધીમાં ઇશ્વરનું કર્તૃત્વ, અકર્તૃત્વ, અન્યથા કર્તૃત્વપણું સિદ્ધ કર્યું છે. પદ ૧૦૪ મામાં વૈષ્ણવે કેવી રીતે ઉપાસન કરવું વગેરે વૈષ્ણવને ઉપયોગી આચારનો મુક્ષેપમા સંગ્રહ કર્યો છે. પદ ૧૦૫-૧૦૬ માં વૈષ્ણવભક્તના દોષ દોષોએ જોવા નહિ એ અર્થનું પ્રતિપાદન છે. દયાગમને વિષે દોષ દોષોએપુ ને વખને કરતા હશે તેમનું સમાધાન કરવાનો આચાર જીવજોના રહેવાથી પોતાના મિત્રોની પોતાને વિષે દુર્બુદ્ધિ ન થાય એવા હેતુથી પદ ૧૦૬ દોષો 'દરિદ્ર દોષ' એવો દોષનો વિભાગ પાડી દોષોએપથી બચવાનો યત્ન કર્યો જણાય છે. આ માત્ર અટકળ છે અને તેટલા ઉપરથી દયારામે પોતાનો બંધાવ કરવાને એ પદ ૩ થમાં દાખલ કર્યું છે એમ કહી શકાતું નથી, પણ દયારામ કોઈ પ્રકારથી પણ દૂષિત હોય તો આ અનુમાન ખરું કરે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. પદ ૧૦૭-૧૦૮માં ઉપમહાર કહી રંગિતવસ્ત્ર અર્થ પૂરો કર્યો છે આ ૩ થમાં એકમા આઠ પદ છે અને દરેક પદમાં બે કડી ચોપાઈની અને છ કડી દાળની મળીને આઠ કડી છે. એકાદ પદમાં નવ કડી થયેલી છે. કવિની પાંચગામાં દોષ સ્થળે માત્રાતાળનો ભંગ થતો નથી. કોઈ દામે અન્ય

યતિનમ જણાય છે તે પણ તનરાથી લખી ઝઢેલા પદ્યને લીધેજ છે અને તે અમારે મને વિગે દેા નહિ પણ તેની મહારશ્મિના દટાત છે

આ પુસ્તકમા દયાગમભાઈનો ખીજો એવોજ પુષ્ટિપથરહસ્ય નામે અથ મમાયનો છે પુષ્ટિપથ(વલ્લભ પ્રદાય)તે શુ ? એનુ ખરૂં રહસ્ય એમા બતાવુ છે એ પથ મળ્યે આત્મા મમયમા ઘણી વિરૂદ્ધ વાતો ચચાય છે એટલે આ અંથનુ વિવેચન કરી દેાનાદેા દરોાવના અમે ઉચિત ધારતા નથી

પુષ્ટિપથરહસ્ય પછા મિણીનુ સીમત લેવામા આ યુ છે એ સીમત સ્ત્રીઓ ॥ સીમત ત્રસગે સ્ત્રીઓને માવા લાયક છે તેમ બીજા વાય ૫૨ને પણ સીમત મમના રીતિ રિનાજની માહિતી મળે તેનુ છે

હારળાદ દયાગમભાઈ કૃત પ્રત્નોત્તમાગા નામે એકસો આઠ પ્રશ્નો તરનો નાનો અથ દાખન કર્યો છે એ પ્રશ્નોત્તરો એવા તો સરસ છે કે તેના જેટલા વખાણુ કરીએ તેટલા થોા છે એ વ્યવહાર અને પરમાય બન્ને સીબવે છે એમા મેહ મેહ હામે ધમઅધાને તથા તે વખતના લોકાનુરાલો નાનુમરીને વચના લખ્યા છે તથાપિ તે સારા છે એ અથ સેટેનો હોનાથી જડ પડી ત્યા વાનમાજ દૈ સતી અલ અથ આપ્યા છે નમ કરી નથી

એ પછી પુરોત્તમપચાગ એટલે પુરોત્તમ શ્રીવલ્લભ, રાગિમ મજબકત અને ગિદ્દન, એમ ૥ દરેક ૥ એ સાઆઠ નામ છદમા હૂધ્યા છે છેરો દયારામકૃત પરચુરણુ સગસ્યાઓ તથા સ્ત્રો નમુનામાટે આપ્યા છે

આનીગીતે સત્રીત દયારામ ભાઈના આ પુસ્તકમા શૃગાર સબધી મવિતા સભાગથી વહું છે એ કવિએ નહુંલો શૃગાર મેહ કાષ્ટ ના કોડો મૂળીને હવી નય છે અને આ પુસ્તકમાજ અમુક વર્ગનેમાટેજ નહિ પણ સરને માટે છે તેથી ૧૬ બ્રાહ્મણ થેના શૃગારને તેમા જગા ન આપરી એ સાર છે એમ સુત વાચનાગ ધારશે આ અથમાથી વાચકો દયાગમનુ અનન્ય ભક્તિ મિત દદ્દ શ્રદ્ધાગુપ્તુ પ્રતીત થયામિ ॥ રહેને નહિ અને જનમ જમા લમણુ લમણુ જે ધર્મશ્રદ્ધા ડાગાડોગ થયા પડી છે તેને આ દયારામભાઈની વા વિવાલમય છતા રગિત સાદી ૧૦ મનોરજક મવિતાથી મર્દ અમે નાભ થગે એમ અમારૂં ધા વુ છે

શ્રી જગદીશ્વરાય નમઃ

દયારામકૃત.

રસિકવલ્લભ.

રાગ સામેરી.

પ્રથમજ પ્રણમુ શ્રી ગુરુ પાય છ, વાંલે વંદુ શ્રી વ્રજરાય છ;
અષ્ટ સખા વંદુ હરિરૂપ છ, રસિકશિરોમણિ કવિકુળભૂપ છ. ૧
મુજને જાણી સહુ નિજ દાસ છ, મુજ હૃદયમાં પૂરો વાસ છ;
મુજને ભાસે નિજ પ્રભુપ થ છ, રચુ રસિકવલ્લભ શુભ ત્રય છ. ૨

ઢાળ.

આ ગ્રંથ રચના કરું છું, ગુરુ શિષ્ય સવાદે કરી;
જેમાં ખંડન માયાવાદ શુદ્ધ દ્વૈત પ્રતિપાદન ભરી. ૩

૧ રાગ સામેરી-છેવટની 'છ' બાદ કરતા 'ચોપાદ' છે. વાંલે-વાહાલ-થી. વ્રજરાય-કૃષ્ણ. અષ્ટસખા-સુરનામ વગેરે આઠ પરમ ભક્ત થઇ ગયા છે તેમને અષ્ટ સખા કહે છે. રસિકશિરોમણિ-સપ્તમી તત્પુરુષ, અષ્ટ સખાનું વિશેષણ કવિકુળભૂપ-કવિઓના કુળના રાજા-અર્થાત્ સર્વોત્તમ કવિરૂપ. અષ્ટ સખાનું વિશેષણ. અથવા હરિરૂપ અષ્ટ સખા, રસિકશિરોમણિ પુરુષો અને કવિકુળભૂપ એવા બીજા પુરુષો એ સર્વને હું પ્રથમ પ્રણામ કરું છું.

૨ રસિકવલ્લભ-રસયુક્ત અને તેથી પ્રિય. અથવા રસિક-રસર પુરુષો-ને વલ્લભ.

૩ ઢાળ-ઢાળનાં પેહેલાં બે ચરણ હરિગીતનાં છે, તથા બાકીનાં ચરણ ૨૬ માત્રના શંકર છંદનાં છે. માયાવાદ-જગતનું કારણ અનિર્વચનીય (જેને સત્ કે અમત્ એ માંથી એકે રૂપે કહી શકાય નહિ એવી) માયા છે એવો વાદ કરનારા વેદાંતી વગેરે. શુદ્ધ દ્વૈત ૪૦-જે અથવી રચના શુદ્ધ દ્વૈતમતના પ્રતિપાદનથી ભરેલી છે કર્તા અને કાર્ય, સ્વામી અને સેવક, જીવ અને ઇશ્વર, ઈત્યાદિ દ્વૈત (બેનું બેનું) કહેવાય છે. બેની એકતાને દ્વૈત કહે છે.

જેયકી સહુ સદૃ' ટળે, સિદ્ધાંત સૂધું ભાસે;	
પડે પ્રતીતિ પર્વતપ્રાચે, [નિશ્ચે] અમાણુ પ્રાંતિ નાસે.	૪
હોય પ્રકટ ભક્તિ પ્રેમ, શ્રીગિરિધર વસે ઉરમાંય;	
નિજ કરી કરુણાદૃષ્ટિ ભાળે, સહજ જાણે બાંધ.	૫
એવુ કથન હુ કરું છુ, શ્રીગુરુ કૃપણ પ્રતાપ;	
સ્થાપન સગુણ સાકારનુ, હરિ વિશ્વ કરતા આપ.	૬
નિત્ય ધર્મ સેવક સ્વામીનો એક્યતા નહીં કો કાળ;	
ઇત્યાદિ વર્ણન કરીશ સરળ, જેમ સમજે બાળ.	૭
અહીં શાસ્ત્રમત ઇતિહાસ અદ્ભુત, યુક્તિ સહ દૃષ્ટાંત;	
જે સુણ્યેથી જન દયાપ્રીતમ, કૃપણ પદ રહે ચત.	૮

પદ ૧ લું.

રિાધ્યે પૂછયુ શ્રીગુરુ પ્રત્યે જી, ક્યમ ભમતી રહે મારી મત્યે જી;
કૃપા કરી તે મુજને કહિયે જી, શર્ણાગત છું નિજનો લહિયે જી. ૧
મેં અવલોક્યા છે બહુ અથ જી, તેથી ન ચોટે મન એક પથ જી;
હુ વચ્ચેયો દાપ ન ધરશો જી, પૂછી સાધેલુ ક્રોધ ન કરશો જી. ૨

૪ મધુ-સીધું. પ્રતીતિ—વિશ્વાસ પર્વતપ્રાચે—પર્વત સરખી અચળ.

૫ નિજ કરી—પોતાનો કરીને કરુણા દૃષ્ટિ (એ). સહજ ઈ—સહેજ બાપ જાણે—સહાય કરે

૬ સગુણ—દીનબધુત્વાદિ ગુણ સહિત. સાકાર—આકાર સહિત અર્થાત્ ઈશ્વરના સગુણપણાનું તથા સાકારપણાનું હું આપન કરીશ. (જે) હરિ આપ—પોતે નિશ્ચિના કર્તા છે

૭ સેનક સ્વામીનો ઇ—સેવ્ય સેવક ધર્મ નિત્ય છે—અનાદિ અને અનંત છે મનમન કે એક સેવક અને બીજાને સેવ્ય એ વિધિ અનાદિથી ચાત્યોજ આ-વે છે એક્યતા—एकमेवाद्वितीयब्रह्मनेहनानास्तिकिंचन । ઈત્યાદિ જીવ બ્રહ્મની એક-તા પ્રતિપાદન કરી છે તે યથાર્થ નથી

૮ અદ્ભુત—યુક્તિ (અનુમાનાદિ)નું વિશેષણ ચત—મન. દયાપ્રીત-મ—દયાગમના પ્રીતમ—પ્રિયતમ કૃપણ.

૧. પ્રત્ય-પ્રત્યે. રહે—અટકે. મત્ય-મતિ. શર્ણાગત—(શરણ + આગત) શરણે આવેયો. નિજનો—પોતાનો. ૨. અવલોક્યા—જોયા. વચ્ચેયો ઇ—હું

ઢાળ.

- મન ક્રોધ ઉપજે એવું, અવળું પૂછવું પડશે ખરું;
તે વિના ભ્રમ ભાગે નહિ, માટે પ્રથમ વિનતિ કરૂં. ૩
- મેં સંગ કર્મક બહુ કર્યા, સન્યાસી યોગી અત્ય;
તેથી તમારા વચનમાં, સશય રહે કહું સત્ય. ૪
- આપે કથા અદ્ભુત કહી, મેં શ્રવણ કીધી સાર;
તે તદપિ ઉરમાં નવ ઠરી, ત્યાં સશય સભર વિકાર. ૫
- જ્યાં લગી સંશય ત્યાં લગી, પ્રભુ ! સદૃશ થાય ન ધર્મ;
તે માટે નિઃસ દેહ થાવુ, શ્રીગીતા ભાખ્યો મર્મ. ૬
- ઉપદેશ માત્રજ આપથી, પાખ્યો પૂર્વ ગુરુશય;
સમજ્યો ન સ્વસિક્ષાંત પૂરું, જે ન કહ્યું ચિત્ત જાય. ૭
- દયાપ્રીતમ દાસ નહિ સંગ, (જે) સિક્ષાંત સમજ્યું સત્ય,
એવી દશામાં તીર્થ કરવા, ગયો * કાચી મત્ય. ૮

વચજેસો-ધર્મ માર્ગમાથી ખરી ગયેસો છુ માટે માગ ઉપર દોષ ન ધરજો-ન આરોપજો. પૂછી ઈ-મેં જે જે સાધ્યું છે તે તે કોઈને પૂછી પૂછીને માગેવું છે, માટે માગ ઉપર ક્રોધ ન કરજો.

૪ કર્મક-કર્મવાદી-યજ્ઞયાગાદિકમાજ પરમાર્થ માનનાર. અત્ય-અતિ. ૫ સંશય ઇ-કેમકે ત્યા સંશય રૂપી વિકાર સભર ભરેલા છે.

૬ શ્રીગીતા ભાખ્યો મર્મ-અર્થશ્રાવણદ્વારાજ્ઞાનજન્યમાત્રિવચનિ નાવલોભા-સ્તિનપરોનમુલ્લસજ્યાત્મન. ॥ (બ૦ ગી૦ અ૦ ૪). ૭ પૂર્વ-પૂર્વે સ્વસિક્ષાવ-વલ્લભી સંપ્રદાયનો મિદ્ધાત. જે ઈ-જે ન કહ્યું ત્યા માર ચિત્ત જાય કેમકે હું સિક્ષાત સમજ્યો નહોતો.

૮ દયાપ્રીતમ ઈ-દયારામના પ્રીતમ (કૃષ્ણ)ના દામનો પાણ અને સંગ નહોતો કે જેથી સત્ય સિક્ષાત હું મમજી રાકું. એવી દશામાં કાચી મતિ-નો હું તીર્થ કરવા ગયો.

* આ પદના છેલ્લા ચરણથી તેમ હવે પછી જે પદ આવશે તેના મ બ વ ઉ-પરથી અનુમાન થાય છે કે દયારામે આ મથ પોતાના વીતક નરીકે વખસે છે અને તેમા ગિપ્યને ઠામે દયારામ પોતે આરોપિત થયાછે.

૫૬ ૨ જી.

વિના વિવેકે જ્યાં ત્યાં રાચું છું, જે સુણું તે જાણું સાચું છું;
 ભ્રમ ચક્રોળે ચક્ર્યું ચિત્ત મારું છું, નિશ્ચે ન થયું આ એક સારું છું. ૧
 એમ ભ્રમ્યો હું દ્વાદશ વર્ષ છું, તીર્થ કર્યા પાણુ હૃદય ન હર્ષ છું;
 હજી લગી નિશ્ચે નથી એક ઇષ્ટ છું, સહુ પથ સરખા ન એકો મિષ્ટ છું. ૨

ઢાળ.

તો મિષ્ટ લાગે મનથી, ને નિશ્ચય આવે એકમાં;
 સહુ વાતમાં ભ્રમ રહે છે, સમજી ન સત્ય વિવેકમાં. ૩
 પરિપૂર્ણ જ્ઞાની ભણે કે, સમજાવવો ભણ મુગ્ધ;
 અધ-બળ્યો મુધરે નહિ, જ્યમ મુધરે ન વચળ્યું દુગ્ધ. ૪
 નથી અધમ ઉત્તમ પરીક્ષા, મન થયું માટીની ડલી;
 મધુ મૂત્ર વા જળ કૂપ નદી, સહુ સ્પર્શથી જાળજ ગળી. ૫
 શિવ શક્તિ ગણપતિ રવિ હરિ, ગુણ સાંભળ્યા જ્યાં જોડ;
 તે વિશ્વકર્તા કહ્યા છે, આદિ અનાદિ તેહ. ૬
 તે વચન સર્વે વ્યાસનાં, મિથ્યા ન કોઈ કે'વાય;
 તેથી નિર્ણય થાય નહિ એક, સદા મન ડોંજાય. ૭
 એવી દશા છે માહરી, મેં પ્રકટ કર્યો ગુરૂરાય; *
 તમે દયાપ્રીતમના પ્રિયે, કહી શીશ મૂકું પાય. ૮

૧ ભ્રમ ચક્રોળ-ભ્રમરૂપી ચક્રોલ (ચક્રોલ). ૨ પથ-માર્ગ-સંપ્રદાય.

૪ મુગ્ધ-મૂઠ. વચળ્યું-બગડેલું. બગડેલું દૂધ જેમ મુધર નાહે તેમ
 અધબળ્યો-અધદંધ મુધરે નહિ. ભરૂંહરિ પણ એવુંજ કહે છે. જેમ,
 “ અક્ષ:મુલમારાધ્ય.મુલ્લત્રમારાધ્યતેવિશેષઃ । જ્ઞાનલવડુવિદગ્ધત્રહ્માપ્યેતનરંજગ્રયતિ । ”

૫ ડલી-ટેપુ. (ઢટ્ટા=a lump મરાઠી-અંગ્રેજી ડોશ) જેમ મા-
 ટીનું ટેપું મધુમાં, મૂત્રમાં, કૂવાના જળમાં કે નદીના જળમાં, ગમે તેમાં ના-
 ખો તોપણ ગળી જશે તેમ હું પણ ઉત્તમ અધમની પરીક્ષા વિના ગમે તેના
 બોધથી ગળી જતો હતો એ બાવ છે. સહુ-સહુના.

૫૬ ૩ જી.

મુણીને એવાં શિષ્ય વચન છ, ગુરુ યોદ્યા મકુલિત મન છ;
ન કરીશ ચિન્તા મુણ્ય હે તાત છ ! સર્વ મુધરશે તારી વાત છ. ૧
સઘળા સદે' તારા ટળશે છ, મન નિશ્ચલ થઈ હરિપદ મળશે છ;
એવો દીધો આશીર્વાદ છ, કહે હે બાળક ! ધરી આહ્વાદ છ. ૨

ઢાળ.

આહ્વાદ સહ મુત કહે, કર્યા જે તીર્થ તે તે નામ;
મુખિ મુખિ નદી પુરી ક્ષેત્ર વદ, ગિરિ સરાશ્રમ પ્રભુધામ. ૩
એવું સાંભળીને શિષ્ય યોદ્યા, કરી ગુરુ પ્રણામ;
સાંભળો સ્વામિ કહું, મુને, સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ જે જે નામ. ૪
મેં પ્રથમ (શ્રી) યમુના પુનિત જળ, કર્યું શુદ્ધ સ્નાન;
શ્રી ગોકુળ મથુરા વૃન્દાવન, ગિરિરાજ દરશ મહાન. ૫
વન બાર ઉપવન ચોવીશ, રાવળ વરસાણું નદ્યામ;
ચોરાશી કોસ પરિક્રમા, વ્રજ નિરખ્યા કેરાવરામ. ૬
પછી ગયો નિમિષારણ્ય, બ્રહ્માવતં સૌરભક્ષેત્ર;
ત્યાંથી ગયો માયાપુરી, હરિદ્વાર પરમ પવિત્ર. ૭

૧ હે તાત !-હે બાપ ! (પુત્ર, શિષ્યાદિને એવી રીતે કહેવાનો આવ છે).
૩. મુખિં મુખિ ઈન્-જે મુખ્ય મુખ્ય નદી, પુરી, ક્ષેત્ર, પર્વત, સર
(સરોવર), આશ્રમ, અને પ્રભુનાં ધામ હોય તે વદ-કહે.

૪ કહું ઈન્-જે જે શ્રેષ્ઠ નામ છે તેની મને સ્મૃતિ છે, માટે હે સ્વામિ !
સાંભળો, તે કહું કહું છું. ૫ પુનિત-પવિત્ર. ગિરિરાજ-ગોવર્ધન પર્વત. દરશ-
દર્શન.

૬ વન ઈન્-વૃન્દાવનની આમખાસ બાર વન છે અને ચોવીશ ઉપવન છે.
રાવળ, વરસાણું, નદ્યામ, એ બધા વ્રજના ગામ છે. ચોરાશી ઈન્-વ્રજનાં
તમામ મદિગદિ ફની રહેતાં ચોરાશી કોસની પરિક્રમા થાય છે. વ્રજ-વ્રજમા.

૭ નિમિષારણ્ય-નર્મદાની ઉત્તરમાં અને કુરુક્ષેત્રની પશ્ચિમમાં જે વન
આન્ધ્રુ છે તેનું નામ. (પ્રાચીન ઐતિહાસિક કોશમાં એમ લખ્યું છે ખરું
પણ નર્મદાની ઉત્તરના પ્રદેશથી કુરુક્ષેત્રની પશ્ચિમનો પ્રદેશ એટલો દૂર છે કે, તેનો

કર્તુ સ્નાન શ્રીગંગાજમાં, પૂજિયા પ્રભુ તતખેવ;
જ્યાં પધાર્યા છે દયાપ્રીતમ, શ્રીમદ્ભગદેવ.

૮

પદ ૪ થું.

ત્યાંથી હું હિમાલય ચઢિયો છું, શ્રી બદરિનાયકપદ પડિયો છું;
જે નરનારાયણ મહાધામ છું, તમકુડ ત્યાં પૂરણકામ છું. ૧

અલકનદા ને ગંગા વ્યાસ છું, મર્જન કીધું મન ઉલ્લાસ છું;
ત્યાંથી કેદારેશ્વર દેવ છું, ગંગોત્રી નાહો તતખેવ છું. ૨

હાળ.

તતખેવ માનસરોવરે નહોં, ગયો શ્રી કુરુક્ષેત્ર;
શ્રી સરસ્વતીમાં સ્નાન કરી, હરિ નિર્ખિંયા ભરી નેત્ર. ૩

શ્રી મુક્તનાથ શ્રી હરિક્ષેત્ર ને, પુલહાશ્રમ પવિત્ર;
ગદલકી શાલિગ્રામ શ્રીહરિ, ભક્તજનના મિત્ર. ૪

સબ ધ ધટીશક્તો નથી અમને લાગે છે કે કુરુક્ષેત્રની પશ્ચિમનો ગંગા કાંઠાનો પ્રદેશ તેજ નૈનિપારણ્ય છે) જ્ઞાપવર્ત-ભરતખડમાનો એક મોટો દેશ આ દેશ, જમુનાના કાંઠાનો પ્રદેશ તથા કુરુક્ષેત્રની મધ્યે છે. મનુષ્યતિમા એ દેશ વિશે કહે છે કે, “સરસ્વતીદ્વયોર્દેવનોર્દતમ્। તદેર્વાનામિતદેશઃપ્રજ્ઞાવર્તપ્રચક્ષતે.” (મનુ) સૌરભક્ષેત્ર-મણિપુરની દક્ષિણમાં નારી તીર્થ કરીને પાંચ તીર્થનો સમુદાય છે તેનું નામ. (ભારતવાદિભા. ૨૧૬-૨૧૭) માયાપુરી-હરદ્વાર. “અવત્તમથુરામાયાકાર્શ્વર્ચાઅવન્તિત્ત્વમ્। પુરીદ્વારાવતીચૈવસપ્તૈતામોક્ષદાયકા” એ સાતમાની એક

૧. પદ-પગ મહાધામ-મોટા તેજવાળા. પૂરણકામ-મનના મનોગ્રથ પૂર્ણ કરે એના તમકુડ-ઉના પાણીના કુડ. ૨. અલકનદા-હિમાલયમાં એક નદી છે. વ્યાસ-બદરીકાશ્રમમાં વ્યાસે તપ કર્યું હતું. અને તે ઉપરથી તે ‘બાદરાયણ’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે કેદારેશ્વર-મહાદેવ છે. ગંગોત્રી-ગંગાનું મૂળ જે જગોએ છે તેને ગંગોત્રી કહે છે.

૩. માનસરોવર (માનસ સરોવર)-હિમાલયની ઉત્તરમાં એક સરોવર છે. સરસ્વતી-ગંગા જમુનાની વચ્ચે એક એ નામની નદી છે. ૪. મુક્તનાથ, શ્રીહરિક્ષેત્ર, પુલહાશ્રમ, એ તીર્થ કુરુક્ષેત્રની આસપાસ હોવાનું લાગે છે ગદ્ય-

શુચિ પચ્છદ કૌશિકી, નદી નદ સોળ તીર્થ વસંત;
 પછી પુણ્યક્ષેત્રાનદમુક્તા, ક્ષેત્ર છૂટે જત. ૫
 શ્રીજનકપુર શ્રીઅયોધ્યાપુરી, સ્નાન સરયૂતીર;
 શુચિ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ જોઈને, નિરખ્યા શ્રીઃધુનીર. ૬
 ત્યાંથી ગયો હું પ્રાગરાજ, ત્રિવેણી સગમ સ્નાન;
 શ્રીવેણીમાધવ પૂજ્યા, વટ અક્ષય તીર્થ મહાન. ૭
 પછી ચિત્રકૂટ પવિત્ર સ્થળ, જ્યાં વસ્યા સીતારામ;
 જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, સહુ સુખધામ. ૮

૫૬ પ મું.

પછી શ્રીકાશીપુરમાં જઈને છ, શ્રી ગંગા નાદો શુચિ થઈને છ;
 પૂજ્યા શ્રીવિશ્વેશ્વર દેવ છ, બિંદુમાધવ કીધી સેવ છ. ૧
 પચ્છોશી યાત્રા કીધી છ, પાવનપુરીને પરિક્રમ દીધી છ;
 ક્ષેત્ર ગયા જઈકીધાં શ્રાદ્ધ છ, પૂર્વજ તરિયા ટળિયા બાધ છ. ૨

કી-અયોધ્યાની પૂર્વમાં નદી છે. એ નદીનું મૂળ નેપાળમાં છે. એમાંના શાલ-
 ગ્રામ નામે કાળા પાપાણુ ને વિષ્ણુ કરીને પૂજે છે.

૫. પવિત્ર પચ્છદ, કૌશિકી નદી, એને બીજા નદ મળીને એ સ્નાનમાં
 સોળ તીર્થ છે, તેમાં હું નહાયો એ ભાવ. પછી ઈ૦—પછી પુણ્યક્ષેત્ર ને આ-
 નદમુક્તા તીર્થ, જે તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી પ્રાણી મુક્ત થાય છે ત્યાં હું નહાયો.

૬. જનકપુરી-મિથિલા નગરી. સ્વર્ગદ્વારી ઈ૦—સરયૂના તીરમાં પવિત્ર
 સ્વર્ગદ્વારી-સ્વર્ગના દ્વાર ૩૫ ઘાટ જોઈને રામે આખા નગરને સરયૂમાં સ્નાન
 કરાવીને સ્વર્ગ આપ્યું હતું એવી કથા રામાયણમાં છે, તે સ્થળ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ
 નામે કહેવાય છે.

૭. પ્રાગરાજ-પ્રયાગ તીર્થ, જ્યાં ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી એ ત્રણ
 નદીઓનો સંગમ થાય છે એને ત્રિવેણી સંગમ કહે છે વેણીમાધવ-એ નામે
 દેવ છે. વટ-પ્રાગવડ. ૮. ચિત્રકૂટ-પ્રયાગથી દશ કોશ ૫૨ એક સામાન્ય
 પર્વત છે વનનામ સમયે રામે ત્યાં નિવાસ કર્યો હતો.

૧ બિંદુમાધવ-કાશીક્ષેત્રમાં એક દેવ છે ૨ પચ્છોશી-કાશીની આસ-
 પામ પાચ કોમ સુધીના તીર્થ પાવનપુરી-કાશી ગયા-ગયાછ તીર્થ.

ઢાળ.

ત્યાં બાધ ટળિયા સકળ કીધું, ક્લેગુ સરિતા સ્નાન;	
શ્રીગયાગદાધર પૂજ્યા, પદ વિધ્યુ સહી મહાન.	૩
પછી ઝાડખડીવૈધનાથજી, પૂજ્યા જ્યોતિર્લિંગ;	
પછી કપિલદેવજી અરિયા, જ્યાં ગંગાસાગર સંગ.	૪
પૈતરણી ક્ષેત્ર ગયો પછી, મા'નદી શુચિ જળ સ્નાન;	
પછી શ્રીસાક્ષીગોપાળ નિર્ખિયા, વિપ્ર કન્યાદાન.	૫
પછી શ્રીપુરુષોત્તમપુરી ગયો, નિર્ખિયા શ્રીજગન્નાથ;	
બળભદ્ર, સુભદ્રા, સુદર્શન, દર્શન ચારે સાથ.	૬
મહામાહાત્મ્ય મહાપ્રસાદ લીધે, ચતુર્ભુજ હોય જત;	
મહોદધિ ઇદ્રધુમ્ન નાથો, જ્યાંહાં પુણ્ય અનંત.	૭
શુચિ માર્કંડેય સ્વેતગંગા, વટે કૃપણુ નુ દર્શ;	
જન દયાપ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ, ક્ષેત્ર અતિ ઉત્કર્ષ.	૮

૩ કૃત્ય-મયાજી પામે એક નદી છે. ગયાગદાધર- ગયાજી તીર્થમાના એક દેવ પદ ઇ-વિધ્યુનુ મહાન પદ-ચરણ સહીને- અવલખીને. ૪ ઝાડખડીવૈધનાથ-એજ જ્યોતિર્લિંગ દ્વાદશ જ્યોતિર્લિંગમાંનું એક.

૫ પૈતરણી ક્ષેત્ર અને મહાનદી ઓરિસા પ્રાતમાં છે. સાક્ષીગોપાળ- જગન્નાથની પાસે છે. ૬ દર્શન ચારે ઇ-જગન્નાથ, બળભદ્ર, સુભદ્રા અને સુદર્શન એ ચારેના દર્શન કર્યા.

૭ મહામાહાત્મ્ય ઇ-જગન્નાથના મહાપ્રસાદનું મહામાહાત્મ્ય છે. તે ખાવાથી પ્રાણી ચતુર્ભુજ (દેવ) થાય છે. ઇદ્રધુમ્ન-એ નામનો એક રાત્રિય યજ્ઞ ગયો છે. તેણે યજ્ઞ કરીને દક્ષિણા આપતાં જે જળ મૂકેયું તેનું ઇદ્રધુમ્ન નામે સરોવર થયું છે. એ ઇદ્રધુમ્ન જ્યાં આગળ મહોદધિ (મહાસાગર)માં નાથો તે તીર્થમાં પણ સ્નાન કર્યું.

૮ માર્કંડેય ઇ-ત્યાં આગળ માર્કંડેયનો આશ્રમ અને સ્વેતગંગાતીર્થ છે. વટે ઇ-જળપ્રલય વખતે માર્કંડેય ઋષિને વડના પત્રમાં જેણે શયન કરેયું એવા ભગવાનનું દર્શન થયું હતું (માર્કંડેય પુરાણ). ઉત્કર્ષ-ઉત્કર્ષવાળું. એ પુરુષોત્તમ ક્ષેત્ર અતિ ઉત્કર્ષવાળું છે.

૫૬ ૬ કું

પછી ગયો આઘ કુર્મક્ષેત્ર છ, મગ્ગન દર્શો શુચિ તનુ નેત્ર છ;
વળતી નિરખ્યા ગિરિપદનાભ છ, સહ્યાદ્રિનરહરિ લખી લાભ છ. ૧
મંગળગિરિ શ્રીપણાનૃસિંહ છ, પિયે મત્યક્ષ પણા શ્રીરંગ છ;
ગોદાવરી વેણાસરી સ્નાન છ, રૂપ હૃદ મુખ હરિગુણ ગાન છ. ૨

હાળ.

ગુણગાન ગોવિંદ યજ્ઞપદ, પાપ રહે નહિ લેશ;
આગળ શેષાયળ શિખર નિરખ્યાં, રાજે શ્રીવ્યંકદેશ. ૩
પછો તળેટીમાં ત્રિપતિપુરી, શ્રીરામચદ્ર છ બ્રાજે;
પછી કાંચીશિવ વિષ્ણુપુરી, શ્રીવર્દરાજ વિરાજે. ૪
શુચિ પક્ષીતીર્થ ને કામકોષ્ઠિ, કલકર્ણુ સુક્ષેત્ર;
નદી કાવેરી શ્રીરંગસ્વામિ, નિરખી સદ્ગતિ નેત્ર. ૫

૧ આઘ કુર્મક્ષેત્ર—દક્ષિણમાંનું એક તીર્થ. મગ્ગન ઈ—આ સ્નાન કરવા-
વડે શરીર અને દર્શન કરવાવડે નેત્ર પવિત્ર થયાં છે. પદ્મનાભગિરિ—દક્ષિણમાં
અનંતશયનપદ્મનાભ નામે નગરમાં એ તીર્થ છે. દ્રાવિડભાષામાં એ શેહેરને
તિખનદપુર કહે છે. સહ્યાદ્રિનરહરિ—સહ્યાદ્રિપર્વત ઉપર એક દેવ છે. લખી—
જાણીને. લાભ જાણીને.

૨ મંગળગિરિ—દક્ષિણમાં એક પર્વત છે. પણાનૃસિંહ—મંગળગિરિ ઉપર
એક દેવ છે. વેણાસરી—વેણા નામની નદી. કૃષ્ણગંગાનદીની પાસે છે રૂપ
ઈ—હૃદયમાં હરિનું રૂપ મુખના હરિના ગુણનું ગાન રાખીને વેણા નદીમાં
સ્નાન કર્યું. એ અન્વય.

૩ યજ્ઞપદ—યજ્ઞના મ્થાન રૂપ—ગોવિંદ ગોવિંદના ગુણગાનથી લેશ પાપ
રહે નહિ. શેષાયળ—દક્ષિણમાં એક પર્વત છે. રાજે છે—શામે છે.

૪ ત્રિપતિપુરી—દક્ષિણમાં એક ગામ છે. તેની પાસે પર્વત ઉપર
બ્રહ્માજીનું મોટું ધામ છે બ્રાજે—શામે. કાંચીશિવ—ત્રિપતિપુરીથી આશરે
૪૦ કોસપર મહાદેવનું સ્થાન છે. વિષ્ણુપુરી—વિષ્ણુકાંચી—શિવકાંચીથી દોઢ
ગાઉ છે. વર્દરાજ—વિષ્ણુકાંચીમાં વિષ્ણુની મૂર્તિ છે.

૫ પક્ષીતીર્થ—અગલપટ સ્ટેશનથી ૫ ગાઉ પર પર્વત ઉપર એ તીર્થ છે.

પછી દક્ષિણમથુરા દ્વારકા, નિર્ખિયા રાજગોપાળ;
 શ્રીરામ પોઢ્યા નિર્ખી નવ ગ્રહ, પૂજિયા લઘુ કાળ. ૬
 શ્રીસેતુબંધુરામેશ્વર, પૂજિયા અઘદુઃખભગ;
 પછી ધનુષ્યતીર્થ સ્નાન કીધુ, ઉભય સાગર સગ. ૭
 તુ ગભદ્રા કૃતમાળા પયસ્વિની, તામ્રપર્ણી નીર;
 હોય સ્નાન પાને દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણભક્તિ ધીર. ૮

એની વાત જાણવા જેવી છે. ત્યાં દરરોજ મધ્યાહ્ને સમળી જેવડા સફેદ તથા કાળા છાટાવાળા બે પક્ષી આવે છે. તેમનો સેવક એક બાવો તેમને બોળન કરાવે છે ધડીકવાર ત્યાં રહીને તે ઉડી જાય તે પાછા ખીજે દિવસે મુકરર કરેલે વખતે આવે છે, તેમનાં લોકો દર્શન કરે છે. લોકો કહે છે કે એ બે શાપિતઋષિ છે, તે કંડકી અવતાર થશે ત્યારે મુક્ત થશે. કામકોટી-દક્ષિણમાં એક તીર્થ છે. કુંભકર્ણુક્ષેત્ર-કુંભકોણ નામે ગામમા આ ક્ષેત્ર છે. ત્યાં કૃભેશ્વર મહાદેવ અને ખીજાં અનેક મંદિરો છે. કન્યાકુમારીથી તૃણાવલી થઇને ત્યાં જવાય છે. કાવેરી-શ્રીરંગપદ્મ શહેર આગળ છે. શ્રીરંગસ્વામી નામે ત્યાં દેવ છે.

૬ દક્ષિણમથુરા-હાલ મથુરા શહેર છે તે. દક્ષિણદ્વારકા-પંઢરપુર. ત્યાં રક્ષિણી, સત્યમામા, લક્ષ્મીજી, જાંબવતી, વગેરેના મંદિર છે. બળદેવજી, ગરુડજી, નારદજી, વગેરેની મુર્તિઓ છે. રાજગોપાળ-રામેશ્વરની યાત્રામાં એ ધામ આવે છે. રામ પોઢ્યા તે સ્થળ-ત્રિવાંદ્રમ આગળ એક તીર્થ છે. નવ ગ્રહનું સ્થાન-હરગોલાની ખાડીથી આશરે બાર ગાઉપર આ સ્થાન છે. અહીં રામે સેતુ બાંધતી વખત નવ ગ્રહનાં સ્થાપન કર્યાં છે, એમ કહેવાય છે. લઘુકાળ-થોડા સમય.

૭ સેતુબંધુરામેશ્વર-હિંદુસ્તાનની છેક દક્ષિણે પ્રસિદ્ધ છે. અથ-પાપ. ધનુષ્યતીર્થ-રામેશ્વરથી આઠ ગાઉપર સમુદ્રકાંઠે આ તીર્થ છે, ત્યાંથી રામનો સેતુ જવાય છે.

૮ તુ ગભદ્રા, કૃતમાળા, પયસ્વિની, તામ્રપર્ણી, એ દક્ષિણમાં નહીંઓ છે.

પદ ૭ મું.

નિખ્યા હરિ તોતાદ્રિ ધામ છ, શ્રીઆદિકેશવ અભિરામ છ;
 મેહેલકોટામાં શ્રીહરિ રૂપ છ, કુમારી કન્યા ક્ષેત્ર અનુપ છ. ૧
 પદ્મમતીર્ય પંચાપ્સર ક્ષેત્ર છ, અનંતપુર શ્રી પંકજનેત્ર છ;
 પદ્મનાભ છ શ્રીસહનામ છ, જનાર્દન શ્રીપૂર્ણકામ છ. ૨

ઢાળ.

છે પૂર્ણકામ શ્રીરંગનાથછ, ચલપત્રાયછ નામ;
 શ્રીસ્વામીકાર્તિક, ગોકર્ણેશ્વર, પંપાસર અભિરામ. ૩

૧ તોતાદ્રી—તિનવત્રીથી ૧૦ ગાઉ પર વિષ્ણુનું ધામ છે. એ ભગવાન નિત્ય તેલથી સ્નાન કરે છે. આદિકેશવ—દક્ષિણમાં એક ધામ છે. સાં શેષ ઉપર શયન કરેલી આદિ કેશવની મૂર્તિ છે. પદ્મનાભથી તે ૪ ગાઉ છે અભિરામ—સુંદર—મનોહર. મેહેલકોટા— રામેશ્વરની પાસે એક તીર્થ છે. કન્યાકુમારી—એ નામના બૂશિરમાં એ ક્ષેત્ર છે. શા માટે કન્યાકુમારી કહેવાય છે તેની કથા આ રીતે છે. પાર્વતીના પુત્ર સ્વામિકાર્તિકનો સમુદ્રની કન્યા સાથે વિનાહ કર્યો હતો. પછી સ્વામિકાર્તિકે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે, માતા! કન્યા રૂપ ગુણમાં કેવી છે? માતાએ કહ્યું કે તે મારા જેવી રૂપ ગુણવાળી છે. તે ઉપરથી કાર્તિકેય બોલ્યા કે તારા જેવા રૂપ ગુણ જગતમાં બીજા કોઈમાં નથી, તું તો આદિતીય છે. અને તુ કહે છે કે એ કન્યામા મારા જેવા રૂપ ગુણ છે તો તે તારું જ સ્વરૂપ હોવું જોઈએ. માટે હવે એ મારી માતા છે. એને હું નહિ પરણું. એ કન્યાને આ વાતની ખબર પડી તેથી તેણે પણ કહ્યું કે મારું ચિત્ત મેં એકવાર કાર્તિકેયને આપ્યું માટે મારાથી બીજાને પરણાય નહિ. એવી રીતે એ કન્યા કુમારી રહી તેનું સા દેવળ છે અને મૂર્તિ છે.

૨ પદ્મતીર્ય—રામેશ્વરની નજીક એક તીર્થ છે. પંચાપ્સરક્ષેત્ર—રામેશ્વર નજીક એક તીર્થની જગો છે. અનંતપુર—એજ અનંતશયન પદ્મનાભનું નગર. પંકજનેત્ર—કમળ સમાન નેત્રવાળા ભગવાનનાં દર્શન કર્યા. પદ્મનાભ ૪૦—પંકજનેત્ર, પદ્મનાભ, સહનામ, જનાર્દન, એ દેવતાં ધામ અનંત પુરમાં છે. અહીં આગળ સમુદ્ર કિનારે થલકુંડ નામે યજ્ઞકુંડ છે તેમાંથી સુંદર જેવા ધૂપ કરવાના ગદ્દા નીકળે છે, તેને જનાર્દનધૂપ કહે છે.

૩ છે ૪૦—શ્રીરંગનાથછ પૂર્ણકામ છે અને તેનું નામ ચલપત્રાયછ

શ્રીશૈવશિખરે મવિકાન્તુન, રૂપભરૌવ મહેદ્ર;	
શ્રીરામહૃદ્ અર્ધનારીશ્વર, પછી નિર્ધ્યા શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર	૪
પછી પુઢરપુર શ્રોવિઠનેશ્વર, ચંદ્રભાગા તીર,	
નદી ભીમરથી શ્રીભીમાશકર કૃષ્ણા નિર્ભળ નીર.	૫
શ્રીમહાવદ્મી કોલાપુર, પછી સપ્તશૃંગી દેવી,	
શ્રીગૌતમીગંગા પુનિત પય, દેવ મુનિજનસેવી.	૬
શ્રીત્ર્યંબકેશ્વર નીલગિરિ, કનખવતીયં શુભનામ,	
નાહી નિર્ધિયુ સ્થળ પચવગી, લક્ષ્મણમહ સીતાગમ	૭

છે એ અન્વય સ્વામીપતિ - કિંકધા તરફ પાહાડ ઉપર ધામ છે તથા સા અગરિત કુડ છે કાતિકસ્વામીના દર્શન સ્ત્રીઓથી થતા નથી જે સ્ત્રી તેના દર્શન કરે તે સાત જન્મ સુધી વિધવા થાય એમ કહેવાય છે ગોક્ષ્ણેશ્વર— દક્ષિણુમા ગોપૃં તીર્થ છે સા એક મહાદેવ છે પાસર—કિંકધાથી નાગા- ઉપર સરોવર છે

૪ શૈવશિખરે—પરંતના શિખર ઉપર મલિકાન્તુન, રૂપભરૌવ, મહેદ્ર- સૈન, એ તીર્થરૂપ પરંતના શિખરો છે અર્ધનારીશ્વર—દક્ષિણુમા મહાદેવ છે

૫ પુઢરપુર—દક્ષિણુમા એ ગામ છે કુશાહી રોગનથી ૧૨ ગાઉ વિઠ- લેશ્વર—પઢપુરના દેવ ચંદ્રભાગા—દક્ષિણુમા એક નદી છે એને કાંઠે પુઢરપુર છે ભીમરથી—ભીમાનદી ભીમાશકર—ભીમા ઉપરના એક મહાદેવ કૃષ્ણા— દક્ષિણુમાની એક પ્રસિદ્ધ નદી

૬ શ્રીમહાવદ્મી—કોલાપુરમા એ દેવી છે સપ્તશૃંગીદેવી—સપ્તશૃંગ (મલાન્તિ) એક શિખર) પવત ઉપર દેવી છે પ્રસિદ્ધ વૈદ્ય જીવનનો કર્તા લોનિ રાજા એ દેવીનો ઉપાસક હતો ગૌતમીગંગા—નાશક આગળ એક નદી છે પુનિત—પવિત્ર પય—જળ

૭ ત્ર્યંબકેશ્વર—નાશથી બાગગાજી ત્ર્યંબક નામે ગામમા મહાદેવ છે નીનગિરિ—નીનપરંત ત્ર્યંબક નગર આગળ નીનપરંત છે ત્ર્યંબકમા પાચ તીર્થ છે ગોદાવરીનું મુખ (ગંગાવાર), કુશાવર્ત કુડ, ખીનક સરોવર, નીલ પરંત, કનખવ કુડ ‘મગદ્ધોરશાવર્તેનિર્વેનાલ્પવર્તેસ્તાત્વાકનલ્લતાર્થેપુનર્જન્મન વિચિતે’ એમ લોકો બન નગર બોલે છે કનખલ તીર્થ—ત્ર્યંબક નગરમા અનામ નો કુડ છે પચવગી ગોદાવરી નદીને ઉત્તર કાંઠે એ સ્થળ છે

દંડકારણ્યની યાત્રા કરી, પછી સૂર્યતનયા સ્નાન;
જન દયાપ્રીતમ પ્રિયા ભગિની, તીર્થ પરમ મહાન.

૮

પદ ૮ મું.

નદી પયોબણી મજ્જન કીધું જી, રેવાસાગર નાહી પય પીધું જી;
પરશુરામ લોઠેશ્વર તીર્થ જી, ભૃગુક્ષેત્ર નાહ્યો શુભ અર્થ જી.

૧

યજ્ઞ કર્યા જ્યાં બળિ બડભાગી જી, શ્રી વામનજી ભિક્ષા માગી જી;
શુકલતીર્થ ઇશ્વર ઓંકાર જી, રેવોરી સગમ માહાત્મ્ય અપાર જી.

૨

હાળી.

છે અપાર મહિમા ચંડીપુરી, શ્રીશેષશાયી ભગવાન;

શ્રીવ્યાસક્ષેત્ર ને શુકાશ્રમ, શૂલભેદ ક્ષેત્ર મહાન.

૩

ઔઞારનાથજી નિરખિયા, નર્મદા નિર્મળ સ્નાન;

માહિષ્મતીપુરી પરમ પાવન, શાસ્ત્રમાં એમ ગાન.

૪

૮ દંડકારણ્ય—વિધ્યાચળ અને શૈવલપર્વતની મધ્યનો પ્રદેશ. દંડક નામે રામનો એ પ્રદેશ હતો માટે દંડકારણ્ય. સૂર્યતનયા—તાપી. દયાપ્રિતમ પ્રિયા ભગિની—યમુના એ કૃષ્ણની પ્રિયા છે અને સૂર્યની પુત્રી છે; તાપી પણ સૂર્યપુત્રી કહેવાયછે માટે યમુનાની બેન છે.

૧ પયોબણી—એક નદી. રેવાસાગર—રેવા અને સાગરનો જ્યાં સંગમ થાય છે તે સ્થળ. પરશુરામ અને લોઠેશ્વર એ તીર્થ રેવાસાગર સંગમથી ઉત્તર કાઠાપર છે. ભૃગુક્ષેત્ર—ભરૂચ.

૨ યજ્ઞ ઇન્દ્ર—જ્યાં બડભાગી (મોટા ભાગ્યવાળા બળિ રાજાએ યજ્ઞ કર્યા હતા અને વામનજીએ તેની પાસે ભિક્ષા માગી હતી તે એ ક્ષેત્ર (દશાશ્વમેધ—ભરૂચ). શુકલતીર્થ—નર્મદાને કાંઠે ભરૂચથી સાત ગાઉપર તીર્થનું ગામ છે. ઇશ્વર—મહાદેવ. સાં ઓઞારેશ્વર મહાદેવ છે. રેવોરી સગમ—રેવોર (રેવા + ઓર) સંગમ, કરનાળી પાસે.

૩ ચંડીપુરી—ચાણોદ. જ્યાં શ્રીશેષશાયી ભગવાનની મૂર્તિ છે. વ્યાસક્ષેત્ર અને શુકાશ્રમ—નર્મદાના બે કાંઠાપર સામસામી આવેલા છે. ચાણોદથી આસરે ત્રણ ગાઉ. શૂલભેદ—શૂલપાણેશ્વર.

૪ ઓઞારનાથ—નર્મદા કાંઠા ઉપરના મહાદેવ. માહિષ્મતી—નર્મદા કાંઠા ઉપર તેના મૂળ તરફ જતા એક નગરી છે. પ્રમિદ્ધ મંડનમિશ્ર જેણે શંકર સાથે વાદ કર્યો હતો તે એ નગરમાં રહેતો હતો.

પુરી અવતી મા'કાજેશ્વર, ક્ષિપ્રાતીર્થ પાવન,	
શ્રીદારિકાપુરી પછી ગયો, જ્યાહા સદા જગજીવન	૫
ગોમતીસાગર ચક્રતીર્થ, કર્યું મેહે સ્નાન,	
પછી શ ખોદ્દાર ખેટે નિર્ખિયા, કૃષ્ણ શ્રીભગવાન	૬
શ્રીત્રિકમ માધવ પુત્રોત્તમ, નિર્ખિના કુવર કલ્યાણ,	
રૂકિમણી રાધા જાળવતી, સત્યભામાદિ પ્રભુપ્રાણ	૭
વિધિવત્ કરી સહુ નારાયણમર, તીર્થ અતિ ઉત્કર્ષ,	
પછી પિડતારક પ્રભાસ નાહ્યો, સુદામાપુરી દરો	૮
કૂપદમોદર ગિરિનાર યાત્રા, છર્ણુગઢ જ્યાં ગ્રામ,	
જન દયાપ્રીતમ ભક્ત સ્થળ, નૃસિંહ મેહેતા નામ	૯

૫૬ ૯ મુ.

સોગડ સોમેશ્વર સુર સેવા છ, નાજેશ્વર ધુમેશ્વર દેવા છ,
અરબુદાયજ અતિજ પ્રવળા છ, આરાસુરમા દેવી અળા છ ૧

૫ અવતી—હજીયિની મા કાજેશ્વર—મલાકાજેશ્વર ક્ષિપ્રા નદી અને મહાકાજેશ્વર મહાદેવ એ અવતીમા છે

૬ ગોમતીમાગર—એ મેનો સગમ ત્યા ચક્રતીર્થ છે જેમા ગોમતી ચક્ર યાય છે શ ખોદ્દાર ખેટ—દારકાપામેનો ખેટ

૭ શ્રીત્રિકમ ઇન્—ત્રિકમજી, માધવજી, પુત્રોત્તમજી, કુવર કલ્યાણ, રૂકિમણી, રાધા, જાળવતી સત્યભામા, એ સર્વના મદિર ખેટમા છે

૮ કરી—જાત્રાકરી નારાયણસર—જગમા છે પિડતારક—દારકાથી ગુરગટ ગયા પછી ત્રણ ગાઉ પર એક કુડ છે, તેમા નામેલા પિડ તરે છે પ્રભાસ—કાલિયાનાડમા સમુદ્ર કાદાપત્ર તીથ છે સુદામાપુરી—પોરણ દર

૯ કૂપદમોદર—દામોદરકુડ ગિરિનારપરિત ઉપર છે છર્ણુગઢ—જૂનાગઢ ભક્તસ્થળ ઈન્—નરસિંહ મેહેતા નામના ભક્તનુ સ્થળ

૧ સોમેશ્વર—સોરઠી સોમનાથ સુર ઈન્—એ દેવની સેનાકરી નાજેશ્વર—ધુમેશ્વર—એ મોગડમા મહાદેવના તીર્થ છે અરબુદાયજ—આરાસુરની માસે પાદાડ છે પ્રવળા—ના ૥ (પાદાડ)

સિદ્ધપુરે હું વળતો ધાચો છ, સરસ્વતી પ્રાચી જળ પૂત નાચો છ;
ખિંદુસરોવર મજ્જન કીધું છ, ગોવિદમાધવ દર્શન લીધું છ. ૨

હાળ.

લીધું પરમ સુખ ડાકોર, ગોમતી સ્નાન પૂરણ કોડ;
સાક્ષાત શ્રીદ્વારકાપતિ, નિરખિયા શ્રીરાણુછોડ. ૩
મહીસાગર નાહી પાવાગઢ, કાલિકા દેવી સેવ;
પછી મેવાડ જઈ પ્રજ્યા, શ્રી એકલિંગજી મહાદેવ. ૪
પછી શ્રીજીદ્વારે હું ગયો, જે પરમ પાવન ધામ;
મેં નિરખિયા શ્રીનાથ છ, પરબ્રહ્મ પૂરણ કામ. ૫
સહુ તીર્થ ગુરુ પુષ્કર તીર્થ, ત્યાં સ્નાન કરી હરિ દર્શ;
અમ્બેશ્વતી વેદિકા સુરનદી, નાહી પામ્યો હવં. ૬
પછી પ્રજ્ઞમંડળ ફરી આવિયો, એ મુખ્ય નામોચ્ચાર;
જો વિધિવત્ વર્ણન કરું, તો શ્રદ્ધ થાય વિસ્તાર. ૭
એ કહી પુનિત તીર્થાવળી, શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય;
તો દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ રીજે, સહુ તીર્થ ફળ થાય. ૮

૫૬ ૧૦ મું.

સુણી એમ બોલ્યા શ્રીગુરુ રાય છ, હરિ કરુણા હોય તો એ થાય છ;
પૂજ હવાં તું ધાચો પ્રશ્ન છ, સશય છૂટે પુરણ થાય તૃણ છ. ૧

૨ પ્રાચી-પૂર્વવાહિની. પૂત-પવિત્ર. ખિંદુ સરોવર-સિદ્ધપુર પાસે સરો-
વર છે. ગોવિદમાધવ-એ નામના સિદ્ધપુરમા દેવ છે.

૪ પાવાગઢ-ગૂજરાતની પૂર્વમાં પાહાડ છે તે ઉપર કાલિકાનું ધામ છે. ૫
શ્રીજીદ્વારે-શ્રીનાથજી (મેવાડમાં વૈષ્ણવોનું પ્રખ્યાત ધામ છે.). પુષ્કરતીર્થ
મેવાડમાં છે. ૬ અમ્બેશ્વતી-વેદિકા, સુરનદી, -એ ત્રણ નદીઓ મધ્ય દિશામાં છે.
અમ્બેશ્વતીને 'અબલા' કહે છે.

૭ પ્રજ્ઞમંડળ-મથુરા પાસે. એ ૪૦—એ પ્રમાણે મેં મુખ્ય તીર્થનાં નામ-
નો ઉચ્ચાર કર્યો છે એ ભાવ છે ૮ તીર્થાવળી-તીર્થોના નામની યજ્ઞિત. ૧ તૃણ
-તૃણા (ઇચ્છા).

શિષ્ય વલો એમ સુણી શીર નામી છ, પ્રથમજ એ પૂછુંછું સ્વામી છ;
કહો ક્યમ આત્ય તિક કહ્યાણુ છ, નિગમાગમમાં જે પ્રમાણુ છ. ૨

ઢાળ.

- પ્રમાણુ નિગમાગમ વિષે, જે પામી પડવુ નહી કદા; .
પદ પ્રાપ્ત તે કેમ થાય, છૂટી જન્મમરણી આપદા. ૩
સુણી એવુ બોલ્યા શ્રીગુરુ, તે સુદર પૂછયુ પ્રશ્ન;
તે સકળ સિદ્ધિ થાય પૂજે, પરમેશ્વર તણુ તથણુ. ૪
એવુ સુણી બોલ્યો શિષ્ય, કો' પ્રભુ! પરમેશ્વર તે કાણુ;
નિજ મતે કહે સહુ જનવા, ક્યમ લહોંએ આજ પ્રમાણુ. ૫
કો વિધણુ કે' શિવશક્તિ, કો ગણુપતિ કોઈ દિનેશ;
ઈત્યાદિ બહુ ઋષિમત સુણ્યા, કહો કટલા પરમેશ. ૬
હે બાળ! તુ ગોજળ જ્રમમાં, પરમેશ્વર તો એક;
પણુ સમજ વણુ સશય રહે, તુને નથી પકવ વિવેક. ૭
એક યુક્તિથી સમજવું બહુ, પરમેશ કહે જડ એમ;
પણુ દયાપ્રીતમ કૃધણુ છે, સર્વેશ તજ મન વે'મ. ૮

પદ ૧૧મું.

એક સદનમાં જન દશ બાર છ, જેના કહ્યામાં તે શીરદાર છ;
સદનાધિપ એવા જેમ અત્ય છ, જ્ઞાત્યાધિપ તેનો અધિપત્ય છ. ૧

૨ આન્ય નિક-છેવટનું-જે મળ્યા પછી ફરી જન્મ ન લેવા પડે તે નિ-
ગમાગમ-નિગમ (વેદ) + આગમ (શાસ્ત્ર).

૩ જે ઈં-જે કહ્યાણુ પામીને કદા પડવું (જન્મવું) ન પડે. તથા
જે વેદ શાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ હોય તે પદ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? એ બાવ. જન્મમરણી
આપદા-જન્મ મરણને દુઃખરૂપ ગણેલા છે. “ જનનાદિગમરણાદિવેદના ”
(સદ્મીસદ્મ).

૪ પૂજે ઈં-તૃપ્તિ તણુને પરમેશ્વરને પૂજે તો. ૬ દિનેશ-સૂર્ય. ૭ ગો-
જળ-(ગો-વાણી)-વાણીની જળ. વાણીની જળમાં બરમાદશ નહિ. ૧ સદન
-પર અત્ય-ધણુ જ્ઞાત્યાધિપ (જ્ઞાત્યાધિપ)-જ્ઞાતિનો અધિપ.

જ્ઞાત્યાધિપ એવાનું જૂપ છ, તેના પરમેશ્વર પૂર જૂપ છ;
જૂપ ઘણા એવા પ્રમાણે છ, દશપતિ તેના પ્રભુ જાણે છ. ૨

ઢાળ.

જેમ જાણે પ્રભુ તે તેના, વળી તેવાનું જે જૃંદ;
તેના સ્વામી મુલકતણે અધિપ, પેલી પડી પ્રભુતા મદ. ૩
બહુ મુલકપતિ ધણી ખંડપતિ, નવખંડપતિ પતિ દ્વીપ;
સપ્ત દ્વીપના પતિ તદ શિરે, નૃપ ચક્રવર્તી અધિપ. ૪
તેવાનો ઇશ્વર ઇંદ્ર જેમ, એશ્વર્ય ક્રમ ક્રમ જ્યેષ્ઠી;
સુરનાથ અનલાનીલ યમ, વરુણાદિ પ્રભુ પરમેષ્ઠી. ૫
વિધિ શિવ શિવા વિદ્યેશ રવિ, પ્રભૃતિ પરિવૃદ્ધ શેષ;
શ્રીશેષ અનિરુદ્ધ મધુમ્ન, વાસુદેવ દેવ રમેશ. ૬
શ્રીમન્ નારાયણ વિશ્વરૂપ, સમાન અક્ષર બ્રહ્મ;
તેમના પાણ પ્રભુ પરમ કારણ, પૂર્ણ પ્રરૂપોત્તમ. ૭
જેની ન કોઈ બરાબરી, તે અધિક ક્યાંધર્મો હોય;
જન દયાપ્રીતમ તેજ, પરમેશ્વર ન બોલે કોય. ૮

૨ જૂપ-જ્યો. તેના ઈં-સર્વે જ્ઞાત્યાધિપનો પરમેશ્વર-પ્રભુ. પુરજૂપ-
નગરપતિ છે. પ્રભુ-ધણી.

૩ જૃંદ-ટોળું-જ્યો. પેલી ઈં-મુલકના અધિપ આગળ તેની પહેલાં-
ની (પૂર્વે ગણાવ્યા તેની) પ્રભુતા મદ પડી-ગૌણ થઈ છે.

૪ બહુ ઈં-બહુ મુલકપતિનો ધણી ખંડપતિ છે; એવા નવખંડનો પતિ
તે દ્વીપપતિ છે. સપ્ત ઈં-એવા સાત દ્વીપના પતિ છે. તેમને માથે ઈં-૨૫૬ છે

૫ એશ્વર્ય ઈં-એશ્વર્યના ક્રમ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠી-જ્યેષ્ઠતાનો ક્રમ છે. એ
અન્યથા. સુરનાથ-ઇંદ્ર, અનલ-અગ્નિ, અનિલ-વાયુ, યમ-ધર્મ, વરુણ-જળ-
દેવ, ઇલાદિનો પ્રભુ પરમેષ્ઠી (અક્ષરદેવ) છે.

૬ વિધિ-બ્રહ્મા શિવા-પાર્વતી. વિદ્યેશ-ગણપતિ. પ્રભૃતિ-વગેરે. પરિવૃ-
દ્ધ-ધણી. રમેશ-લક્ષ્મીપતિ. ૭ અક્ષર-નાશ ન થાય એવા. પરમકારણ-આ
દિકારણ.

૫૬ ૧૨ મું.

આધ સ્વયંભૂ આત્મારામ છ, મૂળ પુરુષ જે પૂર્ણ કામ છ;
 પ્રધાનપુરુષેશ્વર પરબ્રહ્મ છ, નેતિ નેતિ કહે નિગમ છ. ૧
 પર અક્ષરથી ત્રિગુણાતીત છ, ગમ્ય ન મન ગો અકળ અછત છ;
 જે થકી કપે માયા કાળ છ, એવું અખિલનું રૂપ રસાળ છ. ૨

ઢાળી.

જે રસાળ નિત્ય નવીન મોહન, આનંદમય સહુ અંગ;
 નટવર લલિત ત્રિભંગ છબી, પર વારૂ અનંત અનંગ. ૩

૧ સ્વયંભૂ-પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલા (પોતાનું કારણ પોતેજ)-અર્થાત્ અનાદિ આત્મારામ, પોતાના સ્વરૂપમાં રમનાર-આનંદ પામનાર. પૂર્ણ-કામ-જેના સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવો-કોઈ પ્રકારની ઇચ્છા વિનાનો. પ્રધાન પુરુષેશ્વર-પ્રધાન પુરુષનો ઇશ્વર-તમામ સૃષ્ટિ જે તત્ત્વમાથી ઉત્પન્ન થયેલી છે તેને પ્રધાન પુરુષ કહે છે. નેતિ નેતિ-(ન + ક્ષતિ)-જે જે નામ રૂપાત્મક છે તે તે બ્રહ્મ નથી એવો અર્થ છે. ‘ નેતિ નેતિ ’ નો અર્થ કટલાક એમ કરે છે કે ‘ બ્રહ્મને વેદ પણ જાણી શકવાની ના પાડે છે, અથવા તેનો પાર નથી ઈત્યાદિ ’ પણ તે યથાર્થ નથી. (જુઓ જૃહદારણ્યક ઉપનિષદ).

૨ પર ઈ-અક્ષરથીપર. જગતને ઉત્પન્ન કરનારી અવ્યક્ત સત્તાને અક્ષર કરીને કહે છે. સંપ્રદાય મતમાં એક સાકાર અક્ષર બ્રહ્મ માનીને તેની પર એક અક્ષરાતીત પૂર્ણ પુરુષોત્તમ માનેલા છે, તે અક્ષરથી પર છે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. “ક્ષત્સર્વાણિભૂતાનિ કૂટસ્થોક્ષરઽચ્યતે । उत्तमःपुरुषस्त्वन्यःपमात्मैत्युदाहृतः । योलोकात्रयमाविश्यविभक्तैर्व्यवर्द्धितः ॥ ” (ભગવદ્ગીતા). ત્રિગુણાતીત-સત્ત્વ, રજસ અને તમસ એ ત્રણ ગુણથી રહિત. ગમ્ય ઈ-જે મન અને ગો (ઇદ્રિયો) ને ગમ્ય નથી. અખિલ-અખંડ-પરમેશ્વર. રસાળ-રસયુક્ત-આનંદદાયક.

૩ નિત્ય-ઉત્પત્તિ નાશ રહિત. નવીન-ન્યારે જુઓ ત્યારે નવાની પેઠે પ્રીતિ ઉપજાવે એવું આનંદમય ઈ-જે સધળે અંગે (ખાંડના નાળિયેરની પેઠે) આનંદમય છે. નટવર-નૃસંકરનારાઓમાં ઉત્તમ. લલિત-સુંદર. ત્રિભંગ છબી-(વાંસળી વગાડતાં) ત્રણ જગોએ (ડોહી, કમર, અને પગ) વાંકવાળી છબી. વારૂ-ઓવારૂ. અનંગ-કામદેવ. નટવરની સુંદર ત્રિભંગ છબી ઉપર અનંત કામદેવને ઓવારી નાખુ ! એ અર્થ

પ્રતિ રોમ જે મહાપુરુષ બ્રહ્મ, બ્રહ્માંડ કોટિ અનંત;
તે વામપદમાં બિંદુ રૂપે, વસે રાધાકાન્ત. ૪
પરમાત્મ ધર્મે કરી જે સર્વના અંતર્યામી;
શ્રીનારાયણ ભગવાન ધર્મે, સકળ કરે સ્વામી. ૫
આકૃતિ શિશુ ને કુમાર વ્રજ, પૌગંડ નંદકુમાર;
છે ધર્મી નિત્ય કિશોર કેશવ, રાધિકા ઉરહાર. ૬
નિત્ય નવલ યશ બે સહસ્ર રસના, શેષ જેના ગાય છે;
શિવ શીશ પાવન અચલ પદ પય, વહન કરી સુખી થાય છે. ૭
જે મૂળ પ્રકૃતિ મહામાયા, જે પુરુષની કિકરી;
તે દયામીતમ અખિલ ઈશ્વર, ગોપીજન વલ્લભ હરિ. ૮

પદ ૧૩ મું.

જેને નમે શુચિ ગણરાય જી, જેના જપથી આદ્ય પૂજય જી;
જેના ભયથી સૂર્ય બ્રમેજી જી, હરિ મૂકાવે રાહુ દમેજી જી. ૧
શશિ અકાંઘિન તેજ જેનું જી, તે ક્યમ પામે સમપણું તેનું જી;
જેની મરજી સમ સહુ ચાલે જી, અધિકું આણું પત્ર ન હાલે જી. ૨

૪ પ્રતિ ઇ—બ્રહ્મ મહાપુરુષ, જેના પ્રતિરોમમાં અનંતકોટિ બ્રહ્માંડ રહે. સાં છે તે, રાધાકાન્તના વામ પદમાં બિંદુરૂપે વસે છે। (મહત્તમતા વર્ણી છે)-

૫ વ્યાપકપણું બતાવે છે કે, પરમાત્મ ઇ—અપ્પ છે, ૬ આકૃતિ ઇ—આકૃતિ બાળકની છે, વ્રજમાં જે કુમાર રૂપે છે, નંદનાકુમાર રૂપે જે પૌગંડ અવસ્થામાં છે (દશ વર્ષસુધીની વયને પૌગંડ કહે છે) પણ જે કેશવ રાધિકાના ઉરના દાર રૂપે છે તે નિત્ય (સદૈવ) તો કિશોર ધર્મી—કિશોર વયવાળા છે.

૭ શિવ ઇ—જેના અચલ પદનું પાવન પય (જળ) શિવ શીશ (પર) વહન કરીને સુખી થાય છે. ૮ મૂળ પ્રકૃતિ—આદિ કારણ રૂપ પ્રકૃતિ, જેને મહામાયા કહે છે તે. અખિલ—સમગ્ર.

૧. શુચિ—પવિત્ર. ગણરાય—ગણપતિ. જેના ઇ—અને જેનો જપ કરવાથી ગણપતિ આદ્ય (પ્રથમ) પૂજય છે. હરિ ઇ—તેને (સૂર્યને) બ્યારે રાહુ દમેજી ત્યારે તેને દગિ મૂકાવેજી. ૨ શશિ ઇ—ચંદ્ર, સૂર્ય, અને અગ્નિ, એ જેનું તેજ છે તે તેનું (પગમેશનું) મમપણું કેમ પામે ?

ઢાળ.

હાલે ન દળ આછું અધિક, તો બીજું કાંઈ ક્યમ થાય;	
છે વાયુ બળિયો અતિ ઘણો, પણ રૂચિ પ્રમાણે વાય.	૩
જહરાગ્નિ બાળે આહાર માત્ર, ન દહે ક્યમ પણ ચર્મ!	
પણ થરથરે તેથકી બાકી, સહુ દહાનો ધર્મ.	૪
જલ અડે અગ્નિ ના બચે, છે સદા સઘળે રીત;	
દધિ દુઃખદ વડવાનળ ન બૂનવી, શકે જે પ્રભુ ભીત.	૫
મરનાર બે એક ગૃહ તુરત, ઈકે એક પછી પણ પાંચ;	
સગે જવાય ન લેઈ ઉભય, તે મહાપુરૂષની આંચ.	૬
જે સમય ધનવૃદ્ધિ જ્યહાં, જોટલી હરિરૂચિ હોય;	
તે પ્રમાણે સુરપતિ કરે, ન કરે કદા તો રોય.	૭
સહુ જગતને ભય કાળનો, કાળને ભય ભગવંત;	
જન દયાપ્રીતમ તેજ નિર્ભય, એક બીજા સંત.	૮

પદ ૧૪ મું.

સુતા! તેં જે પરમેશ્વર ભાખ્યા છ, તે સહુ ભયથી હરિએ રાખ્યા છ;
 વૃકને વર આપી શિવ કંધ્યા છ, હરિ અરિ બાળ્યો ત્યારે જાંધ્યા છ. ૧
 ત્રિપુર જલધંધર નવ છતાયા છ, હરિ પત રાખી રચીને માયા છ;
 વળી બલિસુત પદો હર આવ્યા છ, હારી સૂતા હરિથી ન ફાવ્યા છ. ૨

૩ રૂચિપ્રમાણે-હરિની રૂચિ પ્રમાણે. ૪ પળ-માંસ. બાકી ઈં-બાકી જહરાગ્નિનો તો સહુ કાંઈ દહાનો ધર્મ છે. એ અન્વય. ૫. દધિ-ઉદધિ (સમુદ્ર)-જળ સઘળા અગ્નિને હોલાવી નાખે એવું છતાં સમુદ્રમાં રહેલા વડવાનળને હોલવવું નથી તે પ્રભુના ભયથીજ.

૬ મરનાર ઈં-એક ધરમાં બે જણ મરે તેમાં એક તરત મરે અને બીજો પાંચ પણ પછી મરે પણ તે બેને સાથે લઈ ન જવાય તે મહાપુરૂષ (પરમેશ્વર) ની આંચ (પ્રતાપ) ને લીધેજ. ૭ ધનવૃદ્ધિ-મેધવૃદ્ધિ. સુરપતિ-ઈંદ્ર. ન કરે તો રોય-પસ્તાપ. ગોકુળમાં સમ દિવસ ગોવર્ધન પર્વત તોળી રાખીને ઈંદ્રનો મદ હયો હતો એ કથા ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૮ એક ઈં-એક હરિ નિર્ભય છે અને બીજા સંત નિર્ભય છે.

૧ સુતા!-હે શિષ્યા! ભયથી ઈં-તે સર્વને હરિએ ભયથી રાખ્યા-બાળ્યા છે. ૧૬-૧૭ સુર. ૨ ત્રિપુર- એ તામનો અમુર. બલિસુત-બાળાસુર.

ઢાળ.

- કાવ્યા ન સ્તુતિ કરી કૃષ્ણની, કહ્યું નાથ હું તવ દાસ;
પતિરતિ સમય સતી શ્યામ સમર્પા, હરિ હર્યો મહાનાસ. ૩
- ખળ મધુકૈટભ શંખાસુર હાણી, હરિ હણ્યો વિધિતાપ;
સનકાદિ પ્રશ્નોત્તર કર્યો, યશ ખજાવાહન આપ. ૪
- ગજવદન અગણિત ખજાહત્યા, કરી યથા ભયભીત;
હરિ દયાકરી નિજ નામ આપી, હરી પીડ અમિત. ૫
- રાવણસદન ખર ચારતા, વહુ હતું પદ વિદેશ;
પંચાંગ ધાતા વાંચતા, દીપિકા ચંદ્ર દિનેશ. ૬
- શકાદિ સહુ સુર આજ્ઞાધીન, રે'તા સાધી ટે'લ;
નવગ્રહ પનોતી બધીખાને, દશાનનને મે'લ. ૭
- તે સર્વનો ભય હરિ હણ્યો, હતી દુષ્ટ નિજ બિદ્ધ જોઈ;
તે દયામીતમ કૃષ્ણસમ, જડ ક્યમ આવે કોઈ. ૮

પદ ૧૫ મું.

અકળ અજીત શ્રીહરિની માયા જી, ઇક હરિ પાખે સર્વ વવાયા જી;
શ્રીમહાલક્ષ્મી નિજ અર્ધાંગ જી, ભય ધરી લખી નૃસિંહ જી. ૧
હળધર ભૂત્યા તાળી ગણુતાં જી, દાખી લીલા ન બણે ભણુતાં જી;
એકદા ઉપન્યો ગર્વ અનત જી, મુજ વણુ ચાલે નહિ ભગવત જી. ૨

૩ પતિરતિ—રતિપતિ (કામદેવ). શિવે કામને બાળ્યો ભારે તેની સતી—
રતિએ શ્યામનું સ્મરણ કર્યું ૪ વિધિતાપ—ખજાનો સંતાપ. ખજાવાહન—હંસ—
હરિએ હંસનું રૂપ લેઈને સનકાદિના પ્રશ્નના ઉત્તર કર્યા. ૫ અમિત—માપ
વિનાની—ધણી.

૬ સદન—ઘર. વહુ ઈન્—વિદેશે (ગણુપતિએ) ખર ચારવાનું પદ વહુ
હતું—ધારણ કર્યું હતું. ધાતા—ખજા દિનેશ—સૂર્ય સૂર્ય અને ચંદ્ર દીપિકા—દીવા
રૂપે યથા હતા ૭ સાધી ટેવ—ટેવ ટકોરો (કામકાજ) સાધી—કરીને ૮ હતી—
હણીને. (' હન્ હણુયુ' તે ઉપરથી ભૂતકૃદંત).

૧ પાખે ઇન્—હરિ વિના સર્વે વંવાયા—જેતગયા. તેનાં દૃષ્ટાંત આપે
છે કે, શ્રીમહાલક્ષ્મી ઈન્—અષ્ટ છે. લખી—ગણી (તથા ધાતુ ઉપરથી) ૨
દાખી ઈન્—જલમાં જે લીધા દાખી—બતાવી તે ભણુતાં—મુખથી કહેતા ન

હાળ.

- ભગવંત મુજ વણુ પોઢે ક્યાંહાં, ઉર વસ્યું સધ પ્રભુ જાણિયું;
 ઉડ્યા મહદ આકાશકલ્પ, અગણિત ભ્રમાણ વખાણિયું. ૩
- પછી જાણ્યુ આ કુળ ગર્વનું, ભૂમિ પડ્યા શેષાયણ થઈ;
 અધાપિ જે પર્યંત વિરાજે, શ્રીવ્યકટકેશ કૃપા મહી. ૪
- શિવ છળાયા મોહની રૂપ, ન રહ્યું જ્ઞાન વિવેક;
 દ્વારિકા પૈભવ લખી ચળ્યા, વળી એમ વાર અનેક. ૫
- શ્રીરામરૂદન વિલોકી, અબા મોહ પામ્યાં સત્ય;
 ધર્મ રૂપ સીતા ઝાળખ્યાં, હરિ લજ્જા લાગી અત્ય. ૬
- સુર અસુર મળી સાગર મધ્યે, વિઘ્નેશ મંદર ખોલ્યો;
 મદ હરિ હત્યો ક્રીડા પડ્યા, ધરી કૂર્મતનુ તર્ત તોળ્યો. ૭
- મળમાસમાં સહુ સૂર્ય કહ્યું, અમો તપીશે નહી કોઈ;
 રવિ થઈતખ્યા હરિ દયાપ્રીતમ, સહુ રહ્યા તવ જોઈ. ૮

પદ ૧૬ મું.

- પ્રકટાવ્યા પ્રાર્થના કરીને જી, તેજ ગયા ધાતા વશ હરિને જી;
 પ્રજવાસવ દુઃખ દીકું અપાર જી, તદપિ ન દ્રુમ આપ્યું વણુ પ્રહાર જી. ૧
- ઇત્યાદિકે સસાર સમસ્ત જી, હરિ માયા આગળ બળ અસ્ત જી;
 હરિ સંબધે લહે સહુ સેવા જી, દૂર થયે ઘણી કકર જેવા જી. ૨

બણે—તેવી ન વર્ણાય. અન ત—શેષ. ૩ આકાશકલ્પ—આકાશ જેવા. ૬ અબા—પાર્વતી. ૭ વિઘ્નેશ ઇન્દ્ર—ગણપતિએ મંદરાચળ પર્યંત ખોલ્યો—કૂળાડ્યો. મદ ઈન્દ્ર—ત્યારે હરિએ તેનો મદ—ગર્વ હત્યો—હણ્યો. કૂર્મતનુ—કાચબાનું શરીર. ૮ તપીશે—તપીશું.

૧ પ્રકટાવ્યા ઇન્દ્ર—ભૂનાર હરવા માટે બ્રહ્માએ પ્રાર્થના કરીને હરિને પ્રકટાવ્યા—અવતાર લેવડાવ્યો તેજ બ્રહ્માએ તેમનો મહિમા ભૂલીને વાહરડાંનું હરણુ કર્યું ત્યારે તેમનો મહિમા જાણીને છેવટે હરિને વશ થયા. સ્તુતિ કરી. ધાતા—બ્રહ્મા. પ્રજા ઇન્દ્ર—વાસવે (ઇન્દ્ર) પ્રજા (મા) અપાર દુઃખ દીકું (મદ હત્યો ત્યારે) તદપિ તેમનો મહિમા ભૂલીને વગર પ્રહારે દ્રુમ (પારિજાતક) ન આપ્યું.

૨ બળઅસ્ત—અસ્તબળ (બહુત્રીહિ). લહે ઇન્દ્ર—મહુ સેવા લહે—પામે. પણ દૂર ઇન્દ્ર—હરિથી દૂર થાય તો મેવા ન પામે. ત્યાં દૃષ્ટાંત જેમ ઘર્જ સાથે

ઢાળ.

- એ કંકર ગોધૂમન્યાય સહુ, પૂજાય મહાજન દેવ;
હરિ સંબંધ ટળતાં કંકર સમ, ઈશ્વર રહ્યા સ્વયમેવ. ૩
- પાંડવસભા અગ્રેશ હરિ, પૂજ્યા રહ્યા સહુ જોઇ;
ગજ અનિર્વચન સ્તુતિ કરી, હરિ વાણ ન ધાયા કોઇ. ૪
- અવતારી અંશી સર્વાત્મા, ઈશ્વર હરિ ભગવાન;
પરમાત્મ પ્રભુ અપાર તે, શ્રીકૃષ્ણ શ્રુતિ કરે ગાન. ૫
- મહાદેવ આદે મોટા સહુ, કહેવાય છે જગ માંય;
પણ આઠલા ગુણ હરિ વિષે, ન મળે કદાપિ ત્યાંય. ૬
- સર્વજ્ઞ સ્વામી સકળના, સર્વના અંતરયામી;
સમતા ન જેની કોઇમાં, નહિ શીશ જેને સ્વામી. ૭
- આત્મારામ ને આત્મયોનિ, સર્વાત્મા સહુ રૂપ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણમાં, ઇત્યાદિ સુગુણ અનુપ. ૮

૫૬ ૧૭ મું.

સર્વ કરે ને નહીં અહંકાર જી, ગભીરતાનો ન મળે પાર જી;
નિત્યપરિપૂરણ અતિ તોષ જી, ગુણ કરી માને જનના દાપ જી. ૧

કાંકરા હોય તે ઘઉંની કીમતમાં ખપે, પણ દૂર થયા એટલે તેની કાંઈ કીમત નથી તેમ.

૩ કંકર ગોધૂમન્યાય-જીપર દર્શાતમાં કહ્યો તે. સ્વયમેવ [જગમ્ (પોતે) જગ (જ)]—એકલા તાત્પર્ય કે હરિના સબધથી દેવ અને મોટા પુરુષો પૂજા પામે છે પણ હરિના સંબધમાંથી તેમને જુદા કાઢીએ તો ખરા પૂજવા લાયક એક ઈશ્વરજ છે; બીજા કાંકરા જેવા માત્ર વિનાના હોવાથી પૂજવા યોગ્ય નથી. અનન્ય બક્ષિતનું સમર્થન કરવા માટે આ વિષયનું પ્રતિપાદન દ્યારા-મે કર્યું છે.

૪ અગ્રેશ—સર્વથી મુખ્ય. ગજ ઇન્—મગરે ગણેલા હાથીએ અનિર્વચન-જેનું નિર્વચન (વ્યાખ્યા) થઈ શકે નહિ એવી રીતે. ૫ અવતારી અંશી—અંશ-વડે અવતાર ધારણ કરનારા. શ્રુતિ ઇન્—શ્રુતિ (વેદ) જેનું ગાન કરે છે એવા.

૮ આત્મારામ—પોતાના સ્વરૂપમાંજ આનંદ પામનારા. આત્મયોનિ—પોતાનાથીજ પોતાની ઉત્પત્તિવાળા સુગુણ-સારાગુણ. ઈશ્વર સગુણ છે એ વાગનું સમર્થન કરવા માટે ઈશ્વરમાં દ્યારામ ગુણ પ્રતિપાદન કરે છે.

૧ સર્વ ઇન્—ઈશ્વર સર્વ-સધનું (કરે ક્રિયાપદનું કર્મ) કરેછે, પણ તેને

આણુ સેવા માને અતુલિત જી, એકરસ નીલવે નિત્યે પ્રીત જી,
શરણાગત થઈ થાય પિમુખ જી, ફરી ચીતવે તો પ્રકુલિત મુખ જી ૨
ઢાળી.

પ્રકુલિત મુખ શ્રીનાથ જી, સમરે ન પેલા દાપ,
ઈચ્છે પ્રત્યુપકાર સહજ, ઉદાર સદ્ગુણ કોશ ૩
ભય દેપ હિત વા કામના, કોઈ ભાવ કો સમરણ કરે,
હરિ તેને પણ ફળ મોક્ષ દે, મોટાઈ નિજ અતઃ ધરે ૪
મહાદુષ્ટ ઉપર પણ દયા, હરિ કરે નિજપણુ જોઈ,
જે જે હણ્યા ખજ મુક્તિ તેને, કહે એક કોઈ ૫
સહુ શક્તિપતિ ને શાન્ત અતિ, ભૂગુ પરીક્ષા જોઈને કહ્યું,
એવા તો એકજ કૃષ્ણ બીજા, નુ કથન માત્રજ રહ્યું ૬
કોપી કદાપિ ન શાપ દે, વર તુલ્ય જેનો ક્રોધ,
સ્વાધીન મન ધાયુ કરે, કોઈનો ન ચાલે રોધ ૭
અવળુ ન અર્ચનમા પડે, નિષ્કંટક જેનો પથ,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ એવા, ગાય મહામુનિ ગ્રથ ૮

અહ કાર (હુ નાં છુ એવો અભિમાન) નથી નિત્ય પરિપૂર્ણ નિરતર ઈચ્છા
રહિત ગુણ ઈન્-જનના (મનુષ્યના) દોષને તે ગુણ કરીને (ગુણરૂપે) માને
છે મતનમ એના ઉદાર સ્વભાવવાળા તે છે ૨ આણુ-લગાર જેટલી-ધણી
ચોડી અતુલિત-ધણી એકરસ-એક સરખી ૩ સદજ ઉદાર-સ્વભાવ સિદ્ધ
ઉદારતા ગુણવાળા

૪ મોઈ ભાવ ઈન્-કો (ગોઈ) ભયથી, દ્રેયથી, હિતથી કે કામનાથી-કો
ઈ પણ ભાવથી જે તેનું સ્મરણ કરે તેને પણ હરિ મોક્ષ ફળ આપેછે ૫ મોઈ
ઈન્-સર્વ મોઈ પુરાણ ઈતિહાસ વગેરે કહેછે ૬ સહુ ઈન્-ભૂગુ નાપિએ પરી
ક્ષા જોઈને છાતીમા લાત મારી જોઈને પછી કહ્યું કે, સહુ શક્તિઓના પતિ
છતા પણ શાત ઈન્-અપટલે

૭ વર-નરદાન ૮ અનળુ ઈન્-જેમ બીજા દેવ દેવીઓના પૂજનમા
લગાર ચૂકે પડતા તે દેવને અનળુ પડેછે-તે દેવ કોપાયમાન થાયછે, તેમ આ
દેવ-કૃષ્ણના અર્ચનમા કોઈ ભૂન ચૂકે થાય તો પણ અનળુ પડતું નથી એ
ભાવ છે

૫૬ ૧૮ મું.

નેનું આપ્યું ન જાય કદાપિ જી, અચલિત પદ છે ધ્રુવ અધાપિ જી;
 'શરણ પડ્યો છું' સાચું ભાષે જી, તેને હરિ નિજ સમ કરી રાખે જી. ૧
 અભય અચળ દાતા હરિ એક જી, એ બળ ન મળે દેવ અનેક જી;
 'કૃપણ તમારો' કે' એક વાર જી, સહજ હરિ દે સુખભંડાર જી. ૨

ઢાળ.

- ભંડાર સુખ એટલાજમાં, ઉગ્રસેન વિભીષણ પામિયા;
 કહે ભેટ સાધન શાં કર્યા, કુ.ખ સધ સઘળાં વામિયાં. ૩
 શિવ ખ્રહ્માદિક સુર આરાધે, મહાકૃષ્ણ કરી કદો કોઇ,
 દે તુચ્છ કૃણ તે પણ અનિત્ય, વિચારી જો મન સોઇ. ૪
 વર હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યગર્ભથી, પામ્યો નરહરિ મારિયો;
 જન જાણી પોતાનો વિદ્યાતા, ક્યમ ન આવી ઉગારિયો. ૫
 શિવ સેવક રાવણ બાણાસુર, હરિ હણ્યો છેધા હસ્ત;
 શંકરચક્રી શું નિપત્યુ, વરૌભવ પામ્યા અસ્ત. ૬
 જહભરત હરિજન તેજ સહન, થયું ન ગર્જિત ક્ષાટી;
 નિજ કરે નિજકિકર હણ્યા, થઈ ગયો શ્રમ સૌ માટી. ૭

૧ નેનું આપ્યું—જેણે આપેલું. ૩ એટલાજમાં—'હું તમારો છું'
 'હું' તમારે શરણે પડ્યો છું' એટલુંજ કહેવાથી

૫ વર ઇન્દ્ર—હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યગર્ભથી (ખ્રહ્માથી) વગ્દાન પામ્યો
 હતો તોપણ નરહરિ (નૃસિંહે) તેને માર્યો.

૬ હણ્યો ઇન્દ્ર—રાવણને હણ્યો અને બાણાસુરના હસ્ત છેધા. વરૌભવ—
 વરદાનના વૈભવ

૭ ગર્જિત ક્ષાટી ઇન્દ્ર—જહભરત હરિજન હતો તો તેનો દેવીના આગળ
 બધા કરતા તેના સેવકોએ (ચોરોએ) તેને આપ્યો તે વખતે તેનું તેજ શક્તિથી
 સહન થયું નહિ અને તે ક્ષાટી—કોંધે બરાઇ. તથા પોતાના કરે—હાથે પોતા
 ના કિકર—મેવકોને હણ્યા. માત્રી—અર્થાત્ વ્યર્થ

ઇત્યાદિ અમર નશ્વર કૃણ, અવળું પડે ક્ષણ માંય;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વાણ, સુખ રૂપ સઘળું કયાંય. ૮

૫૬ ૧૮ મું.

હરિ વાણ ઉજ્જવળ પંથ ન એક જ, વામી મેલા માર્ગ અનેક જ;
મધમાંસ માગે બલિ ચંડી જ, શિવવ્રત ધારી સહુ પાખંડી જ. ૧
ધરે મુડમાળા અસ્થિ ચર્મ જ, ભૂગુને શાપે અનુચિત ધર્મ જ;
કયહું વિષય કયહું બ્રહ્માચાર જ, વર્ણાશ્રમ નહિ ધર્મ લગાર જ. ૨

ઢાળ.

ના ધર્મ એકાચાર સહુ, નહિ વેદશાસ્ત્ર પ્રમાણ;
તે માટ કહ્યું શુક શિવાદિક તજ, વિભણ્ણથી કલ્યાણ. ૩
સ્ત્રી રક્ષ ભૂલે ભક્ષ ભણ્યું, જય દેહી સંકટ દેહી કહ્યું;
તે પ્રમાણે શક્તિ કર્યું, અંતરજાપણું કહે ક્યાં રહ્યું. ૪
તે માટ સર્વેશ્વર હરિ સમ, ઇતરમાં મતિ જે ધરે;

૮ અમર ઇન્દ્રિયાદિ (ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે) અમર (દેવ) નું કૃણ નશ્વર (નાશવંત) છે—(બ્રહ્માદિકના વરદાનનું દર્શાવતું), અને ક્ષણમાં આવતું પડે એવું છે—(શક્તિનું દર્શાવતું).

૧ શિવવ્રત ધારી સહુ પાખંડી જ— (જુઓ ભાગવત ચતુર્થ સ્કંધ. અ. ૨) “ મત્રવ્રતધરાયેચયેચતાન્સમનુવ્રતાઃ । પાલ્લવિનઃસંતુતેચૈયસચ્છાલપરિપથિનઃ ॥ નટશૌચામૂઢધિયોજટામસ્માસ્થિધારિણઃ । વિશતુશિવદાક્ષાયાવચ્ચૈયસુરાસનં ” ઇન્દ્ર.

૨ વિષય—આમ્ય વિષય. ૩ શુક—શુકે (ભાગવતમાં) “ સ્થિત્યાદિપુહ-રિવિર્ગિચિદ્દેરિતિસાધ્યેયાસિતત્રચ્છન્દસત્ત્વતનોર્નૃનાસ્તુઃ ” ઇન્દ્ર.

૪ ખીજ દેવને અવળું કેમ પડે છે તેનું દર્શાવતું આપે છે. સ્ત્રી ઇન્દ્ર—ચંડીપાઠ કરતા ‘ માર્ગાંગક્ષતુ ’ ને બદલે ‘ માર્ગાંગમક્ષતુ ’ બોલાઈ ગયું તથા ‘ દ્યુપદે-હિજયદેહિયશેદેહિદ્વિયોજટિ ’ ને બદલે ‘ રૂપદેહિયશેદેહિદ્વિયોજટિ ’ બોલાઈ ગયું. તે પ્રમાણે શક્તિએ કયું એટલે સ્ત્રી મારી નાખી, શત્રુ આપ્યા અને જયનો નાશ કર્યો. અંતરજાપણું—મનની ભાવના જાણવાપણું.

તે નારકીશ સદા મહામુનિ, પેદાપુરાણે ઉચ્ચરે. ૫

મતિ શિલા હરિ અર્ચ્યા ગુરુ, નરનતિ મતિ છે સંતર્ભા;
પદ તીર્થ પાવન વિષ્ણુ વૈષ્ણવ, અધમ ઉદમતિ ચ તર્ભા. ૬

હરિ નામ મત્ર કલુપહર, ત્યા ધી શબ્દ સમાનની;
તે પતિત પશુમતિ ગાય દ્રુમ, તુલસી પ્રિયે ભગવાનની. ૭

મુખદાર ઇંદ્રીવૃક્ષિ સહુ, તરૂવૃક્ષિ જ્યમ જડી પોપ;
ત્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ પૂજે, પામે સહુ સતોપ ૮

પદ ૨૦ મું.

તણ સુદર શ્રી હરિની સેવા છ, કરે ઉપાસન દેવી દેવા છ,
તે જ્યમ તરપો ગગ અનૂપ છ, તણને તીરે ખોદ કૂપ છ. ૧

સુર પૂજે મૂકી જગદીશ છ, તણ કામદુધા દુહે મહિપ છ;
કે' નિગમાગમ એ કૂર્શો કૂર્શોને છ, ભજે સદા સહુ એક હરિને છ ૨

૫ ઇતર-ખીજ (દેવ) નારકીશ—નરકમા જનારાઓમા વડો મહા-
મુનિ-વ્યાસ. ૬ મતિ ઈ—હરિની અર્ચ્યા (પ્રતિમા)ને વિષે જેને શિલા
બુદ્ધિ (પાપાણુ બુદ્ધિ) છે, સતોમા અને ગુરુમા જેને નરનતિની બુદ્ધિ છે.
તેમને ખીજ સાધારણ નર જેના માને છે, વિષ્ણુ અને વૈષ્ણવના પદનુ જે
પાવન (પવિત્ર કરે એવું) તીર્થ (જળ) તેને વિષે જે અધમ (પુરુષ)ના
અતરમા (મનમા) ઉદમતિ (જળ બુદ્ધિ) છે—તેને જે સાધારણ જળ
જેવું માને છે

૭ હરિ ઈ—કપુષ (પાપ)ને હરનાર જે હરિનામ રૂપી મત્ર તેને
વિષે સમાન (સામાન્ય) શબ્દની ધી (બુદ્ધિ) છે, ગાયને વિષે સામાન્ય પશુ
બુદ્ધિ છે, ભગવાનની પ્રિયા તુલસીને વિષે જેને દ્રુમ (વૃક્ષ) બુદ્ધિ છે,
તે પુરુષને પતિત (ધર્મભ્રષ્ટ) બાણવો.

૮ મુખદાર ઈ—જેમ મુખદારા સહુ ઇંદ્રિયો તૃપ્ત થાય છે, તથા
જેમ જડી (જડ-મૂળ)ના પોપ (પોપણ)થી તરની તૃપ્તિ થાય છે, તેમ દયા
ના પ્રીતમ એવા કૃષ્ણને પૂજવાથી સહુ (દેનાદિક) સતોપ પામે છે.

૧ તણ ઈ—“ વાસુદેવપરિત્યજ્યેન્યદેવમુપાસતે । તૃપિતાજા દર્શીતીરેપૂર્વવાંછે-

ઈત્યાદિ અમર નશ્વર કૃણ, અવળ પડે કાણ માંય;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વાણ, સુખ રૂપ સઘળ કયાંય

૫૬ ૧૯ મું.

હરિ વાણ ઉજ્જવળ પંથ ન એક જ, વામી મેલા માર્ગ અને
મધ્યમાસ માગે બલિ ચડી જ, શિવવ્રત ધારી સહુ પાખડ
ધરે ગુડમાળા અસ્થિ ચર્મે જ, ભૃગુને શાપે અનુચિત ધ
કયહુ વિષય કયહુ બ્રહ્માચાર જ. વર્ણાશ્રમ નહિ ધર્મ લ

ઢાળ.

કુજવિહારી રાગ રહે, જો દયા સહુપર હોય,	
આત્મા ન કોઈનો દુખવે, નવ દોષ કોઈનો જોય	૩
સહુ દેવ હરિ અગેથી ઉપન્યા, દાસ હરિના જાણી,	
નિદા ઈશ ના કરે પાણુ, ભજે શારંગપાણી	૪
શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ન કોઈની, ભક્તિ નહિ કોઈ તૃષ્ણ,	
સહજે શિવાય માર્ગ દીકુ, કરવા જ્ય શ્રીકૃષ્ણ	૫
હરિને વિષે સહુ વિશ્વ તે, હરિ પૂજતા પૂજય,	
કોઈ કહે હુ હરિમા નથી, તેને પૂજે અમારી બલ્લાય.	૬
મતિ પશુ પશુ શો ચીસાડો, મતિ પોળીએ શુ મ્હોણુ,	
સમજુ ન દેવા નીસરે, વડી વડી મત્તે લોણુ	૭
શિવ સ્કંદ નમ્યા નહિ દક્ષને, દેખી દહાભિમાન,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અતર્થામી નમિયા ધ્યાન	૮

ઈશ્વર પોતાના એક અશનડે જગતમા વ્યાપી રહ્યા છે એમ કહેવાય છે
૫૮—દેહ ૨ તનુધારી—દેહધારી—પ્રાણી

૫ નહિ કોઈ તૃષ્ણ—કોઈની તૃષ્ણા પણ નહિ સહજે—વિના પ્રયામે
માર્ગમા શિવાય જોવામા આવે તો તેમને પણ ‘ જ્ય શ્રીકૃષ્ણ ’ કરના અર્થા
ત હુ તમને પ્રણામ કર છુ તે તમાગમા વ્યાપક શ્રીકૃષ્ણ છે એમ જાણીનેજ

૭ પ્રતિ ઇં—પ્રત્યેક પશુ પશુ પ્રતિ શો ચીસાડો ?—શી ચીસ પાડવી ?
અર્થાત્ પ્રત્યેક પશુને ગોવાગ શુ જૂદુ જૂદુ હાક મારી બોનાવે છે ? પ્રતિ
પોળીએ ઇં—પ્રત્યેક પાળીએ (રાટલીએ) શુ મોણુ નાખવામા આવે છે ? તેમ
જે જે સમજુ હોય તે વડી વડી ઇં—પ્રત્યેક વડીએ લોણુ (લાણુ)—મીઠુ
નાખના નીસરતો નથી તાત્પર્ય કે તેમજ પ્રત્યેક પ્રાણીમા જૂદો જૂદો ઇશ્વર
માની તેનુ પૂજન કરનારને કોઈ સમજુ ન કહે “ પ્રણમેદ્વદ્વદ્માવશ્ચાદાલ
ગોક્ષમ્ ” “ ઘોડો, ચાક્રાત, ગાય, ગધેડુ, એ સર્વને પૃથ્વીપર પડી દડવત પ્ર
ણામ કરવો ” એવુ કહેનારાના મતનુ ઉપરના વચનથી દયારામે ખડન કરી
સર્વત્ર ઇશ્વર વ્યાપ્ત છે એ વાત સ્થાપિત રાખી છે

૮ શિવ ઇં (ભાગવત ચતુર્થસ્કંધ શ્લોકો) “ પુરાવિશ્વસૃજાતપ્રેતમેના
રમર્ષય । તથામરગણા સર્વેસાનુગામુનયાડમય ॥ ૪ ॥ તપ્રગવિષ્ઠમૃષ્યારોધ્વાન્નિવરાધિ

ઢાળ.

શ્રીહરિ તજી કલ્યાણુ ધર્યે, બાલ અવરાધાર;	
ન્યમ જ્ઞાન પૂછ ગ્રહી ધરે, મન જાવા સાગર પાર.	૩
એ સર્વ વાતો વેવણાં, ભાગા ભમાવ્યા વ્યર્થ;	
એક કેવળ શ્રીહરિશરણુ વણુ, નથી સર્વો કોઈનો અર્થ.	૪
શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમુખ કહ્યું બહુ, પ્રિય મુને દાસ અનન્ય;	
અતિ દુરાચારી તદપિ સાધુ, શ્રેષ્ઠ મારે મન	૫
વળી કહ્યું હારીત અતિમા, પાડવી ગીતા માય;	
તે વચન કેરા અર્થ માત્રજ, લખુ છું હું આય.	૬
નમવું નહિ અન્ય દેવને, નિર્ભયા નહીં ન પ્રસાદ;	
મદિર જાવું નહીં જદપી, કોઈની પડતી હોય મરજદ.	૭
વદવું સમરવું સેવવું, ચિન્તનાશ્રય શ્રનાણાદિ,	
અન્યનું ન કરવું દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણરસ જે સ્નાદી.	૮

૫૬ ૨૧ મું.

વિશ્વ સકળ છે હરિનું ૩૫ જી, એકાશે વ્યાપક મજબૂપ જી;
 કરતા હરતા પોપક સ્વામી જી, સહુ ઘટ વાસી અતરયામી જી. ૧
 માટે કોઈનો દ્રોહ ન કરવો જી, હરિ દુખાશે એ ભય ધરવો જી;
 જે તે રીતે કોઈતનુધારી જી, સુખી કરતા ખુશી કે જલિહારી જી. ૨

તિદુર્ભગા ” (પાડવગીતા) ૩ બાલ-મૂર્ખ-બાલિસ અવરાધાર-(અવર + આધાર) બીજા દેવાદિનો આધાર રાખનાર ૪ ભામા-ભમણા

૫ શ્રીમુખ-પોતાને મુખે (ગીતામા) “અનન્યવેત્તા સતત ગોમાસ્મરતિનિત્ય-શ । તસ્યાહમુલમ પાર્યન્તિયુક્તસ્યયોગત ” (અધ્યાય ૮) “અનન્યાચિન્તયન્તોમા-યેવના વયુર્વાસતે । તેપાનિત્યામિયુક્તાનાયોગક્ષેમવદ્દમ્યહ ” (અધ્યાય ૯)

૮ ૫૬નું ૬૦-(જીઓ પાડવગીતા) “નાન્યવદામિનશૃંગોમિનર્ચિતયામના ન્યસ્માતામિનમજામિનચાગ્રયામિ । મસ્ત્યાત્વદાયચરણાધુજમતરેણશ્રીધર્માનિવાત્પુરુષોત્તમ દેહિદાસ્યમ્ ”

૧ એકાશે ૬૦—“અનત અને અપાર સર્વત્ર ધર્ય છે અને જગત્ તેના એક દેરામા ગહેતુ છે ” એમ તાત્પર્યારથી જણાય છે માટે અપાર

ઢાળ

કુન્નવિહારી રાગ રહે, જો દયા સહુપર હોય,	
આત્મા ન કોઈનો દુખવે, નવ દોષ કોઈનો જોય	૩
સહુ દેવ હરિ અગેથી ઉપન્યા, દાસ હરિના જાણી,	
નિદા ઈર્ષા ના કરે પાણ, ભજે શારંગપાણી	૪
શ્રીકૃષ્ણઅદ્ર વિના ન કોઈની, ભક્તિ નહિ કોઈ તૃણ,	
સહજે શિવાય માર્ગ દીકું, કરવા જય શ્રીકૃષ્ણ	૫
હરિને વિષે સહુ વિશ્વ તે, હરિ પૂજતા પૂજય,	
કોઈકહે હું હરિમા નથી, તેને પૂજે અમારી બધાય	૬
પ્રતિ પશુ પશુ શો ચીસાડો, પ્રતિ પોળીએ શુ મ્હોણ,	
સમજી ન દેવા નીસરે, વડી વડી પ્રત્યે લોણ	૭
શિવ સ્કંદ નમ્યા નહિ દક્ષને, દેખી દેહાભિમાન,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અતર્યામી નમિયા ધ્યાન	૮

ઇશ્વર પોતાના એક અશવડે જગતમા વ્યાપી રહ્યા છે એમ કહેનાય છે
ખટ—દેહ ૨ તનુધારી—દેહધારી—રાણી

૫ નહિ પ્રાઇ તૃણ—કોઈની તૃણ પણ નહિ સહજે—વિના પ્રયાસે
માર્ગમા શિવાય જોવામા આવે તો તેમને પણ ‘ જય શ્રીકૃષ્ણ ’ કરના અર્થા
ત હું તમને પ્રણામ કર છું તે તમારામા વ્યાપક શ્રીકૃષ્ણ છે એમ જાણીનેજ

૭ પ્રતિ ઇ—પ્રત્યે પશુ પશુ પ્રતિ શો ચીસાડો ?—શી ચીસ પાડવી ?
અર્થાત્ પ્રત્યેક પશુને જોવાળ શુ જૂદુ જૂદુ હાક મારી બોનાવે છે ? પ્રતિ
પોળીએ ઇ—પ્રત્યેક પાળીએ (રોટીએ) શુ મોણ નાખવામા આવે છે ? તેમ
જે જે સમજી હોય તે વડી વડી ઇ—પ્રત્યેક વડીએ લોણ (લરણ)—મીઠું
નાખના નીસરતો નથી તાત્પર્ય કે તેમજ પ્રત્યેક પ્રાણીમા જૂદો જૂદો ઇશ્વર
આત્મા તેનું પૂજન કરનારને કોઈ સમજી ન કહે પ્રણમેદ્વદ્વદ્વાવધવાદાત્
ગોસ્વામી ઘોડો, ચાડાલ ગાય ગધેડું એ સર્વને પૃથ્વીપર પડી દડવત પ્ર
ણામ કરવો ” એવું કહેનારાના મતનું ઉપરના વચનથી દયારામે ખડન કરી
સર્વત્ર ઇશ્વર વ્યાપ્ત છે એ વાત સ્થાપિત રાખી છે

૮ શિવ ઇ (ભાગવત ચતુર્થસ્કંધ શ્લોકો) “ પુરાવશ્વસૃજાંત્રતમોત્ત
મર્થય । તથામરગણા સર્વેસાનુમામુતવાડમય ॥ ૪ ॥ તન્નમ્રવિદ્યમૃદયાદાદ્યૃત્તમિવરાતિ

૫૬ ૨૨ મું.

સઘળે સરખી પ્રાત ન સારી છ, ટેકની ભક્તિ પ્રભુ અપિ ધ્યારી છ;
અળગા અન્યાશ્રિત ભગવંત છ, વ્યભિચારિણીથી મેમ ન કાંત છ. ૧
પતિપ્રતા ઉત્તમ જો હોય છ, પતિ પુર્યોત્તમ ત્યાં ચિત્ત પ્રાય છ;
વાણુ સમજે અન્યાશ્રય જનમાં છ, તે પાણુ ખટકે હરિના મનમાં છ. ૨

હાળ.

મન ખટક જ્યમ રજ નેત્રમાં, વણુ નીકળે નહિ ચેન;
ત્યમ અન્યાશ્રય વણુ છોડવે, નહિ જંપ પંકજનેન. ૩
પશુપતાકાસ્ત્રાદિક અન્યાશ્રય, હતો અર્જુન;
પ્રહ્લાસદ્વારા મૂકાવ્યો, હરિ જાણીને નિજ જન. ૪
વળી આશરો અર્કનો, અક્ષયપાત્ર દ્રૌપદાદિ;
તે દુર્વાસા મેરી મૂકાવ્યો, કૃષ્ણ શુચિરતિ સ્વાદિ. ૫
અબરીધને અભયા તણો, આશ્રય લખ્યો અખિલેશ;
તે પાણુ ટળાવ્યો મોકલી, મુનિ દ્વાદશી વ્યપદેશ. ૬

પા। શ્રાજમાર્ગવેતિમિરકુર્વન્નેતન્મહત્સદઃ ॥ ૫ ॥ ઉદતિષ્ઠત્સદસ્યાસ્તેમાનુગામુનયોડમય ।
ક્ષતેશ્વરચ્ચર્ચતદ્માસાક્ષિત્તેજસ ॥ ૬ ॥ ૬૦ ”

૧ અળગા ૬૦—અન્યાશ્રિત—ખીજ દેવના આશ્રયવાળાથી. ૩ અન્યાશ્રય
૬૦—અન્યનો આશ્રય છોડ્યા વિના પ કર્જનેન (ભગવાન)ને જ પ વળે નહિ.

૪ પશુપતાકાસ્ત્રાદિક ૬૦—પશુપતાકાસ્ત્ર અર્જુનને શિવથી મળ્યું હતું
માટે જો અસ્ત્રને સળધે અર્જુનને શિવનો આશ્રય હતો, પણ તેને પોતાનો
જન જાણીને વિષ્ણુએ પ્રહ્લાસ આપીને તે દ્વારા અન્યાશ્રયથી મુક્ત કર્યો—
અન્યાશ્રયની ગરજ મટાડી

૫ વળી ૬૦—વળી દ્રૌપદી આદિકને અક્ષયપાત્રના સળધથી અર્ક (સ-
ર્વ)નો આશ્રય હતો તે પણ દુર્વાસાને મોકલીને શુચિરતિ (પવિત્ર પ્રીતિવાળા)
અને સ્વાદી (મધુર—મિષ્ટ ગુણવાળા) કૃષ્ણે મૂકાવ્યો. અર્થાત્ તેમને સમગ્ર-
વ્યુ ક્રે પદાર્થને અક્ષય કરવાનું અથવા જૂત માત્રને તૃપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય મારા
માંજ છે

૬ અભયા ૬૦—અખિલેશ (ભગવાને) અબરીધ રાગને અભયા એકા-

વળી એજ પ્રતનો આશરો, નંદને દીઠો નાથ;
 પ્રેરી વરણ ચર બંધાવ્યા, વળી લાવ્યા ગૃહી હરિ હાથ. ૭
 વળી અંબિકા યાત્રા ગયા, ત્યાં ગળ્યા અનગર નંદ;
 ફરી દયાપ્રીતમ છોડવ્યા, તવ સમજ્યા સહુ સુર મંદ. ૮

પદ ૨૩ મું.

અન્યાશ્રયનું ફળ છે એવું જી, નંદાદિકને દીકું જેવું જી;
 હરિને હિત ના આવે ત્યાંય જી, જેનું ચિત્ત હોય બહુ સુરમાંય જી. ૧
 પ્રાધૂર્ણિક બહુ ઘરનો હોય જી, મરે કુધાએ ન પૂછે કોય જી;
 પુત્ર પુંશ્વલી પિતુ કહે કોને જી, લાડ એલંભા કોઈના માને જી. ૨

ઢાળ.

માને ન મન માધવ વિના, કહું તેજ સાચો સંત;
 નિજ પ્રાણ અધિકો લહે તેને, ભક્તાધીન ભગવંત. ૩
 એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય, પ્રભુ સંશય રહેછે એક;
 આપે કહ્યું તે ખરું, ભજવા, એક હરિ ધરિ ટેક. ૪
 શ્રુતિ સ્મૃતિ વચને દૃઢ થયું, સંશે ન નિશ્ચે એવ;
 છે એમ તદપિ ઘણા જાણુ કયમ, ભજે ઈતર દેવ. ૫
 કેટલા દ્રઢ ચૂર એક, કેટલા નામે સઘળે શીશ;
 તે કયમ હશે ગુરુ કહો ઝળકે, પ્રવર જશ જગદીશ. ૬

દશીનો આશ્રય ભણ્યો; તે આશ્રય પણ દુર્વાસા મુનિને મોકલી દાદશીના વ્યવ
 દેશ (નિમિત્ત) થી ટળાવ્યો.

૭ નંદ—ગોકુળના નંદ. વરણચર—વરણના દૂત. યમુનાજીમાં સ્નાન કર-
 વા ગયા હતા ત્યાંથી વરણના સેવકો નંદને લેઈ ગયા હતા અને તેને કૃષ્ણ છો-
 ડી લાવ્યા હતા તે પ્રમિદ છે. ૮ મંદ—મંદ્યુદ્ધિવાળા દેવો.

૧ દિત ઇ—હિતેચ્છા ન ઉત્પન્ન થાય. ૨ પ્રાધૂર્ણિક—પરોણો. પુંશ્વલી—
 વ્યભિચારિણી. એજ ભા—આજ. ૩ પ્રાણ અધિકો—પ્રાણથી અધિક

૫ એવ—(નિશ્ચયદર્શક અવ્યય.) જ. ઇતર—બીજા. ૬ કેટલા ઇ—
 કેટલા દૃઢ અને ચૂરા એકનેજ શીશ નામે છે. પ્રવર—શ્રેષ્ઠ.

એમ સુણી શ્રીગુર કહ્યું, સાંભળ્ય કહું કારણ તાત;

જે અશ જેહના હોય તે, તેને ભજે શ્રુતિ ખ્યાત. ૭

જેનુ તેને તે મળે, તવ થાય ચિત્તનિરોધ;

ન્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ સેવે, ભગવદી વણુ યોધ. ૮

પદ ૨૪ મું.

વચ્છ કદા મહિષી નવ ધાવે જી, ઘેનુ ધાવવા મહિષી ન આવે જી;
ગુણ અવગુણનુ કર્યુ ન કામ જી, ચિત્ત તેનુ ત્યાંજ વિરામ જી. ૧
ભૂત્રુ પડિયુ બાળક રોય જી, મુખ અધમોત્તમ સહુનાં જોય જી;
તદપિ ન ભટકણુ ભાગે મનની જી, સઘ શાંતતા મળતાં જનની જી. ૨

ઢાળી.

ન્યમ જનની મળતાં જંપ તતક્ષણુ, અવર રહે નહિ આશ;

પછી યોધ તેને ન કરવો, પામ્યા પૂરણુ અભિલાષ. ૩

સઘજે નમે પચ પરિયા, જીવ આમુરી કે'વાય;

ઉપજતાં માયામાં મળ્યા, કયમ એક ઠોર ઠરાય. ૪

એકદા શ્રીમદ્ધુર્યોત્તમને, ઇચ્છા ઉપની એવી;

વિસ્તાર જગમાં થાય જશનો. કૃતિ કરવી તેવી. ૫

એમ ધારી ભૂકટી ભગથી, ઉપજવી સૃષ્ટિ સાર;

ખજાંડ ભવ્ય વિચિત્ર નાના. લોક દશને ચાર. ૬

૭ જેહના—જે દેવના. ૮ ચિત્તનિરોધ—ચિત્તની એકાગ્રતા ભગવદી—જન્માતરનો ભક્ત.

૧ મહિષી—ભે રા. ૩ પામ્યા ઈન્—જેનો પૂર્ણ અભિલાષ હતો તે પામ્યા પડી.

૪ ગરબે ઈન્—જે પુરૂષ મઘજે નમે છે તે જીવ પાચ પરિયા સુધી આમુરી કહેવાય. અર્થાત્ તે પડીના પાંચ જન્મ સુધી આમુરી જીવ થાય.

૫ એકદા ઈન્—(જગતની ઉત્પત્તિનુ કારણ બતાવ્યું છે). ૬ ભૂકટીભગથી—આખની ભમર વાકી કરીને—અર્થાત્ ઇચ્છાગાત્રથી. નાના—અનેક પ્રકારના દશને ચાર—ચૌદ (લોક).

મહીમંદળ નવ ખંડાદિ રચના, લીલા માને કીર્તી;

લુગ પ્રકાશે રચી મૃદ્ધિ, કરતા પર પોતાની પ્રમિદ્ધિ. ૭

એક દેવી બીજી આમુદી, ઉપનતી આપો આપ;

જન દયાપ્રીતમ સકળ, ગમ્મિપતિ, અનુતા મતાપ. ૮

પદ રૂપ મું.

ભક્તિ લુંદરી માયા લાગી છે, બધે પ્રકટ કરી કુન્નરિતામી છે;

નખરિખ મુખગા ભક્તિ જોડ છે, અનિ પ્યારી લાગી મનુ તેડ છે. ૧

પડી અસર પર ક્રપા-કટાક્ષ છે, મત્વ ઉપન્યા લક્ષી લક્ષ છે;

યથા ભક્તિમાં લીન મુખાગી છે, પેદગુણ ગુણગુણ હરિરાગી છે. ૨

તાળ

એવાજ મૂળે જીવે તે, કો કાળ નહીં કલ્યાણ,
 કહ્યું મૂઠા જન્મનિ જન્મનિ શ્રીગીતા માય પ્રમાણ ૫
 વળી તેવા ને અતિ બહિષુખ, શિવ કર્યા હરિ રૂચિ જોઈ,
 મૂળે મર્કટ ને વળી મધ પાચો, તે શાણા કહે કોઈ ૬
 એ કથા પદ્મપુરાણમાં વિસ્તાર છે અથ ધતિ,
 તે અશ માત્ર લખ્યો, વધે બહુ ગ્રથ તે મન ભીતિ ૭
 તે માટ હગિના હોય તેજ, સદા ભજે હરિચાય,
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ જીવે તેનું ચિત્ત કનહુ નવ જાય ૮

૫૬ ૨૬ મુ

શ્રી ગિરિધરના ભક્ત સોહાગી જી, પ્રેમરસ ભક્તિતાણા વિભાગી જી,
 એ સરજ્યા છે હરિરસ પીવા જી, આણઅધિકારી ન હતરે ગ્રીવા જી ૧
 મરાન મીન મધ્યે નવ જાય જી, બગલે મુક્તાફળ ન ખવાય જી,
 દીપક જીવે પાને સ્નેહ જી, મક્ષી જીવે તે અડતા દેહ જી ૨

૬૭

એમ દેહ છૂટે ખર તણે, જો કદા સાકર ખાય,
 તે આહાર સક્કરખોર ખગ, મિસની વિના ન જવાય ૩

૫ મૂળ જ મનિ જ મનિ જ મે જ મે મૂળ (જુઓ ગીતા) 'કાલુગ

યાનિમાયત્રામૂજાજમાનજમનિમામાપ્યત્રાનૌતયતતાગલ્યધમાગતમ (અ ૧૭-૧૮)

૬ તેના ૬૦—તેના આસુગી નો તાજ નો તેમજ વળી હરિની રૂચિ જોઈ રી. અતિ બહિષુખ (વામ તત્રાદિ રીને) ૫ ૮ ૫૬—આએ

૧ સો રી—મોહાગવાળા વિભાગી ૬૦—પ્રેમરસ ભક્તિમા વિભાગ લે નારા—આણઅધિકારી—(અધિ ૧૧) જે ભક્તિ પ્રસાને યોગ્ય ન હોય તે નીસા—ગણ

૨ મરાન—મમ મીન—મા ૧૧ મુક્તાફળ—મોતી દીપક ૬૦—દીપો સ્નેહ (તેન) ૧૧ પાન પ્રીતિ જીવે ૬૫ મલી—માખ તે તેનો અન્તા દેહ ત જો—પ્રા. ૧ ખુએ (મતન ૧૨ તેનો રાજ કરના રી અધિ ૧૧ ને નથી) ૬ સક્કરખોર ખગ સાકર ખાદને જનના પક્ષી

ચિંહણ પય જ્યમ જેરવે, સિહણનાં જે બાળ;
 વણ કંચન પાત્ર ટકે ન કચલુ, ફાડી નીસરે તત્કાળ. ૪
 ઉઢરે ટકે રસ સોમવણી, શુદ્ધ કળ જે વિમ;
 હોય વિકારી તો વમન કરી, કાઢેજ તે રસ ક્ષિપ્ત. ૫
 જ્યમ ક્ષાર જળનુ મત્સ્ય, મીઠે જળે પામે મીચ;
 જ્યમ કૌટ વિપતો મરે ખાંડે, એજ રીતિ નીચ. ૬
 મહામિષ્ટબોજન કટુકે લાગે, જેને તન જવર હોય;
 ઊંટ ભક્ષિ કકેજ્ય કર્મે કૂંપણિ, આમ્ર ખાય ન કોય. ૭
 ભગવદી જન ભગવંત ભજવા, નિત્ય નવલા કોડ;
 જન દયાપ્રીતમ પ્રભાકર, દેખે ન આમુરી ઘોડ. ૮

૫૬ ૨૭ મું.

સુણી એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન છ, સુણી પ્રતિઉત્તર ઉકળ્યુ મન છ;
 સત્ય કહોછો સકળ પ્રપચ છ, સહુ હરિ કારજ વ્યર્થ ન રચ છ. ૧
 પ્રભ મગુણ કોઈછો સાકાર છ, છવ પ્રજ્ઞતા અશ અપાર છ;
 છવ અજ્ઞતા હવિર ચામી છ છવ અહુ પ્રજુ મહુ ગુણધામી ૭ ૨

૫ સોમવણી—એક જાતનો કેરી છોડ. ક્ષિપ્ત—તત્કાળ ૬ મીચ—મૃગ્ય
 ખાંડે—ખાંડ ખાસથી. નીચ ઈ—એજ રીતે નીચ પુરપથી ભક્તિરમ છવ
 વાય નહિ.

૭ ઊંટ ઈ—કકેજ્ય ભક્ષી (કાકોળ ખાનાર) ઊંટના ડંભે કૂંપણો—
 માડનો કૂંપણ પાયો ખાવાનો સરજેયો છે તે માટે કોઈ ઊંટ આમ્ર (કેરી—આ-
 મો) ખાય નહિ.

૮ ભગવદી જન ઈ—ભગવદી જનને ભગવાન ભજવાના નિત્ય નવલા
 (નવા નવા) કોડ હોય છે. પ્રભાકર—શ્રવ

૧ પ્રપચ—વિસ્તાર—મૃદ્ધિ મહુ ઈ—હાંના મહુ કાર્યમાંથી રચ-
 સગાર પાળુ વ્યર્થ નથી—મિથ્યા નથી

૨ અજ્ઞ-ભાષા. અહુ-મદમ આ એ કડીઓમાં મિથ્યાના વચનવાદા
 ભક્તિ માર્ગવાળાનો ગિહાન પ્રકટ ફો છે.

ઢાળ.

- છે ધામી અક્ષર ધામના, સેવવા સંતત તેહ;
 અચલિત સેવક સ્વામી નાતુ, સંભવે ક્યમ એહ. ૩
- જળતરંગ ભેદ નહિજ, કાંચન કુંડળ ભેદ ન હોય;
 મૃત્તિકા ઘટમાં ભેદ શો, જડ તેજ જૂદાં જોય. ૪
- નિર્લેપ પ્રજ્ઞ અખંડ સતત, ત્યાં ન ભેદ ત્રિકાળ;
 કહે ભેદ વેદ વૃથાજ, કે' કો સત્ય સમજો બાળ. ૫
- એમ સુણી બોલ્યા શ્રીગુરુ, તુ સુણી કહેછે વાત;
 પાણુ અતરમાં સમજણુ નથી, આ મલીન આ અવદાત. ૬
- એક દ્રવ્ય કેરી અવસ્થા સુણ્ય, વિવિધ ભાતની થાય;
 તે માટ નિશ્ચે કાર્ય કારણુ, વસ્તુ જે કહેવાય. ૭

૩ ધામી-ધામમાં વસનારા-અક્ષર ધામના સ્વામી. હવે શિષ્ય પૂર્વપક્ષ કરે છે કે, અચલિત ઈન્દ્રિય-તમે કહો છો કે જીવ એ અલ્પનાજ અંશ છે ત્યારે વસ્તુ સ્વરૂપે તેનાથી ભિન્ન નથી; (જે જેનો અંશ હોય તે તેનાથી વસ્તુ સ્વરૂપે ભિન્ન ન હોય એ આગળ દૃષ્ટાંતદ્વારા પ્રતિપાદન કરશે.) અને એમ છે તો અચલિત-ચળે નહિ એવું (મિથ્યા ન થાય એવું) સેવક સ્વામીનું ના-તું—જીવ સેવક અને હૃદય સ્વામી (સેવ્ય) એવો સંબંધ કેમ સંભવે ? તાત્પર્ય કે અંગ અને અંશી વચ્ચે ભેદજ સંભાવ્ય નથી તો સેવક સેવ્ય માવ તો સંભવેજ કયાંથી ?

૪ પોતાનું કહેવું દૃષ્ટાંતથી પ્રતિપાદિત કરે છે: જળ ઇન્દ્રિય-જળ અને તરંગ એમાં ભેદ નથીજ; કાંચન અને કુંડળ એમાં ભેદ નજ હોય. (વસ્તુ સ્વ-રૂપે બન્ને સોનુંજ છે.) જડ ઇન્દ્રિય-જે જડ (મૂર્ખ) હોય તેજ તેમને જૂદાં મનજો.

૫. શિષ્ય પોતાનો શિદ્ધાંત સ્થાપન કરે છે: નિર્લેપ ઇન્દ્રિય-અલ્પ નિર્લેપ (ગુણુદિના લેપ રહિત). અખંડ (જેના અંશ-વિભાગ ન થાય એવું), અને સતત (સર્વદા એક સરખું) છે; તેનામાં ત્રિકાળે (ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં) ભેદ નથી કહે ઇન્દ્રિય-વેદ પણ ભેદને વૃથાજ કહે છે. “ એકમેવા દ્વિતીયમજ્ઞેહનાનાસ્તિક્કિંચન ” “ દ્વિતિયાદ્વૈતયમવતિ ” (શ્રુતિ). કે' ઇન્દ્રિય-કોઈ ભેદને સહ કહે તો તે જ બાળ (અજ્ઞાન) સમજો.

૬ સુણી ઇન્દ્રિય-તું સામજીની વાત કહે છે. અવદાત—નિર્મળ. ૭ ગુરુ દ્વૈત (ભેદ) પ્રતિપાદન કરે છે: એક ઇન્દ્રિય-માંભળ, એકજ દ્રવ્યની અવસ્થાઓ

છે ભેદ નામાકારથી, વળી ક્રિયાથી પણ હોય;
જે મૃદાથી આવે નહિ તે, ઘટે આવે તોય.

૮

પદ ૨૮ મું.

લહરી કુંડળ ને વળી કળશ છ, જળ કંચન ભૂમિથી દર્શ છ;
સમીર સોની કુલાલ પાખે છ, ભેદ ન ઉપજે નિષ્ઠ્યો આંખે છ. ૧
વાયુ ત્રય હેતુ કારણ ન હોય છ, શ્રુતિ સ્મૃતિ ખોલે સહુ કોય છ;
ઉપાદાન ઘટ મૃત્તિકા લહિયે છ, નિમિત્ત કારણ કુલાલ કહિયે છ. ૨

હાળ.

કહિયે વળી સમવાધી કારણ, વિવર ચક્ર ને દંડ;
એ ત્રણ કારણથી, સમજ લે રચ્યું ખસાંડ.

૩

અનેક પ્રકારની થાય છે. તે માટે—તે અવસ્થા પરત્વે કાર્ય વસ્તુ અને કારણ વસ્તુ એવા બે ભેદ વસ્તુના પડે છે. એ બાવ છે.

૮ ભેદનું કારણ: છે ઇન્—નામથી, આકારથી અને ક્રિયાથી પણ ભેદ છે. ભેદનું સમર્થન કરવા દૃષ્ટાંત આપે છે કે, જે ઇન્—જે તોય (જળ) મૃત્તિકાથી ન આવે તે ઘટથી આવે છે. અર્થાત્ જે ઘટ (કાર્ય) અને મૃત્તિકા (કારણ) એ બેમાં ભેદ ન હોત તો જળ લાવવા રૂપ કર્મ જેમ ઘટથી થાય છે તેમ મૃત્તિકાથી પણ થવું જોઈએ. પણ (માટી તો પાણીમાં પીગળી જાય છે તેથી) તે થતુ નથી માટે કાર્ય વસ્તુ અને કારણ વસ્તુમાં ભેદ છે એજ સિદ્ધ છે.

૧ લહરી (લેહેર—તરંગ). કળશ—ઘટ. જળ કારણથી લહરી કાર્ય, કંચન કારણથી કુંડળ કાર્ય અને ભૂમિ કારણથી ઘટ કાર્ય, ઉપજે છે. એ ભેદ ઉપજવાનાં ત્રણ નિમિત્ત અનુક્રમે જતાવે છે: સમીર ઇન્—સમીર (વાયુ), સોની અને કુલાલ (કુંભાર). એ ત્રણ વિના ભેદ ઉપજતો નથી. -

૨ કાર્યના હેતુ કહે છે: વાયુ ઇન્—ત્રણ હેતુ વિના કારણ હોય નહિ. શ્રુતિ ઇન્—શ્રુતિ (વેદ), સ્મૃતિ અને સહુ દ્રાવ (પુરાણ આદિક) ખોલે (કહે છે). ત્રણ કારણના નામ કહે છે: ઉપાદાન ઇન્—ઘટ રૂપ કાર્યનું મૃત્તિકા એ ઉપાદાન કારણ; કુલાલ (કુંભાર) એ નિમિત્ત કારણ કહિયે.

૩ કહિયે ઇન્—વિવર (પોલાણ), ચક્ર અને દંડ, એમને ઘટ કાર્યનું સમવાધી કારણ કહિયે. દયાગમે ઉપાદાન, નિમિત્ત અને સમવાધી ત્રણ પ્રકારનાં કારણ જતાવ્યા છે, પણ સાંખ્યાદિ મતવાળા ઉપાદાન અને નિમિત્ત બેજ

- ન્તે નિર્ગુણ નિરાકાર વાણ, બીજું ન હોયજ કોય;
તો તુજ કે' આ સૃષ્ટિ, શી રીતે અભેદ હોય. ૪
- સુણી શિષ્ય બોલ્યો સાંભળો, મહારાજ કો'ંછો જ્યમ;
હુ કદાપિ હા કહુ પાણુ, એમ વાદી માને જ્યમ. ૫
- તે એમ કહે છે સાંભળો, કોઈકાચ મદિર માંય;
જન ગયો એક અનેક રૂપે, થયો પોતે ત્યાંય. ૬
- નિજ છાયા દર્પણુ દખો, માને અવર કામે કામ;
ભૂયો પડ્યો પ્રતિબિંબ નિર્ધી, આપણુ જ અભિરામ. ૭
- ત્યાં દષ્ટા દષ્ટ નથી અનર, સૃષ્ટા ન સૃષ્ટિ કોય;
છે દયાપ્રીતમ પ્રભ તે એક, વાદી કે' સૌ કોય. ૮

કારણ માને છે અને ન્યાય વૈશેષિક મતવાળા સમવાધી, અસમવાધી અને નિમિત્ત ત્રણ કારણ માને છે. જેમાંથી કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તે પદાર્થને તેનું ઉપાદાન કારણ કહેછે જેમ ધડાનું કારણ મૃત્તિકા, વસ્ત્રનું કારણ તાતણા, વગેરે એનેજ ન્યાયમા સમવાધી કારણ કહેછે ઉપાદાન કારણના ઉપાદાનને અસમવાધી કારણ કહેછે જેમ ધડાનું કારણ પૃથ્વી; વસ્ત્રનું કારણ રૂ વગેરે. બીજા તમામ કારણો કે જે કાર્ય થયા પછી તેમા મળેલા ન હોતા દૂર ખસી જાય છે તેને નિમિત્ત કારણ કહેછે એ રીતે જોતાં ચક્ર અને દડ નિમિત્ત કારણ કહે છે, તેને દયારામ સમવાધી કારણ ગણે છે તે બરાબર નથી. અથવા ઉપાદાન કારણ ગણાવ્યા પછી સમવાધી જે ઉપાદાનના પર્વાય રૂપ છે તેને ત્રીજું કારણ ગણવું યોગ્ય નથી.

૪ શી રીતે ઇન્-અભેદ—અભેદવાળી. જે એક નિર્ગુણ અને નિરાકાર પ્રભ પિના બીજું કાંઈ હોયજ નહિ તો પ્રભથી અભેદવાળી આ સૃષ્ટિ શી રીતે ઉત્પન્ન થઈ તે તુજ કહેતી ?

૭ છાયા—પ્રતિબિંબ અવર—બીજો. બીજા ધણા છે એમ માને. આપણું—પોતાનું અભિનમ—સુદર.

૮ દષ્ટા—જોનાર. દષ્ટ—જોવામા આવેલી વસ્તુ (તેમજ) સૃષ્ટા—ઉત્પન્ન કરનાર સૃષ્ટિ—ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુ એ પણ નથી પ્રભ ઇન્—તે એક પ્રભજ છે અને શ્રવાદિ મટિ નેના પ્રતિબિંબ છે એમ સર્વે વાદી અર્થાત્ (વેદાતી) કહેછે.

પદ ૨૯ મું.

જળ ભરી ધરીએ કોટિક કળશ છ, તેટલા રવિ તેહ માંચે દર્શ છ;
ત્યમ સયોગે કરીને માંચ છ, રૂપ પ્રજ્ઞતાં ઘણાં જણાય છ. ૧
એમ મુણી વધા શ્રીગુરુ વાણી છ, મે મતિ તારી અતિ જડ જાણી છ;
મુણી તારી વાતો હાંસી આવે છ, વદતો એ સંભવ લાજ ન લાવે છ. ૨

ઢાળ.

તું લાવતો નથી લાજ મન જે, ખોટું સંભવશે કહીં;
જો તારા મતમાં પ્રજ્ઞને તો, રૂપ મૂળગું છે નહીં. ૩
(વળી) દર્પણ સ્થાની માયા કહી તે, માયા કપટનું નામ;
તે કપટમાં કયાં અમળતા ગણો, આદર્શ કરે ઠામ. ૪
પ્રતિબિંબ ન પડે રૂપ વણ, નિર્મળા વસ્તુ પાખ્ય;
પવનનું પ્રતિબિંબ કાષ્ટનાં, કહીં પડગુ દીકું ભાખ્ય? ૫
વળી તું અભેદ કહે જ્યહાં, ત્યાં ભેદ ભાસે સત્ય;
જો તું તારા કલ્યાથી, બંધાય છે વણ મત્ય. ૬
એક કાચ બીજો નર ગણો, વળી છાયા તેની ત્રીજી;
કોઈ અજ્ઞ ચોથો મળ્યો સગે, પ્રમણમાં મતિ ભીજી. ૭
અત્યવ વિના છાયા ન સંભવ, દયાપ્રીતમ રચ્ય;
સમજે ન જડ તું પાણુ, બને નહીં યુગલ વણ પ્રપચ. ૮

૧ મયોગે ઈન્-જળની સાથે રવિના રૂપનો મયોગ થવાથી જેમ
અનેક પ્રતિબિંબ ભામે છે તેમ માયાની માથે બહાનો સયોગ થવાથી છ-
વાદિ અનેક પ્રતિબિંબ ભામે છે, એ ભાવ છે.

૪ અમળતા-નિર્મળતા. આદર્શ ઇન્ આદર્શ (આરસી) ને ઠામે
જેની નિર્મળતા છે તેવી (મલિન) માયામા નિર્મળતા ક્યા ગણો છો?

૫ ગુરુ કહે છે: તુ કહે છે કે માયામા બહાનું પ્રતિબિંબ પડે છે તો,
પ્રતિબિંબ પડવાને જે વસ્તુ જોઈએ રૂપ (આદર્શ) વાણુ જિંબ, અને જેમાં
પ્રતિબિંબ પડવાનું છે તે વસ્તુની નિર્મળતા. પાખ્ય-પાખે-વિના.

૬ વણ મલ-મતિ વિના. ૭ અજ-અજાની-મૂર્ખ.

૮ અવયવ ઈન્-અવયવ વિના 'ગ્રાયા-પ્રતિબિંબનો રચ (ક્ષેપ) સંભવ
નથી. યુગલ-તેડું. પ્રપચ-વિસ્તાર.

પદ ૩૦ મું.

અખડ વ્યાપક અરૂપ જણાયા છે, ત્યા પ્રતિબિબ્બ શુ શી જાયા છે;
અગુણ એક ત્યા ભિન્ન શી માયા છે, માયાછે તો એક શીદ ગાયા છે. ૧
રૂપ વિના કર્તૃત્વ ન હોય છે, સગુણ વિના સૃષ્ટિ નહિ કોય છે,
જો કરતા ન હોય સાકાર છે, તો અવયવ હોય ક્યમ સસાર છે. ૨

ઢાળ.

સસાર રૂપ ન હોય જો, કરતા પુરૂષ ન હોય;
કારણ સરીખુ કાર્ય સધળી, સૃષ્ટિ શે નવ જોય ૩
હરિ ઉપાદિક સહુ જોઈ નિજ, જગતનુ કીધુ જાણ્ય;
ના કહે તે અજ્ઞાન છે, તુ સત્ય કરી પ્રમાણ્ય. ૪
કહે કર પદાદિ ન પ્રહ્લ શ્રુતિ, છે ગૂહણ ગતિ આદિક;
નિર્વાહ ક્યમ તે રચ્યાનો જો, કે'શ છેક અલીક ૫

૧ અખડ ઇ—જો અખડ, વ્યાપક અને અરૂપ (રૂપ અથવા આકાર વિનાનું) જણાય (અર્થાત્ કહેવાય) છે તેનું પ્રતિબિબ્બ શુ કે જાયા શી ? અગુણ ઇ—ગુણ રહિત બ્રહ્મ જો એકજ છે તો તેનાથી ભિન્ન (જુદી) માયા શી ? અને તેનાથી ભિન્ન માયા છે તો એક શીદ ગાયા—કહ્યા

૨ સાકારત્વ અને સગુણત્વનું સ્થાપન રૂપ ઇ—રૂપ વિના—આકારવિના કર્તૃત્વ (જગતને હિતવન્ન કરનાપણું) હોય નહિ (સબવે નહિ) સગુણ ઇ—સગુણ પ્રશ્નર હોય નહિ તો કોઈ સૃષ્ટિ પણ ન ગાય સાગર ઇ—જો સાકાર કર્તા ન હોય તો સસારને અવયવ (વિભાગ) કેમ હોય ?

૩ સમાર ઇ—જો કર્તા ન હોય તો સમારનું રૂપ (આકાર) પણ ન હોય. કારણ—ઉપાધન કારણ સૃષ્ટિ ઇ—સધળી સૃષ્ટિ તુ શે નથી ગોળી જોતો ?

૪ હરિ ઇ—હરિએ નિજ (પોતાના) રૂપાદિક સહુ જોઈને જગતના પણ રૂપાદિક કીધા, છે એમ તુ જાણ

૫ કહે ઈ—તું કહે છે કે બ્રહ્મને કર (૧૫) પદ (૫૧) આદિક નથી તો તેણે બ્રહ્મનું કયું તેણે ગતિ (ગમન) કરી, આદિ શ્રુતિ છે (ભાગવતાદિ મા અમે સાબાળું છે) નિર્વાહ ઇ—(તેમજ તેણે આ વિશ્વ રચ્યું છે) જો તુ એક અલીક (મિથ્યા) કહીશ (અર્થાત્ બ્રહ્મ હાય પણ વિનાનું નિરાકાર

સિદ્ધાંત તેનો એજ છે, પ્રાકૃત ન ઇન્દ્રિય ધર્મ;
 છે અપ્રાકૃત આનંદમય, સહુ રૂપાદિ શ્રુતિ ધર્મ. ૬
 તું કહીશ તેજ્ઞેનય કહે, સહુ પ્રલ્લ ગોળાકાર;
 તે રૂપ અક્ષરધામ હરિ, તે માંહ્ય છબી સાકાર. ૭
 તેની સમીપ (જે) વસતાર મહા, પ્રભુ સદૃશ નિત્યજ સિદ્ધ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃપણશુ તે, રમે અચળ પ્રસિદ્ધ. ૮

પદ ૩૧ મું

વળી સમજણું દઈ દૃષ્ટાંત જી, તારા મનની ટળવા પ્રાંત જી;
 જોમ કચ્છપ છે કર પદ મુખ જી, રમે સજ્જતિમાં લહે સુખ જી. ૧
 કોઈ વિજ્ઞાતીય આવે જ્યારે જી, વર્તુલ રૂપે થઈ જાય ત્યારે જી;
 અગ સકળ છે પાણુ સંતાડે જી, શૂન્ય સરીખી પીઠ દખાડે જી. ૨

અને કર્તૃત્વાદિ રહિત છે એમ કહીશ) તો તે રચ્યાનો (અને ભાગવતાદિમાં
 જે તેનું ચુલ્લુ, ગમન, આદિ વર્ણ્ય છે તેનો) નિર્માહ કેમ થશે ? તે બનવું શી
 રીતે શક્ય થશે ?

૬ ('ત્યારે શું ખરું છે ? ' એવી અપેક્ષા ઉત્પન્ન કરીને સમાધાન કરે-
 છે કે,) મિદ્ધાત ઇન્દ્રિય—તેનો મિદ્ધાંત એજ છે કે, તેને પ્રાકૃત (પ્રવૃત્તિજન્ય—
 સાધારણ જાનતા જેવા) ઇન્દ્રિય ધર્મ નથી, પણ અપ્રાકૃત (દિવ્ય) અને આ-
 નંદમય મહુ રૂપાદિ ગુણવાળો તે છે. એવો શ્રુતિનો ધર્મ (શુદ્ધાર્ય—ધ્વનિ) છે.

૭ તું ઇન્દ્રિય—ત્યારે જાણને તેજ્ઞેનય ગોળાકાર કહે, છે એવો અભિપ્રાય છે
 એમ તું કહીશ તો, (તેનું ગમાધાન એમ છે કે) તે ૩૫—ગોળાકાર અને
 તેજ્ઞેનય અક્ષરધામ—હરિને વગવાનું ધામ છે, અને તે માંહે ભગવાનની સા-
 કાર છબી છે.

૮ નિત્યજ સિદ્ધ—નિત્યસિદ્ધ—ઉત્પત્તિ વિનાશ રહિત અચળ—ચળે
 નહિ એવા અર્ગાત્ અવિનાશી.

૧ કચ્છપ—કાચમો. કાચળાને કર (હાથ) , પદ અને મુખ છે. અને તે
 સજ્જતિ—સજ્જતીય (કાચખત)માં રમે છે. ૨ વિજ્ઞાતીય—ખીજ જાતનો પ્રાણી.
 વર્તુલ—ગોળા.

ઢાળ.

દેખાય શૂન્ય સરીખડું, વધુ વિજ્ઞતીયથી જ્યમ;	
ત્યમ શૂન્યવાદી શૂન્ય સરખા, માને દેખે બ્રહ્મ.	૩
જે જેવા જાણીને બજે, હરિ તેને તેવા થાય;	
શ્રીમુખે શ્રીગોતાજીમાં, એમ કહ્યું વૈકુંઠ રાય.	૪
જ્યમ સૂર્યમંડળ જોઈ, જગ સહુ કહે જોળાકાર;	
છે દૂરના જોનાર દેખે, નહી રૂપ લગાર.	૫
પાણ અરુણાદિક અવલોકે અંતર, રૂપ રહે રવિ પાસ;	
એમ મંડળ અક્ષર તેજોમય માંહે, સૂર્ય ત્યમ અવિનાશ.	૬
છે ધામી નટવર પુરુષોત્તમ, કૂટમ્બ અક્ષરધામ;	
તેની પ્રતીતિ થાવા પ્રતિ,નિધિ પ્રકટ શાલિગ્રામ.	૭

૩ વધુ—શરીર. ત્યમ ઈં—તેમ શૂન્ય સરખા (બુદ્ધિશૂન્ય સરખા) શૂન્યવાદી (એક પ્રકારના બૌદ્ધમતનાળા શૂન્યવાદી કહેવાય છે પણ દયારામે આ સ્થળમાં વેદાંતીઓને શૂન્યવાદી કહ્યા હોય એમ જણાય છે) બ્રહ્મને જેવા માને છે તેવા દેખે છે. અર્થાત્ તેઓ બ્રહ્મને નિર્ગુણ અને નિરાકાર માને છે માટે તે તેમને તેવા દેખાય છે.

૪ તેને તેના થાય—તેને તેવા થઇને દેખાય. શ્રીમુખે ઇં— (શુઓ ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૭ મે) “યોયોયાયાતનુમક્તઃપ્રદ્વયાર્ચિતુમિચ્છતિ । તત્ત્યનસ્યાચત્પ્રધ્વાતામેવવિદધામ્યહમ્॥૭૧॥ મતયાપ્રદ્વયાયુક્તસ્તસ્યારાધનમીહતે । સ-મૈત્તચતતઃ । પાનાનુમયૈવવિદિતાન્ દિતાન્ ॥ ૨૨ ॥

૬. પણ ઈં—પણ જેઓ રવિની પાસે રહે છે તેઓ અરુણાદિક (સૂર્યના સારથિ વગેરે) નાં રૂપને અંતર—અંદર (મૂર્ધન મંડળમાં) અવલોકે (જુઓ).

૭ કૂટમ્બ—(કૂ—એગણની પેઠે મ્—મ્થિત એરણ પર જેમ અનેક ઘાટ ઘડાય છે તથાપિ તે જેનીને તેવીજ નિર્લેપ છે, તેમ પ્રાણી માનવો સાક્ષીરૂપ અંતરાત્મા જે મર્વ જાણે છે પણ મુખ દુઃખાદિ ભોગથી નિરાળો રહે છે તે કૂટમ્બ) આલગ. “દ્વાનિમૌપુરુષૌલોકેશ્વરશ્ચાક્ષરઽવચઃ । ક્ષરઃસ્વાંણિમૃત્યાનેનૃદસ્યોક્ષર-હર્યતે ॥ ઉત્તમઃપુરુષસ્ત્યન્ય પર્માત્મેત્તદાન્તઃ ॥” (ગીતા). દયાગમે એમ માનેજુ જણાય છે કે, બ્રહ્મ (પુરુષોત્તમ) ને રહેવાનું જે ધામ તેજ અક્ષર અથવા અક્ષરધામ અથવા કૂટમ્બ. અને વેદાંતીઓ એક ચેતન પદાર્થનીજ ત્રણ

તે મધ્યથી રાધારમણ, નીકળ્યા વૃંદાવન;

જન દયાપ્રીતમ અધાપિ, સહુ શિલા દે દર્શન.

૮

૫૬ ૩૨ મું.

અરૂપ અગુણ તું કહે છે જલ્લ જ, તેથી પર છે પુરુષોત્તમ જ;

દિવ્ય જન્મ ને કર્મ જેનાં જ, પ્રાકૃત કે કૃત્ર્યાં કર્મ તેનાં જ. ૧

મન વાણીથી પર ગતિ ગૂઢ જ, તેને શું જાણે જન મૂઢ જ;

રૂપ વિના કાંઈ નહીં સુખકારી જ, શાણા સમજે હૃદ વિચારી જ. ૨

દાળ.

વિચારી જ્યું શ્રીગુરુ મે, શિષ્ય બાલ્યો વાણી;

ગુણ રૂપ વણ પ્રતિબિંબ શું, મેં જુક્તિ જુડી જાણી. ૩.

અવગ્યાઓ પરવે એ તણ નામની યોજના કરેછે. એટલે, જ્યારે ચેતના પદાર્થ 'હુ કર્તા, બોક્તા, વગેરે છું' એમ માને છે ત્યારે તે જીવ, જ્યારે તે પોતાને કર્તા બોક્તા નહિ, પણ તેનો માલી-દાસ માને છે ત્યારે તે કૃત્ર્ય, અને જ્યારે તે જાનાદિકના સસ્કારથી પોતાને જહારૂ-મર્દ પ્રેમમય માને છે ત્યારે તે જલ્લ કહેવાય છે.

૮. તેમધ્યથી છં—શાવગ્રામ ગોળ છે. પણ તેમાંથી જ્યારે વૃંદાવનમાં હસ્તપાદાદિવાળા રાધાગમણ (રાધા + રમણુ-સ્વામી) નીકળ્યા ત્યારે ત્યાના વાસીઓની પ્રતીતિ થઈ. તિલા-જાવમાંના પાપાણુ.

૧. પ્રાકૃત છં—તેનાં જન્મ કર્મને જે પ્રાકૃત (સામાન્ય જીવ જેવા) કહે તેનાં કર્મ કૃત્ર્યાં જાણુવા દિવ્ય-અધૌકિક-કાર્તિક એવું કે, જેનો સબવ છે, પણ તે મનુષ્યની કલ્પનામાં આવી યત્નુ નથી; કેમકે તે સમગ્રવવાને માટે ઉપમાન નથી.

૨. મન છં—તે મન અને વાણીથી પર (મનથી ન કલ્પાય એવો કે વાણીથી ન વણાય એવો) છે, અને એટલામાટેજ તે ગૂઢ છે. રૂપ વિના છં—રૂપ (આકાર) વિના મનુષ્યને કાંઈ સુખકારી લાગતું નથી (એવો મનુષ્યનો સામાન્ય સ્વભાવ છે અને તેથી માદાર ભક્તિની પણ ઉત્પત્તિ થઈ હશે).

૩. જુક્તિ છં—અર્થાત્ પ્રતિબિંબ વાદ યથાર્થ નથી એમ મે જાણ્યું. એમ કરીને હવે વિવર્તસદ આગળ ધરવાને પૂર્વપક્ષ કરેછે:—

પણ જગત કો'ણે સત્ય ક્યમ, શ્રીમુખે ફરી ફરી આપ;
 જે દેખતાં મટી જાયછે, જ્યમ દોરડીના સાપ. ૪
 જ્યમ રૂપ માને સીપ દેખી, પણ ન રૂપ થાય;
 જે સત્ય રૂપ હોય તો, ક્યમ ઘરેણું ન ઘડાય. ૫
 જ્યમ મરીચિકા જળ જેઠ મૃગગણ, મતિ વિના અથડાય;
 પણ ત્યાં ન કિંચિત તોય, ધાધ ધાધ અમિત થઇ પસ્તાય. ૬
 એમ પ્રલભાં અજ્ઞાનથી, જગતની પ્રાંતિ હોય;
 છે પ્રલભ સત્ય સદાજ તેથી, જગત સત્ય ન કોય. ૭
 ગુરુ એમ બહુધા સુણી મેં, વિવર્તવાદની રીતિ;
 જન દયાપ્રીતમ દદ અભેદની, તેથીજ પ્રતીતિ. ૮

૫૬ ૩૩ મું.

જે જડ ! તુજને નથી કાંઈ જ્ઞાન જ, મિથ્યા પાંડિતનું અભિમાન જ;
 જુડી જુડિત ગ્રહી ઈતિહાસ જ, જીવને નાખે ભ્રમની ફાંસ જ. ૧
 વાંકી સૂકી સર્પની ભાત જ, જેઠ જેવડી કોઈ એક રાત જ;
 સાચા કેરી વિના સજાતિ જ, ભ્રમ નવ હોય એ યુગ ખ્યાતિ જ. ૨

૪ પછુ ઇ—જે જગત તત્ત્વવિચારથી દેખતાં (જેતાં) મટી જાયછે
 (મિથ્યા ભાસેછે) તેને આપ શ્રીમુખે (પોતાને મુખે) ફરી ફરીને સત્ય કેમ ક-
 હોયો? દૃષ્ટાંતઃ જ્યમ ઇ—જેમ તિમિરાદિક દોષથી દોરડીમાં સાપની પ્રાંતિ
 યઈ હોય તે દીવો લાવીને જેવાથી નિવૃત્ત થાયછે અને દોરડી વસ્તુ જે સત્ય
 છે તેજ સમજાય છે, તથા દોરડીને સાપ માનવાથી જે બય કંપાદિક થયાં હોય
 છે તે પણ નિવૃત્ત થઇ જાયછે, તેમ અજ્ઞાન આદિક દોષથી પ્રલભાં જગતની
 પ્રાંતિ યઈ છે તે જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થાયછે અને સત્યવસ્તુ જે પ્રલભ છે તેજ જાણા-
 ય છે, તથા પ્રલભને જગત માનીને જે સુખ દુઃખાદિ પ્રાપ્ત થયાં હોયછે તે પ-
 લુ નિવૃત્ત થઇ જાય છે.

૬. મરીચિકા જળ—જાંઝવાંતું પાણી. મૃગગણ—દરણુનું ટોળું. નોય-
 જળ. ૮ દદ અભેદની—જીવ અને પ્રલભાં ભેદ નથી એવી દદ પ્રતીતિ.

૧. ફાંસ—ફાંસીમાં. ૨ સાચા ઇ—સાચાની સમ્મતીય વસ્તુ વિના
 ભ્રમ થાય નહિ. અર્થાત્ કોઈ વખત સત્ય સર્પ દીકો ન હોય, અને દોરડી સર્પ-

ઢાળ.

છે ખ્યાતિ ચો યુગ સર્પ સાચો, માટ બ્રાંતિ હોય;
 ને જૂઠું પુષ્પ ગગનનું, દીકું કહે નહીં કોય. ૩
 ને સીપ સાચી હોય નહીં ને, રૂપું હોય ન સત્ય;
 ના સત્ય નર તો, જોઈ તેને, જામી કો'ની મત્ય. ૪
 ને કિરણ સત્ય ન સૂર્યનાં તો, ચમકે શાથકી થાય;
 રવિ કિરણમાં જળ છેજ માટ, ક્ષાર ક્ષિતિ દરશાય. ૫
 એ ચારે સત્યના જોઈ વણ, બ્રાંતિ કયલું નવ થાય;

ના આકારની (લાંબી વગેરે) ન હોય, તો દોરડીમાં સર્પનો જામ થાય નહિ. ચો-
 યુગ ૪૦—એ વિષે ચો યુગ (છ) ખ્યાતિઓ છે. ખ્યાતિ—દોરડીમાં સર્પનો જામ
 કેરી રીતે થાય છે એ વિષે જૂદા જૂદા શાસ્ત્ર કર્તાઓએ જૂદી જૂદી રીતે ક-
 થન કરેલું છે. એ કથનને ખ્યાતિ કહે છે. પ્રસિદ્ધ ખ્યાતિઓ પાંચ છે: આત્મ-
 ખ્યાતિ, અખ્યાતિ, અસત્ખ્યાતિ, અન્યથાખ્યાતિ, અને અનિર્વચનીયખ્યાતિ.
 દયાગમ (ચો+યુગ) છ ખ્યાતિઓ કહે છે, પણ છઠી ખ્યાતિ કોઈ શાસ્ત્રમાં પ્રસિ-
 દ્ધ નથી. દોરડીમાં ને સર્પ જણાય છે તે સત્ નથી કેમકે દીવો લાવી જોવા-
 થી ત્યાં મર્પ જણાતો નથી તેમજ તે અસત્ નથી કેમકે તે જોવામાં આવે છે
 તથા સત્ય સર્પથી થતા બધાં પાદિક તેથી ઉપજે છે એવી રીતે જેને સત્ કે
 અમત્ એમાંથી એકે રીતે કહી નકાતું નથી, તેને અનિર્વચનીયખ્યાતિ કહે છે.
 એને જ વિવર્તવાદ પણ કહે છે. અથવા, ચોયુગ—ચારે યુગમાં એવી ખ્યાતિ-
 પ્રસિદ્ધિ છે.

૩ ને ૪૦—જે કે ગગન (આકાશ) નું પુષ્પ જૂઠું છે તો તેને 'મે' દી-
 કું' એમ કોઈ કહેતું નથી.

૪ ના ૪૦—તેમજ નર પણ મલ ન હોય તો કોની શુદ્ધિ જામે ? અર્થાત્
 (જોનાર) નર, (મલ) છીપ અને (અસલ) રૂપું, એ ત્રણે ન હોય તો
 વિવર્ત બનેજ કેમ ?

૫ ચમક—ચળકાટ. રવિ ૪૦—સૂર્યના કિરણમાં જળ છે માટે ક્ષિતિ
 (પૃથ્વી ઉપર) ક્ષાર (ખાર) જળ રૂપે દેખાય છે (સૂર્યના કિરણમાં જળ
 છે એવી દયારામની કલ્પના છે).

જડ દુરાગ્રહ અજગો કરે તો, સાચુ તે સમજાય. ૬
 સાવયવને વિવર્ત હોય, નહીં નિરવયવને કોય;
 સાચીજ વસ્તુ માહ્ય સાચો, હોય તેને હોય. ૭
 નિરૂપ જ્રહ દયાપ્રીતમ વણુ, અવર હોય ન વસ્ત,
 તો તને મત દણત કેરૂં, કથન પામે અસ્ત. ૮

૫૬ ૩૪ મું.

જો ભવ જૂઠો નિ સદેહજી, તો આ જૂઠો ઠરિયો દેહ જી,
 તદા દેહની કૃતિ પણ જૂઠી જી, સાધન જૂઠે ગયુ ફળ ઉઠી જી ૧
 વિના શરીર હોય ન જ્ઞાન જી, તે જૂઠે શો મોક્ષ મહાન જી;
 પ્રાપ્તિ સ્વપ્નમા થઈ હોય ગઈ જી, જાગે ન સરે તેથી અર્થ જી ૨

ઢાળી.

નિજ અર્થ સાચો સરે જ્યેષ્ઠી, મળે પદ મહામોહુ,
 તેતાણુ હેતુ શરીર સુદર, ડયમ કહીએ જોહુ ૩
 હરિ વસ્તુમા મમતાપણુ તે, ટળ્યુ મિથ્યા જાણુ,
 વસ્તુનો નાશ નથી કદા તુ, સત્ય કરો પ્રમાણુ ૪

૬ એ ચારે ઇ—દોરડી અને સર્પ, આઠાતનુ પુષ્પ, સીપ અને રૂપ
 સર્પકિરણુ અને મૃગજળ, એ ચારેમા અસત પદાયથી સત પદાર્થનો ભેદ
 (બિન્નતા) છે માટેજ પ્રાપ્તિ થાય છે

૭ સાવયવ ઇ—જે અવયવનાગો પદાર્થ છે તેને વિવર્ત હોય—સબવે છે,
 પણ નિરવયવને તો તે અવયવતા નથી નાચી ઇ—સાચી વસ્તુમા જે પદાર્થ
 સાચો હોય તેને વિવર્ત હોય

૮ જ્રહ નિરવયવ—આ ૧૨ રહિત તથા ૩૫ રહિત છે માટે તેને વિવર્ત લા
 ગુ પડે નહિ એટલેજ નહિ પણ એવા મત માનનારને મતે દૃષ્ટાતનો પણ સ-
 ભવ નથી એ અત્યાચાર કરે છે ૬, નિરૂપ ૧૮—અજગ છે

૧ માધન જૂઠે—માધન પણ જૂઠું છે અને તેથી, ગયુ ઇ—તેથી ફળ
 પણ ઉઠી ગયુ—ફળ પણ મિથ્યા છે

૪ હરિ ઇ—હરિ ૩૫ વસ્તુમા મમતાપણુ રાખતુ તેનુ નામજ ‘મિ-
 થ્યાપણુ ટળ્યુ’ એમ જાણુ મિથ્યાપણુ’ એ નામની નસ્તુ માત્રનો નાશ તુ
 સમજીશ નહિ—વસ્તુજ નથી એમ માનીશ નહિ

જે વસ્તુ પોતાની લહી તે, નાશ પામે રોય;
 મારાપણું મિથ્યા હયું, વસ્તુ તો જ્યાં ત્યાં હોય. ૫
 તું કહેશ પરિણામે મૃત્યુ, તે મંદ તારી મત્ય;
 સંસાર મૂક્ષમ બીજ રૂપે, સદા હરિમાં સત્ય. ૬
 જ્યમ વૃષા વિતે અગ્ર, અંતરધ્યાન હોય સૌ જોય;
 ક્યહું હતાં નહીં તો સમય આવી, કોણ વરચું તોય. ૭
 ભવ લીલા છે ભગવંતની, સરાય ન ભગવત રૂપ;
 છે કારણ સાચું દયામીતમ, કાર્ય પણ તદ્રૂપ. ૮

પદ ૩૫ મું.

નામ રૂપ ને ગુણ કરી ભેદ છ, સકળ રૂપ શ્રીહરિ કહે વેદ છ;
 વિચિત્ર લીલા રચી સમર્થે છ, રમણ પોતાને કરવા અર્થે છ. ૧
 સકળ સદૃશ હરિ લે જોઈ છ, હરિ સદૃશતા ન મળે કોઈ છ;
 આદ્ય તે એક રહે હરિ જોઈ છ, મધ્યે બહુ રૂપે પણ તેઈ છ. ૨

૧ પરિણામે—છેવટે મૃત્યુ-મિથ્યા. મ મારા ઇન્-મંગાર નાગ પામતો
 જાણાય છે પણ તે નાગ પામતો નથી: કેમકે તે મુક્ત રૂપે મદા હરિમા રહે છે
 માટે સંવત્સર છે. ૭ અમ—વાદળા. ક્યહું—કોઈ વગાઓ. ગમય-વર્ષામય.

૮ ભવ ઈન્-ભ (મંગાર) એ ભગવતની લીલા (ગમન) છે અને તે ભગ-
 વત ૩૫-ભગવાનના જેવા રૂપવાળી છે. એમા મંગય નથી. છે ઇન્-કારણ સત્ય
 છે માટે કાર્ય પણ તદ્રૂપ (અર્થાત્ મત્ય) છે.

૧ નામ ઇન્-હરિ અર્થ વસ્તુમાં નામ, રૂપ અને ગુણના ભેદથી રહેવા
 છે માટે તે સકળ રૂપ છે એમ વેદ કહે છે.

૨ સકળ ઇન્-હરિને તું સકળ મદૃશ (મર્વના જેવો) જોઈ લે
 હરિ ઇન્-પણુ હરિની મદૃશતા (મમાનતા) કોઈ મળશે નહિ. આદ્ય તે
 ઇન્-જગતના આદિમાં અને અતમાં એક હરિજ રહે છે અને મધ્યમાં પણ
 બહુ રૂપે કરીને તેજ રહે છે. (એ રીતે હરિ વિના બીજું કંઈ નથી એમ
 સમજવું એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે.)

ઢાળ.

તેહજ સકળ સર્વત્ર કાગળ, કાર્ય ભેદ અભેદ;	
તુ નામ રૂપ વિનાશ કે' છે, વૃથા કહે છે વેદ.	૩
પોતેજ રચનારૂપ હરિ, પોતેજ જ્ઞેય અનૂપ;	
ચિત્ત શુદ્ધી નિર્મળતા, ભાસ વિલાસ છે તદ્રૂપ.	૪
સુણી એમ યોગ્યો શિષ્ય, ગુરુ મુજ સદહ ઉપન્યો એહ;	
સર્વત્ર હરિ તો શ્રેય કયમ નહિ, જ્યા ત્યા કરતા રનેહ	૫
કરી શ્રવણ શ્રીગુરુ યોલિયા, તુને સશય ઉપન્યો સત્ય;	
પણ શ્રવણ કંઈ શકા ટળે, નિશ્ચલિત રાખી મત્ય.	૬
ભૌતિક અધ્યાત્મિક ને, અધિદેવ હરિ ત્રિરૂપ;	
જ્યમ ગંગાવારિ તીર્થ દેવી, ક્રમ વિવેક અનૂપ.	૭
એ રૂપ ત્રણે સુરસરિ, વ્યવહાર જૂદો જ્યમ;	
જળ જગત્ તીરથ અતરયામી, દેવી પુરુષોત્તમ.	૮

૩ તેહજ ઈં—સર્વત્ર સકળ (કાર્ય) તું કારણ તે છે, સકળ કાર્યના બેદનું અને અભેદનું કારણ પણ તેજ છે તુ ઈં—તું તો નામ અને રૂપનો વિનાશ કહે છે પણ વેદ તો નામ રૂપને વૃથા (મિથ્યા) કહે છે

૪ પોતેજ ઈં—જગત્ રચનારૂપ પોતેજ છે અને તેને જોનારા પણ પોતેજ છે ભાસ ઈં—જગત્મા જે ભાસ થાય છે તે અને જે વિલાસ જોવા-મા આવે છે તે તદ્રૂપ (હરિરૂપ) છે

૫ શ્રેય—કલ્યાણ ૬ નિશ્ચલિત—ચિત્ત ૭ ભૌતિક ઈં—હરિ ત્રિ રૂપ—ત્રણ રૂપનાજો છે ભૌતિક (પૃથ્વી આદિ ભૂતરૂપ), અધ્યાત્મિક (આત્મા સંબંધી રૂપ), અધિદેવ (દેવ સંબંધી રૂપ) જ્યમ ઈં—જેમ ગંગાનદીનો જળરૂપે (અધિભૂત), તીર્થરૂપે (અધ્યાત્મિક), અને દેવીરૂપે (અધિ-દેવ) ક્રમથી વિવેક કરવો તે અનૂપ (અતુલ્ય) છે તેમ

૮ સુરસરિ (સુરસરિત)—ગંગા એ ઈં—એ ત્રણે રૂપ સુરસરિતતા છે તથાપિ તેનો વ્યવહાર જેમ જૂદો થાય છે તેમજ પુરુષોત્તમ વિશે સમજનું. (દેવીના ત્રણે રૂપનું દક્ષત સ્પષ્ટ કરે છે) જળ ઈં—જેમ ગંગાનું જળરૂપ અધિભૂત છે તેમ પુરુષોત્તમનું જગતરૂપ અધિભૂત છે, જેમ ગંગાનું તીર્થ રૂપ અધ્યાત્મ છે તેમ પુરુષોત્તમનું અંતર્યામીરૂપ અધ્યાત્મ છે, જેમ ગંગાનું દેવીરૂપ અધિદેવ છે તેમ પુરુષોત્તમ એ અધિદેવ છે

૫૬ ૩૬ મું.

નિરાવણું અગ્નિ જ્યમ બાજે છ, સાવરણ સ્પર્શે ત્યમ ન પ્રભજે છ;
એમ હિત હરિનું સંસૃતિ ટાજે છ, પ્રીત પ્રપંચે ભદ્ર ન ભાજે છ. ૧
થડ ડાળાં અળગાં નહિ કોય છ, પણ સિંચન તે થડને હોય છ;
અન્ન સત્ય ને જગત અસત્ય છ, એમ કહે કાણા વણુમત્ય છ. ૨

હાળી.

મતિ હીણુ લોચન એક દષ્ટે, અક્ષ અવર ન કોય;
તેતણે મત દૃષ્ટાંત કેરું, કથન ક્યમ કરી હોય. ૩
તવ શિષ્ય કહે ગુરુ સાંભળો, પરમાર્થમાં હરિ એક;
વ્યવહારમાં સહુ સત્ય છે, વર્ણુવી વસ્તુ અનેક. ૪
જ્યાં લગી જેને નિજ સ્વરૂપનું, નથી ઉપજ્યું જ્ઞાન;
ત્યાં લગી તેને ભેદ વસ્તુ, તણુ રહેછે ભાન. ૫

૧. નિરાવણું—આવરણુ (પડા) વિનાનો. સાવરણુ—આવરણુ સહિત. એમ' છં—એ પ્રમાણે હરિનું હિત (હેતુ અથવા પ્રીતિના અર્થમ્; વાપર્યો છે) સંસૃતિ (જન્મ મરણરૂપ સસાર) ને ટાજે છે પણ પ્રીત ઇ—પ્રીતિમાં પ્રપચ (કપટ) હોય તો તેથી તે ભદ્ર (કલ્યાણ—ભલું) જાગતો નથી—અર્થાત્ પામતો નથી.

૨. થડ ઇ—સ્પષ્ટ છે. એજ પ્રમાણે જગત્ એ ડાળરૂપ છે અને હરિ થડ રૂપ છે માટે હરિને બળવાથીજ સસૃતિ ટલે; જગતને બળવાથી નહિ. કાણા—એક નેત્રાળા અયાત્ એક પક્ષે જોનાર.

૩ લોચન એક—એક આંખે. દૃષ્ટાંત ઇ—એક બ્રહ્મ વિના બીજું છેજ નહિ ત્યારે દૃષ્ટાંત જ્ઞાનું આપી શકાય ?

૪ તવ ઇ—(હવે શિષ્ય નવો પૂર્વપક્ષ કરેછે) પરમાર્થમાં—પરમાર્થ દૃષ્ટિએ—તત્ત્વદૃષ્ટિએ તો એક હરિજ છે; પણ વ્યવહારમાં—વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તો જે અનેક વસ્તુઓ વર્ણુવી છે તે સહુ (જગત) મત્ય છે.

૫ નિજ સ્વરૂપનું—આત્મસ્વરૂપનું—' હું' કોણુ છું ? અવિનાશી ચેતન કે વિનાશી જડ ' એવી રીતનું. ભેદ વસ્તુતણું—હરિ અને જગત્ ભિન્ન છે એવી રીતનું.

પ્રકૃતિવિકાર મટી ગયે, વ્યવહાર ભેદ અસત્ય;
 પ્રાંતિજ નિત્ય વ્યવહાર છે, ગુરુ શિષ્ય ત્યાં લગી સત્ય. ૬
 ન્યાં લગી કાંઈ એક રહે છે, અજ્ઞાન કંઈ લેશ;
 ત્યાં લગી ગુરુજી કરે છે, ધ્રુવ શિષ્યને ઉપદેશ. ૭
 ગુરુ જ્યાપ્રીતમ પ્રજ્ઞ અખંડિત, સ્વરૂપ નિજ કરી જાણે;
 તદપિ પૂર્વ અધ્યાસ દૈતની, પ્રાંતિ મનમાં આણે. ૮

પદ ૩૭ મું.

એમ સુણી આચારજી બોલ્યા જી, જૂઠી જીવિતિ રૂખી ડોલ્યા જી;
 અતિ અજ્ઞાની શિષ્ય વખાણ્યો જી, ગુરુ આણુ અજ્ઞાની પ્રમાણ્યો જી. ૧
 ગુરુને ન કંઈ પૂર્ણ જ્ઞાન જી, ભેદ દૃષ્ટિમાં ઉભય સમાન જી;
 એકજ પ્રજ્ઞ હું છું સહુ કામે જી, મુજ વણુ વસ્તુ અવર ન નામે જી. ૨

૬ પ્રકૃતિવિકાર—પ્રકૃતિ (સ્વભાવ-માયા) થી થયેલો વિકાર (ફેરફાર). તત્ત્વજ્ઞાનવડે સમજવામાં આવશે કે એકજ પરમાત્મ વસ્તુમાં આ સહુ ફેરફાર પ્રકૃતિથી થયેલો છે. પણ તે અસત્ય છે ત્યારે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જો ભેદ (હરિથી જગતનું જૂદાપણું) મનાયલો છે તે અસત્ય લાગશે. પ્રાંતિ ઈન્-વ્યવહાર નિત્ય (નિરંતર) પ્રાંતિજ (નિશ્ચય પ્રાંતિરૂપ) છે.

૭ ધ્રુવ—નિશ્ચય. ૮ ગુરુ ઈન્-દયારામના પ્રીતમ અખંડિત પ્રજ્ઞ નિજ સ્વરૂપ છે એમ ગુરુ જાણે-જાણાવે, તદપિ (તોપણ) શિષ્ય, પૂર્વના દૈત અધ્યાસની—પાછલા જન્મમાં જે પ્રજ્ઞને વિષે દૈત (જગત અને પ્રજ્ઞ બિન્ન છે એમ બેપણું માનવું તે દૈત કહેવાય છે.) રૂપ અધ્યાસ (આરોપ) થઈ ગયો છે તેથી પોતાના મનમાં પ્રાંતિ આણે છે-હરિ અને જગતને જૂદું જુદું એ છે. (અહીં સુધી વેદાંત મતના સ્થાપન રૂપ પૂર્વપક્ષ શિષ્યે કર્યો, તેના વિતર રૂપ મમાધાન ૩૭ મા પદમાં કહેશે.)

૧ ડોલ્યા-માથું ધુણાવ્યું. અતિ ઈન્-શિષ્યને અતિ અજ્ઞાની કહીને વખાણ્યો (વક્રોક્તિ). આણુ-ચોડા.

૨ ગુરુને ઈન્-(શિષ્યે પાછળ જે પૂર્વપક્ષ કર્યો તે પ્રમાણે જોતાં) ગુરુને પૂર્ણ જ્ઞાન છે એમ ન કંઈ-નહિ માનિત થયું; (કિમકે) ભેદદૃષ્ટિમાં તો કમય

ઢાળ.

નામે ન વસ્તુ અવર એવું, જ્ઞાન હોયજ નેને;	
હે શિષ્ય! પૂરું જાની, તારે મતે કે' છે તેને.	૩
જ્યાં લગી અંતરમાં રહેા, અજ્ઞાન ડેરા લેરા;	
ત્યાં લગી તુજ વિચાર છે, શુ ગુરૂ માંઘ વિશેષ.	૪
ગુરૂ શિષ્ય બંધે બરાબર, જ્યાં લગાણુ દૃષ્ટિબેદ;	
વણજ્ઞાન તુજને ઉપજે છે, સત્ય વચને ખેદ.	૫
સુણી શિષ્ય જોડ્યો પ્રભો! ક્યમ, સમતા ઉભયને આપી;	
ગુરૂ ખસ જીવનો બેદ તો, જાણતા છે ન કદાપિ.	૬
અજ્ઞાન ઘાડું શિષ્યને, આપથી ખીજે રહે;	
નિરૂપ નિર્ગુણ ખસ તે છુ, હુજ એવું લેજે.	૭
સ્વપ્ને ન દૃષ્ટિ અવર ગુરૂ, શિષ્યને મહાઅજ્ઞાન;	
ગુરૂ દયાપ્રીતમરૂપ તે, ક્યમ હોય ગિધ્ય મમાન.	૮

૫૬ ૩૮ મું.

સુણી એમ વદિયા ગુરૂ વચન જી, તું મમ નથી કો મૂરખ જન જી;
બેદશૂન્ય જો ગુરૂ નિજ પેજે જી, ગુરૂ શિષ્યને ભિજ ન રહે જી. ૧

(ગુરૂ શિષ્ય બન્ને) સમાનજ રહ્યા (કાગળ કે ગુરૂએ શિષ્યને પોતાથી મુદો
જાણો ત્યારેજ તેને બોધ કરવા પ્રવૃત્ત થયો કે નહિ. ગિધ્ય તો બેદ દૃષ્ટિવાળો
હોનાર અને ગુરૂ પણ બેદ દૃષ્ટિવાળો છે એમ એમના બોધરૂપ કૃત્યથી મા-
નિત થયું, માટે બન્ને બેદ દૃષ્ટિવાળો છે. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે)
નામે-નામ માત્ર.

૪ તુંજ ઈ.—તુજ વિચાર કરી ? કે ત્યાં લગી ગુરૂમાં શુ વિશેષ છે ?

૫ દૃષ્ટિબેદ—બેદદૃષ્ટિ. ૬ મમતા—મમાનતા. ગુરૂ ઈ.—ગુરૂ તો

ખસ અને જીવ એ બેમાં કદાપિ બેદ જાણતા છે ન-જાણતા નથી.

૭ લેજે-ગુરૂ લેજે. ૮ સ્વપ્ને ઈ.—ગુરૂને તો સ્વપ્ને પણ આર (ના-

રા વિના ખીજે કોઈ છે એવી) દૃષ્ટિ નથી ગુરૂ ઈ.—દયામમતાપ્રીતમ (અત્ર
રૂપ જે ગુરૂ તે (અજ્ઞાની) શિષ્ય મમાન કેમ હોય ? ૧ બેદશૂન્ય-બેદ જુદી નિ-
ત. નિજ-પોતાને.

અવર વસ્તુ ને છે નહીં લેશ જી, ગુરુ કરે કોને ઉપદેશ જી;
બેદદષ્ટિ તુજ મન નહીં જ્ઞાની જી, સુણ્યો ન ઉપદેશ અજ્ઞાની જી. ૨

ઢાળી.

અજ્ઞાનીને આધિકાર નહીં, જ્ઞાની ન બેદ લગાર;
તો તારે મત ઉપદેશનો, સભવે નહીંજ વિચાર. ૩
એમ સુણી બોલ્યો શિષ્ય, વિનતિ કરૂં સુણિયે સ્વામી;
એ વાત જૂઠી નથી સાચી છેજ, કહું શિર નામી. ૪
એક ચદ્ર દૃષ્ટિદોષવાળો, દષ્ટે ઉભયાકાર;
દખનારો પણ સત્ય ન કહે, સમજી નેત્ર વિકાર. ૫

૨ બેદદષ્ટિ ઇન્-બેદ દષ્ટિવાળો પુરૂષ તારે મન-તારે મતે જ્ઞાની (ગણાતો) નથી, અને (કોઈને પણ મતે) અજ્ઞાની પુરૂષને ઉપદેશ (ઉપદેશ કરનાર—ગુરુ) સુણ્યો (સાબળ્યો) નથી આઠી દયારામે અનુક્રમે ત્રણ અનુમાન કરીને અભેદવાદીની ગમ્મત કરી છે તે નીચે અપષ્ટ કરીએ છીએ.

૧ જે ખીજને ઉપદેશ કરે છે તે તેનાથી જૂદો છે (સામાન્ય સિદ્ધાંત).

ગુરુ શિષ્યને ઉપદેશ કરે છે
માટે, ગુરુ પણ શિષ્યથી જૂદો છે

૨ પોતાથી ખીજને જૂદો જાણે તે અજ્ઞાની (અભેદવાદીનો મિદ્ધાંત).

ગુરુ શિષ્યને પોતાથી જૂદો જાણે છે
માટે, ગુરુ પણ અજ્ઞાની છે

૩ જે અજ્ઞાની હોય તે ખીજને ઉપદેશ કરવા યોગ્ય નથી. (સામાન્ય સિદ્ધાંત).

ગુરુ પણ અજ્ઞાની છે

માટે, ગુરુ પણ ખીજને ઉપદેશ કરવા યોગ્ય નથી

અભેદવાદ ત્રીકારવાથી ગુરુનોજ (ઉપદેશનો પણ) અસંભવ કેમ થાય છે તે જોપર પ્રમાણે દયાગમે બતાવ્યું છે

૫ એક ઇન્-ચદ્ર એક છતાં દૃષ્ટિદોષવાળો (નેત્રના વિકારવાળો) તેને

નિત્ય પ્રત્ય એક વિચોડિચો તે, સત્ય માને મન;
 પરિણામ મિથ્યા મિથુન યાતાં, નિર્મળાં લોચન. ૬
 સુણ્ય શિબ્ય શશિ સાચો ન છે તો, શુ દૃષ્ટિ બે આવે;
 જો જોનારો નથી સત્ય તો, બે ચંદ્ર કોણ જનાવે. ૭
 શ્રોતા ન સાચો હોય તો, કે' કોણ આગળ વાત,
 સાકાર સાચા દયામીતમ, સત્ય ભવ સાક્ષાત. ૮

પદ ૩૯ મું.

સત્ય ગુરુ સાચો ઉપદેશ જી, સત્ય શિષ્યના હુરે કલેશ જી;
 પ્રુષ્પ ગગનનુ જૂકું કહિયેજી, શિ ગ શશાનુ તદવત્ લહિયેજી ૧
 જૂકો વઝયાસુત તેમ કા'વે જી, રૂપ કયલુ કો દષ્ટ ન આવેજી;
 તે સહુ સાચુ બાસે સ્પષ્ટ જી, જૂકું હોય તે નાવે દષ્ટ જી ૨

ઉપાકાર (મે ચંદ્રના આકાર) દેખે છે દેખનારો છું—બે ચંદ્ર દેખે ખરો
 પણ પોતાના નેત્રમા વિકાર છે તેને સમજીને (એ દેખાવને) સત્ય નહિ કહે

૬ પરિણામ છું—લોચન નિર્મળ યતા મિથુન (બે) એવું પરિણામ
 મિથ્યા થશે અર્થાત્ બે ચંદ્ર પત્તી નહિ દેખાય

૭ શિષ્યે આપેના બે ચંદ્ર દર્શન રૂપ દૃષ્ટાતનુ ખડન સુખ છું—હે
 શિષ્ય ! સામગ્રી, જો શશિ (ચંદ્ર) જ સાચો ન હોય તો બે શુ (કયો પદાર્થ)
 દૃષ્ટિએ આવે ? અથવા બે ચંદ્ર દૃષ્ટિએ આવે શુ ? અર્થાત્ મૂળ નાસ્તિ કુત
 જ્ઞાતા ” અભેદરાદીને મને દૃશ્ય વસ્તુ હેજ નહિ ત્યારે તેમા વિકાર તો હોય-
 જ કપાથી ? તેમજ દષ્ટા પણ નથી કેમકે દષ્ટા હોય તો દૃશ્ય પણ હોવુંજ
 જોઈએ અને દૃશ્ય કયૂન રાખે તો દૈત પ્રતિપાદિત થાય—એકમત થાય

૮ માટે ક્ષિત કહે છે સાકાર છું—સ્પષ્ટ છે બન—સમાગ—જગત
 (અભેદવાદ અને શૂન્યવાદનો ગોટાળો કરી દવારામે ખડન કરેનું જણાય છે)

૧ શરો—સસરો ૨ તે છું—જે સ્પષ્ટ બાસે—જોવામાં આવે તે
 શુ સાચુ જણવું; નાવે = ન + આવે.

ઠાળ.

દૃષ્ટિએ જૂઠું ના પડે, સુણી શિષ્ય યોગ્યો વાણી;
 મહારાજ સમજ્યો હવા હું, તેની જુક્તિ જૂઠી જાણી ૩
 એવી અનેક અભેદ જુક્તિ, સુણી વધ્યુ અજ્ઞાન,
 નિજ કૃપાથી કાઢીધ્યુ હવા, મુજ સત્યાસત્યનુ જ્ઞાન ૪
 હું રહ્યો કાશી ત્યા થયો, સન્યાસી કેસે સગ,
 તે માયાવાદી હતો તેથી ચડ્યો એવો રગ ૫
 મુને કહ્યુ તુ એક બ્રહ્મ નિત્યે, પોતાને કરી જોની,
 નથી ભેદ તુજ મુજ આણુ, ન્યૂનાધિકપણુ સૌ યોની ૬
 છે સત્ય જ્ઞાન અભેદ સહુ ભેદનુ મિથ્યા જાણ્ય,
 નિજ રૂપ મય સમજી સકળ તુ, અભયતા હર આણ્ય ૭
 બહુ કાળ તેવો યોધ સુણી, નવ રહ્યો સત્ય વિવેક,
 તે માઠ્ય કહ્યુ ગુરુ દયાપ્રીતમ, બ્રહ્મ જીવ તો એક ૮

૫૬ ૪૦ મું.

વળી તેણે એક જુક્તિ બતાવી જ, મુજને હવાણા સાભરી આવી જ,
 ત્રય સત્તા કે'ંછે સહુ ડામ જ, શ્રીગુરુ સુણીએ તે નામ જ ૧
 વ્યવહારિક તો પે'લી કહિયે જ, પ્રાતિભાસ બીજને લહિયે જ,
 ત્રીજ પરમાર્થ એક બ્રહ્મ જ, કહુ વિસ્તારી તેના મર્મ જ ૨

૩ હવા—હવે તેની—અભેદનાદીની ૪ નિજ કૃપાથી—આપણી (અ-
 થાત તમારી) કૃપાથી

૫ માયાવાદી—દૃશ્ય માત્રને (જગતો) માયા (મિથ્યા—બમ) રૂપ
 માનીને વાદ કરનાર

૭ છે ઇ—ગણને વિશે અભેદ બુદ્ધિ એજ સત્ય જ્ઞાન છે ભેદનુ ઇ—
 ભેદનુ જ્ઞાન તે મિથ્યા જાણુ અભયતા ઇ—સમજી વિશ્વ પોતામય હોય તો
 પછી ભય ડાનાથી !

૧ સત્તા—અગ્નિતત્ત્વ સર ઢેમણે જે અસ્તિત્વ માનમ પડે છે તેના ત્ર
 જુ ભેદ છે

૨ વ્યવહારિક (વ્યાવહારિક)—સામાન્ય દૃષ્ટિથી પદાર્થોનું જે અસ્તિત્વ
 જણાય છે તે અસ્તિત્વને વ્યાવહારિક સત્તા કહે છે પ્રાતિભાસ (પ્રાતિભાસિક)

હાળ.

૧. મર્મ બેદ શ્રુતિ વ્યવહાર તેમાં, સત્ય સહુ સંસાર;
છે પ્રાતિભાસની સ્વપ્ન, જગ્યા પછી રહે ન લગાર. ૩
૨. પરમાર્થ બ્રહ્મ સ્વરૂપ નિજ, તેનું ન જ્યાં લગી જ્ઞાન;
ત્યાં લગી સાચું છે સકળ, ગુરુ શિષ્યનું અભિમાન. ૪
૩. એ વિધિ કહ્યો કહ્યો જુક્તિ બહુ, મોહિત કરે સંસાર;
તેના મુખની વાત છળનો, કો ન પામે પાર. ૫
૪. સુણી એમ ગુરુ કહે ત્રણ સત્તા, ખંડીછે મેં પે'લી;
વિવર્તપ્રતિબિંબવાદમાં, વળી પૂછે છે મતિ ઘે'લી. ૬
૫. નિજ મત નિજ ખંડન કરે, સમજે નહીં આણુ જાળ;
જ્યમ મૂર્ખ જે ડાળે અઢે, છેદન કરે તે ડાળ. ૭
૬. પરમાર્થમાં વસ્તુ અવર નહીં, એજ પાડ્ય પ્રમાણ;
છે દયાપ્રીતમ બ્રહ્મ એકજ, તે કહેનારું કોણ. ૮

ભાસવા માત્ર અસ્તિત્વ, જે વ્યવહારદૃષ્ટિએ ખરૂં નથી તેમ જે પરમાર્થ દૃષ્ટિ-
એ પણ ખરૂં નથી. જેમ સ્વપ્નમાં પદાર્થોનો ભાસ થાય છે તે સ્વપ્નમાંજ
માત્ર સત્ય લાગે છે, જાગ્રત યથા પછી અસત્ય છે. પરમાર્થ—તાત્પર્યદૃષ્ટિએ જે
અસ્તિત્વ જણાય તે. પદાર્થમાત્રનું તાત્પર્યદૃષ્ટિએ અગ્નિત્વ વિચારનાં—નામરૂપ
બાદ કરતાં છેવટે જે રહે તે—સત્ત્વરૂપ પદાર્થનું અસ્તિત્વ તે પરમાર્થ સત્તા.

૩ મર્મ—તાત્પર્ય. તાત્પર્ય એ છે કે, શ્રુતિ (વેદમાં) જે બેદરૂપ વ્યવ-
હાર કર્યો છે તેમાં સહુ સંસાર સત્ય હોય એમ જણાય છે. અથવા, બેદશ્રુતિ—
' બેદ ' નું જ્યાં શ્રવણ થતું હોય ત્યાં વ્યવહાર—વ્યાવહારિક સત્તા જાણવી

૫૬ ૪૧ મું.

કે'શ અવરતું વધુ ન સાચુ જી, વેદ કે'છે તે ક્યમ કાચું જી; .
 તો તું બધાચો મુખ તારે જી, કર્યુ પણ ન કે'વુ પડ્યું મારે જી. ૧
 એક બ્રહ્મને બીજો વેદ જી, સિદ્ધ કર્યો પરમેશ્વર બેદ જી; .
 જ્યાં ત્યાં સત્તા ત્રણ બતાવે જી, તેમા મોટો દાખ એ આવે જી. ૧

ઢાળી.

ત્યાં આવે મોટો દાખ એ, મન વચન તન જે થાય;
 પડિત પુરુષ એમ કે'છે, વ્યવહાર તે કહેવાય. ૩
 એ ત્રિસત્તામા આવિયુ, નથી પરસ્પર કાંઈ ભેદ;
 એ તરેહુ ગોભો ઘેર છે, સમજતા થાશે એદ. ૪

હોય તો, છે ઇન્-દ્યારામનો પ્રીતમ એવો બ્રહ્મ એકજ (કેવળ એક) છે
 એમ કહેનાર કોણ છે ? મતલબ કે, ત્રણ સત્તા માત્રી હરે તો અદ્વૈતનું ખં-
 ડન, અને અદ્વૈત સત્ય હરે તો ત્રણ સત્તાનું ખંડન (વ્યાધાત દોષ).

૧ કે'શ ઈન્-દુ' કહીશ કે બીજાનું વધુ—બોલેલું સાચુ નથી; પણ વેદ
 કહે છે તે કેમ કાચુ (અસત્ય) થશે ? વેદનું ક્યમ કાચું નહિ હોય તો તુ તારા
 મુખથીજ બધાચો છે

૨ (શી રીતે બધાચો તે બતાવે છે) એક બ્રહ્મ સત્ય અને બીજો વેદ
 સત્ય. એમ બે સત્ય પદાર્થ હોનાથી અભેદખડન જ્યા ત્યા-સર્વત્ર તેમા મોટો
 દોષ એ (દબે પછી કહેનારો તે) આવેછે

૩ મન ઇન્—(વ્યવહારનું લક્ષણ કેરૂં છે) મન, વચન અને તન (શ-
 રીર)થી જે કાંઈ થાય-બને તે વ્યવહાર કહેવાય છે

૪ એ ઈન્—એ વ્યવહાર ત્રિ મત્તામા-વ્યાવહારિક આદિ ત્રણે સત્તામાં
 આવેયો છે, માટે એ ત્રણે મત્તામા પરસ્પર કાંઈ ભેદ નથી તદ્દથી પણ તે
 પ્રતિપાદિત થઈ શકે છે, જેમ,—

મન, વચન, અને કાયાથી જે બને તે વ્યવહાર—(વ્યવહારનું સા-
 માન્ય લક્ષણ)

પ્રતિભામ અને પરમાર્થ પણ મન, વચન અને કાયાથી બને છે.

માટે, પ્રતિભામ અને પરમાર્થ પણ વ્યવહાર છે.

અર્થાત્ તમે જેને પ્રાતિભામિક સના કહોટો તે પણ (વ્યવહાર સહિત

સ્વપ્નમાં જે જે વસ્તુ કાંઈ, નિદ્રસ્થ દેખે જન;
તે સમય ભાસે તેહને, વ્યવહાર સાચો મન. ૫
તે સમે સાક્ષી બ્રહ્મ રે'છે, શ્રુતિ કહે સૌ કોઈ;
વૈખરીનો વ્યવહાર આવો, યહાં પણ લે જોઈ. ૬
જાગ્રત સમય સૌ કરે છે, જે વિધિયકી વ્યવહાર;
તે રીત પાછો સ્વપ્નમાં, દેખે સકળ સંસાર. ૭
એ વિધે સત્તા ત્રણમાં, ઉપને છે વ્યવહાર;
એ દયાપ્રીતમ બ્રહ્મ લગી, સંભવ ન સમજ્યા ગમાર. ૮

૫૬ ૪૨ મું.

શિષ્ય કહે મુણો ગુરુ હું ભાણું છું, જુક્તિ અવર તેની કહી દાણું છું;
જીવને બ્રહ્મ બે એક કરાવે છું, ત્યાં દર્શાત તે જળનું બતાવે છું. ૧
જ્યમ જળ મધ્યે જળ મળી જાય છે, એમજ બ્રહ્મમાં જીવ સમાય છે;
વળી જુક્તિ એક કહે છે અભેદ છે, મત તેને ત્યાં રહે નહિ ભેદ છે. ૨

નથી માટે) વ્યાવહારિક સત્તાજ છે. અને વ્યાવહારિક સત્તા અસત્
છે માટે સધળું અસત્ છે—શૂન્ય છે. ૧ એ તરેહ ઈ—એરીતે ગોત્રો (અર્થાત્
નુકસાન) ઘેર (પોતાને ઘેર—અભેદ વાદમાં) છે. અને તે (ઉપર કહ્યું તેમ)
સમજતાં ખેદ થશે.

૫ (પ્રાતિભાસિકમાં વ્યવહાર છે એમ સિદ્ધ કરે છે:) સ્વપ્નમાં ઈ—
નિદ્રસ્થ (જાંઘતો) મનુષ્ય સ્વપ્નમાં જે જે કાંઈ વસ્તુ દેખે છે, તે સમય
તેને (તે વસ્તુનો) વ્યવહાર મનમાં સાચો ભાસે છે.

૬ તે સમે ઈ—તે સ્વપ્નમાં બ્રહ્મ સાક્ષી રહે છે, એમ શ્રુતિમાં કહેલું
છે એમ સૌ કોઈ (વિદ્વાનો) કહે છે. વૈખરી—અક્ષરાત્મક વાણી. શ્રુતિ કહે
છે કે 'બ્રહ્મ એ સ્વપ્નમાં સાક્ષી છે' એ વાક્યથી બ્રહ્મરૂપ પરમાર્થસત્તા પ-
ણ વ્યવહારમાં આવે છે.

૮ એ ઈ—દયાના પ્રીતમ બ્રહ્મ લગી એ (વ્યવહાર)નો સંભવ પ્રાપ્ત
યાયછે તે, તે ગમાર (ત્રિસત્તાવાદીઓ) સમજ્યા નહિ.

૧. તેની—કાશીમાં મને જે સંન્યાસી મળ્યો હતો તેની—અર્થાત્ માય-
વાદીની. ૨ મત તેને—તેને મતે.

ઢાળ.

કંઈ બેદ ન રહે દીપ જ્યોતિ, જુગ્મ જ્યાં મળી જાય;	
ટળતાં અવિદ્યા જીવ તેમજ, અહમય થઈ જાય.	૩
એ પ્રહ્લને હું બે નથી, સમજ્યો શમ્યુ જ્યાં ૬૬;	
ત્યાં નિશ્ચે તે ભોગી થયો, જાણવો પ્રહ્લાનદ.	૪
સુણ્ય શિષ્ય એ ત્રય યુક્તિકેરા, ખડનની કહું રીત;	
એ વિચાર્યેથી વ્યર્થ છે, તુ રખે ધરતો પ્રીત.	૫
ઘટ પૂર્ણ જળ હોય તેમા, જો અવર નીર સમાય;	
તો જાણીએ જે જીવ જઈને, પ્રહ્લમાં ભળી જાય.	૬
દૃષ્ટાંત બીજી જ્યોતિ મધ્યે, જ્યોતિ મળતી હોય;	
તો બે મળેથી પ્રકાશ અધિકો, ક્યમ લખે સહુ કોય.	૭
દીપ પ્રભા દ્રવ્ય બે જાણીએ, ઘટ વધ ધર્મને હોય;	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ ધર્મ, દાષ ન અડે કોય.	૮

૩ દીપ ઈ-દીવાની જુગ્મ (બે) જ્યોતો જ્યાં મળી જાય ત્યાં કાંઈ બેદ રહેતો નથી. અવિદ્યા-અજ્ઞાન. ૪ ૬૬-સુખ, દુઃખ; ટાઢ, તાપ; ભૂખ, તરસ; ઇત્યાદિ જોડાને ૬૬ કહે છે. એ ઇ-એ પ્રહ્લ અને હું બે-જૂદા નથી એ જ્યાં સમજ્યો કે તરત તેનું ૬૬ શમ્યુ એમ જાણવું. ભોગી-પ્રહ્લાનદનો ભોગી.

૫ ત્રય ઇ-ત્રણ (૧) બે જળ એકઠાં મળી જવાથી તે એકરૂપ થાય છે; (૨) બે દીવાની જ્યોતિએ એકઠી મળવાથી એકરૂપ થાય છે (૩) ૬૬નો નાશ થવાથી પ્રહ્લાનદ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ત્રણ યુક્તિઓનું ખડન કરવાની રીત કહું છું.

૬ ઘટ ઇ-જે જળથી પૂર્ણ ભરેલા ઘડામાં બીજી પાણી સમાય તો જીવ પ્રહ્લમા ભળી જાય એ વાત જાણીએ (માનવામા આવે) (સામાન્ય બુદ્ધિવાળા શિષ્યને નિરૂપર કરવાની દયારામે આ યુક્તિ વાપરી છે, એમ કહી શકાય)

૭ લખે-જુએ. ૮ દીપ ઇ-દીપ અને પ્રભા (કાંતિ-તેજ) એ બે દ્રવ્ય છે. ઘટવધ ઇ-એ જનને દ્રવ્ય ઘટવધ ધર્મને (ઘટાગ અને વધારા રૂપી ધર્મને) હોય-પામે એવાં છે. કૃષ્ણ ઈ-કૃષ્ણ (દરિ) એવા ધર્મવાળા છે કે તેને કાંઈ દાષ (ઘટવધ ધર્મ) લાગુ પડે નહિ

પદ ૪૩ મું.

દીપની કાતિ રહી હોય ફેલી જી, લઈએ તેને ઘટ સ કેલી જી,
દીપકને કરી હાનિ ન આવે જી, ન્યૂનાધિકતા કાતિને કા'વે જી ૧
ઉપમાન ઉપમેય કથન જી, ન ઘટે ન્યા એક પ્રહ્ન અતન જી,
વળી કહ્યો ત્રીજે દ્વિવિયોગી જી, તે ક્યમ હોય પ્રહ્નન દ બોગી જી ૨

ઢાળ.

એક બોગી ને વળી બોગ વસ્તુ, બે વિમારી નેય,
જો એક તો આનંદ અનુભવ, તેને ન મળે કોય ૩
અદ્વૈત પ્રહ્ન અરૂપથી, પૃથક્ ના હોય પ્રકાશ,
જો ધર્મિને માયા અડેતો, સ્વરૂપનો હોય નાશ ૪
કુ' જીવ પ્રહ્નની એકતા, જાણવો અજ્ઞથી અજ્ઞ,
છે જીવ તો અ પજા નિત્યે, પ્રહ્ન છે સર્વજ્ઞ ૫

૧ ઘટ ૫૦—તેને ઘટમા મકેની લેઇએ—સંકેતની લેઇ શકીએ દીપકને ઈ—
તેમ કરવાથી દીપકને કાંઈ હાનિ થતી નથી પણ તેની કાતિને ન્યૂનાધિકપણ
ચાયછે (અર્થાત્ દીપક અને કાતિ ભિન્ન દ્રવ્ય છે એમ જણાવ છે)

૨ અતન—ગરીર વિનાના િરામગ પ્રહ્નને ઉપમાન ઉપમેયનું કથન
સંભવતુ નથી ઉપમાન—જેની ઉપમા આપનામા આવેછે તે ઉપમેય—જેને
ઉપમા આપે છે તે જેમ પ્રહ્ન ઉપમેય અને દીપ ઉપમાન જીવ ઉપમેય અને
દીપકાતિ ઉપમાન ત્રીજે—ત્રીજી યુક્તિમા દ્વિવિયોગી—સુખ દુઃખાદિ જોડા
થી રહિત

૩ (૪૨મા પદમા એથી કડીમા જીવને પ્રહ્નનદનો બોગી કહ્યો છે તે
મ્યનતુ ખાન કરતા દયારામ મહે છે કે) એક ૫૦—એક બોગી (વસ્તુ) અને
બીજી બોગ વસ્તુ બે વસ્તુ છે એમ વિમારી (વિચારીને) જોનાથી જણાવ
છે જો ૫૦—જે એમજ દોષ તો તેને જ્ઞાનદનો પ્રહ્ન અનુભવ મળતો નથી
(અર્થાત્ બે બે વસ્તુ કમૂત કરતા અદ્વૈત હાનિ થાયછે અને એક વસ્તુ
કમૂત રાખતા આનંદ હાનિ થાય છે)

૪ જો ધર્મા ઈ—જે ધર્મા (ધર્મવાન—પ્રહ્ન)ને માયા (બેપણારપ
માના) અડે તો તેના સ્વરૂપનો અદ્વૈતપણાનો નાશ થાય છે

૫ એમ્તા એમ્પણ અજ—અજ્ઞાની—નૂર્ખ (જે.તા શામા નદિ થ

વળી જીવ તો છે અનીશ્વરને, ઇશ્વર છે પરબ્રહ્મ;
 તે ઉભયની એકતા, વિદ્યન્નન કહે કો' ક્યમ. ૬
 આણુ જીવ કર્માદિક વશ, ભોગવે વિવિધ ક્લેશ;
 છે મહદ્ બ્રહ્મ સ્વતાંત્ર, આનંદ કર્માદિક નહિ લેશ. ૭
 પડે સ્વર્ગ નરકમાં જીવ એ, સંસૃતિ વાર વાર;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ ભક્તિ, કરે પામે પાર. ૮

પદ ૪૪ મું.

જીવ મનોરથ કરે અનેક જી, પૂરો ન પડે તેમાં એક જી;
 બ્રહ્મ આંધ તે તતક્ષણ હોય જી, તેને મેટી ન શકે કોય જી. ૧
 હુંજ બ્રહ્મ છું જગમય કે'છે જી, તેજ નરકના ભોગને સે'છે જી;
 મિથ્યા ગુરૂ ને મિથ્યા જ્ઞાન જી, શિષ્ય મૃષા ક્યમ તે ગુરૂ ધ્યાન જી. ૨

હાળ.

ક્યમ ધ્યાન જૂઠા ગુરૂનું, આવે? ન સમજે બાળ;
 રે શિષ્ય! તું મા પડીશ, માયા વાદી માયાજાળ. ૩

૪ શકે? તેનું કારણ બતાવેછે કે,)છે ઈ-જીવ અસ્પૃશ (ચોડું જાણનારો) છે
 અને બ્રહ્મ સર્વજ (સર્વ જાણનારો) છે.

૬ અનીશ્વર-ઈશ્વરતા ગુણ ગદ્દિત. ૭ આણુ ઈ-જીવ આણુ-સૂક્ષ્મ,
 કર્માદિને વશ-પરતાંત્ર, અને વિવિધ ક્લેશ ભોગવે છે: બ્રહ્મ મહદ્ (મોહું),
 સ્વતાંત્ર અને કર્માદિના સેશ વિનાનું તથા આનંદરૂપ છે.

૮ મંસૃતિ-જન્મ મરણરૂપે જતું આવતું કૃષ્ણ ભક્તિ છ-કૃષ્ણની
 ભક્તિ કરે તો પાર પામે-ફરીને જન્મવું મરવું ન પડે.

૧ મેટી-મટાડી. તેને કોઈ અન્યથા ન કરી શકે એવો બાવ છે.

૨ હુંજ ઈ-હું બ્રહ્મ છું અને હું જગતમય છું એમ જે કહેછે તે નર-
 કના ભોગને સહે છે—નારકી યાયછે. મૃષા-મિથ્યા. ગુરૂ મિથ્યા. જ્ઞાન મિથ્યા
 અને શિષ્ય પણ મિથ્યા, ત્યારે તે ગુરૂનું ધ્યાન શામારે ધરવું?

૩ ધ્યાન કેમ આવે?—ન્યાન કેમ ધરાય? ન ઈ-જે બાળ (મર્ખ)
 હોય તે ન સમજે.

- નહિ દૈતજ્ઞાન વિનાજ મુક્તિ, કહે વેદ પુરાણ;
 છે વ્યાસાદિકના એજ આશય, મુગ લહે કાણ. ૪
- હું વિમ છું હું ક્ષત્રી છું, વૈશ્યાદિ છે સહુ ભાન;
 નથી દહુ જીવની ભિન્નતા, સમજતા જન અજ્ઞાન. ૫
- જો સાધન મુક્તિદેરું એ, અભેદ જાનજ હોય;
 તો સહજ મોક્ષ લહે સહુ, ગુરુ શરણ ચાહે ન કોય. ૬
- અમૃત્યં વૃક્ષ તતુ કલ્પો શ્રુતિ, ત્યાં કલ્પા ખગ જોડ;
 એક બ્રહ્મ બીજો જીવ, મિથ્યા કહે મોટી જોડ. ૭
- છે જીવ બ્રહ્મનો દાસ નિત્યજ, બ્રહ્મ સહુ જગત્સવામી;
 છે જીવ બ્રહ્મની દહુ તેમાં, બ્રહ્મ અંતર્યામી. ૮
- જડ આણુ વ્યાપક હોતુ હરિ, કરી કરે વર્ણન વેદ;
 જન દયામીતમ કૃપણને, ત્રય તત્ત્વ બેદ અભેદ. ૯

૪ દૈતજ્ઞાન—હું જીવ અને તે બ્રહ્મ જુદા છીએ એવું જ્ઞાન. આશય—અભિપ્રાય. મુગ ઇન્દ્રિયો મુગ એ આશય લહે—સમજે છે ? અથવા, જે મુગ હોય તે એ આશય લહે—સમજે; બીજો કોણ સમજે ?

૭ અમૃત્ય—પીપળો. તતુ—શરીર. શ્રુતિ ઇન્દ્રિયો—વેદમાં કહ્યું છે કે “ બે પક્ષીઓ એક પીપળાના ટડા ઉપર બેઠા છે તેમનાં એક પીપળાનાં ફળ ખાય છે અને બીજો કાંઈ ખાતો નથી તથાપિ બળવાન છે. ” (મરખાવેઃ) “ દ્વાર્ષાંગુર્જામયુર્નમમાસાવધ્યમેકંપરિજ્ઞવજ્ઞાને । એમ્નયો લાદાનિદિષ્ણતામ્મન્તો નિર્મતોવજ્ઞેનમ્જાનુ ॥ (શ્રુતિ). મનુષ્ય એ છે કે શરીરપી પીપળાના ટડા માં જીવ અને અંતર્યામી એ બે પક્ષીઓ રહેવા છે, તેમનાં એક જીવપી પક્ષી દેવના ભોગ ભોગવે છે અને બીજો અંતર્યામી સાક્ષીરૂપે (કૃત્ય) છે તે કાંઈ ભાગ્યનો નથી તથાપિ જીવ કરનાં વધારે બળવાન છે. મિથ્યા ઇન્દ્રિય—દૈતમિથ્યા

પદ ૪૫ મુ.

નિર્ગુણ સગુણ શ્રુતિનો અર્થ જી, એમ કયો મહામતિ સમર્થ જી;
 પ્રાકૃત ગુણ નહિ જેમા લેશ જી, અપ્રાકૃત ગુણ ભર્યો અશેષ જી. ૧
 સત ચિદ આનંદ આદિ અનંત જી, ઐશ્વર્યાદિ સહ ભગવત જી,
 અગુણ સગુણ એ બ્રહ્મ વિચાર જી, કેવળ નિર્ગુણ કહે ગમાર જી. ૨

ઢાળ.

કહે ગમાર ગતિ વિના, જીવ બ્રહ્મ થાય એક,
 ભજ્યો બ્રહ્મા એ કથન છે, જીવ ભિન્ન ભાખ્યુ વિવેક. ૩
 નદી નીર ચઢી સાગર ભળે, ભિન્નતા ન ભાસે લેશ;
 નિજ ઉદક લેઇ પાછો ફરે, સરિસલિલ રહે અવશેષ. ૪
 બહુ વૃક્ષના રસ ભળેથી, નિપજે મધુઆપૂપ,
 નવ સ્વાદ જૂદો અન્ય, મક્ષિ જ્ઞાન પૃથક્ સ્વરૂપ ૫

૧ મહામતિ—મોગી બુદ્ધિવાળા સમર્થ આચાર્યજીએ અપ્રાકૃત-દિવ્ય અશેષ-સમર્થ

૨ સત ધૃમ-સત (અસ્તિત્વ), ચિત (જ્ઞાન), આનંદ, ઇત્યાદિ અનંત શ્રેણી ભગવાનમા છે તેમજ તે ઐશ્વર્ય આદિ ગુણો મહિત છે અગુણ ધૃમ—અગુણ (નિર્ગુણ) અને સગુણ (ગુણસદિત) બ્રહ્મનો એ (ઉપર કહ્યો તે) વિચાર છે જે તેને કેવળ નિર્ગુણ કહે તેને ગમાર જાણવો

૩ ભજ્યો ધૃમ—‘બ્રહ્મા જીવ ભજ્યો એ મ્થન છે તેવડે જીવ બ્રહ્મથી ભિન્ન છે એમ વિવેચી ભાખ્યુ છે અર્થાત્ જીવ બ્રહ્મા ભળે છે એમ કહેવા મા આવે છે તો તે ઉપરથીજ સમજાય છે કે તે તેનાથી જૂદો હોવો જોઈએ

૪ (ભળનાર પદાર્થ જૂદો હોય છે તેનું દર્શાવ) નદી ધૃમ—નદીના નીર ઉપર ચઢીને સાગર તેમા ભળે છે ત્યારે નદીના નીરથી સાગરના નીરની ભિન્નતા લેશ પણ ભાસતી નથી પણ પછી જ્યારે સાગર પોતાના ઉદક (જળ)ને લેઇને પાછો ફરે છે ત્યારે સરિસલિલ (નદીનું જળ) અવશેષ (બાકી) રહે છે તાત્પર્ય કે જે ભળે છે તે જૂદો પણ થઈ શકે છે, માટે ભગવાનો પદાર્થ સર્વથા ભિન્નજ છે

૫ મધુ-આપૂપ-મધપૂડો (આપૂપ પૂડો, પૂરી) નવધૃમ—મધનો ૨૧૦

નથી ભિન્ન તો ક્યમ જનક બોલ્યો, ભણી બ્રહ્મ સ્વરૂપ;
 વળી બ્રહ્મ ભણ્યાં નીકળ્યાં, મનવાસી કેમ અનૂપ. ૬
 કદી બ્રહ્મ ભણ્યા તોય સુખ કર્યુ, જળસ્વાદશો જળરૂપ;
 જ્યમ કમળગદ્ય ન કમળને, બોક્તા સુગદ્ય મધૂપ. ૭
 છતે સ્વામીએ વિધવાપણુ, સહુ માને માયાવાદી;
 જન દયામીતમ કૃષ્ણનંદના, રસિક જન છે સ્વાદી. ૮

પદ ૪૬ મું.

સર્વોપરિ છે ભજનાનંદ છ, (પણુ) અનુભવ નહિ જે રતિમદ છ;
 તે સુખ લૂટ્યુ સહુ મજભક્તે છ, હરિ વરા કીધા જાણ્યુ જક્તે છ. ૧
 શુક્રમુનિ વ્યાસે મરા સા કીધી છ, પદરજ માગી ઉદ્ધવ લીધી છ;
 શેષ રમા શિવ વિધિ નિજ નિદેછ, ફરી ફરી ગોપીજનપદ વદે છ. ૨

ઢાળ.

વદે સર્વ શ્રીકૃષ્ણને, તે કૃષ્ણ પણુ આધીન;
 ત્યાં મોટમની અવધી થઈ, ગજપદે સહુ પદ લીન. ૩

અન્ય (અન્ય મતુધ્યાસિતે) જૂદો નથી-જૂદો માયમ પડતો નથી, પણ માખી-
 ઓતુ જ્ઞાન તે વિષે પૃથક્ સ્વરૂપ છે-જૂદુ જૂદુ છે

૬ જનક ઈન્-જનક બ્રહ્મ સ્વરૂપમા ભળીને (જીવ-મુક્ત છે મારે) પછી
 કેમ બોલ્યો-“ મિથિલાયાપ્રદગધાવનમેદહ્યાતિર્વિચન-મિથિયા બળે છે તેમા મારૂ
 કાષ્ઠ બળતું નથી ” ઈત્યાદિ કેમ બોલ્યો. બ્રહ્મા બ્રહ્મો એટલે પછી બોલવા-
 પણુ હોયજ નહિ, એ ભાવ છે. મનવાસી ગોપીઓ.

૭ જળ ઇન્-જે જળરૂપ થાય તેને જળનો સ્વાદ શો ? અર્ધાત્ બ્રહ્મરૂ-
 પ થાય તેને બ્રહ્મનો આનંદ કયાથી મળે ? મધૂપ-મમરો

૮ છતે ઇન્-હરિરૂપ સ્વામી છતાં “ અમારે સ્વામી નથી ” એમ કહીને
 છતે સ્વામીએ માયાવાદી વિધવાપણુ-અનાથપણુ માને છે. સ્વાદી-સ્વાદ જા
 ણનારા કૃષ્ણને પોતાથી ભિન્ન જાણી તેથી મળતો આનંદ તો રસિકજન હો-
 ન તેજ અનુભવે છે !

૧ રતિમદ-પ્રીતીમાં મદ મજભક્ત-ગોપાગનાઓ ૨ પ્રસાસા-વ-
 ખાણુ. પદરજ-ચરણની રજ. શેષ ઇન્-શેષ, રમા (લક્ષ્મી), શિવ, વિધિ, એ
 નિજ (પોતાને) નિદે છે, તથા ફરી ફરીને ગોપીજનના પદ (ચરણ) ને
 વદે છે.

૩ આધીન-મક્તને આધીન. ગજપદે ઇન્-જેમ હાથીના પગલામા

શ્રીગોપીજન વલ્લભ અતિ, પ્રિય નદસુતને નામ;	
હરિ વિશ્વવલ્લભ વલ્લભ તેને, પ્રાણાધિક પ્રજવામ.	૪
કાઈ કહું તેનું હેતુ જેમા, હેતુ વણુ દૃઢ ભક્તિ,	
અલ વ્યસન મૂર્તિમાન સમ્પત, પ્રેમ સહ આસક્તિ	૫
એ રીત રતિ નહીં અવરમા, સર્વની સાભિપ્રાય,	
ભવ બ્રહ્માદિક ન સમાન, મોટા જ્ઞાની યોગી રામ	૬
પ્રીતિ સહજની અતિ ઘણી, શ્રીનાથજીને ભાવે,	
તે કોટિ સાધન કરે હરિ, કરૂણા વિના ક્યહું નાવે	૭
તે સપૂરણ પ્રજભક્તમા, અનપાયિની નવ જાય,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ જીતા, આ અદ્યંત શ્રુતિ ગાય	૮

ખીજ સર્વના પગલા લીન થઈ જાય છે—સમાઈ જાય છે તેમ ભક્તની મોટાઈ મા ખીજ સર્વની મોટાઈ સમાઈ જાય છે

૪ શ્રી ઇ—પ્રિય એવા નદસુત (કૃષ્ણ) ને શ્રીગોપીજન અતિ વલ્લભ—વાહાના છે નામ—માત્ર હરિ ઈ—હરિ વિશ્વવલ્લભ (જગતના વાહાલા) છે, અને તેને પ્રજવામ (પ્રજની વનિતાઓ) પ્રાણાધિક (પ્રાણ કરતા વધારે) વલ્લભ (નાહાલી) છે

૫ (પ્રજસ્ત્રીઓ એટલી બધી વાહાલી શા માટે ? તેનો હેતુ કહે છે) કાઈ ઇ—તેનો હેતુ જેમા છે તે કાઈક હું કહું છું તે હેતુ એ કે, હેતુ વણુ દૃઢ ભક્તિ—કાઈ પણ કારણ વિના દૃઢ ભક્તિ એજ તેનો હેતુ છે

૬ એ રીત ઇ—એ રીતની રતિ (પ્રીતિ) અવરમા (ખીજઓમા) નથી, પણ સર્વની પ્રીતિ સાભિપ્રાય (હેતુ સહિત) છે ભવ—શિવ શિનાદિક (પ્રેમ ભક્તિમા) ગોપીઓની સમાન નથી, એ ભાવ છે

૭ પ્રીતિ ઇ—સહજ (સ્વાભાવિક) પ્રીતિ શ્રીનાથજીને અતિ ઘણી ભાવે (પસંદ છે) તે ઇ—કોટિ સાધન કરે પણ તે પ્રીતિ હરિની કરૂણા વિના આવે નહિ (પ્રાપ્ત થાય નહિ)

૮ પ્રજ ભક્ત—ગોપીઓ અનપાયિની (દૃઢ—જાયુ ટકી રહે એવી) નવ જાય (નાશ ન પામે એવી) જન ઇ—જેને શ્રુતિ (વેદ) અનિત કહીને ગાય છે એના જન જે દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણ તે એવી ભક્તિથી જીતાયા

૫૬ ૪૭ મું.

કે'શો ક્યમ નહિ સમતા કોય છ, કહું સમજવી સમજ ન હોય છ;
 નિજ આજ્ઞા અજ્ઞા તપ કીયો છ, રાસમંડળમાં ક્યારે લીધો છ. ૧
 ભોગ જુક્તિમાં શંકર પૂરા છ, પરમ તત્વમાં મન ચકચૂરા છ;
 ભુજ ધરી ગ્રીવા નંદકુમારે છ; ગાન કર્યું કહો હજી મળી ક્યારે છ. ૨

ઢાળ.

જો ક્યારે બકદાહ્ય નિષિ, ભીંજતા વૃષ્ટિ માંહે;
 જોઈ પ્રજાપતિએ ધરી ગિરિ, કર રીશ કીધી છાંહે. ૩
 તપપુંજ દુર્વાસા નિષિ, નણુ દુર્ગા નિત્ય આહાર;
 દુઃખી ચક્રાનલ દખીને, ક્યમ પીધો ન નંદકુમાર. ૪

૧ કે'શો છ૦—તમે કહેશો કે પ્રજાની ગોપીઓની સમતા કોઈ કેમ નહિ હોય ? અર્થાત્ ગોપીઓનો કૃષ્ણ ઉપર અને કૃષ્ણનો ગોપીઓ ઉપર જેવો પ્રેમ હતો તેવો બીજાનો પ્રેમ કૃષ્ણ ઉપર અને કૃષ્ણનો બીજાના ઉપર કેમ ન હોય તો હું તમને સમજાવીને કહું—દુષ્ટાન આપુ'. નિજ છ૦—પોતાની આત્માથી અજ્ઞા-એ (સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે) તપ કર્યું તો પણ તેને રાસમંડળમાં ક્યારે લીધો છે ?

૨ ભુજ છ૦—શંકર એવા છતાં પણ તેમની ગ્રીવા (ટાંક) ઉપર ભુજ (હાથ) મૂકાને નંદકુમારે ક્યારે ગાન કર્યું ? અર્થાત્ તેમને પણ રાસમંડળમાં ક્યારે લીધો છે ? એ તો કુદન ગોપીઓનેજ લીધી છે (અને તે ઉપરથી કૃષ્ણનો ગોપીઓ ઉપર જેવો પ્રેમ હતો તેવો બીજાના ઉપર નહોતો એમ જણાય છે. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે)

૩ જો છ૦—કૃષ્ણે ગોપીઓને ભીંજતી જોઈને જેમ ગોવરધન પર્વત ઉપાડી ઊઠા કરી તેમ બકદાહ્ય પણ તપ કરતાં ભીંજતા હતા તેમને ક્યારે ઊઠા કરી ? (કેમ ન કરી ? ગોપાંગનાઓ જેવો તેમનો પ્રેમ શ્રીકૃષ્ણ ઉપર નહિ હોય તેથીજ.)

૪ તપપુંજ—તપના દગલા રૂપ. ચક્રાનલ—અગ્રીવાને દુર્વાસાએ સતાવવા માંડ્યો તેથી દુર્વાસાની પગપાડે ચક્ર પડ્યું હતું તેનો અગ્નિ કૃષ્ણે કેમ પીધો નહિ ? (ગોપ અચાનક માટે તો દાવાનળ પી ગયા હતા; એ અર્થનો અધ્યાહાર.)

મુનિ માર્કંડેય જ્ઞાની યોગી, તેને નિજ ભરમાવ્યા;	
શત કલ્પ વીત્યા જળ વિષે, તોયે વરણુથી ન મૂકાવ્યા.	૫
નિજ ભક્ત વિરહે કૃધણ કાતર, કૃપામય શ્રુતિ ગાય;	
હરિ જીતવાનો શુદ્ધ ભક્તિ, સમ ન એક ઉપાય.	૬
કોટિકલ્પ લગી તપ સમાધિ, ધ્યાનાદિક કરી કોય;	
અધ રહિત જન થાય તદા, ઉર ઉદય ભક્તિ હોય.	૭
તે પણ સહેતુ, અહૈતુકી હરિ,—કૃપા વણ નવ થાય;	
યદ્ય તદા દુર્લભ કરશું નહીં, વરા દયામીતમ રાય.	૮

૫૬ ૪૮ મું.

કર્મ જ્ઞાનનુ કૃણ તે ભક્તિ જી, શ્રીગીતા શ્રીમુખ કરી વ્યક્તિ જી;	
કર્મ પૂર્વે ભાખ્યું પછી જ્ઞાન જી, છેલ્લી ભક્તિ કથી ભગવાન જી.	૧
કર્મે કરવી સત્યની શુદ્ધિ જી, જ્યાં લગી હરિમાં લુપ્ધ ન બુદ્ધિ જી;	
શ્રવણાદિકમાં શ્રદ્ધા જાગી જી, થવું કર્મથી પછી વીતરાગી જી.	૨

૫ મુનિ ઈન્દ્ર-નિજ (પોતે) ભરમાવ્યા, અને જળમાં સોકલ્પ વીત્યા પણ તેમને વરણુથી છોડાવ્યા નહિ. (‘ન’દને તો વરણુથી છોડાવ્યા હતા’ એ અધ્યાહાર).

૬ કાતર-કાયર. અર્થાત્ ભક્તનો વિરહ સહન કરવાને કાયર છે. ૭ અધ-પાપ. ઉર-હૃદય (મા).

૮ તે ઇન્દ્ર—તે પણ સહેતુ-હેતુયુક્ત-સકામ. અહૈતુકી-હેતુ રહિત ભક્તિ તો હરિની કૃપા વિના નજ ઉપજે. યદ્ય ઇન્દ્ર-એ અહૈતુકી ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ તો.

૧ વ્યક્તિ-સ્પષ્ટતા. કર્મ ઇન્દ્ર—ગીતામાં ૩-૪-૫ અધ્યાયમાં કર્મ વિષે કથન કર્યું છે, ૭ મા અધ્યાયમાં જ્ઞાન વિજ્ઞાન વિષે કહ્યું છે; અને ૧૨ મામાં ભક્તિ યોગ વિષે કહ્યું છે; માટે ભક્તિ છેલ્લી કથન કરી છે એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે.

૨ સત્યની શુદ્ધિ—(અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરવી એમ શાસ્ત્ર જાણનારા કહે છે.) લુપ્ધ ઇન્દ્ર—ત્યાં લગી હરિમાં બુદ્ધિ લોભાઈ ન હોય ત્યાં સુધી. શુદ્ધ અંતઃકરણ થયા પછીજ તે હરિમાં એકાગ્ર થઈ શકે છે, શ્રવણાદિ ઈન્દ્ર—શ્રવણ (સાંભળવું), મનન (વિચારવું), અને નિદિધ્યાસન (તેમા મનની એકાગ્રતા કરવી). એ શ્રવણાદિ સાધનમાં શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થાય એટલે કર્મથી વીતરાગી—સાગી થવું—કર્મ તજવાં એ ભાવ છે.

ઢાળ.

વીતરાગી થાવું કર્મ જડથી, ભક્તિમાં વિદેષ;	
વિશ્વાસ દઢ હરિ સેવતાં, કર્મનો ન અડે ચેપ.	૩
તું કે'શ કર્મ કદા ન તજવાં, વેદ વાણી ખ્યાત;	
સર્વાત્મ ભાવે હરિ શરણુ, નથી ગયા તેની વાત.	૪
સહુ કર્મ તજી હરિને ભજે, તેથી ધર્મ સહુ હેઠ;	
ત્રય કોટિ ઋષિ તે ભક્તકર્મની, ભોગવે છે વેઠ.	૫
હરિ ભજન અર્થ સ્વધર્મ મૂકે, કદી પડે ને કાચો;	
તોપણુ ન થાય અભદ્ર તો, શો લાભ સ્વધર્મ સાચો.	૬
શત જન્મ સ્વધર્મનિષ્ઠ નર, લોકે વિરંચિ બય;	
ભગવદી તેજ તનુ તજે, પદ પરમ પ્રાપ્તિ થાય.	૭
સેવા સદા શ્રીકૃષ્ણ કરવી, તેજ વર એક કર્મ;	
જન દયાપ્રીતમ જગન્નાથ જી, વધા મોટો ધર્મ.	૮

૩ વીતરાગી ઈ—જે જડરૂપ કર્મથી ભક્તિમાં વિદેષ આવતો હોય તો તે કર્મથી વીતરાગી (સાગી) થયું.

૪ વાત ઈ—કર્મ ન તજ્યા એવું જે વેદ કહે છે તે તો જેઓ સર્વાત્મભાવે (તન, મન, ધનથી) હરિને શરણે નથી ગયા તેની વાત છે.

૫ સહુ ઈ—(જીઓ ગીતા) “સર્વધર્માન્મરિત્યજ્યમામેકશરણંવ્રજ । અહં ત્વાસર્વપાપેભ્યોમોક્ષયિષ્યામિમાનુચ. ” (અ. ૧૮-૧૯).

૬. તોપણુ ઈ—અભદ્ર (અકલ્યાણ) “પાર્થનૈવેહનામુત્રાવિનાશસ્તસ્યાવિચિત્તે । નદિવત્પાણકુત્તારદુર્ગતિતાતમચ્છતિ ” ઈ (૭-૪૦)

૭. લોકે વિરંચિ—વિરંચી (અલા) ના લોકમાં. ભગવદી ઈ—ભગવદી પુરૂષ તેજ (જે દેહમાં હોય તેજ દેહ) તજે એટલે તરત તેને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. (એકેજ જન્મે મોક્ષ પામે છે.)

૮. વર—કૃપમ. વધા ઈ—એજ મોટો ધર્મ ભગવાને ગીતામાં કહ્યો છે. (જીઓ અધ્યાય ૭ મો) “તપાસ્વિજ્ઞાધિકોયોગીજ્ઞાનોઽયોગિપત્તોધિકૃઃ । કર્મિન્ધ્યાધિકોયોગીતસ્માદ્યોર્ગમવાર્જુન । ૪૬ । યોગિનામપિમર્વેરાંમદ્રતેનાતરાત્મના । શ્રદ્ધાવાન્મજ્જતેયોર્માંસમેષુક્તતમોમતઃ ॥ ૪૭ ॥ ”

૫૬ ૪૯ મું.

શ્રેષ્ઠ સર્ગથી તે ચાડાળ છે, મન વણુ ઝઘ્ઘા જપ ગોપાળ છે;
તેણે કીધા તપ સહુ તીર્થ છે, સ્વધર્મ સાધ્યા યજ્ઞ સમર્થ છે. ૧
વેદ ભણ્યા તેણે સહુ જાણે છે, અથવા પૂરે કર્યા પ્રમાણે છે,
કૌતુક આનંદ એ વિખ્યાત છે, કહ્યું કપિલજી પ્રત્યે માત છે ૨

ઢાળ.

માતાનું ભાષ્યું કહ્યું, કહ્યું વગી ઉપનિષદવચન;
સધ્યા ન કુશ જળ મત્રથી, થાય કૃષ્ણ સાધ્યે મન. ૩
મન કૃષ્ણ રૂપે જોડવું, સધિનું સધ્યા નામ,
એમ વાસુદેવોપનિષદમા, કહ્યું છે અભિગમ. ૪
મન વસન કર્મે ક્ષાલવું, જ્યા લગી ઉજવળ હોય;
પછી રગ કૃષ્ણ ચઢાવવો, વળતી ધૂવે તો રોય. ૫
તજી ઉચિત રીતિ હઠ કરે, તે કર્મજડ કહેવાય;
જ્યમ શ્વાન કંઠે કાઠો, તો કાઢવા દે ન કઢાય ૬

૧ મન વણુ ઇ—મન રગર પણુ ઝઘ્ઘા (જીભ) વડે ગોપાળનો જપ
કઢાય ચાડાળ કરતો હોય તો તે પણુ શ્રેષ્ઠ છે મધર્મ ઇ—તેણે ધ્યા અધ-
ર્મ સાધ્યા અને સમર્થ યજ્ઞ કર્યો

૨ કૌતુક ઇ—એજ વિખ્યાત કૌતુક (નનાઈ) અને આનંદ છે કહ્યું
ઇ—કપિલે પોતાની માતા દેવરૂતિને એ કહ્યું છે (ભાગવત તૃતીય અધ્યાય)

૩ સધ્યા ઇ—કુશ (દન), જળ અને મત્ર, એટલાવડે જો સધ્યા
થાય તે સધ્યા જાણુની નહિ, પણ કૃષ્ણની સાથે મનનો સધિ કરવા રૂપ જો
કમ તેને સધ્યા કહે છે

૫ મન ઇ—મનરૂપી વચન (વચ્ચ) જ્યા લગી ઉજવળ હોય (થાય)
ત્યા લગી તેને કર્મે ક્ષાલવું (ધોવું) વળતી ઇ—વળતી (કૃષ્ણ રૂપી રગ
ચઢાવ્યા પછી) ધ્રુવે તો રોય (પડતાય) કેમકે ધોરાથી રગ તરૂં જાય તા
તપ્ય કે મન શુદ્ધ કર્યા પછી તેને કૃષ્ણની પ્રીતિમા જોડવું, અને એ રીતે જો-
ડાયા પછી કર્મજવાની જરૂર નથી

૬ ઉચિત—ચિત—યો વ (ઉપર ચઢી ને) કાઢવા દે ન કઢાય—(ઠમ

હોય અનીશ્વરવાદી મીમાંસક, કર્મ અત્યાસક્તિ;
હરિ બહિર્મુખ તે જાણવા, કદી પ્રાપ્ત થાય ન ભક્તિ. ૭
પ્રભુ વિમુખ દિવ ગુણુ બાર સહ, સ્વય તરે નહિ ગર્વાણ;
હરિ દયાપ્રીતમ દાસવર, કુળ સહ તરે આંડાળ. ૮

પદ ૫૦ મું.

કદી વિમુખ ગુણુભંડાર છ, તે સહુ ગુણુને છે ધિક્કાર છ;
કદી હરિજન મહાદોષની ખાણુય છ, તદપિ વર સાધુ તે જાણુય છ. ૧
પ્રાહ્મણ થઈ સાધે હરિભક્તિ છ, તે તો તુલના નહિ જનજગતી છ;
સાચા પ્રાહ્મણ કા'વે તેહ છ, કૃપણ બ્રહ્મને જાણુ જેહ છ. ૨

રા ઉપર મૂકેલા દીવાની પેઠે 'ન' નો ઉપયોગ બન્ને તરફ કરવો) કદવા દે નહિ
કે કદાય પણ નહિ.

૭ હોય ૬૦—જે અનીશ્વરવાદી (ઈશ્વર નથી, પણ કર્મ એજ સુખ
દુઃખ ફળ આપનાર છે એવો વાદ કરનાર) મીમાંસક (પૂર્વમીમાંસા શાસ્ત્રના મત-
વાળા) કર્મમા અત્યંત અસક્તિ રાખનારા હોય તેમને હરિથી બહિર્મુખ જા-
ણવા; તેમને કદી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય નહિ.

૮ પ્રભુ ૬૦—પ્રભુથી વિમુખ દિવ (પ્રાહ્મણ) બાર ગુણુ [ધર્મ, સત્ય
દમ, તપ, અમાત્સર્ય, હી (લજ્જા), તિતિક્ષા (સહનશીલતા), અનસૂયા
(ખીજના ગુણુમા દોષ બુદ્ધિ ન કરવી તે), યત્ન, દાન, ધૃતિ, (અત્યંત આપ-
પત્તિમા પણ વ્રતાદિનો અત્યાગ), શ્રુત (અર્થ ગ્રહણુ મદિત વેદાધ્યયન), એ
બાર ગુણુ પ્રાહ્મણનાં મહાવ્રત કહેવાય છે.—શુઓ મહાભારત—વનપર્વ—
સનત્સુજાતીય અધ્યાત્મ યાન. એ બાર ગુણુ મદિત હોય તથાપિ તે ગર્વાળ
(ગર્વયુક્ત) હોય તો તરે નહિ પણ આંડાળ હોઈને દાસવર (હરિનો ઉત્તમ
દાસ) હોય તો તે પોતાના કુળ સહિત તરે.

૧ વિમુખ—હરિથી અવજો ચાલનાર. વર—વ્રેષ્ઠ. ૨. જનજગતી ૬૦—
જગતી (પૃથ્વી) ઉપરના જનમાં તેની તુલના (અગત્ય) કોઈ નહિ.
એવો બાવ છે. (શુઓ ગીતા) “માશિષાર્યવ્યપાશ્રિયયોવિસ્તુઃ પાપયોનયઃ ।
શ્રિયોર્વિસ્ત્યાસ્તપાદ્મૂદાસ્તેપિમાતિપરાગતિમ્ ૧ કિપુનર્મોક્ષણઃ પુણ્યામત્તારાજ્ઞ્યક્ત્યા”
“હે અર્જુન મારો આશ્રય કરીને, જે પાપ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સ્ત્રીઓ,

દાળ.

- જે પ્રહ્લ જાણે તેજ પ્રાહ્લણ, જન્મ સાચો શુદ્ધ;
સંસ્કારથી દિવ વેદાલ્યાસે, વિષ્ણુ માને પ્રુદ્ધ. ૩
- હરિ લહે તે શ્રુતિ ઉચિત પ્રાહ્લણ, બીજા કે'વા માત્ર;
જ્યમ પય પીયૂષ કે'વાય પણ, શુભે મૃતક નવ ગાત્ર. ૪
- એમ સુણી બ્રાહ્મણ શિષ્ય, પ્રાહ્લણ સં સરખાં પાત્ર;
એ ઇશ્વર કેરાં રૂપ તે ક્યમ, કથન કરવા માત્ર. ૫
- એમ સુણી શ્રીગુરુ ઉચર્યા, તુ સમજતો નથી બાળ;
સુણ્ય શંકરસ્વામી વજ્ર સુચિ, ત્ર યે કહ્યું તતકાળ. ૬
- જો કે'શ પ્રાહ્લણ દેહ તો, સભવ ન સંકટ જાગે;

વૈશ્ય તથા શૂદ્ર હોય તે પણ પરમગતિ પામે છે તો, પવિત્ર પ્રાહ્લણો અને રાગિણીઓ જે મારા ભક્ત હોય તે પરમગતિ પામે એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? ”

૩ જે ઇ૦—“ જન્મનાજાયતેશૂદ્રઃ (કોઈ શૂદ્રઃ પણ જોશે છે) સંસ્કારાદ્વિજઙ્ચતે । વેદાભ્યામાદ્વવેદિપ્રોત્રઘજ્ઞાનાતિબ્રાહ્મણ ” આ શ્લોક ધણા જોશે છે, તેનો અર્થ અહીં દ્વારામે લખ્યો છે. શૂદ્રને ઠેકાણે શૂદ્ર પદ લીધું છે.

૪ શ્રુતિ ઉચિત—વેદોક્ત કર્મ કરવાને યોગ્ય, બીજા પ્રાહ્લણ કહેવા માત્ર છે તે દૃષ્ટાંતથી સમર્થિત કરે છે. જ્યમ ઇ૦—જેમ પય (દૂધ)ને પીયૂષ (અમૃત) કહે છે પણ તેથી મૃતકગાત્ર (મરી ગયેલું શરીર) શુભે નહિ.

૬ વજ્ર સુચિ ઇ૦—વજ્ર સુચિ નામે ઉપનિષદ્ધમા એમ કહ્યું છે કે “ તપ-વડે પ્રાહ્લણ થાય છે, કાંઈ જ્ઞાતિમાત્રે (જન્મમાત્રે) જ પ્રાહ્લણ નથી ” એનાં દૃષ્ટાંત આપ્યા છે, જેવા કે, “ હર્મિર્નાગર્ભમમૃતઋષિશ્લોમહામુનિઃ । તપસાન્નાગ્નજો-જાતસ્તસ્માજ્જાતેર્નૈકાગ્નમ્ ॥ વેદાગર્ભમમૃતોવાર્મિષ્ઠોદિમહામુનિઃ । તપસાન્નાગ્નજો-જાતસ્તસ્માજ્જાતેર્નૈકારાગ્નમ્ । ઇ૦ ” અર્થ “ હરિણીના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલા શુંગી ઋષિ મોટા મુનિ થયેલા છે: તે તપથી પ્રાહ્લણ થયા છે માટે જન્મનું કાંઈ કાગળ નથી. વેશ્યાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયેલા વર્મિષ્ઠ મહામુનિ છે: તે તપથી પ્રાહ્લણ થયા છે માટે જન્મનું કાંઈ કાગળ નથી. ઇ૦ ”

સુત પ્રભળે પિતુ દેહ ક્યમ, નવ પ્રજ્ઞહંતા લાગે. ૭

જે કે'શ આત્મા બ્રાહ્મણ છે, નહીં મંભવે નિરધાર;

આત્મા દયામણ અંશ વ્યાપક, બ્રાહ્મણ સહુ સંસાર. ૮

૫૬ ૫૧ મું.

પૃથક્ પૃથક્ જીવાત્મા કે'શ જી, તોપણ દૂપણ તેમાં લે'શ જી;

બડે બદલે છે આત્મા દેહ જી, ક્યમ કા'વે નહીં બ્રાહ્મણ તેહ જી. ૧

શુક્લ વર્ણુ જે બ્રાહ્મણ કહિયે જી, તેના પણ નિશ્ચે નવ લહિયે જી;

અક્ષબીજ બ્રાહ્મણ સનમાન જી, તેનું નિશ્ચે ક્યાંયે જ્ઞાન જી. ૨

ઢાળ.

હોય જ્ઞાન સમ્યક્ ઓળખે, હરિ જાતિનું નહિ કામ;

જે બતાવું તુજને ઘણા, હરિ ભજે બ્રાહ્મણ નામ. ૩

૭. જે ઇ૦—જે તું દેહને બ્રાહ્મણ કહીશ તો તે સંભવ ન (સંભવ-તું નથી), કેમકે તેમ કહેવાથી સંકટ જાગે છે. (તુ સંકટ જાગે છે તે સ્પષ્ટ કરે છે;) સુત ઇ૦—જે દેહજ બ્રાહ્મણ હોય તો, મરી ગયેલા પિતાનો દેહ પુત્ર પ્રભળે છે તેને અગ્રહણ કેમ ન લાગવી જોઈએ?

૮. જે કે'શ આત્મા ઇ૦—જે આત્મા બ્રાહ્મણ છે એમ કહીશ તો તે લગાર પણ નહિ સંભવે; કેમકે આત્મા તો દયાના પ્રભુનો અંશ છે અને તે સર્વમાં વ્યાપક છે માટે આખું જગત બ્રાહ્મણ થવું જોઈએ! (હવે કહો, બ્રાહ્મણ કોણ?)

૧. (પાઠના પદમાં કહેલા બ્રાહ્મણપણાનો પૂર્વપક્ષ આ પદમાં પણ આવે છે.) પૃથક્ પૃથક્-ગૂઢ ગૂઢ. આત્મા ગૂઢ ગૂઢ છે અને તેથી બ્રાહ્મણનો આત્મા બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિયનો આત્મા ક્ષત્રિય એ પ્રમાણે અવસ્થા છે એમ તું કહીશ તો તેમાં પણ તું દૂપણ લેશ (લડીગ-જોઈગ.) દૂપણ સાબિત કરે છે. બહુ ઇ૦—બ્રાહ્મણનો આત્મા બીજો દેહ બદલે સારે તે બ્રાહ્મણજ હોતો જોઈએ; પણ તેમ હોવાનું પ્રમાણ નથી. એ ભાવ છે.

૨. શુક્લ ઇ૦—શુક્લ (ગાર) વર્ણનો તે બ્રાહ્મણ. એમ કહીશ તો તેનો પણ નિશ્ચય નથી; (કાળા પણ બ્રાહ્મણ હોય છે, માટે પ્રત્યક્ષ વિરોધ.) અક્ષબીજ ઇ૦—સ્પષ્ટ છે.

૩ હોય ઇ૦—જેને જ્ઞાન હોય અને જે સમ્યક્ (સાચી રીતે) હરિને

કર્ણશૃંગ મૃગીથી ઉપન્યા, કુસુમાન્તરણ કૌશિક;
 શશપૃષ્ઠથી ગૌતમ ઉદ્દે, વાલ્મિક થયા વલ્મીક. ૪
 મુનિ પરાશર આંડાળો ગર્ભ, અગત્યે ઘટથી જાત;
 માતંગ મુનિ માતંગી સુત, માંડવ્ય માંડૂકો માત. ૫
 કરિણીકુવર અનુચર ઋષિ, ભરદ્વાજ મા શૂદ્રાણી;
 કૈવર્તકન્યા જનની વેદવ્યાસ મુનિની જાણી. ૬
 વૈશ્યાથકીજ વસિષ્ઠ, કૌત્રાણીથી વિશ્વામિત્ર;
 કિકરી જનુની નારદમુનિ, જગપૂર્ય પરમ પવિત્ર. ૭
 ઇત્યાદિ બ્રાહ્મણ કાંમિયા. શ્રીકૃષ્ણ ભજન પ્રતાપ;
 નથી દયામીતમ કૃષ્ણપ્રિય તો, પ્રકટ મૂર્તિ પાપ. ૮

૧૬ પર મું.

જ્ઞાની પણ તે મહાઅજ્ઞાની છ, પ્રભુપણ પોતે જોડા માની છ;
 ધર્મ દાસનો સઘજો ત્યાજે છ, તે ક્યમ પરમેશ્વર પ્રિય લાગે છ. ૧
 હું સાગર છુ જોવે લવણ છ, સત્ય કહે તે વાણી કપણ છ;
 છ૧ કદાપિ અજ્ઞ ન થાય છ, નદી ઉલટી વહે મૂળ ન સમાય છ. ૨

હાળ.

જ્યમ મૂળમાં ન સમાય નદી, ત્યમ છવ સમાય ન બ્રહ્મ,
 એમ કાર્ય કારણ નિરતર છે, મુગ્ધ ન લહે મર્મ. ૩

એળખે (તે બ્રાહ્મણ એ અધ્યાહાર) હરિનેત્રાતિતું કામ નથી. જ્ઞેઈં—હરિ
 ભજે તેવું નામ બ્રાહ્મણ એ વાતના દષ્ટાંત આપે છે

૪ મૃગી—હરણી કુસુમાન્તરણ છં—ફૂલના બિછાનાથી કૌશિક ઉપન્યા.
 શશપૃષ્ઠ—સમલાની પીડ. વર્મીક—રાફડો.

૫ જાત-જન્મેવા માતંગી-હાથળી મંડૂકી—દેડકી. ૬ કરિણી-હાથ-
 ણી કૈવર્ત-માછી. કિકરી-દાસી.

૮. પ્રકટ છં—પણ જે બ્રાહ્મણ પ્રકટ પાપની મૂર્તિઓ છે તે કૃષ્ણને પ્રિય
 નથી.

૨ નદી ઈં—નદી ઉલટી વહે અને તે પાછી પોતાના મૂળમાં સમાવા
 જાય તો તેમ અને નહિ.

૩ ત્યમ ઈં—છવ મૂળ બ્રહ્મ છે માટે છવ પણ બ્રહ્મમાં સમાય નહિ.

હરિ વર્ણ છવ રકાર કમ, એક કમ રૂપે હોય;
ભળી ગયાનો આકાર, અધ શિર છત્ર સેવક નેય. ૪

સનકાદિ વિઘણુ વિલોકી કહ્યું, અધિકો સ્વરૂપાનંદ;
અમો અજ્ઞાનંદ પણ અનુભવ્યા છે, આયકો અતિ મંદ. ૫

શુક દેવણ પણ અજ્ઞાન દનિમગ્ન હોતા સત્ય;
ઉદ્ધાર કીધો ત્યાંથી સ્વરૂપાનંદ અધિકો અત્ય. ૬

જો ભિન્ન નો'તા અજ્ઞાથી તો, નીકળ્યા કહો કયમ;
તે માઠ માથાકૂટ મૂકી, પૂજ્ય પુરૂષોત્તમ. ૭

ભાખિયું ભક્ત્યાચાર્ય માર્ગ, જ્ઞાન પ્રાપ્તિમૂળ;
જન દયાપ્રીતમ સેવવા, તેને નહીં અનુકૂળ. ૮

કાર્ય કારણ ઇ-કાર્ય કારણનો નિરંતર એજ ધર્મ છે કે કાર્ય કારણમાં સમાય નહિ. (વેદાંતીઓ આથી ઉત્પન્ન કહે છે. તેઓ કહે છે કે જે કાર્ય હોય તે છે-વટે તેના કારણમાંજ સમાય છે. જેમ ઘડો ભાગે ત્યારે છેવટે તેની માટીજ થાય; કુંડળ ભાગે ત્યારે તેનું સોનુજ થાય; ઇ-).

૪ હરિ ઇ-હરિ એ કોઈ પણ વર્ણ (રૂપિનાના અક્ષર) જેવા છે, અને છવ એ રૂ કાર અક્ષર જેવો છે. તે વર્ણમાં રૂ ભળવાથી એક રૂપક્રમ અને બીજું રૂપ કર્મ એવું થાય છે. અર્થાત્ રૂ વર્ણ રૂપ હરિમા સ્વર્ણ રૂપ છવ ભળી જાય છે ત્યારે રૂ એવો અક્ષર થઈ તેની પછી મ મૂકવાથી ક્રમ શબ્દ બને છે એ જોગક્ષરમાં રૂ રૂની નીચે જાય છે મતલબ કે હરિમા ભગે તો તેનો આકાર અધ (નીચો) અર્થાત્ અધમ થાય છે. અને જ્યારે રૂ રૂમાં નથી ભળતો અને સેવક રૂપે જૂદો રહે છે ત્યારે તે કર્મ રૂપે સખાય છે. એટલે તે શિરછત્ર થાય છે. (રકાર મ અક્ષરને માથે સખાય છે તેમ).

૫ સ્વરૂપાનંદ-અજ્ઞાનના સ્વરૂપને બિન્ન જાણી તેનું ધ્યાન કરવાથી અથવા ભજવાથી મળતો આનંદ. અજ્ઞાનંદ-પોને અજ્ઞ છે એમ માનીને જે આનંદ અનુભવે તો. અતિ મંદ ઇ-સ્વરૂપાનંદ કરતાં અજ્ઞાનંદ અતિ મંદ છે.

૮ ભક્ત્યાચાર્ય માર્ગ ઇ-ભક્તિ એ આચાર્યનો કહેલો માર્ગ છે અને જ્ઞાન એ ભાતિનું મૂળ છે. તેને-જ્ઞાન માર્ગવાળાને.

૫૬ ૫૩ મું.

ધુર્યોત્તમને પ્રિય જે લક્ષિત છે, તે સાથે નહીં આણુ આસક્તિ છે;
 નિશદ્ધિન સે'છે કષ્ટ મહાન છે, લભ્ય થવાને કેવળ જ્ઞાન છે. ૧
 પોત્ત ક્રૂરતાં લાભ ન લેશ છે, એજ ઉગરે કેવળ કલેશ છે;
 કઠણ સમજવું તેવું કહેવું છે, વિવેક સાધન કઠણજ લહેવું છે. ૨

ઢાળી.

લહેવું કઠિન સહુ રીતથી, જ્ઞાનમાં વિદ્ન અપાર;
 એ ધુણાક્ષર ન્યાયે સદ્ગુણ, કોકને કોઇએક વાર. ૩
 તે લાભ પણ વળી તુચ્છ જ્ઞેતાં, મુક્તિ મૃત્યુ સમાન;
 જે અસુર અરિ ભાવે મળ્યા, સમ ઇર્ષ્યું વૈર ને જ્ઞાન. ૪
 એ તત્ત્વ હું પાછું તુચ્છ લાગે, પ્રેમરસ પીનાર;

૧ આણુ—લગાર. આસક્તિ—પ્રીતિ. લભ્ય થવાને—પ્રાપ્ત થવાને. ૨. પો-
 ત્ત—ડાંગરના થોથા. ક્રૂરતા—ખાંડતાં. એજ ઇં—કેવળ કલેશ એજ ઉગરે—ઉ-
 ગારે પડે—પ્રાપ્ત થાય વિવેક ઇં—વિવેકનું નિત્ય અનિત્યના તદ્વાવતનું સાધ-
 ન લેહેવું—સમજવું કઠણ છે.

૩ લહેવું ઇં—જ્ઞાન લેહેવું—સમજવું સહુ રીતથી કઠણ છે. (જ્યુઓ
 ભગવદગીતા અ. ૧૨) “ક્લેશોષિકતરસ્તેષામવ્યક્તાસક્તચેતસામ્ । અવ્યક્તાદિગ-
 નિર્દુઃસ્વંદેહવદ્વિગ્વાપ્યતે ॥” “અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપ પરમાત્માને વિષે જેમનું ચિત્ત આ-
 સક્ત છે તેમને (તે પ્રાપ્ત કરવાને) વધારે કલેશ થાય છે; કેમકે જે ગતિ અવ્ય-
 ક્ત (અગ્રપ્રક) છે તે દેહધારીઓ દુઃખે કરીનેજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે”.
 ધુણાક્ષર—ધુણ (લાકડા કોગ્નાગે એક જીવડો) અક્ષર. જીવડાએ કોરેલા
 લાકડામાં જે આકા થયા હોય તેમાંથી કોઇવાર ૩, ૬, ૯ એવાજ કોઇ અક્ષરો
 જેની આકૃતિ જ્ઞેતામાં આવે છે તેટલા ઉપરથી તે જીવડો જેમ વિદ્વાન છે
 એમ જાણું નથી, તેમ (એજ ધુણાક્ષર ન્યાયે) કોઇને કોઈક વાર કોઈક સંજ્ઞે-
 ગથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, માટે તેવું જ્ઞાન સર્વનેજ સુલભ છે એમ
 કહેવાય નહિ.

૪ મુક્તિ મૃત્યુ સમાન—દૃષ્ટા દૃશ્ય ઇત્યાદિ મર્ત્યો લોપ થવાથી ક્રિયાર-
 હિત આત્માની સ્થિતિ તે જડ જેવીજ નિશ્ચેષ્ટ છે, માટે મૃત્યુ સમાન છે.
 મમ ઇં—ભગવાન સાથે વૈર કરે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સરખુંજ હરે છે । કે-
 મકે જેમાંથી ગમે તે રીતે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

હરિ દ ન લે જળ લવાણુ સરખી, મુક્તિ માને ચાર	૫
ઢોકળા સરખી મુક્તિથી, જન પ્રેત થાય પ્રસન્ન,	
જે ભક્તિ ઘેબર ભોગિયા, તેનું ન માને મન	૬
નિત્ય સેવક સ્વામી ભાવ વણુ, અન્યથા નથી આનંદ;	
પણ પય પચે માઝાર, પાયસ ના પચે રતિમદ	૭
પોતા સરીખો મળુ કરે પણ, ન આપે નિજ ભક્તિ,	
તે દયાપ્રીતમ પ્રાણપ્રિય, જેને દદ સ્વરૂપાસક્તિ.	૮

૫૬ ૫૪ મું.

રૂડી રસાળી શ્રીહરિભક્તિ છ, સકળ શિરોમણિ વિષ્ણુ વ્યક્તિ છ,
ભક્તિયુક્તથી ભુવન પવિત્ર છ, માધવ માને મનથી મિત્ર છ ૧

૫ તત્વ ઇ—પ્રેમરસ પીનારને એ તત્વડું પણ—તત્વનું સુ યણુ તુમ્હ
ભાગે છે હરિ ઇ—જેમા હરિ મઠ દેતા નથી કે લેતા નથી એવી ચાર પ્રકાર-
ની મુક્તિને લવાણુ (ખારા) જળ જેની પ્રેમી ભક્તો માને છે “સાયુજ્યસાદિસા-
મીપ્યસાહુષ્યૈરુત્ત્વમપ્યુત । દીયમાનાનવદ્ભૂતિવિનામત્સેવનજના ” “સાયુજ્ય (ભગવા-
નના દેહમા ભેગાઈ જવા રૂપ મુક્તિ), સાદિ (ભગવાનના લોકમા વસવા રૂપ
મુક્તિ), સામીપ્ય (ભગવાની પાસે વસના રૂપ મુક્તિ), સાદિપ્ય (ભગવાનના
જેવું રૂપ થવા રૂપ મુક્તિ) મારા સેવન વિના એ ચારમાની એકે પણ મુક્તિ
આવતા છતા પણ મારા ભક્તો લેતા નથી ”

૬ દોષળા ઇ—મુક્તિ ઢોકળા સરખી છે માટે પ્રેત (મૃત) સરખા મ
તુખો તેથી પ્રસન્ન થાયડે, પણ જે ભક્તિરૂપી ઘેબરના ભોગી છે તેનું મન
તેથી માનતું નથી

૭ અન્યાય-ખીજે પ્રકારે પણ ઇ—પણ માઝારને પય-દૂધ પચે છે અને
પાયસ (દૂધપાક) પચતો નથી તેમ જોઓ રતિમદ (ભગવાનમા પ્રીતિ વગર
ના) છે તેઓ એના છે

૮ તે ઇ—જેને ભગવાનના સ્વરૂપની આસક્તિ દદ હોયછે તે ભગે
વાનના પ્રાણપ્રિય હોય છે

૧ વિષ્ણુ-વિશ્વમા વ્યક્તિ (વ્યક્ત)-સ્પષ્ટ ભક્તિયુક્ત-ભક્તિયુક્તજન.

ભક્તિ વિના સહુ સાધન શૂન્ય જી, શ્રીભાગવતે ભખ્યું શુક મુન્ય જી,
ભક્તિ રહિત આસુર તપ અત્ય જી, ભવભયહેતુ ન લહે ગત્ય જી ૨

ઢાળ

ગતિ થાય નહિ ભક્તિ વિના કોઈ કરો કોટિ પ્રવત્ન,
ભક્તિ સ્વરૂપ શ્રમ પરમપદ, જ્યમ કોડી સાટે રત્ન ૩
પ્રાચીનબર્હિષ નૃપે અગણિત, યજ્ઞ ચિતરી જગતી,
તેયકી ઉલટો ભય થયો, હયો નારદ દઈ હરિ ભક્તિ ૪
ગોદાની નૃગ નૃપ ભક્તિ વણુ, થાણુ પડ્યું કૃકલાસ,
ભક્તિ સહિત ન દે કયા, ગોદાન પૂર્ણાભિવાષ ૫
વાસના ન ટળે યોગથી જો હોજ ભક્તિવિયોગી,
બહુ દિન સમાધિ ઉતર્યે, કડી થઈ પૂછ્યું યોગી ૬
શુ થાય અગણિત સાધને વણુ ભક્તિ સુદરશ્યામ,
જો ભક્તિ છે તો કોઈ સાધન તાણુ છે નહી કામ ૭
અજ્યા જ્યો અનહદ સુણો, પાપવા સઘળા વ્યર્થ,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણભક્તિ, વિના ન સરે અર્થ ૮

પદ ૫૫ મુ.

બ્યર્થ ભણ્યા ભક્તિ વણુ વેદ જી, રાવણુ દીધો રઘુપતિ ખેદ જી,
ભક્તિ વિના વઠ્યો પૈરાગ જી, જો નવ ઉપન્યો હરિ અનુરાગ જી ૧

૨ ભવભયહેતુ ઈ-ભક્તિ રહિત તા ભવભયહેતુ-સ સાર રૂપી ભવનુ
શરણુ છે, અને તે ગતિ (સદ્ગતિ) પામતો નથી

૩ સ્વરૂપ ઈ-ભક્તિ રૂઝે સ્વરૂપ (યોગી) તમે પરમપદ (મગેછે-અ
ધ્યાહાર) ૫ ગોદાની-ગાયોનુ દાન આપનાર નૃગ એ નામે રાજા કૃક-ના
સ-કાચડો

૬ વામના-વિરચના અગ્કાર હૃદયમા રહેના હોય તે યોગથી સમાધિ
થી ભક્તિવિયોગી-ભક્તિ રહિત ધી ધટી (ટટ્યુક્ત)

૮ અજ્યા-આસોર્યાસ રૂપે જે જપ થાયછે તે ('સોદહસ' એવો ગૂઢ
હિસાર આસોર્યાસ નખતે થાયછે) અનહદ-મનમા આગળીઓ ધારતા
જે નાદ સમજાયછે તે પાપના ઈ-એ મઘળા પાપના (કાકા-ભામા)
વ્યર્થ છે

૧ રાવણુ ઈ-રાણુ વેદ ભણ્યો હતો પણ તેનામા ભક્તિ નહોતી

ભક્તિ મણિ ને દીપક જ્ઞાન છ, અભય સભય આદિ કાર્ય માન છ;
જેને જેની ઉપર સ્નેહ છ, તેને ગણિયે તેના દહ છ. ૨

ઢાળી.

દહ તેના તેહ જેને, હદ જેણુ રૂપ;
ઉર જેહને સ્ત્રી ભક્તિ છે, તે બાણવા તદ્રૂપ. ૩
નહિ મોહ સ્ત્રીને સ્ત્રીથકી, છે માયા પણ સ્ત્રી દહ;
ભક્તને ન દમે અજ્ઞ તે, સમજગુ કારણ એહ. ૪
પુલ્લિંગ જ્ઞાન પૈરાગ, યોગા, શ્રિત તત્સમ સોહ;
તે માટ પીડ પ્રધાન દહે, નારી નરને મોહ. ૫

તો તેણે રઘુપતિ (સમચક્ર) ને ખેદ દીધો (સીતા હરીને શ્રમ આપ્યો).
ચંદ્રચો-બગડચો અનુરાગ-પ્રીતિ.

૨ અભય ઈ—તેમના કાર્ય (પણ અનુક્રમે) અભય અને સભય આ-
દિ (વગેરે) માનો. મતલબ કે, મણિનુ કાર્ય જે પ્રકાશ તે અભય છે—પવનથી
હોવાવાનો તેને ભય નથી; દીપકનું કાર્ય જે પ્રકાશ તે સભય છે—પવનથી
હોવાવાનો તેને ભય છે.

૩ ઉર ઈ—જેના ઉરમા (હૃદયમા) ભક્તિરૂપી સ્ત્રી છે તેમને પણ
તદ્રૂપ (સ્ત્રીરૂપ) જાણવા અર્થાત્ ભક્તો સ્ત્રીરૂપ છે.

૪ નહિ ઈ—સ્ત્રીને સ્ત્રીથકી મોહ થાય નહિ, માયા પણ સ્ત્રીદેહ છે
(નારીભૂતિ છે માટે), માટે, ભક્ત રૂપ સ્ત્રીને અજ્ઞ (માયા) દમતી નથી—મોહ
ઉપજવતી નથી.

૫ પુલ્લિંગ ઈ—જ્ઞાન અને વેગગ પુલ્લિંગ છે ('જ્ઞાન' શબ્દ નપુંમક
છે, તથાપિ હિંદી બાપામા નપુંમક ન હોવાથી તે પુલ્લિંગ બોવાય છે અને
કવિને હિંદીનો અભ્યાસ થયો, માટે જ્ઞાનને પણ કાર્ય પરત્વે પુલ્લિંગ ગણ્યુ
છે) યોગાશ્રિત ઈ—યોગધર્મને આગળેવા (યોગીઓ) પણ તત્સમ (તેની
બરોમર-પુલ્લિંગ) સોહ (ગાભેડે). તે માટે ઈ—તેઓ પુરૂષ છે (પુલ્લિંગ
હોવાથી) માટે નારી (મારા) નરને મોહ (નર ઉપર મોહ હોવાથી) તેમને
પ્રધાન (મુખ્ય-અર્થાત્ ધણી) પીડ (પીડ) દેહે તાત્પર્ય કે ભાજાયુક્ત બ-
કોને માયા આધ કન્તી નથી પણ કવળ જાતી તથા યોગીઓને માયા બાધ
કરેછે—(ગીતામા પણ કહેડે કે,) “દેવા યેવાગુગમર્મમમાગદુગ્ધયા । મામેવોપ-
ચંનેમાયમેતાતગતિને” (અ, ૭-૧૪) “એ દેવી અને શુણ્યુક્ત નારી માયા દુ ખે
કળીને તરસા જેરી છે, જેઓ માટે જાણે આવેછે તેઓજ એ માયાને તરેડે”

ભવતારણુ નૌકા ભક્તિ છે, દારૂ તુંળી જ્ઞાનાદિક;
 નાવે સકળ મહને અભય, ત્યાં સ્વયમપિ શ્રમ સહ બીક. ૬
 જ્ઞાનાદિ તથા તન ઇંદ્રિયો, કદી તરે એકલા આપ;
 દુઃખ દેઈને દૂર કરે, તેને ઇંદ્રિયો દે શાપ. ૭
 યોગીનુ પણ મન માત્ર શુચિ, જો હોય દયાપ્રભુ ધ્યાન;
 નખશિખ લગી દુર્ગંધ તનુ, હરિ સેવા પણ શબ માન. ૮

૫૬ ૫૬ મું.

તારે સગી સહુ હરિભક્ત છ, જે કો આશ્રિત હોય જન જક્ત છ;
 દહ રસિક જે છવને વળગ્યાં છ, હરિરસ વેળા ન કરે અળગાં છ. ૧

૬ ભવતારણુ ઈં—મન (સમાર) ને તારણુ (તારનારી) ભક્તિ તે
 નૌકા રૂપ છે અને જ્ઞાનાદિક દારૂ (લાકડું) તથા તુંળી (તુંબડાં) રૂપ છે. નાવે
 ઈં—નાવથી સકળ (સઘળુ તરણુ) સદૃશ અને અભય (નિર્ભય) છે અને
 ત્યાં (લાકડાને બાઝીને તથા તુંબડા બાધીને તન્વામા) શ્રમ (મેહેનત) સહિત
 બીક (ડુબી જવાની) સ્વયમપિ (પોતાની મેળેજ) રહેલી છે—અધ્યાહાર.

૭ જ્ઞાનાદિ ઈં—જ્ઞાનાદિ (જ્ઞાનાદિવાળા પુરુષો— જ્ઞાની, વૈરાગી, યોગી
 વગેરે.) તન (શરીર) અને ઇંદ્રિયોને તજીને કદી (કદાપિ) આપ એકલા તરે,
 (મુક્તિ પામે), અને (ઇંદ્રિયાદિકને) દુઃખ દેઈને દૂર કરે તે તેને ઇંદ્રિયો શાપ
 દેછે. (અરબાવો પચત વનો શ્લોક)—“સ્રીમુગ્ધામરુતજસ્યગ્નિર્ગર્ભગર્ભસપ્તરીમે
 નાંચેત્રવિદ્યાયવાનિદુષિયોમિથ્યાપ્રત્યાન્યોષિનઃ । તેતેનૈવનિદ્યત્યતદંચતરંનમોકૃતામુક્તિાકે-
 તચ્છસ્તપટીરૂતાઘજાટિરાનાપાલિદાધાપો” અર્થ. “કામદેવની જય કરનારી અ-
 ને સર્વ અર્થ તથા મંપણિને આપનારી સ્ત્રી મુદ્રાને (સ્ત્રી જાતિના ચિન્દ-
 ને)તજીને જે કુશુદિવાળા અને વૈરાગ્યાદિકમાં (મિથ્યા દુષ્ટ મોઘનાગ બીજી જગો-
 એ જાયછે તેમને તેજ કામદેવે નિદંવપણે દબાવે તેમાંના કેટલાકને
 નાગા કરી નાખ્યા છે, મુક્તિ ક્યાં છે, કેટલાકને ગખોડી ચોળાવી છે, કેટલાકને
 જટા ધારણ કરાવી છે અને કેટલાકને કાપાલિક ક્યાં છે—કાથમાં કાચતું જ
 લાગ્યું છે!”

૮ યોગીનું ઈં—જો દયાના પ્રભુનું ધ્યાન હોય તો યોગીનું પણ મન મા-
 ત્ર શુચિ (પવિત્ર) જાણવું, (જો એમ ન હોય તો) હરિની સેવા વિના નખ-
 શિખ સગી (નખથી તે ગંધા વગી) તેમનું (શરીર) દુર્ગંધયુક્ત અને શ-
 બ રૂપ માનવું.

૧ નાં ઈં—હરિભક્ત પોતાના મનુ મંગીઓને તથા જમતના જે

સહુ સહ જુકતે ભજનાન દ જી, આશિય દ તનને ગોવિદ જી;
આપણુ સેવા અવર ન તૃપ્તુ જી, પરલોકે પણ ભજવા કૃષ્ણ જી ૨

ઢાળ.

શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરે કર, ચરણ દર્શન ધા !;
નેત્ર તો નટવર છખી નિહાળે, શ્રવણ કૃષ્ણ કથાય. ૩
વર્ણન કરે વાણી હરિ, ગુણ પદકમળ મન ધ્યાન,
ધ્રાણને પુષ્પ પ્રસાદી તુલસી, ચરણોદક મુખપાન ૪
શિર નમે હરિ ગુરુ સત, દ ડવત સર્પાગે પ્રણામ,
સહુ સમર્પા દાસ યદિ માગે, ભક્તિ સુદરશ્યામ ૫
ભક્તિનુ કૃષ્ણ ભગવત નિજ, જ્ઞાનાદિનુ કૃષ્ણ મોક્ષ,
રસિકને રૂપ રસાળ પ્રિય, નિર્વાણુ ન રૂએ રૂક્ષ ૬
એ ભક્તિના બે પુત્ર છે, જ્ઞાન વૈરાગ્ય કહાવે,
ન્યા ગાય ઘઝમા આવી સે'જે, વત્સ આલ્યા આવે ૭
કર્તવ્ય તેને કશુ નથી, મળી મેમ ભક્તિ અનુપ,
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ મન, મોહના રાધા રૂપ ૮

જન તેના આત્રિત હોય તે સર્વને તારેછે દેહ ઈં—રસિક પુરુષ દેહ (દેહા
નિક) જે જીવતે વાગેલા છે તેને હરિરસ (અનુભવતી) વેળા અળગા કરે નહીં
૨ સહ જુકતે—સાથે ભોગવે દેહ અને જીવ સઘળા ભજનાનદને સાથે
ભોગવે આપણુ ઈં—આપણને તો સેના વિના અવર (ખીજી) તૃપ્તિ નથી
૩ શ્રવણ ઈં—(સાંભળે—અધ્યાહાર)

૪ પદ ઈં—મન પદકમળનુ ધ્યાન કરે ધ્રાણુ ઈં—પ્રસાદીનુ પુષ્પ
અને પ્રસાદીની તુલસી એ ધ્રાણુને (વાસ સેનારા ઈંદ્રિયને) સુધવાને આપણું
—અધ્યાહાર

૫ ભક્તિ ઈં—ભક્તિનુ કૃષ્ણ ભગવત પોતે છે, અને જ્ઞાનનુ કૃષ્ણ મો-
ક્ષ છે. રસિકને ઈં—રસિક પુરુષને રસાળ રૂપ પ્રિય છે અને રૂક્ષ (લૂખો) નિ
વાણુ (મોક્ષ) તેને રૂચતો નથી

૮ કૃષ્ણા ઈં—કૃષ્ણના મનને મોહ પમાડનારી રાધારૂપ અનુપમ
એમભક્તિ જેને મળી તેને ખીજી કશું કર્તવ્ય નથી

પદ ૫૭ મું.

શિષ્ય બોલિયો મુલ્લી શુચિ વાણી છ, ગુરુ ! ભક્તિ સહુથી વખાણી છ;
તે ભગિનુ કહો મુને રૂપ છ, અગ આધિકારી ભૂષણ અનુપ છ. ૧
શ્રીગુરુ બોલ્યા સાંભળ તાત છ, કહુ વિસ્તારી પૂછી વાત છ;
પ્રેમ સહિત છે દશધા ભક્તિ છ, વ્યસન પછી પહેલી આસક્તિ છ. ૨

ઢાળી.

આસક્તિ રાખી શ્રવણ કર, છે શ્રવણ પહેલી ભક્તિ;
કીર્તન સ્મરણ પછી પાદસેવન, અર્ચન વદન વ્યક્તિ. ૩
દામત્વ ભક્તિ સખ્યતા, આત્મનિવેદન નામ;
તે ઉપર દશમી પ્રેમભક્તિ, અતિ પ્રિય ઘનશ્યામ. ૪
પરીક્ષિત શુક મહાદેવ શ્રીપૃથુ, અકૂર ને હનુમાન;
અશ્વત્થામા બલિ શ્રીગોપીજન, અનુક્રમે ભક્તિ દાન. ૫

૧ શુચિ-પવિત્ર. અગ ઇ—તે ભક્તિના અંગ કેટલા છે? અધિકારી કોણ છે? તેનું ભૂષણ શું છે? તે મને કહો.

૨ પ્રેમ ઇ—પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સહિત દશધા (દશ પ્રકારની) ભક્તિ છે. કોઈ કહેશે કે, ભાગવતાદિ ગ્રંથોમાં “શ્રવણ, કીર્તન, વિષ્ણો. સ્મરણ, પાદસેવનમ્, ૧ અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સરવ્ય, માત્રગિવેદનમ્.” (અર્થ ૨૫૬ છે). એવી નવ પ્રકારની ભક્તિ કહેવી છે છતાં દશમી પ્રેમભક્તિની સી જરૂર છે? તો તેના અભાધાન માટે કહે છે કે, વ્યસન ઇ—પહેલી આસક્તિ (પ્રીતિ-પ્રેમ) યામ તે પછી તેનું વ્યસન થાય (વ્યસન શું તે છટ્ટી કડીમાં કહેશે).

૩ દશ પ્રકારની ભક્તિ ક્રમે ગણાવે છે: આગકિત ઇ—આસક્તિ રાખીને તું શ્રવણ કર, કેમકે પેરેની શ્રવણ ભક્તિ છે. (ઈશ્વરનાં શુણ્ણ કર્મ સાંભળવાં તે શ્રવણ ભક્તિ કહેવાય છે. ખીછ કીર્તન-હરિનાં શુણ્ણ કર્મોદિતું કથન કરવું. ૩ છ, સ્મરણ-હરિનાં શુણ્ણ કર્મોદિતું સ્મરણ. ૪ થી, પાદસેવન-હરિનાં ચરણની સેવા કરવી. ૫ મી, અર્ચન-હરિનું પૂજન કરવું. ૬ થી, વદન-હરિને પ્રશ્ન કરવો. ૭ મી, દામત્વ-મેવક બાવે હરિની ભક્તિ કરવી. ૮ મી, સખ્યતા-ગિત્ર બાવે હરિની ભક્તિ કરવી. ૯ મી, આત્મનિવેદન-આત્મા અને સર્વસ્વ હરિને અર્પણ કરવું. ૧૦ મી પ્રેમભક્તિ—કોઈ હેતુ વિના હરિમાં દૃઢ પ્રીતિ કરવી વ્યક્તિ-મૃદાં મૃદાં ભક્તિનાં નામ.

૫ પરીક્ષિત ઇ—(એ શ્રવણાદિ ભક્તિ જોઈ કરી નેમનાં નામ અનુક્રમે

તે ઉપર આવે આસક્તિ, પછી વ્યસનાવસ્થા થાય;
 તે ઉપર તનમયતા ખરી, વળતી ન કાંઈ કહેવાય. ૬
 પ્રેમની અવસ્થા ચાર છે, આસક્તિ ત્રણ વિવેક;
 છે વ્યસનની બે અવસ્થા, પછી તનમયતાની એક. ૭
 એ દશ અવસ્થા થઈ તેનાં, મકટ ભાખું નામ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણહિતુ, બોગવી છે મળવામ. ૮

૫૬ ૫૮ મું.

દુઃસ્વપ્ન સ્મૃતિ અભિલાષોદ્વેગ છ, પ્રેમ અવસ્થા એ ચો નેગ છ;
 આસક્તિ ત્રિ વ્યાધિ પ્રલાપ છ, ઉન્માદસ ત્રીજી આલાપ છ. ૧

કહે છે:) પરીક્ષિત-શ્રવણ ભક્તિ કરનાર. શુક-કીર્તન ભક્તિ કરનાર. પ્રદાસ-
 સ્મરણ ભક્તિ કરનાર. શ્રી(લક્ષ્મી)-પાદસેવન ભક્તિ કરનાર. પૃથુ-અર્ચન
 ભક્તિ કરનાર. અક્ષર-વદન ભક્તિ કરનાર. હનુમાન-દાસત્વ ભક્તિ કરનાર.
 અર્જુન-સખ્યત્વ ભક્તિ કરનાર. બલિ-આત્મનિવેદન ભક્તિ કરનાર. શ્રીગો-
 પીજન-પ્રેમ ભક્તિ કરનાર. ભક્તિદાન-ભક્તિનું પાત્ર.

૬ તે ઇ—હરકોઈ વસ્તુ ઉપર પ્રથમ આસક્તિ (કામના) થાય, આ
 સક્તિ થયા પછી તેનું વ્યસન થાય; અને વ્યસન દૃઢ થયા પછી તનમયતા
 (તદ્રૂપતા) થાય. આ ત્રણ અવસ્થાઓ પછી ચોથી અવસ્થા નથી.

૮ ભાખુ ઇ—એ દશ અવસ્થાઓનું વર્ણન ૫૮ માં ૫૬માં કરીશ.
 કૃષ્ણહિતુ-કૃષ્ણને માટે.

૧ દુઃસ્વપ્ન-નેત્રથી જોવા ઉપરથી રૂચિ (પ્રીતિ). (દર્શનથી પ્રીતિ થઈ એ-
 રહે પછી તેની સ્મૃતિ થાય); 'સ્મૃતિ' એ પ્રેમની બીજી અવસ્થા છે. (સ્મૃતિ-
 થઈ એટલે અભિલાષ થાય); 'અભિલાષ' એ પ્રેમની ત્રીજી અવસ્થા છે. (અ-
 ભિલાષવાળી વસ્તુ ન મળે એટલે ઉદ્વેગ થાય), ઉદ્વેગ એ પ્રેમની ચોથી અવ-
 સ્થા છે. એ ચો (ચાર) પ્રેમની નેગ (નેક-નેકવાળી-નિયમિત) અવસ્થાઓ છે.
 આસક્તિ ઇ—આસક્તિની ત્રણ અવસ્થા છે; વ્યાધિ, પ્રલાપ (લવરી-અસ-
 બદ્ધ ભાવણ), અને ત્રીજી ઉન્માદસ (ઉન્માદ સહિત) આલાપ (સંબદ્ધ પણ
 નિરર્થક લંબાણવાળું ભાવણ). પ્રેમની ચોથી અવસ્થા ઉદ્વેગ થાય તેટલામાં
 પ્રિય ન મળે તો ઉદ્વેગથી વ્યાધિ થાય, તેથી લવરી થાય, તેમાંથી ઉન્માદ (ગાં-
 ડપણ) પણ થાય.

વ્યસન અવસ્થા જડતા એકે છ, અપર મૂર્છના રહિત વિવેકે છ;
તન્મયતાની અવસ્થા એકે છ, મૃત્યુસદૃશ પણ છૂટે ન દેહ છ. ૨

ઢાળ.

દેહ છૂટે નહીં એ દશ, અવસ્થા કહેવાય;
જે વિસ્તારી વર્ણન કરે તો, ત્રય વાધી જાય ૩
જળ સ્વાતિ ચાતક પ્રેમ છે, આસક્તિ ચ દ્ર ચકોર;
છે વ્યસન વારિ મત્સ્ય ત્રણ, ઉદાહરણના ઠોર ૪
હવા કહુ અતિ સક્ષેપ શ્રવણ, દિક ક્રમ કરી માહાત્મ્ય;
આણુ માત્ર અતર ઉતરે, તો પ્રસન્ન થાય પરમાત્મ ૫
એક વાર નામ કરણ વિષે, 'શ્રીકૃષ્ણ' પડતા માત્ર,
ન્યમ શરદ સગે જળ અમલ, ત્યમ સદ્ય શુચિ જન ગાત્ર ૬
હોય શ્વાદ તદપિ દીક્ષિતનો, અધિકાર તેને થાય,
શ્રીભાગવતમા કહ્યું છે, જે કદી શક ભરાય ૭

૨ ઉન્માદમાથી જડતા પણ ઉપજે જડતા એ એક અને (તેથી ઉપજ-
તી) અપર (ખીજ) વિવેક રહિત (જેમા વિવેક શક્તિ-બુદ્ધિ નાશ પામેછે તે)
મૂર્છના (મૂર્છા) એ બે વ્યસનની અવસ્થા છે તન્મયતાની અવસ્થા એ છે કે,
મૃત્યુ સદૃશ (મૃત્યુ સરખી) અવસ્થા થાય પણ દેહ છૂટે નહિ (આ દશ અ-
વસ્થાઓ, જે સાહિત્ય શાસ્ત્રમા દશ 'કામદશાઓ' એ નામથી ઓળખાય છે
તેને મળતી છે, આમા જે 'દુઃશયિ' કહેલી છે તેને બદલે ત્યાં 'શુણ્ઠ્યન' કહે-
લી છે (પણ એ મતભેદની વાત છે) જેમ, "અમિલાપચિ-તાસ્મૃતિગુણવ્યનોદ્વેગ
સપ્રલાપાશ્ચ । ઉન્માદોયવ્યાધિર્જેઢતામૃતિરિતિદશાત્રકામદશા ॥૧૧॥" (સાદિ. ૬૪૦)
અર્થ સ્પષ્ટ છે

૪ જળ ધૃ—સ્વાતિનક્ષત્રનું જળ અને ચાતક પક્ષી એ બેનો સબધ
તે પ્રેમનું ઉદાહરણ છે, ચ દ્ર અને ચકોર એ આસક્તિનું ઉદાહરણ, અને વા-
રિ (પાણી) અને મત્સ્ય, એ વ્યસનનું ઉદાહરણ એ ત્રણ ઉદાહરણના ઠોર
(કામ) છે શ્રવણાદિક ધૃ—શ્રવણાદિક ભક્તિનું ક્રમે કરીને માહાત્મ્ય કહુ છું

૬ કરણ—કર્ણ—કાન ન્યમ ધૃ—ન્યમ શરદ્ગતનું સગથી જળ નિ-
ર્મળ થાયછે તેમ જનના ગાત્ર (અગ) સદ્ય (તત્કાળ) શુચિ (પવિત્ર) થાયછે

૭ શ્વાદ—અપચ—ચાડાલ દીક્ષિત—અગ્નિહોત્રી—યજમા દીક્ષા લીધેલી
એવે

વળી વધાં શ્રીમહાલક્ષ્મી જી, શ્રવણમાહાત્મ્ય અપાર;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ એટલું, સાલજી એક વાર. ૮

૫૬ ૫૯ મું.

જપ ગાયત્રી કોટિ એક જી, દાન સોળસે સહિત વિવેક જી,
કૃતુ શતકોટિ કર્યા અવેધ જી, સહસ્ર કર્યા તેણે હયમેધ જી. ૧

પરિક્રમ ભૂ પત્ર લાખ હજાર જી, કરી તેણે જાણો શત વાર જી;
સૂણ્ય એક જેણે હરિનુ નામ જી, વચન રમાનુ સહુ શ્રુતિધામ જી. ૨

દાળી.

શ્રુતિશિખરનુ મિદ્ધાંત કલ્પિ, શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન સાર,
જેયકી વાણુ શ્રમ અગમ ભવતરી, મર્પ પામે પાર. ૩

કનિકાળ મહદારોચ, નહીં કો કર્મનો અધિકાર;
શ્રીકૃષ્ણ નામ અડે નહીં, આનંદમય ઉચ્ચાર. ૪

સાધન સકળ શ્રીમુકુટમણિ, શ્રીકૃષ્ણ અપર સ્વરૂપ;
હરિયકી પાણુ બગ અધિક, કરૂણાવત અભય અનૂપ. ૫

મહાપાપ અકથિત તાપ, અખિલ સમૂળ ભમ્મીભૂત;
કરી કરે પરમાનંદ પ્રિય, હરિનામ પાવન પૂત. ૬

૧ કૃતુ—યસ શતમેઘી—સો કરાડ—અગમ અવેધ—વેધ (દોષ
વિનાશ. હયમેધ—અશ્વમેધ યજ્ઞ

૨ પરિક્રમ ૪૦—૫૨ લાખ હજાર—પચાસ કોટિ યોગ્યન માપવા ૧૦
ભૂ (૪૫૧)ની પરિક્રમ (પ્રદક્ષિણા) તેણે શત વાર કરી એમ જાણો મૂળ્ય ૪૦—
જેણે હરિનુ નામ સૂણ્ય તેણે ઉપર કહેવા બધા વાના તેટલી વાર કર્યા એવું
રમાનુ(વક્ષીનુ) સહુ શ્રુતિધામ (મર ૧૧ વેની શ્રુતિઓના સ્થાન ૩૫) વચન છે

૩ શ્રુતિશિખર—ઉપનિષદ કનિ—કનિયુગમા “ યજ્ઞેશ્વરવાર્તનમ્ ”
એમ કહેવાય છે. અગમ—દુર્ગમ ન તત્ત્વ એવે મર—શ્રદ્ધાદિ મદુ નેષ્ટ.

૪ કનિકાળ ૪૦—કનિકાળ ૩૫ મહદારોચ (મોડું મન) જે માટે મર-
ઈ મર કરનારો અધિકાર નથી (સૂત્રમા ૩૧ દેવ કે પિતૃનુ મર થાય નહિ એ
પ્રમિદ છે) શ્રીકૃષ્ણ નામ ૪૦—પાણુ શ્રીકૃષ્ણના નામને તે આરોચ અડતુ
નથી આનંદમય ૪૦—તેના નામનો ઉચ્ચાર આનંદમય છે.

૫-૬ સાધન ૪૦—હરિનુ પાવન નામ સકળ માનસમા ગોખાયમ ન

મનકામના પરિપૂર્ણ, ચિંતામણિ અધિક એક;
 મુખ રટણ નિશદિન કરે. હરિ મળશે, નથી સદેહ.
 મહા અધમથી પણ અધમ, જેની નહિ ગતિ કો કાળ;
 ગતિ તેની કરતા દયામણુ, નામ શ્રીગોપાળ.

પદ ૬૦ મું.

કૃષ્ણ કહે કો એક વાર જ, તેના મહિમાનો નહિ પારજ;
 ગગાદિ સહુ તીર્થ મહાન જ, કલ્પ ત્રિશત લગી કરતાં સ્નાન જ. ૧
 શુચિ જેવું તેથી કો હોય ગાત્ર જ, તેવું શુચિ એક હરિ વચ માત્ર જ;
 હરિનર હેતે ગાય જ્યાં દાસ જ, સકળ તીર્થ તો ત્યાજ નિવાસ જ. ૨

દાળ.

છે નિવાસ તીર્થ અખિલનો, હરિ ચરણપકજ માંય;
 તે આપોપે ઉભા રહે, જન ગાય ગુણ નિજ જ્યાંય. ૩
 હરિ સ્મરણ કરતાં માત્રમાં, બધન ટળે સસાર;
 આનંદ મગળ નિત્ય નિભાય, પુણ્યનો નહીં પાર. ૪

મુકુટમણિ જેવું, શ્રીકૃષ્ણના અપર (ખીજ) રૂપ જેવું, હરિથી પણ અ-
 ધિક બળવાળું, કશ્ચાવત, અભય (અભય આપનાર અથવા જેમા કોઈ પ્રકા-
 રનો ભય નથી એવું), અનપ (ઉપમા રહિત), અને મહાપાપ તથા અકથિત
 (ન કહેવાય એવા) તાપ, એ અખિલ (સમગ્ર) ને સમૂળ (મૂળ મહિત)
 ભસ્મીભૂત કરીને પરમાનંદ (ભગવાન) ને પ્રિય કરે એવું તથા પૂત (પરિ-
 ત્ર) કરે એવું છે, એ અન્વય.

૭ મન કામના ૬૦—મન કામનાને પરિપૂર્ણ કરે એવું તથા ચિંતામણિ-
 થી અધિક છે કરે-કરે તો—કર્યેથી ૮ ગતિ-અદ્વિતિ-ઉદ્ધાર

૧ ત્રિશત—ત્રીશ ક'પ—૪૩૨૦૦૦૦૦૦૦ (ચાર અબજ બત્રીસ ક-
 શાઠ વર્ષ અથવા અક્ષાનો એક રાત્રી દિવસ.)

૨ હરિનર ૬૦—સ્પષ્ટ છે (શુઓ ભાગવત) “તત્રૈવગાયમુનાચરેણોગો-
 શ્વાસીસિધુસસ્વર્તીચ ૧ સર્વાણિતાં રાનિવસતિતત્રયજ્ઞાચ્યુતોદારકપાપ્રસંગઃ । ” અર્થ-
 “જ્યાં ભગવાનની ઉદાર કથાનો પ્રસંગ છે ત્યાં ગગા આદિક સર્વ (શ્લોકમા ક-
 હવા) તીર્થ છે’ ૩ ચરણપકજ—ચરણ કમળ આપોપે—પોતાની મેજ.

શ્રી લાભ જય જરા શુભ સકળ હોય, અમંગળ ટળી જાય;
તે સમય સહુ સવળું, વિમુખ દુઃખ, યદા હરિ સમરાય. ૫
ભય કંસ, દેવે ચૈદ્ય, કુળજ્યા સ્મરણ હરિ સ્મરભાવ;
તદપિ થયું શિવ, તો કહે, કો સ્નેહ સ્મરણ પ્રભાવ. ૬
જો નિમિષ વા નિમિષાર્ધ ચિંતન, અતુલુંજનું થાય;
તો યજ્ઞ કોટિ હજારનું, કૃણ શાસ્ત્ર તેને ગાય. ૭
સહુ શાસ્ત્ર ફરો ફરો વિચાર્યે, મુનિ ! નીકળ્યો એ સાર;
જન દયાપ્રીતમ ધ્યાન ધરવું, નિત્ય નંદકમાર. ૮

૫૯ ૬૧ મું.

છેલ છત્રીલા નટવર લાલ છે, સુંદર નવધનશ્યામ તમાલ છે;
લલિત ત્રિભંગ મદન ગોપાળ છે, ત્રિભુવનમંગળ રૂપ રસાળ છે. ૧
મદનમનોહર નખશિખ શોભા છે, નરનારી સહુ જગમન લોભા છે;
અમિત માધુરી છે પ્રિ અંગ છે, જેપર વારૂ અનંત અનંગ છે. ૨

૫. શ્રી—સક્ષી. વિમુખ દુઃખ—દુઃખ વિમુખ થાય—નાશી જાય.

૬ ભય છં—કે એ ભયથી, ચૈદ્ય (શિશુપાળે) દેવથી, કુળજ્યાએ સ્મરભાવ (કામ ભાવ)થી હરિ સ્મરણ કર્યું તથાપિ તેમનું શિવ (કલ્યાણ) થયું. તો છં—તો કહે કે સ્નેહથી હરિનું સ્મરણ કરે છે તે સ્મરણનો પ્રભાવ (મહિમા) દેવો હોય!

૭ નિમિષ—(પલક) ૮. મુનિ—શિષ્યનું સંબોધન. અથવા, મુનિઓએ સદુ શાસ્ત્ર ફરી ફરીને વિચાર્યા તો એ સાર નીકળ્યો કે જન (માણસો) દયાપ્રીતમ એવા નંદકમારનું નિત્ય ધ્યાન ધરવું.

૧ નવધનશ્યામ છં—નવા મેધ જેવા શ્યામ વર્ણના તમાવ વૃક્ષ જેવા સુંદર. લલિત—સુંદર. ત્રિભંગી—ત્રણ જગ્યાએથી વાંદા વળેલા (વેણુ વગાડતી વખતે) ત્રિભુવન છં—ત્રિભુવનમાં મંગળ એવું રમાય જેનું રૂપ છે એના કૃતણુ પુત્રના પતિ.

૨ મદનમનોહર છં—મદન જેવી મનોહર નખશિખ શોભા—નખથી ગિખા લગીની શોભા છે જેની એવા લોભા—લોભાવનાર. અમિત—અમાપ. માધુરી—મધુરતા—સુંદરતા. વારૂ—ઓવારી નાણું. અનંગ—કામદેવ.

પદ કર મું.

ફલરી ફટે નિર્મળ મોતી છ, દ્રોસ્તુલ મણિની જળહળ જ્યોતિ છ,
વિરાજ વક્ષ સ્થળ હરિ ભવ્ય છ, ભૃગુપદ શ્રી વત્સ લક્ષ્મ અસવ્ય છ. ૧
કટિ કૃશ પીતામ્બર પટ બ્રાજે છ, રશના તે ઉપર અતિ રાજે છ,

ઢાળ.

વાર અનત અનગ, મસ્તક, મયૂરમુકુટ મણિ જડ્યો,	
અવત સ મુક્તાદિક મનોહર, કુટિલ ભૂકુટી જઈ ચડ્યો.	૩
કેસરી તિલક સુભાળ મુક્ત, મુઢાલ નાઠે લટકતુ,	
અડી અધર બનિયુ બિબશુ, જોપર રસિડ મન ભટકતુ.	૪
રતનાળી રસમરી આખડી, અણિયાળી મન્મથ બાણ,	
ભૂકુટી કમાન સમાન, કુટિલ કટાક્ષ પ્રિયજ પ્રાણ.	૫
શ્રુતિ કુડળ ઝલક કપોળમા, વેગિયુ વાર સોહો,	
મુખપર અવક લટ વાકડી, મન્મથનુ મન મોહો	૬
ચાડ ચિબુક ચોરે ચિત્ત, અમૃત વચન લટક નિહાળિયે,	
શશિ શરદ પૂરાણ કોટિ કદપ, મોહન મુખપર વાળિયે.	૭
તાબૂલ લાલી કુદ કલી દિન, અધર આપ અનૂપ,	
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ અવમેનોછ આનંદ રૂપ	૮

૩ મસ્તક ઇ—મસ્તક ઉપર મણિથી જડેનો મયૂર (મોરપાછનો) મુકુટ છે અવતમ ઇ—મુક્તાદિકનો મનોહર અવતસ (તોરણ) તે કુટિલ (વાકી) ભૂકુટી (ભમર) ઉપર જઈ ચડ્યો છે

૪ સુભાળ—સાડ કપાળ મુક્ત (મોતી) સુઘલ—(સારા ઢાળવાણ) ઢાળતુ અથવા, (નાકનુ નિશેષણ) અધર ઇ—તે મોતી અધર (નીચના હોઠ) ઉપર અડીને તેના રાતા રંગને લીધે બિબશુ જેનું બન્યું છે અધર બિબજેનું બન્યું છે

૫ રતનાળી—રત (ગીટી) નાળી મન્મથ બાણ કામના બાણ જેવી કુટિન—નામ પ્રિયજ પ્રાણ—પ્રાણપ્રિય (કટાક્ષ) અથવા, પ્રાણપ્રિય (શ્રીકૃષ્ણ) ના નાત કુટિન છે

૬ શ્રુતિ—જાન કપોળ—ગાલ વેગિયુ—કુટાકુટ—ચોખ્ખું વાર—સુદર-લીક અનક—રેશ

૭ ચાડ—સુદર ચિમુ—હૃદયની અમૃત ઇ—અમૃત અરબા વચનની લગ્ન નિહાળિયે (જોનાકીએ) । શરો ઇ—શરદ્ઋતુનો પૂર્ણ ચંદ્ર અને કોટિ કદપ (કામદેવ), એ સર્વને મોહન (કૃપા) ના મુખપર નાળિયે—આના-રીએ । ૮ કુદ—મોગરો દિન—દાત

પદ ૬૨ મું.

ફલરી કંઠે નિર્મળ મોતી છ, કૌસ્તુભ મણિની જળહળ જ્યોતિ છ,
વિશાળ વક્ષ સ્થળ હરિ લવ્ય છ, ભૃગુપદ શ્રી વત્સ લક્ષ્મ અસવ્ય છ ૧
કટિ કૃશ પીતામ્બર પટ બ્રાજે છ, રશના તે ઉપર અતિ રાજે છ,
મણિ મુક્તા કે ચન સ્તંક શ્યામ છ, વૃદ્ધ વનમાળા રતિદામ છ ૨

ઢાળ.

રતિદામ વિઠલ વૈજયંતી, અગદ ભુજ અતિ રૂપ,
કર કેકણ કે ચન મુદ્રિકા, ગ્રહી મોરલી અત્ય અનૂપ. ૩
વર વાગો અદ્ભુત ઉપરણો, નૂપુર ઝમકે જુગ પાય,
ચાર ચિન્હ ખટ દશ તે તણે, ધરે ધ્યાન યોગી રાય ૪
સ્વસ્ત્યષ્ટકોણને જાણુ જવ પવિ ધ્વજ સુહર્વ રેપ,
અકુશ અખુજ દક્ષિણાધિ, નવ ન ન્યૂન વિશેષ ૫
મત્સ્ય ત્રિકોણ ધનુષ મધવા, કલશ મડળ નામ,

૧ ફલરી—એક જાનનું કંઠનું ધરેણું કૌસ્તુભ—એ નામનો મણિ વક્ષ સ્થળ—છાતી હરિ—હરિનું ભૃગુપદ—એ નામનું ચિન્હ (કહે છે કે, જ્ઞાના, વિદ્યા અને શિવ એ ત્રણ દેવોમા શાત ત્રણ છે તેની પરીક્ષા જોવા માટે ભૃગુએ વિજયંતી છાતીમા લાત મારી હતી, તેનું એ ચિન્હ છે) શ્રીનત્સ—એ નામનું લક્ષ્મ (ચિન્હ) અસવ્ય—જમણે પાસે

૨ કટિ ઇન્દ્ર—કૃશ (પાતળી) કટિ ઉપર પીતામ્બર (નામનું) પટ (વસ્ત્ર) બ્રાજે—શોભે છે રશના—કદોરો મણિ ઇન્દ્ર—શ્યામને અગે મણિ મુક્તા (મોતી) અને કેચન (સોના)ની સ્તંક (માળાઓ) છે તથા જે રતિ (પ્રીતિ) ની દામ (દોરડી—બધન) રૂપ વૃદ્ધ (તુરસી)ની વનમાળા છે

૩ વૈજયંતી—વનમાળા અગદ—આજુબધ ૪ નૂપુર—ઝાઝર. ઝમકે—ઝમકે જુગ—જાનને ખટદશ—સોળ (પગને તળિયે સોળ સુદર ચિન્હ છે)

૫ સ્વસ્તિ ઇન્દ્ર—સ્વસ્તિ (સાથીઓ) અષ્ટત્રણ, જાણુ (જાણુ), જવ, પવિ (વજ્ર), ધ્વજ (ધ્વજ), સુહર્વરેપ (સારી ઉર્ધ્વરેપા—ઉભીની ટી), અકુશ, અખુજ (કમળ), એટલા નવ ચિન્હ દક્ષિણાધિ (જમણે પગે) છે ન્યૂન કે વિશેષ નથી

ગોચરણુ ને અર્ધ ચંદ્રમા, છે લક્ષ્મ સપ્ત પદ વામ. ૬
 લીલા કમળ કર ફેરવે, ભવ રમણુ હેતુ જોઈ;
 ઇત્યાદિ સાભિપ્રાય સહુ ધરી વસ્તુ હરિજન રનેહ. ૭
 એ રૂપનું ચિંતન કરે, (તો) ઉર વમે એજ સ્વરૂપ;
 જન દયાપ્રીતમ શ્રીકૃષ્ણોત્તમ, અખિલ પ્રજના ભૂપ. ૮

૫૬ ૬૩ મું.

કૃષ્ણ ગુણોમાં મન એકવાર જ, જો દીધું મધ્યે અવતાર જ;
 તો સ્વપ્ને યમદૂત ન જોય જ, મકટ પેખવા ક્યાંથી હોય જ. ૧
 સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેરું જ, તે જન દામોદરનું દેરું જ;
 સહુ સદા શ્રીજીમાં મનજી, સકળ સદ્ગુણ પૂર્ણ સાધન જ. ૨

૬ મત્સ્ય, ત્રિકોણ, ધનુષ મધવા (મધવા-છદનું ધનુષ્ય પણ જી વિના-
 નું ધનુષ્ય), કલશ, મંડળ (ગોળાકાર), ગોચરણુ- (ગાયત્રી ખરી), અર્ધચંદ્ર-
 મા, એવાં સપ્ત (સાત) લક્ષ્મ (ચિન્હ) વામ (ડાબે) પદ (પગે) છે.

૭ લીલા કમળ-મોજને અર્થે કમળ. ભવ છં-જો લીલાકમળ ભવના
 રમણનો હેતુ છે. અર્થાત્ તે લીલાકમળ હાથમાં ધારણ કરવાનો એવો અભિ-
 પ્રાય છે કે આ કમળ જેમ મે મારા હાથમાં મોજને અર્થે ધારણ કર્યું છે તેમ
 જગતમાં પણ હું મોજને અર્થે અવતાર લેઉં છું. અથવા, ભવ (સંસાર)ને ર-
 મણ કરાવવાના હેતુરૂપ શ્રીકૃષ્ણ લીલાકમળ હાથમાં ફેરવે છે. [કમળમાંથી
 શ્યાદિક તમામ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ છે અને તે કમળ મારા હાથમાં રમતને અર્થે
 છે. અર્થાત્ જગતની રચના એ મારી લીલા (મોજ) છે.] સાભિપ્રાય છં-
 અભિપ્રાય સાથે. જેમ, સ્વરિત ચિન્હથી જગતનું કલ્યાણ સૂચવે છે; અષ્ટકો-
 નથી આઠે દિશામાં પોતાની વ્યાપકતા સૂચવે છે; જળુ ઉપરથી પોતાનો વંશ
 અને જળુ દ્વીપની શ્રેષ્ઠતા સૂચવે છે; જલવડે પવિત્ર ધાન્ય આપી પોષકપણ
 સૂચવે છે, ધ્વજનવડે પોતાની સર્વ કીર્તિ સૂચવે છે; છત્રાદિ કલ્પના યોજા-
 વી. ભગવાનના અમંદારમાં પણ એવીજ કલ્પના યોજાવી.

૧ મધ્યે અવતાર— (આખા) અવતાર (જન્મ) માં એક વાર પણ.

૨, દામોદરનું દેરું-ભગવાનને નિવાસ કરવા યોગ્ય સ્થાન રૂપ. સદા છં-
 જો શ્રીજીમાં મન હોય તો તે સદા સદા (સાથે) જ છે. અને તેનાં સકળ સાધ-
 ન સદ્ગુણ અને પૂર્ણ ધાય છે.

ઢાળી.

સાધન પૂણે સ્નેહ સહિત, જો બને શ્રીહરિ સેવા,
તે અગ્ર સર્વે મદ, દિનકર ઉદ દીપક જેવા. ૩

સાધન અવર શિવ આપણુ, પણ શ્રીજીને શુ સુખ,
શુશ્રૂષામાં ઉભય આનંદ, માટ લજ્જનજ મુખ્ય ૪

સર્વોત્તમાવ પ્રભુ સુખી, ક્યમ થાય એ(જ) અભિવાધ,
સેવાતુ કૃણ સેવાજ ઇચ્છે, સુખ અવર નહીં આશ ૫

મન લોક વેદની લાજ નહીં, એક કૃષ્ણ પિયુ શુ પ્રેમ,
પતિની પ્રસન્નતા સાધવી, અચળિત ઉર એ નેમ ૬

માનસી સેવા મુખ્ય પણ, મન વ્યસન ઉપજે થાય,
ત્યાં સાધન બળ પો'એ નહીં, કૃણ કૃપા જો ગુરુ રાય ૭

સેવા ન કા'વે સ્નેહ વાણ, પૂજન [ન] વેદ પ્રમાણ;
લહી દયાપ્રભુમય જગત, સહુ સતોષ, અર્ચન જાણ ૮

૩ તે ઈ૦—તે અગ્ર (તેની આગળ) સર્વે (ખીલ સર્વે) મદ (જા-
ખા) દેખાય છે દિનકર ઇ૦—દિનકર (સૂર્યના) ઉદય આગળ તેઓ દીપક
જેવા છે

૪ સાધન ઈ૦—અવર (ખીલ) સાધન કરવા તે નો માત્ર આપણુ
શિવ (કૃષ્ણાણુ) છે શુશ્રૂષા—મેના ઉભય—સેવક અને સેવ્ય

૫ મર્સોત્તમાવ ઈ૦—સરને (વિરો એ. આત્મભાવ રાખવાથીજ પ્ર-
ભુ સુખી થાય છે એની અભિનાન કેમ રખાય? (તેનો ઉપાય જાતાવે છે)
સેવાતુ ઈ૦—પટ છે

૬ વેદની ઈ૦—લોભની > વેદની રાગ ન ગમતા એક કૃષ્ણ પિયુ ઉપ-
ર પ્રેમ રાખવો સાધવી—માધ્ય ક વી અચળિત—દૃઢ—ન ચળે એવો.

૭ માનસી મેના ઈ૦—પ્રતિભાવિની સેના પ્રતા મનનડે મેવા કરવી એ
મુખ્ય તો છે પણ બ્યારે મનગા હગિનુ વ્યસન (અનિચાર્ય આચળિત) ઉપજે
ચારે તે થાય સાધન—વરપ, તપ, દક્ષિણિ કૃણ ઈ૦—જો ગુરુરાયની કૃપા હોય
તો તે કૃણ (માનગી મેના રૂપ) પ્રાપ્ત થાય

૮ પૂજન ઈ૦—જો વેદ પ્રમાણે (વેદના મ ત્રો આદિથી) ન થાય તે
પૂજન કરેનાય નહિ માટે દયાના પ્રભુમય જગતને લહી (મમજી) ને (તે
એક ભગવાનનુ) અર્ચન કરનાથીજ મહનો સતોષ થશે એમ જાણ

૫૬ ૬૪ મું.

હરિતુ પૂજન સહુ સતોષ છ, તે મહાસેવા વૈષ્ણવ તોષ છ;
 શ્રીહરિ શ્રીગુરુ મત સમાન છ, જ્યમ ત્રય ગંગા ત્યમ અનુમાન છ. ૧
 જન્મ ધરી અકોજ પ્રણામ છ, જેણે કીધો સુદરશ્યામ છ;
 તેથી આછા દશ હથમેધ છ, સમૃતિ છૂટે નહીં એ વેધ છ. ૨

ઠાળ.

વેધ તો સનં નિવેધ નમને, માયા કાળ ન ત્રાસ;
 જે પ્રણામી શ્રી કૃષ્ણના, નહીં જનની જઠર નિવાસ. ૩
 કર્મ વચન મન હરિ નમન કરતાં, સકળ સાધન પૂર્ણ;
 હરયેનમ ગુપ્ત ઉચ્ચરે, એ વિધિ પાતિક રૂણું. ૪
 શુભ કીર્તિ ફેરી અવધિ, જગ શ્રીકૃષ્ણ કા'વ્યો દાસ;
 સૌભાગ્ય સઘળુ દામ્ય પદમાં રહ્યુ પૂરી વાસ. ૫

૧ સહુ સતોષ—ગહુને સતોષ આપનાર. તે ઈ—વૈષ્ણવનો જે તો-
 ૫ (સતોષ) તેજ મરણેના વનહુવી શ્રીહરિ ઈ—જેમ વિષ્ણુના ધામમાં
 વિષ્ણુના ચરણગાથી નીકળેલી ગંગા છે તેજ ગંગા મનમાં આવીને સ્વર્ગમાં—
 આકાશગંગા કહેનાર છે અને તેજ પૃથ્વીપર સામાન્ય ગંગા કહેનાર છે, અને તેમ
 છતાં એ ત્રણે ગંગાએ એકરૂપ છે તેમ, શ્રીહરિ, શ્રીગુરુ અને સત, એ ત્રણે
 જૂદા છતાં મમાનજ વનહુવા

૨ વેદ-દોષ સરખાવો “એવોરિહ્નગ્લહત પ્રણામોદશાશ્વમેધામયેનતુ-
 ત્વ ૧ દશાશ્વમેધોયુમેતિજમદ્વગ્નપ્રણામીનપુત્રમ્” — પાંડવગીતા “કૃષ્ણને
 એક પણ પ્રણામ કર્યો હોય તો તે દશ અશ્વમેધ યજ્ઞની બગળર છે, દશ અશ્વમેધ
 કરનારો તો ફરી જન્મ પામે છે પણ કૃષ્ણને પ્રણામ કરનારો બીજો જન્મ
 મામતો નથી.” સમૃતિ—જન્મ ગરણરૂપ સસાર

૩ વેધ ઈ—નમને (નમન કરનારી) મરં વેધ (દોષ) નો નિવેધ
 થાય છે—રૂપ દોષ નાશ પામે છે. માયા ઠાળ—માયાનો અને કાળનો

૪ કર્મ ઈ—મન, વચન અને કર્મવડે. એ વિધિ પાતિક—ચાર પ્રકાર-
 ના પાપ (કાયિક વાચિક માનસિક અને ગામર્ગિક).

૫. શુભ ઈ—જગતમાં શ્રીકૃષ્ણના દામ કહેવાનું એ શુભ કીર્તિની
 અવધિ—ગીતા છે સૌભાગ્ય—મારૂં બાગ્ય દામ્ય—દામપત્ર.

સૌભાગ્યનું લેખું નહીં, મનભક્ત પરમ પવિત્ર;
 જેતાણા પૂરણપ્રભ, પરમાનંદ અચ્યુત મિત્ર. ૬
 અર્જુન ઉદ્ધવ ગૂઢનૃપ, સુગ્રીવ સરખા જગ ખ્યાત;
 પણ સખ્યતા મનવામી જન, હૃદિ વિલક્ષણે બહુ વાત ૭
 આત્મા સહિત સહુ અપિને, રોવે સતત દર્શિદાસ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વાણ, આશ ન ક્યહુ વિશ્વાસ. ૮

૫૬ ૬૫ મું-

આત્મ નિવેદન જોણે કીધું છ, ૫૬ પરમાનંદ છતી લીધું છ;
 ચિતા સઘળી મહે પામી છ, પતિ પૂર્ણાનંદ શીરપર સ્વામી છ. ૧
 સર્વાત્મા ભાવે પિયુ ટેલ છ, વિધિ નિધેધની છૂટી ગેલ છ;
 મહંજ પતિયું મકટચો મેમ છ, શાંતિ પામે સર્વે-નેમ છ. ૨

હાળ.

સહુ નેમ નાસે મેમ મકટે, અનાદિ એ રીત;
 તે અનુભવ્યો રસ ગોપીજન, પગ પળે નૂતન મીત. ૩
 આહીર અખળા અધમ જાતિ, સકળ સાધન હીન;
 અહો ! મેમખળ, જે અછત ઈશ્વર, તેતણે આધીન. ૪

૬ સૌભાગ્ય ઈ—પરમ પવિત્ર મનભક્ત (ગોપ ગોપી વગેરે) ના સૌભાગ્યનું લેખું (ગણતી) નથી. (યદ્ય શક્તી નથી).

૭ ગૂઢનૃપ—રામાયણમા વર્ણવેલો ગૂઢ નામે બીય રાજા પણ ઈ— પણ મનવાસી જનની હરિમાથે સખ્યતા (મિત્રતા) તે બહુ વાતે વિલક્ષણ છે

૮ સતત—નિરતર. ક્યહું—કોઈ જગાએ કોઈ જગાએ આશા નથી કે વિશ્વાસ પણ નથી

૧ (હવે આત્મનિવેદનનો મહિમા કહે છે) ૨ ટેલ કરવી—પરસુરણ કામકાજ કરવું જે—રમત અથવા માર્ગ (મેલ—માર્ગ, હિંદી) વિધિનિધેધનો માર્ગ છૂટી ગયો અથવા, જેત—ગેડ—મડી

૩ મહુર્ષ—મેમ મકટે પ્રકટયાથી સહુ નેમ (બધનકારક નિયમો) નાસે ૪ તેતણે—આહીરની રાખળાઓને

એક પ્રેમ આસક્તિ વ્યસન, તન્મયપણું મળી ચાર;
 એ સ્નેહ કેરી અવસ્થા, કાંઈ કંથુ બીજ વાર. ૫
 તન તપે બહુજ વિચોગથી, રતિ તેની તે અતિ દીન;
 એ પ્રેમ લક્ષણ કહ્યું કિ ચિત્ત, ત્યાંનુ ત્યાં રહે મન. ૬
 એકવાર આખા દિવસમા, પણ મળે, નવ રે'વાય;
 કદી ના મળે તો વિકળ થાય, આસક્તિ એ કે'વાય. ૭
 ઉર પરસ્પર વીંધાય, નવ ખશી શકે કો આણુ માત્ર;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ કરૂણા, તે વ્યસન રસપાત્ર. ૮

પદ ૬૬ મું.

અતિ દુર્લભ છે એવી ભક્તિ જી, જેની દાસી ચારે મુક્તિ જી;
 આચરણ વય વિદ્યા રૂપ કોય જી, ધન જાતિબળ હરિ નવ જોય જી. ૧
 શર્ધાવર ભક્તિ રસ ભીજે જી, નિર્મળ રતિ પાછે નવ રીજે જી;
 પારધી ક્યા આચરણ પ્રતિપાળ જી, વય ક્યાં હતુ મુવ જી બાળ જી. ૨

ઢાળ.

મુવ બાળ, ગજ વિદ્યા કરી, કબજ્યા હતુ ક્યાં રૂપ;
 ધન સુદામાને ક્યાં હતું, વિદુર શી જાતિ અનૂપ. ૩
 પુરુષાર્થ શુ ઉગ્રસેનમાં, નિર્ખિંચુ ન દકિશોર;
 શીઝિયા કેવળ ભક્તિથી, એક એજ હરિ ચિત્ત ચોર. ૪

૧ રતિ ઈં—રતિ (પ્રીતિ) તેની તે (અર્થાત્ પ્રીતિ બદલાય નહિ).
 દીન—આનિ પામેલો.

૭ (આસક્તિનુ લક્ષણ કહેડે) એકવાર ઈં—સ્પષ્ટ છે ૮ (વ્યસન-
 નુ લક્ષણ) ઉર ઈં—સ્પષ્ટ છે.

૧ આચરણ ઈં—આચરણાદિ સાત ગુણો હરિ જોતા નથી (મા-
 ત્ર ભક્તિ જુએ છે).

૨ આચરણાદિ ગુણો વિનાના પણ ભક્તિવાળા તરી ગયા છે તેનાં અ-
 નુકમે દષ્ટાંત આપે છે પારધી ઈં—સ્પષ્ટ છે. ૩ ગજ—મગરે પકડેલો ગજ.
 વિદુર—દાસી પુત્ર હોવાથી.

હરિ ભજનમા પ્રતિકૂળ હોય, તેને તજે દાષ ન કોય,
જનની જનકે સુત બ્રાત ભાંજા, ગુરૂ આદિકે કદી હોય. ૫
માતા ભરત, પ્રહલાદ પિતૃ તજ્યો, ઉગ્રે મુત મતિ વકે;
બંધુ વિભીષણ, કાંત ઋષિપત્નિચો, બળિ ગુરૂ શુક. ૬
તે પરમ પ્રિય પરમાણુવાં, જે ભજવે ભગવત;
શત્રુ સરસ તે સમજવાં, પ્રભુથી ચળાવે ચંત. ૭
મૂલ્યમાં પડી ચતુરાઈ સહુ, અવગુણ સમજ ગુણ જેહ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ શુ, જો નથી સાચો સ્નેહ. ૮

પદ ૬૭ મું.

તેજસ્વી હોય સૂર્ય સમાન જી, ગણપતિ સરખો મહામતિમાન જી;
આનંદદ શીતળ સમ ચદ્ર જી, વૈભોગી તો બીજો ઈંદ્ર જી. ૧
દ્રવ્યવંત તો તુલ્ય કુખર જી, અચળપણામાં તુલના મેર જી;
રૂપવંત તો જેવો કામ જી, અર્જુન સરખો ધીર સંગ્રામ જી. ૨

હાળ.

સંગ્રામવાદે મુરગુરૂ સમ, જનકે જ્ઞાને પૂર;
દેવી કામા સરખો કામી, મુનિ રોમહરપાયુર. ૩

૫ હરિભજન ઈ—હરિભજનમાં જે પ્રતિકૂળ હોય તેને તજે તો કોઈ દોષ
લાગતો નથી જનની ઈ—ગમે તો તે જનની (માતા) હોય, જનક (પિતા)
હોય, ઈ—સ્પષ્ટ છે

૬ કોણે કોને તજ્યા તેના દૃષ્ટાંત બતાવે છે માતા ઈ—સ્પષ્ટ છે.
ઉગ્ર ઈ—ઉગ્રસેને વકે (વાકી) મતિરાગો સુત (પુત્ર—કંસ) તજ્યો. કાત
ઈ—ઋષિપત્નીઓએ યજ્ઞ કરતા સ્વામી તજીને ભગવાનને બોજન આપ્યું.
બલિ ઈ—બલિરાજાએ શુક ગુરૂને તજ્યો.

૭ સરસ—ઉત્તમ ઉત્તમ શત્રુ—અર્થાત્ બળવાન શત્રુ સમજવાં. (સર-
સને હામે ' સરવ ' હોય તો અર્થ સ્પષ્ટ છે.)

૧ તેજસ્વી ઈ—(છઠ્ઠી કડી સાથે અન્વય કરવો) આનંદ—આનંદ
આપનાર ૨ અચળપણામાં ઈ—અચળપણામાં જેની તુલના મેર (મેર)
સાથે થઈ શકે એવો સંગ્રામ—સંગ્રામમાં

૩ સંગ્રામ વાદે—વાદ રૂપી સંગ્રામમાં મુરગુરૂ (બૃહસ્પતિ) જનક-

નૃગ કર્ણ સમ દાનેશ્વરી, ગંભીર સિંધુ સમાન;	
વિક્રમ સરિખો યશસ્વી, સત્યવાદી શીલી નળ માન.	૪
કવિ શુક સમ, ધર્મી યુધિષ્ઠિર, વાયુ સમ બળવંત;	
સમ શીઘ્ર સહસ્રાર્જુન, ઇત્યાદિક સુગુણ અનંત.	૫
સતકુળ જન્મ સતકર્મ લક્ષણ, ન્યૂન નહિ કર્શી વસ્ત;	
એક શુદ્ધ ભક્તિ પ્રેમ પ્રજ્વલિત, વિના સહુ શ્રી અસ્ત.	૬
ચો ચૌદ ખટ નવ અષ્ટાદશ, ભાણી કર્યું સઘળું ટોળ;	
શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ નથી તો, સમજવો દિવસ ચડોલ.	૭
નહીં વેળ પોદ્યે તૈલ કદી, જળ મયે નવનીત નોય;	
ત્યમ દયામીતમ કૃષ્ણભક્તિ, વિના ભદ્ર ન હોય.	૮

જનક જેવો દેવી ક્ષમા—પૃથ્વી દેવી (ક્ષમા—પૃથ્વી) મુનિ ૪૦—આયુર (આયુર—આવરદા) માં રોમહર્ષ (લોમહર્ષણુ) મુનિ જેવો.

૪ નૃગ કર્ણ સમ—નૃગ અને કર્ણ જેવો. સલવાદી ૪૦—સત્યવાદી અને શીલી (શીલ ગુણવાળો) નળ (સરખો છે એમ) માન.

૫ યુધિષ્ઠિર—યુધિષ્ઠિર રામ. શીઘ્ર—ત્વરાવાળો—હતાવળો. ૬ સતકુળ ૪૦—(ઉપર કહ્યા તેવા ગુણવાળો હોઈને વળી તેનો) સતકુળમાં જન્મ હોય, સતકર્મ કરનારો હોય, સારા લક્ષણવાળો હોય અને કર્શી વસ્તમાં (કાષ્ટ બાગ્નતમાં) ન્યૂન ન હોય, તથાપિ પ્રજ્વલિતની એક શુદ્ધ (અનન્ય તથા નિષ્કામ) ભક્તિ અને પ્રેમ વિના તે સહુ શ્રી (સંપત્તિ) અસ્ત છે ! અર્થાત્ ભગવાનની પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ વિના તેજસ્વીપણું વગેરે ગુણો નકામા છે.

૭ ચો ૪૦—જો શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ નથી તો ચો (ચાર વેદ), ચૌદ (વિદ્યા), ખટ (શાસ્ત્ર), નવ (નવગ્રંથનું શાસ્ત્ર—જ્યોતિષ્ય, અથવા નવ નાડીનું શાસ્ત્ર—યોગ, ૪૦.) અને અષ્ટાદશ (પૂરાણ કે સ્મૃતિઓ એ સઘળું ભાષીને તે ટોળ (દીખળ) કર્યું છે. અથવા ટોળ (ટોળે—ભેણું કર્યું છે) ચડોલ—ચડોલ પક્ષી. (એ પક્ષીને શીખવ્યું જ્ઞાન ટોળ છે માટે ભક્તિ વિનાના વિદ્વાનને તેની સાથે સરખાવ્યો છે).

૮ વેળ—રેતી. નવનીત—માખણ નોય—નહોય. ભદ્ર—કલ્યાણ.

૧૬ ૬૮ મું.

સ્પર્શભણિતું પૂર અભિરામ છ, ચિંતામણિમય રચિયું ધામ છ;
કામધેનુ ઘેર અક્ષય પાત્ર છ, વાડ વાટિકા સુર દ્રુમ માત્ર છ. ૧
નવગૃહ સિદ્ધિ મહુ આધીન છ, સહુ જગ જેની આગળ દીન છ;
જો નથી ભક્તિ નંદકુમાર છ, તો એ પામ્યુ સહુ ધિકાર છ. ૨

ઢાળ.

ધિકાર ઇત્યાદિક સંકળ, મળતુલ્ય લહે હરિભક્ત;
જે ભૂલ્યા સંકળ મપચ દહ, શ્રીકૃષ્ણરૂપામકત. ૩
જ્યમ છવે ફૂલો મણિ જોઈને, જળમગન છવે મચ્છ;
તે વિના માણુ ટકે ન કાણુ, એવી અતન્ય પ્રીતિ સ્વચ્છ. ૪
નવધા ખરી પણ પ્રેમભક્તિ, તણુ બળ છે અત્ય;
તે વિના રસિકચૂડામણિ હરિ, વશ ન થાય એ સત્ય. ૫
જ્યમ પુષ્પ નાના જાતિ પર, ટકી મધુપ લે કાણુ ગધ;
પાણુ કમળ વણુ બંધન ન ક્યહુ, એમ સમજ ઉભય રાબધ. ૬
છતે અછત વાઘે અગધ, બાળ પાશ અનિરાય પ્રેમ;

૧ સ્પર્શભણિ ૬૦—સ્પર્શભણિ (પારમભણિતું) અભિરામ (સુંદર) પુર
(નગર) રચ્યુ દોષ, (અને તે નગન્મા) ચિંતામણિમય (ચિંતાથી વસ્તુ
આપનારા મણિથી) ધામ રચ્યુ દોષ, ઘેર કામધેનુ (દરિદ્રતા વગુ આપનારી
ગાય) અને અક્ષયપાત્ર (જે પા. ૧ ની વગુ ખૂટે નહિ એવું પાત્ર) દોષ,
તેની વાટિકા (વાડી) ની વાડ મન (તા. ૧૧) સુરદ્રુમ (સ્વપદ્મ) ની દોષ,
દત્તમહિ મહુ છતાં જ નંદકુમારની ભક્તિ ન દોષ તો એ સર્વ પામ્યુ (પામેવું)
તેને ધિકાર છે (જોગ થીજ કડી ગયે અન્યથ)

હરિ દીકામૃગ પ્રેમી કર્યા, ભૂલ્યા વચન શ્રુતિ નેમ.
કદી રૂઢે વજૂની ગૃખલા, પણ પ્રાણપાશ ન રૂઢે;
જ્યાં દયાપ્રીતમ કૃપણને મન, બેઉનું બળ ખૂટે.

૫૬ ૬૯ મું.

શિષ્ય વદ્યો શ્રીગુરુ મને કહિયે છ, એવી ભક્તિ તે સ્થમ લહિયે છ;
તેના છે કાઈ સરળ ઉપાય છ, ફલભ વસ્તુ પ્રાપ્તિ થાય છ.
શ્રીગુરુ બેલ્યા વચન અભગ છ, ઉપાય એનાં એક સત્તમગ છ;
કૃપણકૃપાએ તે પણ લાધે છ, પછી ૫૬ તેનાં નિત્યારાધે છ.

દાળી.

આરાધના શ્રદ્ધા સહિત, દીન મનમાં લાવે;
જોઈ કૃપા ઉપજે ભક્તને, તવ પ્રેમ ભક્તિ આવે.
તે વેશધારી ઘણા પણ, અનુભવી વિરલજ હોય;
જે તાદરશી કે'વાય દર્શન, થતાં અઘડુખ ખોય.

૭ છંદે ઈ—પ્રેમના પાગનું બળ અતિશય છે તે અદ્યતને છંદે અ-
ને અખધ (ન અધાય તેવા) ને બાંધે છે. ઉદાદગ્ન આપે છે દરિ ઈ—પ્રે-
મી (ભક્તોએ) દગ્નિ દીકામૃગ (રમવાના મૃગ) રૂપ (અર્થાત્) પ્રેમીની
(ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તના) કર્યા છે, અને તેમને તેમના વચન તથા નેમ (નિયમ
- પ્રતિમા) થી પણ બચાવ્યા છે એમ શ્રુતિ (ગાંભીર્યવાળા) છે. કૃષ્ણે મદામા-
રના પુદ્ગમાં દ યથાર ન આવવાની પ્રતિમા કરી હતી તેને બીજાં તેોગ્રવી દ.
તી, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. અથવા શ્રુતિનેમ વેદવિદિત નિયમ

તેતાણાં લક્ષણ મુણ્ય કહું. ને કહ્યાં શાસ્ત્ર પુરાણ;
મણુ માણાધિક જેને પ્રિય, મણુને અધિક તે માણ.
શ્રીમદ્વાચાર્યનો દદાશ્રય ઉર, અન્યાશ્રય નહિ નામ;
નિરપેક્ષ વદ્ધત કામ લોભે, સેવે મુંદરસ્યામ.

માત્સર્ય રહિત વિરક્ત, તત્પર સદા પર ઉપકાર;
હોય વ્યસન સેવા કથા કીર્તન, સતત નંદકુમાર.

શુભ સત્ય મિષ્ટ સુહૃદકરણ, વાયક વદે હરિયુક્ત;

જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણવદ્વલ, સત જીવનમુક્ત.

૫૬ ૭૦ મું.

તે ભગવદી દાસાનુદાસ જી, યાતાં ઉર હોય ભક્તિ નિવાસ જી;
સત્સંગતનું માહાત્મ્ય અપાર જી, હરિ મળવાનો સત્યોપચાર જી. ૧
ઉદ્ધવ પ્રત્યે શ્રીહરિ વાણી જી, તે કહું કિંચિત્ અહાં વખાણી જી;
ઉદ્ધવ! મુજને ન રોધે યોગ જી, સાંખ્ય ધર્મ, ના કર્મપ્રયોગ જી. ૨

કહેવાય છે તેમનું દર્શન યતાં (સાધક) અથ (પાપ) અને દુઃખ જોય (નાશ કરેછે).

૫ પ્રભુને ઇન્—પ્રભુને તે પ્રાણ કરતાં પણ અધિક પ્રિય છે. ૬ શ્રીમદ્વાચાર્ય—શ્રીમત્ વલ્લભાચાર્ય. દદાશ્રય—દદા + આશ્રય. અન્યાશ્રય—બીજા આચાર્ય કે દેવનો આશ્રય. નામ—જરાપણ નિરપેક્ષ—અપેક્ષા રહિત—અમુક કાર્ય થાય તો સેવા કરવી ' એવી ધાગણા વિના—નિષ્કામ.

૭ માત્સર્ય—અદેખાઈ. વિરક્ત—સંમારના મુખ્યભોગમાં પ્રીતિ વિનાનો. તત્પર ઇન્—સદા પરઉપકાર કરવામાં તત્પર. હોય ઇન્—જેને સતત (નિરતર) નંદકુમારની સેવા અને કથા કીર્તનનું વ્યસન હોય એવો.

૮ શુભ ઇન્—શુભ, સત્ય, મિષ્ટ, સુહૃદકરણ (અતિ હિત કરે એવું) અને હરિયુક્ત (હરિના નામથી યુક્ત) વાયક (વચન) વદે. જન ઇન્—દયાનાપ્રીતમ શ્રીકૃષ્ણના વલ્લભ (વાહાલા) એવા મંતજન તેજ જીવનમુક્ત (જીવતાં મુક્ત થયેલા) જાણવા.

૧ તે ઇન્—ને ભગવદી પુત્રપના દાસાનુદાસ યાતા ઉરમાં ભક્તિનો નિવાસ હોય—થાય સત્યોપચાર—માથો ઉપાય.

૨ અહા—અહીં આં રોધે—અટકાવી રાખે યોગ—સમાધિ પ્રયોગ. માખ્ય ધર્મ—તત્ત્વમખ્યા ૩ પી ધર્મ ના કર્મપ્રયોગ જી ઇન્—કર્મપ્રયોગ (મીમાંસા શાસ્ત્રાકત) પણ અને રોધી શકે નહિ (અર્થાત્ તે પણ અને પોતાનો કરી શકે નહિ).

હાળ.

ન પ્રયોગ ન સ્વાધ્યાય તપ, દક્ષિણા દાન ન ત્યાગ;	
વ્રત નેમ યમ તીર્થાટણે, ન રોધાઈ નાના યાગ.	૩
રોધાઈ નહીં વેદાધ્યયન, આદિ વિના સતસગ;	
વાણુ ધર્મ સાધન થાઈ વરા, હું જો સુસગે રગ	૪
બહુ દૈત્ય રાક્ષસ ખગ સમગ્ર, ગધર્વ અપ્સરા નાગ;	
જન સિદ્ધ આરણ્ય વિદ્યાધર, ગુણક કપિ સદ રાગ	૫
શ્રી રૈશ્ય શૂદ્ર ને અત્યજ જાતિ, રજ પ્રકૃતિ સપાપ;	
તે તે સર્વ મુજ પામિયા, કેવળ સુસગ પ્રતાપ.	૬
તે કોણ કોણ કહું સુણો, પ્રહ્લાદાદિક અણિ ભૂપ,	
વૃષપર્વા વૃત્રાસુર, બાણાસુર ત્યાં ભવદૂપ.	૭
હનુમાન મુગ્રીવ અગદાદિક, તથા જાણુનાન;	
તે સહુ દયાપ્રભુ પદ લહ્યુ, સત્તમ ગ શક્તિ મહાન	૮

૫૬ ૭૧ મું.

ગજ સગ્રાહ ને ગીધ ખગ જાતિ જી, વ્યાધ વળી કુળજ્યા જગખ્યાતિ જી,
યજ્ઞપત્નીઓ મહુ વ્રજગોપી જી, ભક્તમણિ સત્તમ ગે ઝોપી જી. ૧

૩ પ્રયોગ—અનુષ્ઠાન સ્વાધ્યાય—પોતાની શાખાનો વેદ પાઠ નેમ—નિયમ
યમ—ખાદાગની ઇંદ્રિયોને કમળે રાખાવી તે નાના—અનેક પ્રકારના યાગ—યજ્ઞ.

૪ વેદાધ્યયન ઈન્—હું સત્તમ ગ વિના, વેદાધ્યયન આદિથી પણ, રોધા.
૬ એવો નથી જુઓ બાગરત “ રઘુવૈનત્તપમાનયાનિનચેજ્યયાનિર્વપ્નાદ્ગુહાર-
વા । નચ્છમાર્ત્તજ્જ્વાલિનર્મૂર્ધિર્નિતામહત્પાદરજોભિષેન્નાત્ ॥ ” વણુ ઇન્—જો સુસ-
ગમા રગ લાગ્યો હોય તો ધર્મ અને આધન વિના હું વરા થાઉં

૫ ખગ—પક્ષી સિદ્ધ, આરણ્ય, વિદ્યાધર, ગુણક, એ તે તે નામના દેવોની
જાતિઓ છે કપિ—વાનર મહરમ—અરી પ્રીતિવાળા.

૬ રજ ઇન્—રજેગુણી અને તમોગ્રા ॥ પ્રકૃતિવાળા મપાપ (પાપી)
તે તે સર્વ કેવળ મુમગના પ્રતાપથી મુજ (મને) પામ્યા છે ૭ પ્રહ્લાદાદિક
—ગણસે. હનુમાન—એ વગેરે વાનરો

૧ તમોગુણી પ્રકૃતિવાળા જીને જે મુક્તિ પામ્યા તે ગણવે છે ગજ
ઇન્—ગમાદ (મગર મદિત) ગજ (દાથી), અને ખગ (પક્ષી) જાતિનો

મકટ્યો ઇત્યાદિક હરિ રંગ છ, મલુ પામ્યા કેવળ સત્સંગ છ;
સંગ સંતનો વ્યય ન જાય છ, અદ્વમાત્ર અતિ ફળદાય છ. ૨

ઢાળ.

ફળ અતિ સહજ સત્સંગથી, તરિયો અભમિલ પાપી;
સુત નામ નારાયણ ધરાવી, યુક્તિ મુક્તિ આપી. ૩
પત્તનવીધિ ઉદ અતિ અશુચિ ન્યાં, મળ્યું જઈ જળ ગંગ;
ગંગા થયું તે સહજ સંધન, જો બળ મહદ પ્રસંગ. ૪
હરિસંગીસંગસમાન લવ, સુખ નાક નહિ નિરવાણ;
તો મૃત્યુ લોકનું મૃષા સુખ તે, કરે કથની કાણ ! ૫
સુરદ્રુમ હરે દારિદ્રતા, શશિ તાપ, ગંગા પાપ; ૬
તે ત્રણે સાધુ સંગ સધ, હરેજ અતુલ પ્રતાપ.

મીઠ (જટાયુ) મુક્તિ પામ્યા. સપાપ કોણ મુક્તિ પામ્યો તે કહે છે: વ્યાધ—
પારધી. રજો ગુણીનું દર્શાવે: કુળન્યા—કુળન્યા. યગપત્નીઓ—ઋષિપત્નીઓ
મકતમણિ ઈ—મકતોનામ ધિરૂપ સત્સંગથી તે સર્વે ઓપી (ઓપાઈ) છે
અથવા સત્સંગે તેમને ઓપી છે.

૨ ઇત્યાદિક—ઇત્યાદિકને. સત્સંગ—સત્સંગવડે. ફળદાય—ફળદાયી.

૩ અભમિલ—એ નામનો પાપી પુરૂષ જોણે પોતાના છોકરાનું નામ
નારાયણ ધરાવ્યું હતું અને મૃત્યુ સમયે યમદૂતના બચથી તેના નામનો
પોકાર થયો હતો તેથી નારાયણે તેને મુક્તિ આપી હતી. (જુઓ ભાગવત).
યુક્તિ—નારાયણ નામ ધરાવવા રૂપ મુક્તિને સીધે.

૪ પત્તન ઈ—પત્તન (નગર) ની વીધિનું (રસ્તાનું) અતિ અશુચિ
(અપવિત્ર) ઉદ (જળ) ન્યાં ગંગાના જળમાં જઈને મળ્યું તે જળ સંધન
(તત્કાળ) સહજ ગંગા (રૂપ) થાય છે; મહદ પ્રસંગ (મહત્પ્રસંગ—મોટાના
પ્રસંગનું) બળ જો!

૫ દરિ ઈ—દરિના સંગી પુરૂષોના સંગની મમાન સુખ નાક (રજા)
માં લવ (લેશ-લગાર) પણ નથી એ નિરવાણ (નકી) જણાવું. મૃષા—મિ-
થ્યા. કરે ઈ—તેની તો કથની (વાતજ) કોણ કરે છે !!

૬ સુરદ્રુમ ઈ—સુરદ્રુમ (કદમ વૃક્ષ) દારિદ્રતા દરે છે, શશિ (ચં-
દ્ર) તાજ દરે છે અને ગંગા પાપ દરે છે; પણ અતુલ પ્રતાપવાળો સાધુને

હોય વૈધણ્વ વૃક્ષ સમાન ગુણ, પર મુખ કરે સહિ ક્રોધેશ;
નખશિખ લગી પરમાર્થ સહુ, સ્વારથ નહિ લવલેશ. ૭

વાણ વાંક દે દુઃખ દુષ્ટ, મારે દુર્નયન ઉર ખાણ;
સ્તવી દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ માગે, તેનું પાણ કલ્યાણ. ૮

પદ ઉર મું.

ગુણ સાધુના હોયજ એવા જી, પરોપકારી આય ન સેવા જી;
દોષ કરે બહુ પરના પાન જી, પ્રકટ કરે ગુણ અલ્પ મહાન જી. ૧
ગરલ દોષ સાગર શિવ પીધો જી, ચંદ્ર ચતુરથી ભાલે દીધો જી;
કુલંભ સાધુ મળવા એવા જી, મળે પ્રસન્ન નો હોય દેવા જી. ૨

ઢાળી.

હરિદેવની કરૂણા બળે, ભગવદી એવા ભેટે;
ભક્તિ ઉદે અનપાયિની, દુઃકૃત દુઃખ સહુ મેટે. ૩

સગ તે ત્રણે (હરિદ્રતા, તાપ અને પાપ) ને સઘ (તત્કાળ) દરે છે! (અથ-
ના એવો તેનો અતુલ પ્રતાપ છે).

૭ નખશિખ લગી—આખેઅંગે. ૮ વૈધણ્વનુ આચરણ વર્ણે છે!
વણ ઈન્—દુષ્ટ પ્રશ્નો વાક વણ દુઃખ દે, અને દુર્વગનરથી ખાણ ઉર (હ-
તી) માં મારે, તથાપિ તે દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણને સ્તવીને તેનું વણ કલ્યાણ
માગે છે.

૧ પરોપકારી ઇન્—તે પરોપકારી છતાં (પ્રત્યુપકારરૂપ) મેવા ચલાતા
નથી. દોષ ઇન્—પરના બહુ દોષનું તે પાન કરે છે—દોષ પીળપ છે—હાકે છે,
અને અલ્પ ગુણને મહાનરૂપે પ્રકટ કરે છે.

૨ ગરલ ઇન્—સાગરના દોષ ગરલ (વિપ) ને શિવે પીધો (સમુદ્રમાંથી
નીકળેલા વિપનું શિવેપાન કર્યું તે કથા પ્રસિદ્ધ છે—ગુઓ ભાગવત.) અને ચ-
તુરથી (ચતુર્થી) ના ચંદ્રને ભાલે (કપાળે) દીધો—લગાવ્યો. (ચતુર્થાંશ ચંદ્ર
દોષરૂપ છે મારે ભોલો તેનું દર્શન કરતા નથી પણ શિવે તેના અલ્પ પ્રકાશરૂપ
સુચને મોટો કરીને તેને પોતાના દયાગતું બ્રૂવણ કર્યું).

૩ ભક્તિ ઇન્—તો અનપાયિની (૬૬) ભક્તિ ઉદે (ઉદય પામે) અને
સહુ દુઃખ તથા દુઃકૃત (પાપ) મેટે (નાશ પામે.)

એમ સુણી બાલ્યો શિષ્ય, શ્રીગુરુ મહામખળ સતસંગ;
સતસંગ કેટલા કરે છે, પણ નથી ચઢતો રગ. ૪

તેનું કશું કારણ હશે, મહારાજ મુજને ભાષો;
શી પેર લાગે સંગ સજ્જન, તે વિધિ કહ્યો દાષો. ૫

સુણ્ય શિષ્ય પ્રતિ ઉત્તર કરું, બોલિયા શ્રીગુરુ રાય;
છે આછય અઝેકી ઉભયમાં, ટળ્યે કારજ થાય. ૬

આતુર પરીક્ષિત શુદ્ધ શ્રોતા, વક્તા શુક શુચિગ્રામ;
ફલિભૂત સગતિ શીઘ્ર થઈ, ટપ મળ્યુ અચ્યુત ધામ. ૭

શ્રોતા તથા વક્તા બરોબર, મળે ત્યાં શી વાર;
જન દયામીતમ કૃપણપંકજ, ઉભય [ના] ચિત્તતાર. ૮

૫૬ ૭૩ મું

તેજ કયા સાંભળી બહુ જન છ, પણ પરીક્ષિત સરખુ નહિ મન છ;
માટે ન થયુ ફળ તતખેવ છ, વક્તા તેના તે શુકદેવ છ. ૧

તરે તુ બિડા આશ્રિત તારે છ, અનુભવ સહુને શાસ્ત્ર પોકારે છ;
પણ જો ઉર હોય રહિત વિકાર છ, તરે ન તારે લીલી લગાર છ. ૨

ઢાળ

લીલી ન તારે તુંબી ત્યમ, ન ફળે સમળ જન સગ;
ફરી તેનુ તેજ કરે સુકાય, વિકાર થાતાં ભગ. ૩

૫ લાગે ઇન્-સજ્જનનો સગ શી પેર લાગે-પ્રાપ્ત થાય ૬ આછય-ઉણપ.
ઉભયમાં-શ્રોતા અને વક્તા બન્નેમાં શ્રોતામાં આતુરતાની ઉણપ હોય છે આ-
ને વક્તામાં શુચિપણું નથી હોતું. એ ઉણપ ટળે તો કારજ થાય.

૭ શુચિગ્રામ (શુચિપણું ગ્રામ—સમુદાય)—પવિત્રતાનો ભંડાર.
૮ ચિત્તતાર-ચિત્તનો તાર.

૧ વક્તા—કયા કહેનારા ૨ તરે ઇન્—તુ બિડા (તુ બડી) પોતે તરે
છે અને આશ્રિતને તારે છે. તરે ન તારે ઇન્—પણ જો તુ બડી લગારે ભીની
હોય તો તે તરે નહિ કે તારે પણ નહિ તેમજ વક્તાનું હૃદય પણ વિકાર ર-
હિત હોય તોજ તે તરે અને તારે; અન્યથા નહિ

૩ સમળ—(મળ સહિત) વિકારવાળા. ફરી ઇન્—વિકાર હોય ત્યાં

આદ્ર વસ્ત્ર અડે અવર, ભીજવે તે પાણ વાસ;
 અડયુ વસન સુક શુષ્ક ને, ત્યાં નહીં શીતાભાસ. ૪
 મલયાદ્રિ દ્રુમ અદન સહુ, પાણ નહિ ધરુંડ ન વરા;
 ઉરઅધિઓ તે માટ્ય ત્યમ, સતસગ ફળે ન નૃશંસ. ૫
 શત કદમ્બ નીર નિમગ્ન, ઉર પાપાણુ આગ્ય ન જાય;
 કદી અષ્ટ યામ ઉકાગિયે, ગાગકુ ન કોમળ થાય. ૬
 જ્યમ ચિત્રકેરા અદ્રથી, નવ રામે તન પરિતાપ;
 ત્યમ ગગનશશિથી પાણ ન ઉભરે, ચિત્રઉદધિ આપ. ૭

સુધી કાર્ય ન થાય પણ વિકારનો ભગ (નાશ) થતા ફરીને તેનું તેજ સુધારે
 (તારવારૂં) તે કરે છે

૪ આદ્ર—લીલું વાસ—વસ્ત્ર વસન—વસ્ત્ર. શુષ્ક—સૂકું. શીતાભાસ—શીત
 થતાનો ભાસ

૫ મલયાદ્રિ ઇ—મલય નામે પર્વત ઉપરનાં બધાં વૃક્ષો અદન રૂપ
 થઈ જાય છે,* પણ એરડો કે વાંમ અદન ગણાતા નથી, કેમકે તેમના ઉરમાં
 અધિઓ (ગાંઠો) છે. તેમજ નૃશંસ (દુષ્ટ) ના ઉરમાં પણ કપટ રૂપી ગાં-
 ઠો દોષ છે માટે તેને સતસગ ફળનો નથી.

૬ શત ઇ—જો કદી શત (સો) કદમ્બ સુધી પાપાણુ નીરમાં નિમગ્ન
 (કુબેરો) રહે તથાપિ તેના ઉર (હૃદય—અંતર ભાગ) ની આગ (અગ્નિ)
 જાય નહિ. યામ—પોરોગ.

૭ ચિત્રઉદધિ—ચિત્રામણુનો મધુર. ઉભરે—ઉભગય. આકાશના અંદ્ર-
 થી જેમ ખગ મહામાગરમાં ભગતી આવે છે તેમ ચિત્રના મહામાગરમાં ભર-
 તી આવતી નથી. ‡ તેમજ મતના મંગથી પણ દુષ્ટનું હૃદય ઉભગયું નથી—
 તેને અમર થતી નથી.

* જુઓ સાહિત્યરત્નમાળાગ—“ વિવેકિદમગિગિનાગ્રતાદિનાવાયવ-
 સિગ્ધાથગતસ્ત્રાવસ્ત્રાવ ॥ મન્યમંદેમન્યમેવગતસ્ત્રાવસ્ત્રાવકોલનિષ્કુટજામધિચર-
 માનુઃ ॥ ” તે મોનાનો કે રૂપાનો પર્વત, જેના ઉપર ઊંચેનાં ઝાડ તે કેવળ
 ઝાડજ રહે છે, તેનાથી શુદ્ધ અને તે મવયાઅગનેજ મોટો માનીએછીએ કે
 જેના ઉપર દોની ઠાંકેળ, લીમણ, અને દિગ્ગજ, એ સર્વે અંદન થઈ જાયછે
 ‡ ભરતી આકાશજૂથી થાય છે એવાન આપણા ભોડેને માયમ હતી તે
 આથી સિદ્ધ થાય છે.

નિજાસુ ઉપદેશા ઉભય હોય, ઉચિત ટળે ભવ રોગ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણકરુણા, તવ મળે એવો ઘોગ. ૮

૫૬ ૭૪ મું.

હિત હરિ જગવે સાચા સંત જી, તેજ દુષ્ટ ભૂલવે ભગવંત જી;
હરિજન પાસે નિત્ય વસવું જી, દુષ્ટ સંગથી દૂર ખસવું જી. ૧
દુષ્ટ સંગ પેલો પરનારી જી, નિજની પણ વધુ પ્રિય નહીં સારી જી;
કામ દામ જે માયા ધામ જી, સદા અવિદ્યા ત્યાં વિશ્રામ જી. ૨

ઢાળ.

વિશ્રામ જ્યાં નિત્ય અવિદ્યા, ત્યાં સહુ અમંગળ હોય;
સ્મરણનસ્થળ ત્યાં પ્રેત હોય, કૌતક ન માને કોય. ૩
તરુણીજ માયા મોહની, તરવા ન દે જ્યાં સંગ;
આશુમળ્યા છો કદી ઉગરે, મળતાં સકળ બળ ભગ. ૪
તે માટ્ય એવું નાસવું, જ્યમ છાયા સ્પર્શ ન ધાય;
જ્યમ છાયામગરી છાયા અડતાં, કાયા કરડી ખાય. ૫

૮ નિજાસુ ઈ—નિજાસુ (તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છાવાળો) અને ઉપદેશ
બન્ને ઉચિત (યોગ્ય) હોય ત્યારે ભવરૂપી રોગ ટળેછે. કૃષ્ણકરુણા (હોય-અ-
ધ્યાદાર).

૧ હિત ઈ—સાચા સંત હરિ સાથે હિત (માયા-હેત) જગવેછે. તેજ
ઈ—ભગવત સાથેનો તેજ પ્રેમ દુષ્ટ (મનુષ્ય) ભૂલવે છે.

૨ નિજની ઈ—પોતાની વધુ પણ પ્રિય હોય તે સારી (ઠીક) નહિ
(કારણ કે તેથી મનુષ્ય હરિને ભૂલીને માયા પાશમાં ફસાય છે). કામ દામ
ઈ—સરખાવો,—“કાતાકનકસૂત્રેણચિત્તસન્નલગ્નત્ । તામુતેષુવિરક્તોયોદ્વિતીયઃ
પ્રમોથ્વતઃ” ॥ “સ્ત્રી અને સુવર્ણ રૂપી સત્તવડે સકળ જગત્ એક છે; તે સ્ત્રી-
ઓથી અને સુવર્ણથી જે વિરક્ત છે તે બીજો પરમેશ્વર જાણવો ” અવિદ્યા-
અવિદ્યાનો (માયાનો).

૪ સગ ઈ—તરુણીનો જ્યાં સંગ થયો ત્યાં તે તરવા નજ દે. આશુમ-
ળ્યા—સ્ત્રીને મળ્યા વિતાના.

૫ છાયામગરી ઈ—(એવું કહેછે કે એક જાતની મગરી પાણી ઉપર
મનુષ્ય કે બીજા જનવરનો પરબો બોધને તેને પકડી ખાઈ જાય છે)

તરવાર સરખી તરણી, શાણુગારી દીસે સારી;
 ઉપર અનુપમ રૂપ મનોહર, અંતરમાં હૃત્યારી. ૬
 પચરગી પ્રકુલિલત પુષ્પ સરખી, મોહન નિર્ખે નાર;
 મસજ્યા પછી મન વ્હાનિ ઉપજે, ચતુર ચિત્ત વિચાર. ૭
 દુ.ખ દુઃકૃત નરકની ખાણ્ય સ્ત્રી, ડરો પરી ચિત્તથી કાઢ્ય;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ મળતાં મધ્ય મોટી આઢ્ય. ૮

૫૬ ૭૫ મું.

ધન પાણુ તેવુ મન બગાડે જી, મલુમાં પો'ચ્યુ ખેંચી કાઢે જી;
 અનર્થ જેમા દશને પાચ જી, શ્રીમુખ ગાયા ભરિયા આચ જી. ૧
 સુહૃદ સાર્થી કચેશ કરાવે જી, માણુ ખોચ કે મત બનાવે જી;
 હરિ સેવામાં વા પરમાર્થ જી, પિત વવરાયુ સદ્ગિત અર્થ જી. ૨

હાળ.

સદ્ગિત કરવું અર્થ એમજ, હોય જ્ઞે કદી પાસ;
 નૂતન ઉપાજન કેરી હરિજન, ને ન ધરવી આરા ૩

૮ પરી—દૂર. મધ્ય મોટી આઢ્ય—સરખાવો ભર્તૃદરિતું વચન. “સ-
 સારતમિસ્તારપદવીનદ્રીયસી । અંતરાદુસ્તરાનસ્તુર્ગોદેગદિરેક્ષણા ॥” “જ્ઞે વચમાં
 મદિરા સમાન રાના નેત્રવાળી દુઃતર સ્ત્રીઓ ન હોય તો, હે સંસાર ! તને ત-
 રી જવાનો માર્ગ કાઢ દૂર નથી !”

૧ પાછલા પદમા સ્ત્રીરૂપી અંતરાય વણીને આ પદમા ધન અંતરાયનું
 વર્ણન કરે છે દશને પાચ—૫૬૦ એ ૫૬૦ ભાગવતમા આ પ્રમાણે
 કહ્યા છે, “સ્તેયોદિસાનૃતદમ નામ પ્રેષ રમયોમદ । મેદૌરમીશ્વાત સસર્દાન્ય-
 રાગાગિચ ॥ એવેવદશાર્થોદ્યમન્નમતાનૃનામ્ । તસ્માદનર્ધમર્થોલ્યપ્રેયોર્થોદૂરતસ્ત્યજે-
 ત્ ॥” — ચોરી, હિંસા, અસત્ય, દબ, કામ, ક્રોધ, ગર્વ, મદ, ભેદ, રૈર, અ-
 વિશ્વાસ, રપદ્ધા, સ્ત્રીવ્યમન, પૂતવ્યસન, મધ્યવ્યગન, એ ૫૬૨ અનર્થની ઉ-
 ત્પત્તિનું મૂળ દ્રવ્ય છે, મારે અર્થ (દ્રવ્ય) નામનો અનર્થ ક'યાણુની ઇચ્છાવા-
 નાએ વેગાનેથીજ તત્ત્વો ” ભરિયાઆંચ—પરિતાપ કરે એવા (અનર્થનું
 વિશેષણ)

૨ સુહૃદ—મિત્ર—સ્નેહી (સાથે). ૩ અર્થ—દ્રવ્ય કે મતમગ. નૂતન ન-
 વું. ઉપાજન—પ્રાપ્તિ.

મેળતાં કુખ કુખ રક્ષણમાં, હાનિ થતાં મહાકુખ;
પરવાર પ્રભુ ભજવા ન પળ, રહે ચિત્ત કુખનું વિમુખ. ૪
બોજન વસન ચિતા કરી, પેઢણુવ ન થાવુ ઉદાગ;
સહુ વિશ્વ પોપે નિશ્ચલર, શ્રમ ભૂવશે નિજ દાસ. ૫
ગિરિશિખર દ્રુમ શાંચિ હરિ, અનાયામ અનગર પોષે;
દધિ મધ્ય સકરખોર ખગ, સાકરવડે સતાષે. ૬
જન્મતા પે'લુ જનની સ્તન પય, પ્રકટ કથુ પ્રભુપામ;
ચુગણી રચ્યા પછી ચચુ રચી, જડ છવ નથી વિશ્વાસ. ૭
છે અજબગુણમેહેરી ખગી, તણ અહાર રટ મુખ રામ;
જન દયાપ્રીતમ ચચુ કરી, ચરણે ચતુર મુખધામ ૮

૫૬ ૭૬ મું.

શિષ્ય વધો એમ સુણી કરજેડી છ, સરાય મોઢો નાખ્યો ત્રોડી છ;
કામ દામ મોઢા અતરાય છ, મળવા દે નહી મોહનરાય છ. ૧

૪ મેળતા-મેળવતા જુઓ ભાગવત “અર્થસ્વસાધનેનિદેહત્કર્ષેક્ષણેચ્ચરે।
નાશોપભોગઆયાસનાસચિતાશ્રમોતૃણામ્ ॥”

૫ વમન-વશ જુઓ પાંડવગીતા “મોજનાચ્છાદનેચિન્તાકૃષ્ણારુન્ધિતૈ-
ષ્ણવા. । યોસૌવિશ્વમરોદેવઃ સર્કિમક્તાનુપેક્ષતે ॥” “અર્થ મૂળમા કહ્યા પ્રમાણેજ છ.

૬ અનાયામ-વિના શ્રમે અનગર શ્રમ કરતો નથી તથાપિ તેને પોપે
છે જુઓ,—“અજગરરેનચાગ્રી, પક્ષીકરેનકામ, દાસમત્સ્યાયુરદે, સર્વનાદાતા-
રામ” દધિ-સમુદ્ર સકરખોર-સાકર ખાઈને નિર્નાહ કરનાર પક્ષી

૭ ચુગણી-ચારો-ખોરાક. જડ-મૂખ છવ-છવને ૮ અજબગુણ-
મેહેરી-એ નામની પક્ષી સ્ત્રી ખગી-પક્ષિપુત્રી એ પક્ષી મુખથી આહાર તણને
રામ રટે છે દયારામના પ્રીતમ ચતુર અને સુખધામ—પરમેશ્વરે તેને ચણે
ચચુ કરીછે (અજબગુણમેહેરી નામના પક્ષીનું ચિત્ર જ્ઞેસામા આવે છે તેને
સ્ત્રીના જેવું મુખ હોય છે, બે પાખો હોય છે, ચાર પગ હોયછે અને ત્યા ચાચ-
નો આકાર હોય છે તથા તેમા હાથી પકડેલા હોયછે આ જેવું કલ્પિત પક્ષી
છે તેવુંજ અન્ય પક્ષી જે સાત હાથી લેધને ઉડે છે, દમ જે મોતીનોજ ચા-
રો ચરે છે, હારિય પક્ષી જે લાકડી હાથમા આવેતી પ્રાણ ગયે દોડે છે, સકર-
ખોર જે સાકરજ ખાત છે, ઇંધાદિ પશુ કલ્પિત હોય એવું ત્રાગે છે)

સમને સહુ કો પંડિત પેલા જ, તે પણ એ બેમાં કયમ ઘેલા જ;
ચાગી જ્ઞાની યોગ મળેલા જ, તે પણ મનમાં માયાચેલા જ. ૨

ઢાળ.

ચેલા પ્રકટ કોઈ ગુપ્ત માયાથી બચ્યું નહીં કોય;
કયમ જાણીતા ભૂલા પડે, આશ્ચર્ય અતિશે હોય. ૩
એમ સુણી શ્રીગુરુ જોલિયા, તુને થઈ શંકા સત્ય;
એ કૃષ્ણ-માયા અતુલ બળ, અકળિત અટપટી અત્ય. ૪
નિજ કળ બળે નિકળાય નહીં, પણ શરણુ વિઠલરાય;
ગજ પકમાં, મૃગ ફેર ફેરી, બળ કરે બહુ જકડાય. ૫
ગુરુદ્વારા શ્રીકૃષ્ણની શરણુ, ગતિ ગ્રહે દઢ ટેક;
તે જીવ માયા જાળથી, છૂટે ઉપાયજ એક. ૬
એક અનન્યાશ્રય નિરંતર, શ્રીનંદસુતનો જાલે;
તો માયા કાળાદિ કરમ બળ, કોઈનું નવ ચાલે. ૭
નહિ દેવ દેવી કોઈ હરિઅવતારનો પણ દાસ;
પતિ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણઆશા, એક દઢ વિશ્વાસ. ૮

૨ સમને ઇ—સહુ કોઈ સમને છે કે પંડિતો પેહેલા (મુખ્ય) છે, અથવા, પંડિતો સૈથી પેહેલા સમને છે, તો તે પણ એ બેમાં (કામ દામમાં) કેમ ઘેલા હોય છે? યોગ મળેલા—યોગ (સમાધિ) માં મળેલા (યુક્ત). માયાચેલા—માયાના શિખ.

૩ ચેલા ઇ—કોઈ માયાના પ્રકટ ચેલા હોય છે અને કોઈ ગુપ્ત હોય છે, પણ માયાથી કોઈ બચ્યું નહિ.

૫ ગજ ઇ—જેમ ગજ (હાથી) પકમાં (કાદવમાં) અને મૃગ (દર-જી) ફેર (શંસામાં) ફેરીને જેમ જેમ નીકળવાને બહુ બળ કરે તેમ તેમ બહુ જકડાય છે. ૬ શરણુગતિ ઇ—દઢ ટેકથી ગુરુ દ્વારા શ્રીકૃષ્ણની શરણુગતિ-શરણુગમન મદદ કરે-શરણુગત યાવ. ઉપાયજ ઇ—એજ એક ઉપાય છે.

૭ અનન્યાશ્રય—(અન્ + અન્ય + આશ્રય) પીળતો આશ્રય ન કરવો. યુક્ત એકનોજ આશ્રય કરવો. કરમ (કર્મ) પ્રારબ્ધ, ક્રિયામાજુ અને સચિત, એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ.

૮ અનન્યાશ્રયનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે: નહિ ઇ—દેવ, દેવી, કે હરિનો કોઈ

પદ ૭૭ મું.

કશું પછી કરવું ન રહ્યું તેને છ, આશ્રય પુર્યોત્તમ એક જને છ;
 વહે પ્રભુ તેનો યોગ ક્ષેમ છ, નિજ જન જાણી દે નિજ પ્રેમ છ. ૧
 સર્વ સમર્પિં થાવું દાસ છ, હરિ વણ આશા અવર ન ત્રાસ છ,
 સમયંવામીબળ નિશ્ચિત છ, સહુ કરતા માને ભગવત છ. ૨

ઢાળી.

ભગવત એક દહ ભરોંસે, વણ કર્યે થયું સહુ પૂર્ણ;
 હર આલ્યો આણવિશ્વાસ પતિ, સહુ કર્યું સાધન ચૂર્ણ ૩
 ઈંદ્રનિતનુ બ્રહ્માસ્ત્ર વણ વિશ્વાસ વ્યર્થ મહાન;
 દહ પ્રતીતે ચાતક અનાવૃદ્ધિમાં સ્વાતિપાન ! ૪
 તે માટ એકજ ઝંજીરપતિ, ભજ સમરવા ધરી ટેક;
 સહુ દેવમાં પણ કૃષ્ણ જાણી, ભજ ન વ્યર્થ વિવેક. ૫

મત્સ્યાદિક અવતાર, તેનો પણ તે (ભક્ત) દાસ થાય નહિ, ફક્ત એક કૃષ્ણનીજ આશા અને તેનોજ દહ વિશ્વાસ તેને હોય

૧ વહે ૬૦—તેનો યોગ ક્ષેમ (યોગ લાભ, સ પતિ વગેરેની પ્રાપ્તિ + ક્ષે-
 મ રક્ષણ)—સ પતિની પ્રાપ્તિ અને તેનું રક્ષણ પ્રભુ વહે છે—ધારણ કરે છે—
 અવાવે છે

૨ હરિ ૬૦—હરિ વણ અનગ (બીજની) આશા કે ત્રાસ ન રાખવો બ-
 ન-બળારડે નિશ્ચિત-નિશ્ચિત રહેવું સહુ કરતા-સહુના કરતા

૩ ભગવત ૬૦—ભગવતના એક દહ ભરોંસાનડે, સહુ સાધન વગર
 કર્યે પણ પૂર્ણ થયા છે એમ જાણવું. અને જો પતિ (ભગવાનનો) હર (મ-
 નમા) અણવિશ્વાસ આલ્યો તો સહુ સાધન કર્યું હોય તોપણ તે ચૂર્ણ (ના-
 શ પામેવું) છે

૪ ઈંદ્રનિત ૬૦—ઈંદ્રનિતનું મહાન બ્રહ્માસ્ત્ર હતું પણ ' તે ધારું કાવું ક-
 રશે કે નહિ ' એસા અણવિશ્વાસથી તે વ્યર્થ થયું હતું. અને ચાતક પક્ષી દહ
 પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) ના બળથી અનાવૃદ્ધિ (વગમાદ ન વરએ એવા વખત) મા
 પણ આતિના જળનું પાન કરે છે !

૫ સહુ ૬૦—સહુ દેવમાં પણ કૃષ્ણજ છે એમ જાણીને તેમને ભજસ
 નહિ, કેમકે એવો વિવેક કરવો એ બર્થ છે.

પીયે શુદ્ધ સ્વાતિજળ યથેચ્છા, ગગન પડતી ધાર;
 સરી સરાદિ ન સ્વાતિ સંબધે, પિયે જ્યમ કો વાર. ૬
 વણ સ્વાતિગિદ્ધુ ન શીપ ગ્રહે, ત્યમ સિધુર્જળ તલ્લીન;
 ઉદ ઉદધિ સ્પર્શ ન ધાર યમુના. વસે યમુના મીન. ૭
 જો અમર નિજગન પૂજતાં, હોય પ્રમત્ત ગોકુળરાય;
 તો દયાપ્રીતન દંદ્રયસ, હતી ન દે શિક્ષાય. ૮

પદ ૭૮ મું.

સુણી એમ બોલ્યો શિષ્ય વચન છ, પ્રભુ એક સરાય મારે મન છ;
 અનન્ય જનને હરિ ઇક બજવા છ, ઉચિત કહ્યુ સુર અવર ન યજવા છ. ૧

૬ ઉપરની કડીમાં કહેલી વાતને દૃષ્ટાંતથી દર્શાવે છે; પીયે ઇન્-અપેચો (આતક) ગગન (આકાશ)માંથી પડતી ધારનુજ શુદ્ધ સ્વાતિજળ પીએ છે; પણ સરી (સરિત-નદી) અને સરાદિ (સર આદિ-સરોવર વગેરે)નું જળ પણ સ્વાતિ સંબધે (સ્વાતિ નક્ષત્રમાંજ પડેલું) છે એમ બાણીને) તે ક્રોધવાર પીતો નથી. (તેજ રીતે હરિના અનન્ય બકતે પણ કૃષ્ણનેજ બજવા, પણ, ખીજ દેવ પણ કૃષ્ણનાંજ રૂપ છે એમ માની તેમને બજવા નહિ, એ અભિપ્રાય છે).

૭ પણ ઇન્-ત્યમ (ઉપગનાજ દૃષ્ટાંતની પેઠે) મોતી ઉત્પન્ન કરનારી શીપ સ્વાતિગિદ્ધુ પણ તલ્લીન (સ્વાનિતું જળ જેમાં લીન થયેલું છે-મળી ગયેલું છે એવા) સિધુર્જળ (સમુદ્રજળ)ને ગ્રહણ કરતી નથી. ખીજ દેવમાં લીન થયેલા કૃષ્ણને પણ ન બજતા તેનાં શુદ્ધ સ્વરૂપનેજ બજવું એમ કહેવાનો આશય છે. ઉદ ઇન્-યમુનાનાં મીન (માછલાં) ઉદધિ (સમુદ્ર)ના ઉદ (જળ)નો સ્પર્શ કરે છે એમ તું ન ધાર; તેઓ તો યમુનામાંજ વસે છે.

૮ જો ઇન્-જો નિજગન (પોતાના બકતો) અમરને પૂજતાં (પૂજે નથી) ગોકુળરાય (કૃષ્ણ) પ્રમત્ત હોય તો, દયાના પ્રીતમ (કૃષ્ણ) દંદ્રયસને હણીને તેને શિક્ષા દે નહિ.

૧ અનન્ય-ફક્ત એકનાજ આશ્રયવાળો. અનન્ય બહિતવાળા પુરૂષે એક (ફક્ત) હરિનેજ બજવા અને અવર (ખીજ) સુર (દેવ)ને ન યજવા એ તમે દર્શિ ૧ (ગિતા) (છ)

પણ નહિ આશ્રય અન્યાવતાર છ, કેવળ ભજવા નંદકુમાર છ;
તે ક્યમ કહ્યોએ મતિઅધિપ છ, તારતમ્ય શો વનિહ દીપ છ. ૨

ઢાળ.

ઠહો દીપક વનિહ બેદ શો, સમજવિયે મુજ સ્વામી;
સુણી આચારજ એમ વધા, મૂકમ સમજ અંતરજભી. ૩
સુણ્ય શ્રીજથી અવતાર સહુ, પણ કારજ કારણ બેદ;
કો કળા અંશવિરા વિભૂતિ, કૃષ્ણાલં કહે વેદ. ૪
જે પતંગ સરખા પ્રેમી, અનલ ન જોત વેહેરો કોય;
પણ રસિક ટેકી ચકોર, વાગુ અંગાર તૃપ્તિ ન હોય. ૫
વળી ન્યૂનાધિક છે યજ્ઞન ફળ, ક્રમ ક્રમે શાસ્ત્ર પ્રમાણ;

૨ ક્યમ ઇ—હે મતિના અધિપ (મોટી મતિવાળા) ! તે કેમ કહીએ ?
—એમ કહેવું શી રીતે બને—યોગ ગણાય ? તારતમ્ય (તરતમપણ—વધારે-
પણ અને તેથી વધારેપણ) તદ્વાચત. વનિહ (અગ્નિ) અને દીપમાં શો
તદ્વાચત છે ?

૪ કારજ કારણ બેદ—શ્રીજ (હરિ) કારણ છે અને તેના મત્સ્યાદિ અવ-
તાર કારજ (કાર્ય) છે એટલો બેદ છે. કો ઇ—કોઈ અવતાર તે કારણરૂપ
ભગવાનની કળાના કે અશના આવેશથી થયેલા હોય છે અને 'કોઈ તે ભગ-
વાનની વિભૂતિ (મહિમા) માત્રથી થયેલા હોય છે. (ભગવાનનો એકાદ ગુણ તે
દર્શાવે છે. જેમ, "મુર્તીગમ્યઢવ્યાતઃ કર્તૃનામુજનાકવિઃ ઇ—" "બધા મુનિ-
ઓમાં વ્યાસ એ માફે રૂપ છે અને કવિઓમાં શુક્રાચાર્ય મારે રૂપ છે." વ્યા-
સ અને શુક્રાચાર્ય એ વિભૂતિ રૂપ અવતાર જાણવા.) કૃષ્ણાલં ઇ—કૃષ્ણા-
વતારને તે વેદ અલં (પરિપૂર્ણ) કહે છે. "એત્ચાંશકલાઃ પ્રોક્તાઃ કૃષ્ણસ્તુમગવા-
ન્નસ્યમ્" "એ (બીજા અવતાર) અંશ અને કળાથી થયેલા કલા છે પણ કૃ-
ષ્ણ તો ભગવાન (આદિ દેવ) પોતેજ છે." —ભાગવત. ભાગવત એ વેદનોજ
અર્થ પ્રતિપાદન કરે છે માટે એ વાત વેદ કહેછે એમ લખ્યું છે.

૫ જે ઇ—જે પતંગ (પતંગીયા) સરખા પ્રેમી છે તેમને તો અગ્નિ
અને દીપાની જ્યોતમાં કોઈ વેહેરો (બેદ) નથી; પણ જે ટેકી રસિક ચકોર
જેવા છે તેમની તો અંગાર વિના તૃપ્તિ થતી નથી (પતંગ અને ચકોરમાં
જેટલો ફર છે તેટલો એ બે ભક્તોમાં ફર સમજવો).

તે કહુ કિમિત શ્રવણુ કર્ય વિધિ હોય જો તુ અજ્ઞાણુ	૬
જો જન્મ પચ લગી ભજે, અવતાર હરિના અન્ય,	
તો હયગ્રીવ સ્વરૂપ ભક્તિ, ઉપજે તે પ્રહય	૭
દશ જન્મ હયશિર ઉપાસનથી, પ્રીતિ નરહરિ પામે,	
જે રૂપ નામ્તુલ દયાપ્રીતમ, સમગ્રતા ભય વામે	૮

૫૬ ૭૯ મું.

સહસ્ર જન્મ સેવે નૃસિંગ જી પ્રકટે નારાયણમા રંગ જી,	
ભજતા નારાયણુ ભવ કોટિ જી, શ્રીરઘુપતિ ઉદ્ભવ રતિ મોટી જી	૧
રઘુવર સેવે જન્મ અનંત જી, તપ હોય શ્રીકૃષ્ણુ ભક્તિવત જી,	
શ્રીજી સેવે પરમગતિ પામે જી, વૃદાવનલીલા વિશ્રામે જી	૨

ઢાળ.

વિશ્રામ વૃદાવિપિન જ્યા, નિત્યે જુગવ રતિરાસ,	
તે શ્રીવૃદાવન ચદ્રમા, અવતાર અખિવ નિવાસ	૩
શ્રીરાધાવરના હાસ્યથી, પ્રમટિયા છે શ્રીરામ,	

૬ ન્યૂનાધિક ૬૦—૫ળી અવતારના ક્રમ ક્રમે (ક્રમે ક્રમે) તેના યજ્ઞ (પૂજન)નું કર્ણ ન્યૂનાધિક (વધુ ઓછું) છે, એ વિષે શાસ્ત્રમા પ્રમાણ છે વિધિ—કૃત્તો વિધિ

૭ હયગ્રીવ—નરાકૃતિ ધડ અને અશ્વાકૃતિ મુખપાળો ભગવાનનો અવતાર ૮ ને ૬૦—જો નરહરિ શ્રીકૃષ્ણના પ્રસ્તુભ (મણિ) રૂપ છે તે દયાના પ્રીતમને સમગ્રતા ભય વામે

૨ વૃદાવનલીલા ૬૦—અખડ વૃદાવન લીલામા વિશ્રામે—વિશ્રામ કરે (૫૨)નીપર જેવું વૃદાવન છે તેવું જ ગોનોકમા અખડ વૃદાવન છે તેમા જવુ એજ મુદિત એમ વદનથી વગેરે મતવાળા માને છે)

૩ વૃદાવિપિન (વૃદા તુનસી+વિપિન—વન)—વૃદાવન નિત્યે (નિત્ય)—અખડ જુગવ રતિરામ—એ બેના જોડાનો પ્રીતિમુખ ગસ તે ૬૦—તે—અખડ વૃદાવનમા નિત્ય રાસ રમનારા ભગવાનમા અખિન (સમગ્ર) અવતારનો નિવાસ છે—તેમાથી સઘળા અવતાર ધાયછે—તે અશકળાદિવડે અવતાર ધારણ કરે છે

નરહરિ કૌસ્તુભમણિ છે, ઉર સદા સુંદરશ્યામ.	૪
શ્રીવામનજી કટિમેખલા, પૃથુ પીતાંબર પ્રભુરૂપ;	
શ્રીઋષભદેવજી બાન્નુખંધ, તાણું સ્વરૂપ અનૂપ.	૫
શ્રીવત્સલાંછન કૂર્મજી છે, પાદપદ્મવ મચ્છ;	
પ્રાદેશ માત્ર વરાહજી, અવતાર શ્રીજી સ્વચ્છ.	૬
છે દત્તાત્રેયજી ચતુર્ભુજ, સનકાદિ આયુધ ચાર;	
છે નપુરકિંકિણી મન્વન્તર, રક્ષક પ્રભુઅવતાર.	૭
મુદ્રિકારૂપ મરાજ, કુંડળ કિરીટી, હયશિર રૂપ;	
વનમાળનો અવતાર હરિ, દયાપ્રીતમ શ્રીવ્રજભૂપ.	૮

પદ ૮૦ મું.

અસિત કુટિલ કચ નંદકુમાર જી, પરશુરામ તેનો અવતાર જી;	
સહજ સ્નિગ્ધતા કાન્તિ કેશ જી, ધન્વન્તરિજી તેનો વેશ જી.	૧
નરનારાયણ પ્રસન્ન વદન જી, વરદ કમળલોચન ધ્રુવજન જી;	
ચિંતાકૃતિ છે વેદવ્યાસ જી, કલ્કી ઈશ્વરતાથી મકાશ જી.	૨

૪ ઉર—સુંદરશ્યામના ઉર ઉપર સદા જે કૌસ્તુભમણિ છે તે નરહરિ-
 રસિંહાવતાનું કારણ છે. ૫ પૃથુ ઇન્—પ્રભુના પીતાંબર રૂપ પૃથુ અવતાર છે.
 ૬ પાદપદ્મવ-વગની આંગળીઓ. પ્રાદેશ-તર્જની. (અંગુઠાની નેડેની
 આંગળી.)

૭ છે ઇન્—હરિના ચતુર્ભુજ (ચાર ભુજ) તે દત્તાત્રેય અવતારનું કાર-
 ણ છે. નપુરકિંકિણી—નપુરની ધૂધરીઓ તે મન્વન્તરના રક્ષક પ્રભુના અ-
 વતાર જે મનુ તેનું કારણ છે.

૮ મુદ્રિકા ઇન્—મુદ્રિકા રૂપ મરાજ (હંસ) અવતાર છે. કુંડળ એ કિ-
 રીટી (અર્જુન)નો અવતાર છે; હયશિર (હયગ્રીવ) રૂપ એ દયાના પ્રીતમ અને
 મજના ભૂપ હરિની વનમાળનો અવતાર છે.

૧ અસિત-કાળા. કુટિલ-વાંકા. કચ-કેશ. સહજ ઇન્—કેશની કાંતિ
 અને સહજ (સ્વાભાવિક) સ્નિગ્ધતા (ચિકાશ) તેનો વેશ ધન્વન્તરિ છે-ધન્વન્ત-
 રિ તેનો અવતાર છે.

૨ નર ઇન્—નર એ નારાયણનું પ્રસન્ન વદન (મુખ) છે; અને તે વરદ

ઢાળ.

x	x	x	
x	x	x	૩
x	x	x	
x	x	x	૪
ઐશ્વર્ય ધટ શ્રીકૃષ્ણના, ધટ નારાયણના રૂપ;			
છે ચતુષ્ઠય અત કરણ, ચોવ્યૂહ શ્રીવ્રજભૂપ			૫
સદ્ગુણ સમજ વિરાટ અક્ષર, પ્રહ્લ ચિદ્ કહે છે દ;			
છે નાગયાણ આનદમય, શ્રીકૃષ્ણ પરમાનદ			૬
સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ તે, સમજવું ઓળી રીત,			
છે સદાનંદ શ્રીરાધિકાવર, તેણે કવ્વી ખીત			૭
પ્રાકૃત સકળ સુર મહદ, ગણિતાનંદ ભાષ્યુ પ્રહ્લ,			
જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણાનંદ, શ્રીકૃષ્ણ પુરૂષોત્તમ			૮

(વરદાન આપનારા ભગવાન ૥) કમળ સરખા લોચન તે ધ્રુવજી છે ચિતાકૃ-
તિ ઇન્—ભગવાનની ચિતાયુક્ત આકૃતિ તે વેદવ્યાસનો અવતાર છે તથા તે
‘ભગવાનની ઇશ્વરતાથી કલ્પી અવતારનો પ્રકાશ થયો છે—કલ્પી અવતાર
ઐશ્વર્ય રૂપ છે

૩-૪ આ બે કડીઓ અમને જે પ્રતો મળેલી છે તે પ્રતોમાં લખેલી નથી
૫ ઐશ્વર્ય ઇન્—શ્રીકૃષ્ણના ૭ ઐશ્વર્ય તે નારાયણના છ રૂપ છે વ્રજભૂપના
અત કરણ ચતુષ્ઠય (ચારનો સમુદાય) તે ચો વ્યૂહ (ચતુર્વૂહ વાસુદેવ, સ-
કર્પણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરૂદ્ધ) છે

૬ સદ્ગુણ ઇન્—છદ (વેદ) કહે છે કે કૃષ્ણનું ‘સદ્’રૂપ તે વિરાટ સમ-
જવું, ચિદ્રૂપ તે અક્ષરબ્રહ્મ સમજવું, આનંદમય—આનંદરૂપ તે નારાયણ
જાણવા, અને શ્રીકૃષ્ણ તો પરમાનંદ છે

૭ સદાનંદ ઇન્—રાધિકાવર (કૃષ્ણ) સદાનંદ (સદા આનંદરૂપ) છે

૮ પ્રાકૃત ઇન્—મકળ પ્રાકૃત (પ્રકૃતિથી ઉપજેલા) સુર તે કૃષ્ણનું મ
હદ—બૃહત્ [બ્રહ્મ શબ્દમાનુ મૂહત્ (મોહ) પદ] રૂપ છે, અને બ્રહ્મા તે તે-
નો ગણિતાનંદ છે અથવા, બૃહદ્દારણ્યક ઉપનિષદમાં સર્વે પ્રાકૃત સુર તે બ્રહ્મ
નું ગણિતાનંદ રૂપ છે એમ ભાષ્યુ છે

પદ ૮૧ મું.

કૂટસ્થ લગી છે ગણિતાનંદ છ, તો શુ લેખું સુરસુખ મદ છ;
 કે'શ ગણિત શી રીતે જાણ્યુ છ, સુણ્ય તે શ્રુતિનો અર્થ વખાણ્યુ છ. ૧
 જેટલો આનંદ દેશાધિપ છ, શતગુણ તેથી નાયક દ્વીપ છ;
 ચક્રવર્તિને શતગુણ લહિયે છ, શતગુણ તેથી સુરપતિ કહિયે છ. ૨

ટાળી.

લહી ક્રમે શતઘણુ સુખ મહર્જન, તપવિધિ શિવલોક;
 તે થકી છે શતઘણો, મોક્ષાનંદ અક્ષર ઓક. ૩
 ગણુના થઈ તે માટ ગણિતાનંદ કૃષ્ણસદન;
 એ અધ્યાત્મિક શ્રીસ્વરૂપ છે, જ્યા લીન મહામુનિજન. ૪
 છે તેથી પર શ્રીપુરોત્તમ, જ્યાંહા આદિ વૃંદાવન;
 લીલા અચળના વિહારી, જ્યા ગમ્ય નહિ જો મન. ૫

૧ કૂટસ્થ-અક્ષર (પરબ્રહ્મનુ ધામ) ગણિતાનંદ-જેની ગણતરી થઈ શકે એવો આનંદ-માપવાળો આનંદ સુ-સુખ ધૃમ-જે અક્ષર સુધી ગણિતાનંદ છે તો દેવતાઓનું જે મદ સુખ તેનું શુ લેખું છે ? કેશ-તુ કટીંગ કે, શ્રુતિનો-“ પરમાત્મા આનંદનો કાષ્ઠક અદ્ય અશ બીજન તમામ આનંદ છે ” એ અર્થ પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિનો.

૨ દેશાધિપ-દેશપતિ-ગજન નાયક દ્વીપ ધૃમ-દ્વીપનો નાયક-દ્વીપપતિ નો આનંદ તેથી શતગુણ (મોગણો) છે સુરપતિ-ધંધ્ર.

૩ લહી ધૃમ-એ પ્રમાણે ક્રમે (અનુક્રમે) મહલોક, જનલોક, તપલોક, વિધિ (બ્રહ્મા)નો લોક-મત્સ્યલોક, શિવલોક, એમનો આનંદ સો સો ગણો જાણવો અને શિવલોકના આનંદથી અદ્વૈતા ઓક (ધર-ધામ)મા જે મોક્ષાનંદ છે તે સો ગણો છે

૪ કૃષ્ણસદન-અક્ષરધામ એ ધૃમ-એ અક્ષરધામ એ શ્રીજીનું અધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે, જે સ્વરૂપમા મોટા મુનિજન લીન થાય છે-માયુજ્ઞ મુનિ પામે છે

૫ આદિ વૃંદાવન-જેની પેટેલા કોઈ વૃક્ષગીનું વન થયું નથી એકું વૃક્ષસીવન લીલા ધૃમ-જ્યા અચળ (નિત્ય-અખંડ) લીલાના વિહારી વિદ્ય કરનારા-ગમનારા (શ્રીપુરોત્તમ વિદ્યાર કહે છે), ત્યા જ્યાં જો (વૃંદા)

શ્રીઅંગની સૃષ્ટિ જ્યહાં, સામગ્રી સહુ નિજ રૂપ;
 આનંદમય ત્યાં અખિલ ક્રીડા, નિત્ય અત્ય અનૂપ. ૬
 ને થકી શ્રેષ્ઠ ન કશુ વ્યાપી, વૈકુંઠ વેદિત લોક;
 જ્યાં થકી પુનરાવૃત્તિ નહિ, જ્યાં સ્વપ્નમાં નહિ શોક. ૭
 હર હિરણ્ય ગર્ભાદિક ન ગતિ જ્યાં, સકળ સુંદરી ગ્રામ;
 છે દયાપ્રીતમ પુરુષોત્તમ, પુરુષૈક પૂરણકામ. ૮

૫૬ ૮૨ મું.

રમણિક શ્રીવૃદાવન ધામ છ, નવ દ્રુમ વેલી અતિ અભિરામ છ;
 સ્વચ્છ મનોહર મૃદુ મણિમય ક્ષમા છ, અચળાનંદમય પૂર્ણ ચંદ્રમા છ. ૧

અને મનને ગમ્ય (જાણી શકાય એવું) નથી—જ્યાનો કોઇ પદાર્થ, (પ્રાકૃત)
 મન કે વાણી જાણી શકતું નથી.

૬ કોઈ કહ્યો ત્યા સૃષ્ટિ (વૃદાવન આદિ સરંગેલા પદાર્થો) છે ત્યારે તે
 આપણી સૃષ્ટિની પેઠે પરમાણુજન્ય કે માયિક દશે, તો તેમ નથી: શ્રી ઇ—
 જ્યાં શ્રીજીના અંગથી થયેલી સહુ સૃષ્ટિ છે; ત્યાંની સઘળી સામગ્રી પણ નિજરૂ-
 પ—શ્રીજીના અગરૂપ છે. આનંદમય ઇ—ત્યાંની અખિલ (સમગ્ર) ક્રીડા આ-
 નંદમય, નિત્ય, અને અતિ અનુપમ છે.

૭ વ્યાપી ઇ—તેનાથી શ્રેષ્ઠ વ્યાપી (વ્યાપક) બીજું કશું છે નહિ;
 કેમકે સઘળા લોક વૈકુંઠવેદિ વેદિત (વીટાયલા) છે. પુનરાવૃત્તિ—ફરીને
 આવવાપણુ—ફરીને આ લોકમાં જન્મ લેવાપણુ.

૮ હર ઇ—જ્યાં હર (શિવ) અને હિરણ્યગર્ભાદિક (બ્રહ્મા વગેરે)ની
 પણ ગતિ નથી; પણ જ્યાં સકળ સુંદરી ગ્રામ (સમૂહ) છે. અને પુરૂષ તો એક
 દયાના પ્રીતમ પૂરણકામ—નિત્યવૃત્તિ અથવા ભક્તના કામ (મનોરથને) પૂર્ણ
 કરનાર શ્રીપુરુષોત્તમ છે.

૧ નવ—નનીન. દ્રુમ—વૃક્ષ. અભિરામ—સુંદર સ્વચ્છ ઇ—ક્ષમાના વિશે-
 ષણુ છે. મૃદુ—કોમળ ક્ષમા—પૃથ્વી. અચળાનંદમય ઇ—ત્યા અચળ (નિત્ય-
 અખંડ) અને આનંદમય પૂર્ણ ચંદ્રમા છે. (એ ધામમાં નિરતર શરદ્પુનમ-
 નો ચંદ્ર છે અને નિરતર રાસ ક્રીડા થયા કરેછે, માટે નિરતર રાત્રીજ છે, એ-
 વા અભિપ્રાયથી ચંદ્રની માથે સૂર્યતુ વર્ણન નથી કર્યું એમ સમજવું (ત્યાં
 સૂર્યની જરૂર નથી માટે તે છેજ નહિ) .

જ્યાં શ્રીયમુના સરિતાકાર છ, મણિ પૂર જટિત તટ છબી સાર છ;
યુગ્મ પુલિન સુંદર સોપાન છ, કમળ કુમુદ નાના અલિ ગાન છ. ૨

હાળ.

કરે ગાન મધુકર મનોહર, મન મત મદ મકરંદ;
ત્યાં ત્રિવિધિ પવન વહે સુખદ, શીતળ સુગંધિ મંદ. ૩
કાંચનલતા મલિકા માલતિ, કેતકી રહી ફૂલી;
અંપક બકુલ કંહાર પ્રકુલિત, કલ્વરી રહી ઝુલી. ૪
મણિરત્નમય ગિરિરાજશ્રી, શ્રીનાથ મન લોભાય;
અવ્યક્ત મધુર મુશબ્દ દિનગણ, શોભા કહી નવ જાય. ૫
શતપત્રલોચન સુંદરી, શ્યામાતણાં બહુ વૃંદ;
તે મધ્ય વિલસે લાલ નટવર, રસિકમણિ ગોવિંદ. ૬
નિત્ય નવલ રાસવિલાસ રચના, કથનમાં ક્યમ આવે;
છે નિત્ય લીલા અપ્રાકૃત, આનંદમય શ્રુતિ ગાવે. ૭
એ પુષ્પિસૃષ્ટિ સર્વની, શ્રીઅંગથી ઉત્પત્ય;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણરૂપ, વિના કરે નહીં મત્ય. ૮

૨ મણિ છં—મણિથી પૂર (સપૂર્ણ) જટિત (જડેલા) તટની છબી (આકૃતિ-દેખાવ) સાર (સુંદર) છે. યુગ્મ છં—જમુનાજીને યુગ્મ (બન્ને) પુલિન (તટભૂમિ) માં સુંદર સોપાન (પગથીઆં) છે. કમળ છં—કુમુદ (પોષણ) અને કમળમાં નાના (અનેક) અલિ (ભમરા) ગાન કરેછે.

૩ મન છં—મકરંદના મદથી મનમાં મત થયેલા ત્રિવિધિ-ત્રણ પ્રકારનો. (પ્રકાર બતાવે છે:) શીતળ, સુગંધિ અને મંદ.

૪ કાંચન લતા છં—કુલવેલીઓનાં નામ છે. ૫ ગિરિરાજ—ગોવર્ધન પર્વત. અવ્યક્ત મધુર—અસ્પષ્ટ અને પ્રીતિકર. દિનગણ—પક્ષી સમૂહના.

૬ શતપત્રલોચન—કમળ સમાન લોચન વાળી. સુંદરી શ્યામા તણાં—સુંદર સ્ત્રીઓનાં. અથવા, ત્યાં કમળ લોચની સુંદરીઓ છે અને તેવી શ્યામાઓનાં બહુ વૃંદ (ટાળાં) છે, એમ અન્યથા કરવો. વિલસે—શોભે.

૭ અપ્રાકૃત—દિવ્ય. ૮ એ છં—એ (અખંડ વૃંદાવન માંહેની) જે પુષ્પિસૃષ્ટિ (પોષણ કરેલી સૃષ્ટિ) છે તે સર્વની શ્રીજીના અંગથી ઉત્પત્તિ છે.

૫૬ ૮૩ મું.

મયાદા સૃષ્ટિ જે વખાણી છે, તેની હેતુ હરિની વાણી છે; ૧
 મનથકી ઉપન્યો સૃષ્ટિ પ્રવાહ છે, સહુ કારણ રાધાનાહ છે.
 પુષ્ટ ટિ છે સહુથી શ્રેષ્ઠ છે, શ્રીપુરુષોત્તમ જેના ઇષ્ટ છે; ૨
 તે શ્રીપુરુષોત્તમ સ્વયમેવ છે, દ્વિન્કુળ પ્રકટયા વલ્લભદેવ છે.

ઢાળ.

શ્રીવલ્લભદેવાત્મજ સકુળ, શ્રીવિઠયેશાચાર્ય;
 પરબ્રહ્મ પૂરણ આપ પ્રકટયા, દૈવી કરવા કાર્ય. ૩
 પથપુષ્ટિ પ્રકટ કર્યો પુનિત, પૃથિવીતળે પરમેશ;
 કેવળ પ્રમેય બળે કરી, તારવા દૈવીઅશોષ. ૪
 સર્ગાત્મકભાવે શરણ શ્રદ્ધી, સેવવા સુ દરશ્યામ;
 વિશ્વાસ દઢ હરિસત ગુરુ, નહિ અવર સાધન કામ. ૫
 અસમર્પી વસ્તુ લે નહી, આશ્રય અનન્ય અખંડ;
 તદર્થ સાધન સકળ, શ્રીગુરુ કરે હૃતિ સહુ દડ. ૬
 શુભ કૃતિ સહુ સહજે બને, બળ કૃષ્ણકરુણાદિષ્ટિ;
 નિજ બળે લીલા નિત્ય આપે, નદમુત સુરસૃષ્ટિ. ૭

૧ નાહ—નાથ ૨ પુષ્ટિસૃષ્ટિ—હરિના અગતી પોપણુ કરેલી સૃષ્ટિ. ૩ દૈવી
 —દેવ મળ ધી અથવા મહાન

૪ પથપુષ્ટિ—પુષ્ટિપથ (માર્ગ)—નલભાચાર્યનો વૈષ્ણુવમત. પુનિત—પવિત્ર.
 પરમેશ—વલ્લભાચાર્ય પ્રમેય બળે કરી—પ્રમેય (પ્રમા—સત્ય જ્ઞાન ગમ્ય હરિ)
 ના બળે કરીને. દૈવી—ગીતામાં કહેવા દૈવી પ્રકૃતિના જીવો. અશોષ—સમગ્ર.

૫ પુષ્ટિપથ કેવો છે? જેમા, સર્ગાત્મકભાવે ઇન્દ્રિય છે સર્ગાત્મકભાવે
 (મનસા વાચ્યા કર્મણા સર્વ સમર્પણુ કરીને અથવા તેમને સર્વના આત્મા બન-
 ણીને).

૬ અસમર્પી ઇન્દ્રિય—હરિને સમર્પણુ નહિ કરેલી વસ્તુ લે નહિ આશ્રય
 ઇન્દ્રિય—ભગવાનનો અનન્ય અને અખંડ (તૂટ નહિ) આશ્રય રાખે તદર્થ ઇન્દ્રિય
 —શ્રીગુરુ સહુ દડ (યમદગદિક) હતી (હણીને) તદર્થ (તેનેજ અર્થે—અ-
 ખંડ અને અનન્ય આશ્રયને અર્થે) સકળ સાધન કરે.

૭ શુભ ઇન્દ્રિય—ભગવાનના ભક્તોથી જે સહુ શુભ કૃતિ (કાર્ય) સહજે
 બને તે કૃષ્ણની કરુણા દિષ્ટિનું બળ છે. નિજ ઇન્દ્રિય—નદમુત (કૃષ્ણ) સુરસ-
 ણિ (દૈવી બકનોને) નિજગમે (પોતાના બળથી) નિત્ય લીલા આપે છે.

એ શ્રીવલ્લભકૃત પુષ્ટિપથ, શિવ બ્રહ્માનો ન પ્રવેશ;
વાણશ્રમ મળે જન દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણ શ્રીરાધેશ.

૮

૫૬ ૮૪ મું.

નામ નિવેદન એ કુળદારા જી, કરી હરિ ભજવા ભાવે દારા જી;
પુષ્પભક્તનો કરવો સંગ જી, પ્રતિપળ વાઘે પિયુષ રંગ જી. ૧
સ્નેહ રાખવો પ્રભુ પતિ જીર જી, વાતસલ્યતા તો બાળ પ્રકાર જી;
ભય પણ ધરવો ભૂપસમાન જી, નિરાદિન કરવું હરિગુણ ગાન જી. ૨

ઢાળ.

ગુણ જ્ઞાન ગુરુ ગોવિંદનું, ધારવો વૈભવ વેધ;
હરિચંદન ભાળ સુભાગ્ય, ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર વક્ર ન લેશ. ૩
તે મધ્ય મુદ્રા ગોપીચંદન, ઉચિત દ્વાદશ અંગ;
શુભ કંઠ માળા તુલસીકાષ્ઠ, પવિત્ર અચળ પ્રસંગ. ૪
શ્રીગુરુગોવિંદ ચરણામૃત, નિત્ય મહાપ્રસાદ સુનેમ;

૮ એ ઈ—સ્પષ્ટ છે. એમાં શિવ અને બ્રહ્માનો પણ પ્રવેશ નથી.
તથા તે માર્ગમાં જવાથી રાધાના ઈશ (કૃષ્ણ) વણશ્રમ (આનાયાસે) મ-
ળેછે.

૧ નામ ઈ—(એ માર્ગનો વિધિ બતાવે છે:) એ વલ્લભકુળના આ-
ચાર્યદારા નામ નિવેદન કરીને (મત્રોપદેશ લેઈને) દારાભાવ (શ્રી-સખી
ભાવે) હરિ ભજવા. પુષ્પભક્ત-પુષ્ટિ માર્ગના ભક્ત.

૨ સ્નેહ ઈ—પ્રભુ ઉપર જીર પતિના જેવો સ્નેહ રાખવો. (જીરનો
સ્નેહ અતિ ઉત્કટ છે માટે એ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. “જેમી પ્રીત હરામકી ऐसी हारणें
होय” ઈ, સરખાવો. મતલબ કે અતિ સ્નેહ રાખવો.)

૩ હરિચંદન ઈ—ભાવે સુભાગ્ય સૂચક હરિચંદનનું ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર (ઊપર)
તિલક કરવું; તે લેશ વક્ર ન જોઈએ.

૪ ઉચિત-ધટિત. દ્વાદશ અંગ—બાર અંગ. બાર અંગે તિલક કરવું.
લલાટ, હૃદય, નાભિ, ગળું, બે ખભા, બે બાહુ, બે કૂખો, પીઠ, માથું, એ બાર
૨ અંગ.

અતુલિત માહાત્મ્ય સુભાગ્ય માની, સેવીએ સહ પ્રેમ. ૫
 શ્રીભાગવત શ્રીભગવદ્ગીતા, વલ્લભ માર્ગી ત્રય;
 નિત્ય પઠન શ્રવાણ સ્વમાર્ગીમુખ ટેક પુષ્ટિપંથ. ૬
 ચિંતા ન કરી પણ રાખવી, વિશ્વાસ દહ નિજ સ્વામી;
 મારું ભણું પ્રભુ સઘળું કરશે, ઈશ અંતરયામી. ૭
 ભર ભરાંસે ગુરુ સંત શ્રીજી, ભજે તે વર ભક્ત;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણવલ્લભ સહ સદા મતિ રક્ત. ૮

પદ ૮૫ મું.

શિષ્ય સાંભળી એ વિધ વાણી જી, પુષ્ટ પ્રવર ભક્તિ ઉર જાણી જી;
 સંશય છૂટયા સઘળા મનના જી, તાપ નિવર્ત્યા ત્રયવિધિ તનના જી. ૧
 વર્તમે વલ્લભી વાંલો લાગ્યો જી, પ્રતાપ દુસ્સંગતનો ભાગ્યો જી;
 નિજ પ્રભુ મળવા આરત જાગી જી, સકળ કલ્પના બીજી ભાગી જી. ૨

ઢાળી.

ભાગી કલ્પના મારી સહુ, સાંભળો મુજ સ્વામી;
 શુભ રીતિ પુષ્ટિપંથની, કહી આપ અંતરયામી. ૩
 પ્રભુ સંબંધી વસ્તુ સકળ, પ્રભુ રૂપ કહી છે પ્રાગ;
 તદપિ કહો કોઈ માહાત્મ્ય, સુણી ઉર ઉપજે અનુરાગ. ૪

૫ અતુલિત—અપાર. ચરણામૃતાદિને અતુલિત 'માહાત્મ્યવાળાં સમજી
 નિયમથી અને પ્રેમથી સેવવાં. ૬ સ્વમાર્ગીમુખ—પોતાના પંથના પુરુષના
 મુખથી.

૮ ભર-પૂર્ણ. કૃષ્ણ ઈ—કૃષ્ણના વલ્લભ (વાહલા) સહ (સાથે)
 સદા મતિ (બુદ્ધિ) રક્ત (પ્રીતિવાળી) રાખવી.

૧ પુષ્ટ—પુષ્ટિમાર્ગની. પ્રવર—શ્રેષ્ઠ. નિવર્ત્યા—નિવૃત્ત થયા. ત્રયવિધિ—
 ત્રણ પ્રકારના. (આધ્યાત્મિક, અધિદૈવ અને અધિભૂત.)

૨ વર્તમે—માર્ગ. આરત જાગી—ગરજ થઈ—ઉત્કંઠા થઈ. ૪ પ્રાગ—
 (પ્રાક) પૂર્વે—પહેલાં. પ્રભુસંબંધી પ્રભુના અલંકાર, અવયવ વગેરે. સુણી—જે
 સુણીને.

શ્રીસ્વામિનીનું સ્વરૂપશુ, અતિ રતિ સુંદરશ્યામ;
 વેદ વધા અદ્વિતીય, પુરુષોત્તમ આત્મારામ. ૫
 શ્રીયમુનાજી શ્રીતુલસીજી, ગૌ ગોપીજન પ્રિય અત્ય;
 શ્રીકૃષ્ણને શામાટ છે, કિ ચિત્ કહો મુજ પ્રત્ય. ૬
 ચર્ણામૃત મહાપ્રસાદ માળા, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાદિક;
 સમજવું જે કશું સંતને, તે કહો પ્રીત અધિક. ૭
 ચિંતા સમૂળી સહુ ટળે ક્યમ, સંશે સહુ ક્યમ જાય;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણશુ, વિશ્વાસ દઢ ક્યમ થાય? ૮

પદ ૮૬ મું.

સુખ દુઃખ કર્તા હર્તા કાણુ જી, અવર કોઈકે' પુરુષપુરાણુ જી;
 કર્મકાળ ગ્રહ કેટલાક કે' છે જી, મન સ્વભાવ જીવને પણુ લે'છે જી. ૧
 સંશય ટાળો નિશ્ચય થાય જી, એ જામજાળે બહુ અથડાય જી;
 એ વણુ વૈધજીવને જે લે'વું જી, તે સૌ વણુ પૂછે પણુ કે'વું જી. ૨

ઢાળી.

કે'વું ખરું સહુ સ્વરૂપમાં ને, શુદ્ધ સ્ફુટ સમજાય;
 તે રીતથી મુજને કૃપાકરી, કહો શ્રીગુરુરાય. ૩

૫ શ્રીસ્વામિનીજી ઈ—શ્રી સ્વામીનીજી (રાધા) ના સ્વરૂપશુ (સ્વરૂપ-મૂર્તિ-દેહસાથે) સુંદરશ્યામને અતિ રતિ (પ્રીતિ) છે, અને આત્મારામ (કેવળ એક આત્મ-પોતાના સ્વરૂપમાંજ રમનાર) પુરુષોત્તમને વેદે તો અદ્વિતીય (બીજાના સગ વિનાના-એકલા) વધા (કલા) છે. એ વિરોધનો પરિહાર શી રીતે થાય? (એ પ્રશ્ન છે.)

૬ શામાટ—શામાટે પ્રિય છે? ૭ ચર્ણામૃત ઈ—ચર્ણામૃતાદિ શામાટે લેવા? માળાદિક શામાટે ધારણુ કરવાં? અને એ શિવાય પણુ જે કશુ (જે કાંઈ) સંતને સમજવું (સમજવા જેવું હોય) તે અધિક પ્રીતિથી કહો.

૧ બીજા પ્રશ્નો કરે છે. સુખ ઈ—સ્પષ્ટ છે. પુરુષપુરાણુ-વિષ્ણુ-ભગવાન. કર્મ ઈ—કેટલાક (મીમાંસક) સુખદુઃખના કર્તા હર્તા કર્મને કહે છે, કેટલાક (કાળચરવાદી) કાળને, કેટલાક (જ્યોતિષીઓ) ગ્રહને, કેટલાક (સાંખ્યાનુયાયી) મનને, કેટલાક (સ્વભાવવાદી) સ્વભાવને, અને કેટલાક (સાધારણ લોકો) જીવને કહે છે. ૨ લે'વું-લહેવું-લક્ષમાં લેવું—સમજવું.

૩ કે'વું ઈ—જે કહેવું તે ખરું (સત્ય), સદુ (કોઈ બાગ બાકી રાખ્યા

એમ મુણી શ્રીઆચાર્ય વાયક, ઉચ્ચર્યા પછી એહ;

મુણ્ય પ્રતિઉત્તર ક્રમે કરી, તેં મશ પૂછ્યા બેહ. ૪

શ્રીસ્વામિની શું સ્વરૂપ તે, મુણ્ય કહું સહિત વિવેક;

શ્રીકૃષ્ણ રાધા નામ બે, વસ્તુતા જ્ઞેતાં એક. ૫

ન્યમ અગ્નિ જ્વાળા, ચંદ્ર કૌમુદી, સિંધુ ને વળી ઊંળ;

કહેવાં ભિન્ન અભિન્ન બધે, વસ્તુ એકજ બોળ. ૬

જે 'એક મેવા દ્વિતીય ખલ્લ' કહ્યું, શ્રુતિ જુગ જાણી;

નહિતો થયું ધ્રુવ 'એવ' શબ્દ, 'અદ્વિતીય' શીદ વાણી. ૭

ભાસે જુગલ પે એક બે મળી, હેતુ એ પુનરૂક્તિ;

જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણરાધા, એક બે એ જુક્તિ. ૮

વિના), સ્વરૂપમાં (રૂંકામાં), શુદ્ધ (ચોખ્ખુ—એક અર્થ ખીજ અર્થ સાથે ગૂંચ-
વાઈ ન જાય એવી રીતે) અને સ્પુટ (સ્પષ્ટ) સમજાય તેવું કહેવું.

૪ ક્રમે કરી ઈ—તે જે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે તેમના ક્રમ પ્રમાણે પ્રતિઉત્તર
સાંભળ. ૬ કૌમુદી—આદરણ્ય. કહેવા ઈ— અગ્નિ અને જ્વાળા, વગેરે જે
બે બેનાં દૃષ્ટાંત આપ્યા છે તે બધે (બન્ને) અભિન્ન (જૂદાં નહિ—એક ૩૫)
છતાં બિન્ન કહેવાં. (વ્યવહારમાં જૂદાં જૂદાં કહેવાં ઘટે છે) પણ તેની બોળ
(રોધ) કરતાં એકજ વસ્તુ સમજાય છે (તેજ પ્રમાણે કૃષ્ણ અને રાધા પણ
એકજ વસ્તુ છતાં બે રૂપ જણાય છે).

૭ જે ઈ—શ્રુતિમાં જે “એકમેવાદ્વિતીયખલ્લ” (એક એકજ અદ્વિતીય
છે) એમ કહ્યું છે તે જુગ (બે—જ્ઞાતાં બે ૩૫ જાણીને—ઉદ્દેશીને) કહ્યું છે, જે
એમ ન હોત તો “એકમ્ એવ” એમાંના એવ (જ) શબ્દથી ધ્રુવ (એકનો નિશ્ચય)
યથો હતો ત્યારે અદ્વિતીય (દ્વિતીય—ખીજ વગરનો) એવી વાણી શીદ કહી.
અર્થાત્ જ્ઞાત એકજ છે એ પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિમાં ફક્ત એટલું જ કહ્યું
હોત કે “એકમેવ” (એક એકજ છે) તો પણ ચાલત, એમ છતાં તેમાં
અદ્વિતીય પદનો વધારો કર્યો છે તે એમ સ્પષ્ટ છે કે કોઈ ‘દ્વિતીય છે’ તેનો
નિગેધ કર્યો છે, દ્વિતીય હોય નહીં તો તેનો નિગેધ પણ મળવે નહિ.

૮ બામે ઈ—એક (કૃષ્ણ) અને બે (રાધા) મળીને જુગલ બાસે છે,
એ હેતુ માટે ‘અસ્તિત્વ’ પદવડે ‘એક’ પદની પુનરૂક્તિ કરી છે. (એક અને
અદ્વિતીય શબ્દોનો એકજ અર્થ છતાં ઉક્ત શ્રુતિમાં અદ્વિતીય પદવડે પુનરૂક્તિ
કરી છે તેનો એજ હેતુ છે). કૃષ્ણ ઈ—કૃષ્ણ અને રાધા એક છે અને બે
પણ છે, તે એ (ક્રિપા કહેલી) જુક્તિથી સિદ્ધ થાય છે.

પદ ૮૭ મું.

એક ચણો જ્યમ દ્વિદળ મળીને છ, સ્વતઃ સિદ્ધ જો રહ્યા હળીને છ;
સત્વ ચણો જ્યમ ભાસે એક છ, દ્વિદળાંતરમાં વિરલ વિવેક છ. ૧
ત્યમ અક્ષર વેષિત જુગ રૂપ છ, અનુભવી જાણે વાત અનૂપ છ;
એક રૂપથી રમણુ ન થાય છ, બીજું સમ ઇચ્છ્યુ પ્રજ્ઞસાય છ. ૨

હાળ.

પ્રજ્ઞસાય સમતા અવર નહી, નિજ સરીખા નિજ એક;
સ્ત્રીરૂપ નિજ આત્મા હૃદયમાં, લીલા નિત્ય વિવેક. ૩
સહુ વિદ્યમાન હતો ઉપસ્કર, રસોદ્ભોધક જેહ;
શ્રીસ્વામિની સહ પ્રકટ કીધો, બાહ્ય ઇચ્છા તેહ. ૪
શ્રીરાધિકારી રમણુ અચલિત, કરે સુંદરરયામ;
એ રીત વેદવચન સાચું, કૃષ્ણુ આત્મારામ. ૫
ભાતી પટોણું રૂપ છાયા, સંગ પ્રકટયાં બેહ;

૧ એક ઇ-જેમ દ્વિદળ (જે દાણો) મળીને એક ચણો થાય છે તેમ
જે સ્વતઃ સિદ્ધ સ્વરૂપ અક્ષર ધામમાં હળીને રહ્યાં છે. સત્વ ઇ-ચણો જેમ એ-
ક સત્વ (પ્રાણી-પદાર્થ) ભામે છે પણ તે અંતરમાં (છોડાનીમાંહે) દ્વિદળ
છે એનો વિવેક વિરલ (ક્વચિત્) છે-એવો વિવેક શ્રોષક કરે છે.

૨ ત્યમ ઇ-તેમ અક્ષર ધામથી વેષિત જુગ (જે) રૂપ છે, એ અ-
નુપમ વાત પણ અનુભવી જાણે છે. કહેવાનું એ છે કે, અક્ષરધામ એ જાણે
તેજ્ઞેમય આવરણુ છે તેની મધ્યે રાધાકૃષ્ણનાં એ સ્વરૂપ છે પણ અમાનીઓ
તે તેજના આવરણુથી ઝંખવાઇ નહ તેને એક રૂપ દેખે છે, પણ માની ભકતો
ચુરના વચનથી, વેદની શ્રુતિથી. તથા ‘એકથી ગમણુ થાય નહિ માટે બેની જ
હર છે’, એમ પોતાના અનુભવ ઉપરથી અનુમાન કરીને નિશ્ચય કરે છે કે એ
તેજ્ઞેમય અક્ષરરૂપ આવરણુની અંદર રાધાકૃષ્ણના બે રૂપ ગુપ્ત છે.

૩ સ્ત્રીરૂપ ઇ-પોતાના હૃદયમાં સ્ત્રીરૂપ આત્મા અને નિત્યલીલાનો
વિવેક હતો ૪ ઉપસ્કર-સાહિત્ય રસોદ્ભોધક-રસને જાગ્રત કરનાર. શ્રી-
સ્વામિની-રાધિકા. જે રસોદ્ભોધક ઉપસ્કર હરિના હૃદયમાં વિદ્યમાન હતો તે
સ્વામિની સહિત બાહ્ય (બાહ્ય) પ્રકટ કર્યો એ હરિની ઇચ્છા છે.

૫ એ રીતે ઇ-વેદ વચન “ ઇન્દ્રમેવાદિત્યાવજ્ઞા ” એ વચન એ રીતે
સાચુ થાય છે. અને કૃષ્ણ “ આત્માંગમ ” છે એ પણ સાચું થાય છે.

- ન્યમ દીપક દીપકથી હવે, સમરૂપ નિઃસદેહ. ૬
 શ્રીકૃષ્ણ હોય કદી રાધિકા, થઈ જાય રાધા કૃષ્ણ;
 ત્યાં કાર્ય કારણ કથન શું, પરાણ પરસ્પર તૃપ્ણ. ૭
 'આત્માવૈરાધિકાપ્રોક્તા', વેદની શ્રુતિ એહ;
 જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ રાધા, એક નિઃસદેહ. ૮

પદ ૮૮ મું.

- જીગલ રૂપનું સ્મરશ્રમવારી જી, તે શ્રીયમુનાજી શુભકારી જી;
 તુયે પ્રિયા શ્રીહરિના કા'વે જી, સ્વભાવસમતા કોઈ ન આવે જી. ૧
 પિયુ આદે સહુને સુખરૂપ જી, કોશ કૃપાના અત્ય અનૂપ જી;
 સ્વભાવ જીવાનો ન ઉપાય જી, તે જીતાવે યમુના માય જી. ૨

૬ ભાતી ઇ—પટાણ અને તેની ભાત, રૂપ અને છાયા (બિંબ) એ બને સાથેજ પ્રગટયા છે. (જે જોડે પ્રકટયા ન કરિયે તો ભાત વિના પટાણ હોવાનો સંભવ નથી અને છાયા વિના રૂપ હોવાનો સંભવ નથી). સાથે પ્રકટયાં તો ખગ પણ સમરૂપ થવા વિષે શું દૃષ્ટાત છે ? એ શકના સમાધાનમાં દર્શાવે કહે છે. જેમ ઇ—જેમ દીવાથી પ્રકટશે દીવો સમરૂપ થાય છે તેમ

૭ કૃષ્ણથી ગદ્યા ઉપજી ત્યારે 'કૃષ્ણ કારણ અને રાધા કાર્ય' એમ દરશે એ કાર્ય કાણ જીવાનું નિગસન કરવા માટે કહે છે કે,—શ્રીકૃષ્ણ ઇ—સ્પષ્ટ છે. તેઓ પરસ્પર પૂર્ણ તૃપ્ણ (એક બીજા ઉપર પૂરે પૂરી તૃપ્ણતાવા—અત્ય ત સ્નેહવાળા) છે.

૮ આત્માવૈરાધિકાપ્રોક્તા—આત્મા એજ રાધિકા કહેશે છે વેદની શ્રુતિ-વેદનો અર્થ પ્રકટ કરનાર પુરાણની શ્રુતિ.

૧ તુયે—ચાર. પ્રિયા—સખા (સુદામો, મિત્રામો, અર્જુન અને ઉદય) અ-ભાવસમતા ઇ—તેમના અભાવની બેગેબગે કાંઈથી થાય નહિ (યમુના જીવના પાનથી).

૨ પિયુ ઇ—પિયુ (સ્વામી—કૃષ્ણ) આદિ ચાગ મખાઓ સહુને સુખરૂ-પ છે અને તેઓ કૃપાના પ્રશ (બંદાર) અને અતિ અનુપમ છે. સ્વભાવ ઇ—સ્વભાવ જીવાનો (જીવાનો) કોઈ ઉપાય નથી પણ તે યમુના માતા જીતાવે છે.

ઢાળ

એ માય કૃષ્ણા કૃષ્ણ રૂપિણી, કરે ઉજ્જવળ દાસ;	
સહજે થયું પયપાન પાપી, તદપિ નહીં યમત્રાસ.	૭.
જન સ્નાન સંકૃત નૂતન તતુ, યોગ્યતા સેવન કૃષ્ણ;	
અહો! સપ્ત સાગર ભેદિની, નિજજન પૂરક તૃષ્ણ.	૪.
સઘ સ્મરણ કરતા માત્રમાં, લય પાપ સહ સંતાપ;	
શ્રીયમુનાજી બીજ નથી, શ્રીકૃષ્ણ પૂરણ આપ.	૫
શ્રીતુળસીજ હરિમિયા તે પણ, રાધા મૂળ સંબધી;	
શ્રીમુખ્ય સ્વામિનીકેરડાં, એ છે શ્રીઅંગસુગધી.	૬
પતિવતાપણું સુઅનન્ય ભક્તિ, વલ્લભ શ્રીહરિ જોહ;	
શ્રીવૃંદાજીની કૃપા વણ, પ્રાપ્ત ન કોઇને તેહ.	૭
શ્રીતુળસીજના સબધ વણ, કશુ અંગિકાર ન ધરિ;	
મિય દયામીતમ કૃષ્ણપદ, ધરે શાલગ્રામજી શીશ.	૮

પદ ૮૯ મું.

તીર્થ પુષ્કરાદિક જગ જોહ જી, શ્રીગંગાદિક સરિતા તેહ જી;
હરિ આદિ સુર દાણ ન ખસે છે જી, તુલસીદળને વિષે વસે છે જી. ૧

૩ કૃષ્ણા-યમુના પયપાન-જળપાન ૪ જન ઇ-એ જન યમુનામાં સંકૃત (એકતર) સ્નાન કરે તો તેનો તતુ (દેહ) નૂતન (નવો) થાય. અને તેને કૃષ્ણ સેવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય સપ્તસાગરભેદિની-સાત સમુદ્રને ભેદીને તેની પાર જનારી નિજ જન ઇ-પોતાના જનની તૃષ્ણા પૂરનારી.

૫ શ્રીયમુનાજી ઇ-શ્રીયમુનાજી બીજ નથી-કૃષ્ણથી જૂદાં નથી પણ પૂર્ણ એવા આપ શ્રીકૃષ્ણ તેજ તે છે.

૬ મૂળ સંબધી-મૂળના સબંધવાળાં. સબંધ બતાવેછે શ્રીમુખ્ય ઇ-શ્રીમુખ્ય સ્વામિનીકેરડા (રાધાકેરડા) એ (તુળસી) શ્રીઅંગસુગધી-અંગનો સુગંધ છે.

૭ વૃંદાજી-તુળસીજી. ૮ કૃષ્ણ ઇ-કૃષ્ણ (તુળસીને) પદ (પગે) ધરે છે અને શાલગ્રામજી શીશ ધરેછે.

૧ તીર્થ ઇ-પુષ્કરાદિક તીર્થ અને ગંગાદિક સરિતા (નદી) તથા હરિ આદિ સુર (દેવ) તુળસીદળમાં વસેછે, દાણ પણ ખમતા નથી.

તુળસીવન જ્યા હોય અભિરામ છ, ત્યાં ખે ઘટી જે કરે વિશ્રામ છ;
કોટિ જન્મના મહાઆધ છૂટે છ, અલગ અવિધા, કાળ ન કૂટે છ. ૨

ઢાળ.

કૂટે ન કામાદિક સહુ, અધદુ ખ દહે દરશન;
અભિવદને મહારોગ નાસે, સ્પર્શ પાવન તન. ૩
સીચતા તુળસી ત્રાસ અતક, મહાપદ યરા કાન;
હરિચરણ દળ અરપે અમિત કળ, પરમાનંદ ગુણગાન. ૪
શ્રીતુળસી કાશ્ઠાગ્નિથકી, દહ્યુ હોય જેનુ શરીર,
તેને ન પુનરાવૃત્તિ કો દિન, વાણ ભજે યદુવીર. ૫
જો અગમ્યાગમનાદિ મહાપાતકગણ્યો કદી હોય,
તોય પ્રેત થાય ન, વસે વૈકુંઠ, તીર્થ પ્રાપ્ત ન કોય. ૬
હરિ અર્થ રોપી કોમળ દળ, હરિ ચરણ અરપે જોડ;
અપરાધ અગણિત દૂધ કરી, હોય કૃષ્ણવસ્ત્રભ તેડ. ૭
શ્રીતુળસી નિર્મળ નામ જપથી, સદા પૂરણ કામ,
અતિ દયાપ્રીતમ પ્રિય, વૃદાવન (સુ) વૃદા નામ. ૮

૨ અવગ ઇ—અવિધા અવગ થાય અને કાળ તેને કૂટે નહિ ૩ કા-
માદિક—કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે અધદુ ખ ઇ—તુળસીવનના દરશન અધ
(પાપ)થી ઉપજેના દુ અને દહે (ખાગે) અભિવદને—પ્રણામથી

૪ સીચતા ઇ—તુળસીના ઘોડને પાણી સીચન કરવાથી અતક (યમ)
નો ત્રાસ નાસે, અને તેના યરા કાને પડવાથી મહાપદ (મોગી આપત્તિ) નાસે,
અથવા નીચેની લીટીની 'અરપે' ક્રિયાનો મળ ધ લેછએ તો,—તુળસીને સીચન
કરવાથી તે અતકને ત્રાસ આપે, અને તેના યરા કાને પડવાથી મહાપદ
(મોડુ પદ) આપે હરિચરણ ઇ—હરિને ચરણે તુળસીદળ અરપે (અરપવા-
થી) અમિત (અપાર) કળ થાય છે અને તેના ગુણના ગાનથી પરમાનંદ થાય છે

૫ પુનરાવૃત્તિ—કરીને મરણના આત્માપણુ—પુનર્જન્મ ૬ મહાપાતક
ગણ્યો—મહાપાતક ગણેતો તોય ઈ—યદ્યપિ તે કોઈ તીર્થમાં પ્રાપ્ત ન થયો
હોય—કોઈ તીર્થમાં ન ગયો હોય તોય, તે પ્રેત ન થાય અને વૈકુંઠમાં વસે.

૭ હોય—થાય કૃષ્ણવસ્ત્રન—કૃષ્ણને વાદાતો ૮ અતિ ઇ—દયા ||
પ્રીતમને વૃદાવન અને વૃદા નામ અતિ પ્રિય છે

પદ ૯૦ મું.

તુળસીદળ ઉતરું જગદીશ જી, જમણ કરે જે ધરી હર સીરા જી;
મતિપદ ફળ લે દશ હયમેધ જી, નિશ્ચે નિશ્ચે નહિ આણુ વેધ જી. ૧
તુળસીકાષ્ટનો રચિત સુદામ જી, ધરે પ્રસાદી શ્રીધનશ્યામ જી;
પાપરહિત નિશ્ચે છે તેહ જી, વહન કરે ભક્તિથી જેહ જી. ૨

ટાળ.

ભક્તિ સહિત ભૂખણ કરે, શુભ તુળસીકાષ્ટની માળ;
તેને પ્રાયશ્ચિત્ત નહિ, નહિ અશુચિ તતુ કો કાળ. ૩
જો કાષ્ટ સૂકું પત્ર વા, તુળસીતાણુ જે ઘેર;
ત્યાં પાપનો ન સંબંધ કદી, નિત્યે સુમતિ હરિ મે'ર. ૪
શ્રીવ કાષ્ટ તુળસી માળ લખી, યમદૂત દૂર પળાય;
કૃતી દેવ પિતૃ, સુકૃત સઘળું, કોટિગણું થઈ જાય. ૫
દુર્નિમિત્ત ન, દુઃસ્વપ્ન ભય નહિ, ઉભય લોકાનંદ;
નિશ્ચળ સદા શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ, નહિ કદા મતિમંદ. ૬

૧. જમણ કરે-ફરે. પ્રતિપદ-ડગલે ઠગલે- પ્રત્યેક પગલે. ફળ લે-ફળ મેળવે. આણુ-લગાર જોડસો. વેધ-ખામી. ૨. સુદામ-સારી માળા (કંઠી). તુળસી કાષ્ટની કહી શ્રીધનશ્યામને પ્રસાદી ધરીને જે ભક્તિથી વહન કરે-ધારણ કરે તે નિશ્ચય પાપ રહિત થાય.

૩. ભક્તિ ઇં-જે તુળસીકાષ્ટની શુભ માળાનું ભક્તિ સહિત ભૂખણ કરે (ભૂખણરૂપે ધારણ કરે) તો તેને પ્રાયશ્ચિત્ત (કરેલા પાપ નાશ થવા માટે કરવાનો શાસ્ત્રોક્ત વિધિ) કરવું પડે નહિ; કેમકે તેનું શરીર કોઈ કાળ અશુચિ નહિ-અશુચિ થતું નથી. પ્રાયશ્ચિત્તનો અર્થ સાધારણ લોકમાં 'પાપ' એવો પ્રચલિત છે, તે લેઈએ તો-તેને પાપ લાગે નહિ. એમ અર્થ કરવો.

૪. નિત્યે ઇં-હાં નિરંતર સુમતિ (સારી બુદ્ધિ) રહે અને હરિની મેહુર રહે. ૫. શ્રીવ ઇં-શ્રીવા (ડોક) માં તુળસીકાષ્ટની માળા લખી (જોઈ) ને યમદૂત દૂર પળાય-પજાશે. અને તેનાવડે દેવ તથા પિતૃ કૃતિ (પવિત્ર) થાય છે, અથવા, તેણે કરેલું દેવ અને પિતૃ સંબંધી સુકૃત (સુકૃત-સાર કાર્ય) તે કૃતિ (સાર-સફળ) થાય છે.

૬. વિશેષ ફળ બતાવે છે. દુર્નિમિત્ત ઇં-તેને દુર્નિમિત્ત (નદારા) નિ-

નથી માળ તુલસીકાષ્ઠ ધરતા, પાપમોહિત મુઝ; ૭
તેને ન નરકથી નિવૃત્તિ, હરિકોપાગ્નિચૂકી દગ્ધ.

જે ધરે છે યજ્ઞોપવીતવત્, સતત શ્રદ્ધાવત્, ૮
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ વલ્લભ, સદા ગુરુ સહ સત.

૫૬ ૯૧ મું.

ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર હીણો દુરમત્ય છ, ભસ્મીભૂત શુભસંધના કૃત્ય છ; ૧
શરીર તેનું સમ સ્મશાન છ, વ્યર્થ કર્મ સધ્યા જપ દાન છ.
ભક્તિવત જે દો ગિરિધારી છ, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રના સહુ અધિકારી છ, ૨
પ્રાદ્ધણ આદિ શ્વપચ પચૈત છ, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત કોઇ જતછ.

ઢાળ.

કોઇ તે જતુ જ્યા મૃત્યુ પામ્યો, ત્યાથી ખેસી વિમાન; ૩
મુજ લોકમા જઈ વસે અચ્ચગિત, વધા શ્રીભગવાન
ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત કદી, આડાળ પણ જો હોય,
તે વિશુદ્ધાત્મા જાણવો, પૂજ્ય જન ન સરાય કોય ૪
અતિ અશુચિ મહાદુરાચારી, કરે મનસ્વી કૃત્ય,
તદપિ પવિત્રજ યાય નિત્યે, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રી સત્ય ૫

મિત) પ્રાપ્ત યાય નહિ, તેમ દુસ્તમ (નારા સ્વમનો) પણ ભય ધાય નહિ
હ્રમય (જાને-આ લોક અને પરલોક) લોકમા તેને આનંદ પ્રાપ્ત યામ

૭ માળ તુલસીકાષ્ઠ-તુલસીકાષ્ઠની માળા મુઝ-મુઝ નિવૃત્તિ-મુઝકો
૮ જે ઇન્દ્ર-જે સતત (નિરતર) શ્રદ્ધાવત યજ્ઞે યજ્ઞોપવિતવત્ (જનોઈ-
ની પેઠે ધરેછે-તુલસીકાષ્ઠની માળા ધારણ કરે છે ઇન્દ્ર-સ્પષ્ટ છે

૧ ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર હીણો-ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક નિનાનો દુરમત્ય-દુર્મતીવાળો.
ભસ્મીભૂત ઇન્દ્ર-તેના સંધના શુભ કૃત્ય ભસ્મીભૂત (બગીને ભસ્મ) યાય છે

૨ શ્વપચ-આડાળ ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાકિત-જિભા તીવ્રપરે અગ્નિ (સ્ત્રી-કુપુ
ક્ત યજ્ઞે) ૪ વિશુદ્ધાત્મા-અતિ શુદ્ધ આત્માવાળો પૂજ્ય જન-પૂજન
કર્યા યોગ પુરુષ.

૫ અશુચિ-અપવિત્ર મનસ્વી-મરજીમા આવે તેનું-સ્વૈર

જન ઉર્ધ્વપુણ્ડ્રાંકિત યદનિ, નમે શ્રીહરિ દય;
તો કોટિ કુળ નરકથી તેનાં, ઉહરે તતખેવ.
ને ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર સહિદ્ર મધ્યે, હરિસદન કહેવાય;
ને મધ્ય લેખ્યું રહે નિશ્ચે, શ્વાન કેરો પાય.
તઈ ઉર્ધ્વે તિર્યક્ પુણ્ડ્ર કરતાં, નરક નિત્ય ધિકાર;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ, ખલાંડે કહ્યું નિરધાર.

૫૬ ૯૨ મું.

ગોપીજનનું પૂજ્યું રૂપ જી, સુડતાળીસમે કહ્યું અનપ જી;
તદ્વત જાણી લેજે ગાય જી, અતિ વદ્વલ સતત વ્રજરાય જી.
હરિ પ્રસાદનો ગૌને ગ્રાસ જી, પ્રથમ પ્રીસવો ને હરિદાસ જી;
મહાપ્રસાદ તો ત્યારે કા'વે જી, તેના બોગી હરિને ભાવે જી.

ઢાળ.

તે ભાવે જન ભગવંત ને, વૃષ્ણવી દિક્ષા યુક્ત;
ચો સંપ્રદાયી પ્રમાણ શ્રુતિ, શ્રીકૃષ્ણ રૂપાસક્ત.

૭ ને ૪૦-ને ઉર્ધ્વપુંડ્ર મધ્યમાં સહિદ્ર (ખન્ને રેખાઓ જુદી પડે એમ અતરયુક્ત) હોય તો તે હરિ સદન (હરિતુ ધામ) કહેવાય છે, પણ ને ખન્ને રેખાઓ જુદી ન પડે એમ વચ્ચેથી લેખાયલુ જ રહે તો તે શ્વાનના પાય પ્રેરેખર જાણવું.

૮ તજી ૪૦-—ઉર્ધ્વપુંડ્ર તજીને તિર્યક્પુંડ્ર (આડું તિલક) કરતાં નરક પ્રાપ્તિ અને નિત્ય ધિકાર થાયછે. હેજન ! દયાના પ્રીતમ કૃષ્ણે એમ ખલાંડ પુરાણમાં નિરધાર (નકી) કહ્યું છે.

૧ ૩૫—લક્ષણ (વર્ણન). સુડતાળીસમે—સુડતાળીસમા પદમાં તદ્વત (તદ્વત)—તેનીજ પેટે. ગાયને પણ તેનીજ પેટે વ્રજરાયને અતિ વદ્વલ જાણી લેજે. સંતત-નિરંતર-સદા.

૨ ને હરિદાસ જી—ને હરિનો દાસ હોય તેણે. મહાપ્રસાદ ૪૦-અને ત્યારેજ તે મહાપ્રસાદ કહેવાય તથા તેના (મહાપ્રસાદના) બોગી હરિને ભાવે—ગમે છે.

૩ ભગવંત (ભગવંતને) ચો ૪૦—શ્રી કૃષ્ણના રૂપમાં આસક્ત જોવા શ્રુતિ પ્રમાણ સંપ્રદાયી (મંપ્રદાયવાળા) ચો (ચાર) છે.

સુણ્ય કહુ વિશિષ્ટાદૈત છે, શ્રીસમદાય સિદ્ધાત,	
છે જન ધર્મિય માયા ત્રણે, અનાદિ અગ્રાત	૪
મધ્યનો આશય દૈતદૈતા, દૈત નિબાદિત્ય,	
વિષ્ણુસ્વામી પથ શ્રીમદ્દલભ, શુદ્ધા દૈતજ નિત્ય.	૫
એ આરે માયા મત્ત વિરોધી, પણ ઉપાસન ભેદ,	
શ્રીનારાયણ ત્રિ શ્રીકૃષ્ણે, પાસક પ્રમાણી વેદ	૬
અદૈત મર્તશ કરતણે, બીજા મનસ્વી બહુ પથ,	
એ સ્વરૂપ માત્રજ કહ્યુ, વિસ્તારે વધે છે ગથ	૭
સસ્કાર જેવો જીવ તેને, તેવો મારગ મિથ,	
જન દયાપ્રીતમ શ્રીપુરુષોત્તમ, ધન્ય જેના હૃદિ	૮

પદ ૯૩ મું.

પારોદક શ્રીહરિનુ સાર જી, સકળ તીર્થ શુચિતા આગાર જી,	
શિર ધરી શ્રદ્ધા જે કરી પાન જી, નહિ પવિત્ર કો તેહ સમાન જી	૧
કોટ્યાવધિ તીર્થ તે પાસ જી, હિસા કોટિ સઘ વિનાશ જી,	
સહુ પાતક પ્રાયશ્ચિત કીધુ જી, કૃષ્ણ પદામૃત ધરી શીર પીધુ જી	૨

દાળ

પીધે પદામૃત શીશ ધારે, શ્રદ્ધા મહુ ગોપાળ,	
આશય ઉભયેપિ અડે નહિ, પુનીત તે સહુ કાળ	૩

૪ નિશિઘદૈત—એગો સિદ્ધાત એવો છે ૩ જીવ, ધર્મિય, અને માયા એ ત્રણે અગ્રાદિ છે ૫ મધ્ય—મધ્યાચાર્યનો મત દૈતાદૈતાનુ પ્રતિપાદન કરછે નિબાદિત્ય નિબાદિત્ય દૈતાનુ પ્રતિપાદન કરછે વિષ્ણુસ્વામી—શુદ્ધાદૈત મત

૬ શ્રી નારાયણ ઇન્—એમાના પેટેલા ત્રિ (ત્રણ) શ્રીના ત્રણુના ઉપાસક છે અને એવા વિષ્ણુસ્વામી વેદને પ્રમાણી (પ્રમાણ કરીને) શ્રીકૃષ્ણોપાસક છે

૭ મનસ્વી—મન કલ્પિત ૮ જેના હૃદિ શ્રીપુ મોનમ ડેનેને ધન્ય છે.

૧ પારોદક—ય જો ૨ મન્દગર્ભ—તે સદગ તીર્થની શુચિતા (પવિત્રતા) નુ આગાર (ધાગ) છે નિરર્ભ—જે પુરુષ શ્રદ્ધા ધરીને તેનુ પાન કરી પત્રી તેને ગિર ધરે ૨ પ્રાયશ્ચિત—કનડા

૩ ગોપાળ—ગોપાળનુ આશય (આગ્રાસ—જનનાગ્રાસ અને મૃતનાગ્રા

અશુચિ અનાચારી મહા, કંઠિમળતણો ભંડાર;
 તે પણ શુચિ હરિપદોદક, કરતાં સ્મરણુજ લગાર. ૪
 સૌ તીર્થ સરી મજ્જન દરશ, કીર્તનનું કૃણ પણ હોય;
 શુચિ કોટિ પ્રાયશ્ચિત ન તે શુચિ, સઘ હરિપદતોય. ૫
 શ્રીકૃષ્ણ સ્નાનોદકે, ભીંછ મદારાન જે શીશ;
 તે સંત જીવનમુક્ત રૂપ, હૃદ સદા જગદીશ. ૬
 અકથિત અઘ સંચિત બહુ, સહુ સમૂળ પ્રલે થાય;
 ન અકાળ મૃત્યુ ન રોગરૂજ, હરિઅંધિઉદ પીવાયે. ૭
 શિવ શીશ શ્રીગંગા અચળ તે, પ્રભુ પદામૃત માટ;
 જનને દયામીતમ કૃષ્ણપદ પય, થી તીરથ સહુ ઘાટ. ૮

પદ ૯૪ મું.

હરિપ્રસાદનો મહામહિમાય જ, હરિ પ્રસન્ન તોણે લે'વાય જ;
 વસ્ત્રાભૂષણ અંદન માળ જ, અન્નોદક ઉચ્છિષ્ટ ગોપાળ જ. ૧
 બોકતે તેથી આંધ્યાં અળગી જ, મતિ અચળ રે' પ્રભુ પદ વળગી જ;
 સહસ કરી એકાદશી કોય જ, અશન દ્વાદશી કીધું હોય જ. ૨

ચ)—મૂતક. ઉભયેપિ—બન્ને પણ. પુનીત—પવિત્ર.

૪ કંઠિમળ—કલિકાળ સંબંધી મળ (પાપ). ૫ (એટલુંજ નહિ પણ,) સૌ ધ૦—રપટ છે. સરી—નદી. મજ્જન—સ્નાન. દરશ—દરશન. શુચિ ધ૦—જે કોટિક પ્રાયશ્ચિતથી શુચિ (પવિત્ર) ન થાય તે હરિપદના તોય (જળ) થી સઘ શુચિ થાય.

૬ શ્રીકૃષ્ણ ધ૦—શ્રીકૃષ્ણના સ્નાનોદકવડે ભીંજેલી મૂદ (માટી) નું જે અશન કરે (ખાય) અથવા શીશ (ધરે).

૭ રોગરૂજ—રોગની પીડા. હરિ (કૃષ્ણના) અંધિ (ચરણ) નું ઉદ (જળ) પીવાય તો. ૮ શિવ ધ૦—ગંગા વિષ્ણુના જન્મણા પગના અંગૂઠા-માંથી નીકળે છે એમ પુરાણમાં કથા છે.

ઠાળ.

હોય કીધા વળી અપવાસ, લગી ષટમાસ સહિ કો કષ્ટ;	
તે કૃળ હરિનૈવેધ ભુક્તાધીજ, કહ્યુ હરિ સ્પષ્ટ.	૩
અચ્યુતઅશનઅવશેષ ભુક્તે, પ્રતિદિને જન નેહ;	
શી કે જ શીકે પુણ્ય આંદ્રાયણ, તણું લહે તેહ.	૪
વ્રત નિયમ સહ અપવાસ, કૃષ્ણ આંદ્રાયણાદિ સુકર્મ;	
નાના વિધિ મખ પુણ્ય જપ, હોમાદિ સાધે ધર્મ.	૫
અક્ષભોજ દાન તુલાપુરુષ, સહુ તીર્યં સહ કૃળ નેહ;	
શ્રીકૃષ્ણનુ નૈવેધ ભુક્તે, પ્રાપ્ત છે કૃળ તેહ.	૬
અરચ્યુ ન જે ગોવિંદને તે, શ્વાનવિષ્ટા અજ;	
જળ મૂત્ર મદિરા તુલ્ય છે, ઘિક ઘિક ગ્રહે જે જન.	૭
નૈવેધ ઉદરે રૂપ હૃદે, શિર પદોદક, મુખ નામ;	
શ્રીકૃષ્ણનુ, તે દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણ સમ શુચિ ધામ.	૮

૫૬ ૯૫ મું.

છે ગોપીચંદન શુચિ અત્યંત, કરે અગતિ જ તુની ગત્યંત;	
જે અદ્વાધી પણુ હીણુ જ, કાળ ક્રિયા મન્ત્રેકરી ક્ષીણુ જ.	૧

૪ અચ્યુતઅશનઅવશેષ-હરિના ભોજનનુ શેષ (પ્રસાદી) ગીર્જિત શીકે-આમે આસે (૧)

૫ કૃષ્ણ આંદ્રાયણાદિ-કૃષ્ણ અને આંદ્રાયણ વગેરે (એ વ્રતના વિધિ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેના હોય છે) મખ-મગ

૬ તુલાપુરુષ-પુરુષ બરોબર સુવર્ણ તોળીને દાન કરવુ તે સદક્ષણ-કૃળ મદિત ભુક્તે-જમે

૮ નૈવેધ ઈન્-શ્રીકૃષ્ણનુ નૈવેધ ઉદરમાં, તેનુ રૂપ હૃદયમાં, તેનુ પાદોદક શિર ઉપર, તેનુ નામ મુખમાં ઈન્-સ્પષ્ટ છે

૧ અગતિ-જેની સદગતિ ન થઈ શકે એવો જે ઈન્-જે પુરુષ અદ્વાધી પણુ હીણુ-અદ્વા મદિત હોય, તથા યોગ્ય કાળ, યોગ્ય ક્રિયા અને યોગ્ય મંત્રથી પણુ હીણુ હોય-યોગ્ય કાળ, ક્રિયા, અને મંત્ર પણુ ન જાણતો હોય

પણ ને ગોપીચંદન ભાળે છે, તો નિજ પદ આપે ગોપાળે છે;
ગોપીચંદન શીર જીવે ભાળે છે, લેખ્યું હૃદય પણ હોય અંતકાળે છે. ૨

હાળ.

અંતકાળ લેખ્યું પાપી ને, ગો બાળ ઘાતી વિપ્ર;
તદપિ કહ્યું હરિ તે વસે, મમ લોક આવી ક્ષિપ્ર. ૩
કોઈ કૃતદની સહુ પાપ કરતા, અધમ કૃતિ નિત્ય દેવ;
તે પણ પુનિત હોય ગોપીચંદન, સંબંધે તતજેવ. ૪
યાવત શરીરે ગોપીચંદન, તિલક છાપ જણાય;
પ્રતિનિમિષ કૃણ દશ ધેનુદાન કર્યા તાણું ધ્રુવ થાય. ૫
કરે ગોપીચંદન દાન દૂકું, કો સંત કરમાં જોઈ;
કુળ ઇકોતેર શત તારિયાં, તેજીવ નહિ સંદેહ. ૬
મહાપાપી મૃત્યુ પામીઓ, સમશાન મલેષસમીપ;
ને ગોપીચંદન લલાટે તો, હોય મોક્ષઅધિપ. ૭
ને ગોપીચંદન મૃદા સંતત, હોય જેને અવાસ;
ત્યાં દારિકા સહ દયાપ્રીતમ, કૃષ્ણ નિત્ય નિવાસ. ૮

૫૬ ૯૬ મું.

સુખદુઃખકર્તા સઘળું કાણુ છે, પ્રહયું તે કહે યથા પ્રમાણુ છે;
સર્વે કર્તા હરિ સમર્થ છે, બીજા કર્તા કહે સહુ વ્યર્થ છે. ૧
સુખદુઃખ મળવાનાં બહુ દાર છે, પ્રેરક સહુના નંદકમાર છે;
દક્ષ ન દે કોઈને ગુણદાપ છે; તેજ બાળ કહું રીઝે રોષ છે. ૨

૨ પરંતુ ને બાળમાં ગોપીચંદન હોય ઇ-૨૫૪ છે. ૩ વિપ્ર-વિપ્રવા-
તી. ૫ યાવત-જ્યાં સુધી. પ્રતિનિમિષ-દર નિમેષ જોડતી વારમાં. ધ્રુવ-નિશ્ચય.
૬ દાન દૂકું-નાતું દાન. ૭ સમશાન-સ્મશાન બૂંધમાં. મોક્ષઅધિપ-
મોક્ષને વિષે શ્રેષ્ઠ. ૮ મૃદા (મૃત્તિકા)-માટી, ગોપીચંદનની માટી. અવાસ
(આવાસ)-ઘર.

૧ કહે-ચૂર કહે. યથા પ્રમાણુ-પ્રમાણુ થાય તેવી રીતે, અથવા જેવી
રીતે શાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ કર્યું છે તેવી રીતે. ૨. દક્ષ ઇ-જે પુરવ દક્ષ (ડાકો)

ઢાળ.

- શો રોપ રીઝ શુક, યત્ર, મર્દટ, દારૂં, દારા, બાળ;
એ સર્વ પરવશ તેમ પરવશ, સકળ જગ ગોપાલ. ૩
- છે કર્મ કાળ સ્વભાવ ગ્રહ, મન જીવ કે'વા માત્ર;
હરિ કરે સહુ શીર લે ન, એ ગુણ દાપ ગ્રાહક પાત્ર. ૪
- છે કર્મ જડ જ્યમ લેખુ વહીમાં, વચક ને આધીન;
તે જ્યમ ઇચ્છે ત્યમ કરે વિભુ, કરણી સ્થાવર દીન. ૫
- નથી કાળ પણ સ્વાધીન, હરિબળ ક્રુવે આંખો પાય;
પણ અવસરે વસ્તુ પ્રકટ ક્યહુ, શૂન્ય સમય પણ જાય. ૬

હોય છે તે કાઢને ગુણદોષ દેતો નથી; પણ જે સુખદુઃખ દેખી તેનો કત્તા કાઢને માની તેનાપર રીઝ છે કે રોપ કરે છે તેજ બાળ (મૂર્ખ) છે એમ હું કહું-કહું છું.

૩ શો ઈ૦—શુક (પોપટ), યત્ર, મર્દટ, દાર (લાકડુ), દારા (સ્ત્રી), બાળ, એમનાથી જે કાંઈ દુઃખસુખ થાય તો તેમના ઉપર શો રોપ કે રીઝ કરવી ? કેમકે એ સર્વ પરવશ છે તેમ ઈ૦—તેમજ સકળ જગત્ ગોપાળને પરવશ છે—હરિના આધીનમાં રહીને તે એટા કરે છે.

૪ સુખદુઃખના કાળુ કર્મ વગેરે કહેવા માત્ર છે, વસ્તુતઃ સહુ હરિ કરે છે પણ શીર (માથે) લેતા નથી. એ (કર્મ વગેરે) ગુણદોષના ગ્રાહક થવાને પાત્ર થાય છે.—હરિ તેમને નિમિત્તરૂપ ઠરાવે છે.

૫ એ કર્માદિ નિમિત્ત માત્ર છે, કત્તા નથી, એ વિશે અનુક્રમે સ્પષ્ટતા કરે છે: છે ઈ૦—વહીમાં (ગોપડામાં) લેખુ જેમ જડ દોષને વચકને (વાચનાગ્ને) આધીન છે, તેમ કર્મ પણ જડ દોષને તેના પ્રેરક હગ્નિને આધીન છે તે વિભુ (હરિ) જેમ ઇચ્છે તેમ કરે, અને કરણી (કર્મ) તો સ્થાવર (જડ) અને દીન છે.

૬ નથી ઈ૦—કાળ પણ સ્વાધીન (અત્ર) નથી; કેમકે તેને હરિના બળથી ક્રુવે પાય (પગે) આખો છે (કાળનું બળ ક્રુવ ઉપર આવતું નથી તે પુરાણાદિમા પ્રસિદ્ધ છે.) બીજી દક્ષાત. પણ ઈ૦—કદી કે અવસર વિના વસ્તુ પ્રકટે છે તથા સમય શૂન્ય પણ વહી જાય છે. (માટે કાળ સ્વત્ર બળવાનો નથી).

પ્રકૃતિ અટલ તે સત્ય પણ, હરિ ફેરવે બહુ જન;
 તે પણ હરિ વશ ઠરી કે' નહી, જો વિચારી મન. ૭
 ગ્રહ પણ ન કલેશાનંદ કર, ક્યાપ્રીતમ તેજ પ્રમાણ;
 જુઓ બાંધ્યા છોડ્યા રાવણ નવ તવ, રૂઢા ત્રુઢ્યા કાણ. ૮

૫૬ ૯૭ મું.

મન વિભૂતિ માધવ કેરી જી, જ્યમ ઈચ્છા ત્યમ નાખે ફેરી જી;
 જડ જ્ઞાની, જ્ઞાની જડ હોય જી, શોકહર્ષદા મન પણ ના'ય જી. ૧
 જીવ સર્વને ભાવે રૂઢુ જી, ક્યમ થવાદે ચલણે કૂડું જી;
 મુખકુખ પ્રભુ આપ્યું સહુ લહેછે જી, ચલણ નથી માટે સહી દહેછે જી. ૨

ઢાળી.

રે' છે સહુ જ્યમ રાખે હરિ, તું તદા પૂછીશ પ્રશ્ન;
 કો કુંખી છે કો છે સુખી, ક્યમ બેદ દૃષ્ટિ કૃષ્ણ ? ૩
 નથી બેદ તો ભગવંતને, ભવ ખેલ રચી નિજ જ્ઞેય;
 છે વિચિત્ર લીલા કૃષ્ણની, ધણીનું ધણી નથી કોય. ૪
 છે મૂળ જ્ઞેતાં એમજ સહુ, પછી સમાધાન અનેક;
 નથી પુણ્ય પાપ કશું પ્રભુ, વિભુ વિરલ એહ વિવેક. ૫

૭ પ્રકૃતિ-સ્વભાવ. અટલ-ટળે નહિ એવી હરિ ઈ—પણ હરિ બહુ જનની પ્રકૃતિ ફેરવે છે.

૮. ગ્રહ—સૂર્યાદિ નવ ગ્રહ કલેશાન દકર—કુખ કે આનંદ કરનાર જુઓ ઇ—જુઓ કે ગ્રહોને રાવણે બાંધ્યા અને છોડ્યા નહિ, સારે કાણ (ક્યા ગ્રહ) રૂઢ્યા (રીસે ભરાયા) કે ત્રુઢ્યા (રીજ્યા) ?

૧ વિભૂતિ—મહિમા. શોકહર્ષદા—શોક અને હર્ષ આપનાર. ૨ જીવ પ-ણ કત્તા નથી: જીવ ઈ—સ્પષ્ટ છે ચલણે—પોતાનું ચાલતું હોય તો.

૩ ક્યમ ઈ—તો કૃષ્ણને બેદ દૃષ્ટિ કેમ છે ? ૪ શકાનું સમાધાન કરે છે) નથી ઈ—(ભગવંતને બેદ નથી, પણ ભવ (સંસાર) રૂપી ખેલ રચીને નિજ (પોતે) જુએ છે.

૫ પ્રભુ ઈ—વિભુ એવા પ્રભુને. વિરલ ઈ—એહ (એવો) વિવેક વિ-રલ (વિરલા પુરોને) છે.

નિપજે ન કશુ કો તદપિ હુ પદ, હરિ માયાજેર;
 ચારે અહંમતા ટળે, (ન્યારે) કર ગ્રહે ન દક્ષિણર- ૬
 હુ હરિના, હરિ મારા, મનથીજ એવુ થાય,
 હરિકૃપા તસ્કર વોળાવા, અહમ સદ્ગુણ થઈ જાય ૭
 કૃતિ શુભાશુભ બળ દીપથી, પણ દીપ જ્યમ નિલેપ,
 ત્યમ દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ બળ, સહુ બને ન અડે ચેપ ૮

૫૬ ૮૮ મુ.

૨મી રાખ્યુ છે હરિએ જેહ જી, ટળે ન કોથી નિપજે તેહ જી
 ફેર પડે નહીં કોટિ ઉપાય જી, યત્ન ન ચાલે શિવ ખલાય જી ૧
 હરિકૃતિમા જીવ હુ પદ તેવુ જી, જ્ઞાન શકટને તાણે જેવુ જી,
 જીવતુ કીધુ તેટલુ થાય જી, મળતુ આવે હરિ ઈચ્છાય જી ૨

દાળ.

ઈચ્છા હરિ અનુસરતુ આવે, તે બને લાહે જાણુ,
 ત્યમ નિત્ય નથી બનતુ, જીએછે પ્રકટ, શુ પ્રમાણુ? ૩
 જ્યમ જે સમય જેટલુ જેને, લખ્યુ ન દક્ષમાર,
 ત્યમ તે સમય તેટલુ તેને, પ્રાપ્ત હોય નિરધાર ૪
 કુ ખ મૃત્યુ કો માગે ન પણ, સહજે સમય સધ આવે;

૧ તદપિ ઇ-તદપિ (તોપણ) જે હુ પદ (રાખે છે) તે હરિની માયાતુ
 જોર છે ૭ હરિકૃપા ઇ-પાપને ચોરી લેનાર હરિકૃપા ૩પી તસ્કર છે અને અ-
 હમમ ૩પી વોળાવા (વળાવા) છે એ વળાવાને સાથે લેઈ સસાર અરણ્યમા
 મુસાફરી કરનાર મનુષ્યના પાપ હરિકૃપા ૩પી તસ્કર ચોરી શકતા નથી તેથી
 અહમમ ૩પી વળાવા સદ્ગુણ થઈ જાય છે અર્થાત્ 'અહમમ' એજ હરિકૃપા
 પ્રાપ્ત ન થવા દેનાર અતરાય છે મારે મનુષ્યે તેને સર્વથા તજવુ

૮ કૃતિ ઇ-દીપના બળથી શુભાશુભ કૃતિ બને છે, પણ દીપ જે
 નિલેપ છે, તેમ કૃષ્ણના બળથી સહુ બને છે પણ તેને ચેપ અડતો નથી

૨ તેટલું-જેટલું હરિની ઈચ્છાને મળતુ આવે તેટલું ૩ ત્યમ ઇ-
 જીવની ઈચ્છા પ્રમાણે નિત્ય નથી બનતુ તે વુ પ્રકટ જીએ છે, પ્રમાણુ શુ ક-
 રવુ છે?

તે રીત રૂપ સમજી લહે, સર્વને સમજાણ નાવે. ૫
કર્માદિ બળ ત્યાં લગી ખરું, હરિ જ્યાં લગી મન નાણે;
નહિ તો કહે, ઇશ્વર કૃપાકર, વેદ શીદ વખાણે? ૬
સહુ તજ હરિ શરણે પડ્યા, તેનું સર્વ નિજ ઇચ્છાય;
ત્યમ નહી જગતના જીવને, કર્માદિ વશ કહેવાય. ૭
સુખદુઃખ હાનિલાભાદિક, સહુ વણ કરે પણ થાય;
તે ચિંતા તજ ચાનકે ધરી, ભજ દયાપ્રીતમ મનરાય. ૮

૫૬ ૯૯ મું.

સુણી ગુરવાણી વદિયો શિષ્ય જી, સહજ બને સહુ લખ્યું ભવિષ્ય જી;
માટે કહોછો ફિકર વિસરવી જી, તદા ભજનચિંતા શીદ ધરવી જી. ૧
તે પણ થાવાનું તે થાશે જી, લખ્યુ પ્રમાદે કયમ ટળી જાશે જી?
સુણી એમ બોલ્યા શ્રોગુરવાણી જી, સત્ય કહી તે વાત વખાણી જી. ૨

હાળ.

સ ચી વખાણી વાત સાંભળ્ય, કહું શંકા જાય;
સહુ લખ્યું ત્યમ હરિભજન, નથી લખ્યું ક્યેંથી થાય. ૩

૫ દુઃખ ઇન્—દુઃખ કે મૃત્યુ પ્રેમ માગતુ નથી. રૂપ—પુત્ર—મર્મ.
૬ નાણે—ન આણે. નહિ તો ઇન્—નહિ નો—જે એમ ન હોય તો કહે કે 'ઇશ્વર
કૃપાકર (કૃપા + આકર—ખાણ) છે' એમ વેદ તેના શીદ વખાણ કરે ?

૭ સહુ ઇન્—જે સહુ તજીને હરિને શરણે પડ્યા છે તેનું 'સર્વકામ નિજ
(પોતાની) ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે, પણ જગતના જીવને તેમ નથી; તેઓ
તો કર્માદિકને વશ કહેવાય છે.

૮ વણ કરે—પ્રયામ કર્યા વિના. તે—સુખદુઃખ હાનિલાભાદિકની ચાનક—
કાળજી.

૨. લખ્યું ઇન્—પ્રારબ્ધમાં લખ્યું હશે તે પ્રમાદે (ભજનમાં અમા-
વધ રહેવાથી) કેમ ટળી જાશે? ૩. કહું ઇન્—તારી શંકા જ્યાં જાય ને
વચન કહું છું સહુ ઇન્—જેમ સુખદુઃખાદિક સહુ પ્રારબ્ધમાં લખેલું છે તેમ
હરિ ભજન કાંઈ લખેલું નથી, તે તો ક્યેંથી થાય એવું છે.

- જો કદા કહિયે ભજન પાણુ, પ્રારબ્ધ લખ્યું બની આવે;
તો વેદ શાસ્ત્ર પ્રબોધવાયક, સકળ વ્યર્થ કહાવે. ૪
- તે માટ અતિ આતુર થઈ, ભજવા સદા ભગવત;
ક્ષણભગ મનુષાદેહ ફલભ, મળે પુણ્ય અનત ૫
- સહુ યોનિમા છે વિષય- સુખ, ત્યાં હરિભજન નવ હોય;
તે માટ અમૂલક આ સમય, ચેતે ન તે સહુ ખોય. ૬
- ભરતખડ મોઘુ મનુષ્ય તનુ, જેની અમરને પાણુ ભૂખ;
તે મળ્યે કૃષ્ણ ભજ્યા ન તો, ગયુ આવ્યુ હસ્ત પિયૂખ. ૭
- કહુ લાખ વાતની વાત, સે'લુ નામ રટય શ્રીકૃષ્ણ;
મણુ દયાપ્રીતમ પ્રસન્ન થાશે, સકળ પૂરણ તૃણ ૮

૪ પ્રબોધવાયક—બોધ કરનારા વચન ૫ મનુષ્યાદેહ ઈન્—મનુષ્યનો દેહ ક્ષણભગ (ક્ષણમા ભગ થાય એવો) છે અને ભગ થયો તો તે પાછો પ્રાપ્ત થવો ફલભ છે, કેમકે તે અનત પુણ્યથીજ મળે એવો છે

૬ યોનિ—મનુષ્ય, પશુ, આદિ જાતિઓ વિષયસુખ—શબ્દ, સ્પર્શાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયના સુખ આ સમય—મનુષ્ય દેહનો સમય

૭ ભરતખડ ઇન્—ભરતખડ કર્મભૂમિ ગણાય છે એટલે તેમા મદ સત્ જેવા કર્મ કર્યા હોય તેનુ ફળ રત્નાદિ લોકમા મળી શકે છે, પણ બીજા જે ઇલાજ્ઞતાદિક ખડ છે તેમા કરેલા કર્મ ફળ આપતા નથી તેમજ મોક્ષ પ્રણુ ભરત ખડમાજ સાધન કરવાથી મળી શકે છે, એમ પુરાણોમા જોલુ છે માટે દયારામ કહેછે કે, આ ભરતખડ જેની ભૂમિ અને તેમા મનુષ્ય જેવો મોવો તનુ (દેહ), કે જેની અમર (દેવોને) પણ ભૂખ (અર્થાત્ ઇચ્છા) છે (દેવો પણ ભરતભૂમિમા જન્મ લેછને સાધન કરે તોજ તેમને મોક્ષ મળે, અન્યથા નહિ એમ પુરાણોમા જોલુ છે) તે મળ્યા છતાં કૃષ્ણ ન ભજ્યા તો હસ્ત (હાથ) મા આવ્યુ (આવેલુ) પીયૂખ (પીયૂખ—અમૃત) ગયુ એમ જણવુ

૮ લાખ વાતની (એક) વાત—બધી વાતનો સાર મે'નુ—મેહેનુ સાધન સકળ ઇન્—સકળની અથવા મનગી તૃણા પૂરનાર

૫૬ ૧૦૦ મું.

નામ કૃષ્ણનું શિરમાણ સહુનું જી, મૂળ ધર્મ સાધનાદિ બહુનું જી;
જપતાં સર્વે ચિંતા ચૂર્ણ જી, મનોકામના સધળી પૂર્ણ જી. ૧
નામે નામી ઉરમાં વાસે જી, અધ દુઃખ સંદેહ સધળા નામે જી;
નામે નામી નામ પ્રતીતિ જી, અંતક અવિદ્યા ભાજે ભીતિ જી. ૨

હાળ.

ભીતિ હરે હરિ પ્રીતિ આપે, પરમાનંદ પદદાય;
શ્રીકૃષ્ણ નામ પ્રભાવ કૃષ્ણે, પણ કલ્પે નવ જાય.. ૩
હરિનામ કોટિક અપર તુલ્ય ન, નામ કૃષ્ણ પ્રજ્ઞેશ;
જ્યમ બીજથી ચઢતી કળા, શરિ કો ન સમ રાકેશ. ૪
છે પૂર્ણ ઈંદુ 'કૃષ્ણ' કેવળ, શરદ સહ 'શ્રીકૃષ્ણ';
નારાયણે વિધિ કહ્યું સ્કંધે, ઉત્તર સુણ્ય પણ પ્રશ્ન. ૫

૨ નામી-નામવાળો જેનું નામ હોય તે વસ્તુ. અધ-પાપ. નામે ઇન્દ્ર-
નામ સ્મરણવડે નામી (નામવાળા)ની પ્રતીતિ (વિશ્વાસ) વડે અંતક અને અવિદ્યા
(માયા)ની ભીતિ (ભય) ભાજે (ભાગે). જેમ કે, કૃષ્ણનું નામ સાંભળીને યમ એ-
મ સમજે કે આ તો કૃષ્ણનો ભક્ત છે મારે એને આપણે સતાવવો નહિ. (જુઓ
અન્નમીઞ્નનું દૃષ્ટાંત, કે જેણે મરતી વખતે યમને દેખીને ગભરાઈને પોતાના
પુત્ર નારાયણને બોલાવવાના હેતુથી નારાયણ નામનો પોકાર કર્યો; તે ઉપરથી
વિષ્ણુના દૂતોએ તેને સમજાવ્યો સાચે વિવાદ કરીને છોડાવ્યો.-ભાગવત).

૩ પ્રભાવ-મહિમા. કૃષ્ણે પણ કલ્પે નવ જાય-અર્થાત્ અનંત અને
અપાર છે. ૪ હરિ ઇન્દ્ર-હરિનાં અપર (બીજાં) કોટિક નામ છે તથાપિ
પ્રજ્ઞેશ-પ્રજ્ઞપતિ 'કૃષ્ણ' નામની તુલ્ય કોઈ નામ નથી. દૃષ્ટાંત: જેમ ચંદ્રની
બીજથી બધી કળાઓ ચઢતી છે તથાપિ રાકેશ (રાક્ષ-પૂર્ણિમા + રક્ષ) પૂર્ણ
ચંદ્ર સમ (બરોબર) કોઈ કળા નથી.

૫ છે ઇન્દ્ર-કેવળ 'કૃષ્ણ' એટલું નામ પૂર્ણ ઈંદુ (ચંદ્ર)ની બરોબર
છે. અને 'શ્રીકૃષ્ણ' એટલું નામ શરદ્ગુપ્ત સહિત પૂર્ણ ચંદ્રની બરોબર છે.
નારાયણે ઇન્દ્ર-સ્કંધપુરાણમાં નારાયણે વિધિ (બ્રહ્મા) ને જે કહ્યું છે તે ઉત્તર
દ્વં તને પ્રશ્ન વગર કહું તે સુણ. અર્થાત્ બ્રહ્માએ કરેલો પ્રશ્ન તને ન કહેતાં
નારાયણે કહેલો ઉત્તર માત્ર તને કહું છું.

ગૌ કામ સુરદ્રુમ ચિતામણિ, નહી કૃષ્ણ નામ સમાન;
હિત અહિત સમજી નામ રીતે, એ ન દે વરદાન. ૬
સતસગ કરવો પ્રયત્ને સેવવા શ્રીવ્રજરાય;
દુ સગથી ત્યમ નાસવું, પછી બન્યું હરિ ઇચ્છાય. ૭
ભાવિ ભરાસે આળશી વીસરવું ન શ્રીહરિ નામ;
ગુણગાન કાણુ નવ છોડવું, દયાપ્રીતમ સુદરશ્યામ. ૮

પદ ૧૦૧. મું.

પણ સમજ્યાને સ શય થાયજી, હરિગુણ અચળિત કેમ ગવાય જી;
દેહાધ્યાસ સહુ ક્યમ કરી છૂટે જી, બાધ કરે ત્યા તાતો વૂટે જી. ૧
પણ છે સમજાણ એની બીજી જી, સુણ્ય કહું જેથી રીજે શ્રીજી જી;
પ્રભુ કરે છે સહુ મુજ રૂકું જી, કદાપિ ન કરે નિજજન રૂકું જી. ૨

૬ ગૌ ઈ૦—કામ ગૌ (કામદુર્ધા ગાય), સુરદ્રુમ (કપવટ), ચિંતા-
મણિ (જે પાસે હોનાથી ચિતવેલો પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય એવા મણિ), એમા-
થી કોઈ પણ કૃષ્ણ નામની સમાન નથી સમાન કેમ નથી તેનું કાગળ
બતાવે છે હિત ઈ૦—કેમકે તે (કામદુર્ધા વગેરે) પેતાના ભક્તનું હિત અહિત
સમજીને પેતાના નામની રીતે (નામના અર્થ પ્રમાણે) એ વરદાન દે નહિ
(આખી શકે નહિ) અર્થાત્, તે સગળા યજ્ઞની પેઠે હિતાહિતનો વિરેક
કર્યા વિનાજ અને માત્ર વિષય સબધીજ્ઞ ઈજ્ઞ આપેછે, કામ કૃષ્ણની પેઠે હિત-
કર તથા મુક્તિરૂપ ઈજ્ઞ આપતાં નથી.

૭ પછી ઈ૦—એટલું કરતા છતા યજ્ઞ જે બને તે હરિઈચ્છાથી બને
છે, એમ મમાધાન પામું ૮ ભારિ ઈ૦—બનવાકાળ હજે તે બનશે એવા
ભરોસાથી આળશીને—પ્રમાદી થઈને શ્રીહરિનું નામ વીસરવું નહિ

૧ પણ સમજ્યાને ઈ૦—વગર મમજેનાને એવો સ શય થાય કે હરિ
ના ગુણ અચળિત (ગિર-અર્થાત્ અખડ) કેમ ગવાય? દેહાધ્યાસ (દેહને
નિષે દુ પણાની બુદ્ધિ) કેમ કરીને છૂટે? (ન છૂટે ત્યારે દેહને લગતાં કાર્ય
કરવા પડે અને તે કાર્ય બધા હરિગુણગાનમાં) બાધ કરે ત્યા હરિગુણગાન
નો તાતો (તત્તુ—એક સરખો તાર) વૂટે—હરિગુણગાન અખડ ન રહેતાં
ઘડીમાં હરિગુણગાન અને ઘડીમાં સસારી કામ, એમ છિન્નબિન્ન થઈ જાય.

૨ પણ ઈ૦.—પણ અચળિત હરિગુણગાનની સમજણ બીજી (બૂદ્ધી)

ઢાળ.

- કૂડ કદોંક ભાસે તુરત, ધુવ તેમા પણ હિત હોય,
 સુખ ગુમ જ્યમ પિતુ દુખદ શિક્ષા, શિશુ ન સમજે કોય. ૩
- એમ વિચારી મન શુદ્ધ માને, ભત્રુ વચને ગાય,
 કદોં દોષ નાવે, તે અચળ ગુણગાન હરિ કે'વાય. ૪
- સમજણ એ વિધિ રાખતા, શ્રીકૃષ્ણ થાય પ્રસન્ન,
 તે સમય આવળુ સર્વ સવળુ, થાય વેદવચન ૫
- અરિ મિત્ર હોય, વિષ પથ્ય, અધરમ સૌ ધરમ થઈ જાય,
 દુખ થવાનુ તે મટાડે, સુખ ના થવાનુ થાય. ૬
- શ્રીકૃષ્ણ ધૈર્ય પૂર્ણ નહિ વશ, યજ્ઞ તપ શ્રુતિમત્ર,
 કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્ સમર્થ સ્વતત્ર ૭

છે તે સમજણ કહેછે પ્રભુ ઇન્-એમ સમજણ કે પ્રભુ મારે સહુ રૂડ કરે
 છે, તે નિજજન (પોતાના ભક્ત) તુ કદાપિ કૂડ કરે નહિ

૪ મન શુદ્ધ માને—શુદ્ધ મનથી માને ભત્રુ ઇન્-વચનથી પણ હ
 રિતુ ભત્રુ ગાય (જોતે) દોષ નાવે—હરિના દોષ મનમા આવે નહિ ૫
 આવળુ ઇન્-આવળુ તે સર્વ સવળુ થાય અથવા પ્રથમ જે આવળું લાગતુ
 હોય તે સર્વ સવળું સમજાય

૬ આવળુ તે સવળુ કેમ સમજાય તે બતાવેછે અરિ ઇન્-અરિ હોય
 તે મિત્ર થાય, વિષ પથ્ય (માફક—ગુણકરી) થાય અને અધરમ (અધર્મ)
 હોય તે ધર્મ થાય દુખ ઇન્-થવાનુ (ભારિ) દુખ હોય તેને પણ તે (કૃષ્ણ)
 મટાડે, અતે ન થવાનુ (અભાવિ) સુખ પણ થાય.

૭ ભાવિનો નાશ અને અભાવિની પ્રાપ્તિ કદી બનતી નથી એમ
 શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે, (‘નામાવ્યભવતાદ્દર્મવશતોમાવ્યસ્યનાશ કુત-’) લારે ‘ભાવિ
 મટાડે અને અભાવિ થાય’ એમ જો બપર કહ્યુ તેનુ કારણ શુ છે? એ શકા-
 ના સમાધાન માટે કહેછે કે,—શ્રીકૃષ્ણ ઇન્-શ્રીકૃષ્ણ ધૈર્ય છે, પૂર્ણ છે
 અને યજ્ઞ, તપ, તથા શ્રુતિ(વેદ) મંત્રોને પણ વશ નથી તે સ્વતત્ર છે
 સ્વતત્રપણું બતાવેછે તે કર્તુમ્-અસિદ્ધ અર્થને કરવાને, અકર્તુમ્-સિદ્ધ અર્થ-
 નો નાશ કરવાને અથવા ન કરવાને અને અચકાવતુમ્—હરકોઈ (સિદ્ધ કે અ-
 સિદ્ધ) અર્થને છે તેથી ઉપદેશ કરનારો સમર્થ રાક્ષિતમાન છે

ઉદાહરણ ઇતિહાસ ત્રણે, સુણ્ય કહુ લધુ ગીત;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણજન, અકથિત અતિ અકર્ણિત.

૮

૫૬૧૦૨ મું.

અન્નમિલ મહાઅઘનુ ધામ જી, તેવી ગુણુકા પાપનુ ગ્રામ જી;
સુત શુક મિષ લીધુ હરિ નામ જી, તેને આપ્યુ મલુ નિજ ધામ જી. ૧
કર્તુમ્ લક્ષણુ હરિએ ભાખ્યુ જી, દ્વિદળ મીમાંસા ખડી નાખ્યુ જી;
અબરૂપ માટે ચક્રે દમિયા જી, હરિ શરણે દુર્વાસા નમિયા જી. ૨

ઢાળ.

નમિયા તદપિ દુઃખ નજ હર્યુ, હરિ આત્મનાતા ઇશ;
અક્ષણ્યદેવ ન શરણાગતવત્સજ થયા જગદીશ.

૩

૮ ઉદાહરણ ઈ૦—એ ત્રણે (કર્તુમ્, અર્કર્તુમ્, અન્યથા કર્તુમ્) ના ઉદાહરણોના ઇતિહાસ લધુગીત (દૂકામા ગાન કરેલો) કહુ (હવે પછીના પદમાં કહીશ).

૧ ગ્રામ—ગામ, સમુદાય. સુત ઈ૦—અન્નમિલે સુત (પુત્ર)ને મિષે (ખાહાને) અને ગુણુકા (ગણિકા)એ શુક (પોપટને રામનામ બોલતાં શીખવવાને) મિષે હરિ નામ લીધું.

૨ કર્તુમ્ ઈ૦—ઉપર કહ્યા તેવા કૃત્ય કરી બતાવીને જાણે કર્તુમ્ સમર્થ (હરિ કરવાને સમર્થ છે) એ પદાર્થનું લક્ષણુ ભાખ્યુ છે. અને તેમ કરીને દ્વિદળ (બે-પૂર્વ અને ઉત્તર દળ) રૂપ મીમાંસા શાસ્ત્રને ખડી નાખ્યું. “ જ્યેષ્ઠં કર્મ કરે તેવું જ રૂણ પામે—કરેલા કર્મનો ફલ્ય કદાપિ થતો નથી. ‘કૃતકર્મફલોનાસ્તિકલ્પમેતિશર્તરપિ’ ” એ મીમાંસા શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે તે આ દુષ્કર્મ કરનાર અન્નમિલ તથા ગણિકાને સુખરૂળ આપવાવડે રદ કર્યો. હવે અર્જુનને ઉદાહરણ કહેજે. અબરૂપ ઈ૦—૨૫૪ છે

૩ હરિ ઈ૦—એ કે હરિ આત્મનાતા (દુઃખીને બચાવનાર) છતાં તેમણે દુર્વાસાનું દુઃખ હર્યું નહિ; અક્ષણ્યદેવ ઈ૦—વળી તે અક્ષણ્યદેવ (આજ્ઞાઓનું પાલન કરનાર દેવ) અને શરણાગત વત્સલ (શરણે આવેલા ઉપર પ્રેમ રાખનાર) છતાં તેવા ન થયા.

- મહાવિલુ તદપિ ન અભય આપ્યું, નમાવ્યા નૃપ પાય;
હરિઅર્કર્તુમ્ લક્ષણ તણો, એ કથ્યો આણુ મહિમાય. ૪
- સૌભરિ મુનિ શુચિ અસંગી, જળ ભીતર જપ અવિનાશ;
રતિ મત્સ્ય દાખી ચલાવ્યા, પરણિયા સ્ત્રી પ આશ. ૫
- મૃગ દયા પાળ્યો તદપિ, દિ જનમ ધરાવ્યા હરિ ભર્ત;
અધનામ ગતિ મુચકંદ તે, પ્રભુ પ્રકટ મુક્તિ ન તતં. ૬
- પુરી અયોધ્યા વૈકુંઠ સહુ, નિજ પિતા પ્રેમી સ્વર્ગ;
મહાપાપી પારધિ ગીધ આદિ અલ્પમાં અપવર્ગ. ૭
- એ અન્યથાકર્તુમ્ સુલક્ષણ, શ્રીપતિમાં સત્ય;
જન દયામીતમ કૃષ્ણ અતર્ક્ય, મહાત્મ્ય અકળિત ગત્ય. ૮

૪ મહાવિલુ ઇ—વળી તે મહાવિલુ (સર્વવ્યાપી—અર્થાત્ દુર્વાસાના હૃદયનો ભય જાણનાર છતાં તેને અભય ન આપ્યું; તાત્પર્ય કે કરવાને શક્તિ માન છતાં તે ન કર્યું!

૫ હવે અન્યથાકર્તુમ્ તું ઉદાહરણ કહે છે સૌભરિ ઇ—સૌભરિ મુનિ ધણા શુચિ (પવિત્ર) અને અસંગી (કાંઈનો પણ સંગ નહિ રાખનાર) હોઈને તે જળ ભીતર (જળમાં પેશીને) અવિનાશ (અખંડ) જપ કરતા હતા; તેમને મત્સ્યની રતિ (જળમાં જે માછલાનો સંયોગ) દાખી (બતાવી) ને (તપથી) ચળાવ્યા અને તે પચાસ સ્ત્રી પરણ્યા. ‘સંગ તજવાની ઇચ્છાવાળાને સંગ પ્રાપ્તિ’ એ આ જગોએ હરિતું અન્યથાકર્તુમ્સમર્થપણ છે:

૬ બીજું ઉદાહરણ મૃગ ઇ—ભરત મુનિએ દયાથી મૃગ (હગિણી-ના બાળકને પાળ્યો તદપિ (તોપણ) દિ જનમ (જે જન્મ) ધરાવ્યા દયાનું ફળ દયા કરનારને હિતકર થવું જોઈએ તેમ છતાં ઉલટું અહિતકર થયું. એ પણ હરિતું અન્યથાકર્તુમ્સમર્થત્વ બતાવેછે. પ્રભુ ઇ—મુચકંદને પ્રભુ પ્રકટ મળ્યા અને તર્ત મુક્તિ ન થઈ એ પણ અન્યથાકાર્ય !

૭ પુરી ઇ—રામ વૈકુંઠ ગયા તે સમયે બધી અયોધ્યાપુરી (જો કે તે-મા પાપી પણ હશે તથાપિ) રામ વૈકુંઠમાં લેઈ ગયા અને તેમણે પોતાના પ્રે-મી પિતાને સ્વર્ગ (વૈકુંઠથી ઉતરતું સ્થાન) આપ્યું ! એ પણ અન્યથાકાર્ય ! અપવર્ગ—મોક્ષ.

પદ ૧૦૩ મું.

કરે આ'ય તે વિભુ મનરાય છ, ઘટિત મટાડે અઘટિત થાય છ;
 લોહ ભિગાડયુ કચન બાળયું છ, પથ્થર તાર્યા અધે ભાળયું છ. ૧
 સનકાદિક ઉપનલ્યો ક્રોધ છ, વિધિ મહાજ્ઞાની કર્યા અપ્રોધ છ;
 નારી કર્યા નર નર કરી નારી છ, વૃષ્ણિવૃદ્ધ યૌવનતા ધારી છ. ૨

૧ લોહ ભિગાડયુ ઇન્દ્ર—યાદવોના બાળકોએ પેટે તાસળી બાધીને ઋષિ-
 ઓની મસ્કરી કરી હતી તે ઉપરથી ઋષિઓએ શાપ દીધો કે એમાંથી જે
 યશે તેથી તમારા કુલનો ક્ષય યશે શાપ ખરો થવાના ભયથી તે તાંસળી ધ-
 સીને તેના રજકણ સમુદ્રમાં નાખી દીધા તેમાંથી એરકા નામે ધાસ ઉગ્યું
 અને પ્રભાસની યાત્રા વખતે એ ધાસરૂપી શસ્ત્રથી યાદવો પરસ્પર કપાઈ મુ-
 આ એ રીતે લોહ ભિગાડયું સમુદ્રયુગ (ભાગવત), કચન બાળ્યું—સોનાની
 લંકા બાળી. (રામાયણ). પથ્થર તાર્યા—રામે સેતુ બાંધતી વખતે. (રામા-
 યણ). અધે ભાળ્યું—મહાભારતની લડાઈ થઈ રહ્યા પછી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર-
 સ્નેહની પરીક્ષા બતાવતાં થોડી 'નાર ધૃતરાષ્ટ્રને કૃષ્ણે દિવ્ય દષ્ટિ આપી આં-
 બાનું' વૃક્ષ બતાવ્યાની કથા છે.

૨ મનકાદિક ઇન્દ્ર—સનકાદિક ઋષિઓ વૈકુંઠમાં ગયા ત્યારે તેમને દ્વાર-
 પાળે બાળ્યા તે ઉપરથી તેમને ક્રોધ થયો અને જ્ય વિજય દ્વારપાળને શાપ
 દીધો કે 'તમે પૃથ્વીપર પડો.' (કૃષ્ણ જન્મ ખંડ). વિધિ ઇન્દ્ર—મહાજ્ઞા-
 ની વિધિ (બ્રહ્માને) અપ્રોધ (મૂર્ખ) કર્યા.—તે પોતાની પુત્રી સરસ્વતીથી
 મોહ પામીને તેની પછવાડે દોડ્યા ત્યારે. નારી કર્યા નર—શિખંડિની
 નામે દુપદની કન્યા શિખંડી નામે પુરૂષ થયો. (મહાભારત). નર
 કર્યા નારી.—વિદર્ભના રાજાએ અગસ્ત્ય ઋષિને કન્યા આપવાનું કહી પછી
 ભૂલથી તે કન્યા કોઈ રાજાને પરણાવી દીધી. પછી ઋષિએ આપી કન્યા મા-
 ગી ત્યારે શાપભયથી પોતાના પુત્રને સ્ત્રીના અસંકાર પેહેરાવી કન્યાદાનમાં
 આપ્યો ઋષિના તપ સામર્થ્યથી તે સ્ત્રી થઈ ગઈ (મહાભારત). વૃષ્ણિવૃદ્ધ
 ઇન્દ્ર—વૃષ્ણિઓના વૃદ્ધ પૂર્વજ યસાતિ રાજા ભૃગુના શાપથી વૃદ્ધ થયો હતો
 તેણે પોતાની વૃદ્ધતા પોતાના પુત્ર પૂરુષે આપી તેની જુવાની પોતે લીધી હતી,
 અને તેથી પોતે તરણ થઈ પૂરુ વૃદ્ધ થયો હતો. (મહાભારત).

ઢાળ.

શ્રારી તડણતા ત્યમ વૃદ્ધતા, કર્યાં સજીવન બહુ મૃત્યુ;	
પૈકઠ પામ્યા પાડિયા, આપી અગત્ય ને ગત્ય	૩
ધર્મને અધરમ ચલાવ્યો, સદ્ગુણ અધર્મિ ધાર્યા;	
જે ના બચે તે બચાવ્યા, જે ના મરે તે માર્યા.	૪
હરિ ધર્મ ને અધરમ કર્યા કયહુ કર્યા અધરમ ધર્મ;	
મલુ કર્મ ને અકરમ કર્યા, વળી કર્યા અકરમ કર્મ	૫
બ્રહ્મમાં મળિયા કાંઢિયા, ટાળિયા બ્રાહ્મણ શાપ;	
કયહુ પાપ કીધાં પુણ્ય કૃધણે, પુણ્ય કીધા પાપ.	૬

૩ વૃદ્ધતા—પૂરે તડણતો વૃદ્ધ થયો (મહાભારત) સજીવન ઇં—અ-
ભુવાહને મારેના અર્જુનને સજીવન કર્યો (અશ્વમેધ) પૈકઠ પામ્યા પાડિ-
યા—(જય વિજયને) આપી ઇં—અગત્ય (અગતિ—મોક્ષ ન પામવા થોડા
અમનમીલને ગત્ય (ગતિ—મહગતિ) આપી

૪ ધર્મને ઇં—ધર્મ (યુધિષ્ઠિર)ને અધરમ (અધર્મ માર્ગે) ચલાવ્યો
—‘નરો ના કુન્નરો ના’ કહેનારીને (મહાભારત) સદ્ગુણ ઇં—અધર્મના
સદ્ગુણ ધાર્યા—કુન્ન. ગણિકા, પારધિ વગેરેના (ભાગવત) જે ઇં—
પાન્ધથી હોવાને, મહાભારતના યુદ્ધ વખતે દીગિડીના ગમ્યા ઉપર દાથીનો
ઘટ પડાથી તે ગમ્યાને. નીમાના મિત્રાડીના બચ્યાને, પ્રિયાદિ ન બચે
એવાને મચ્યાના (મહાભારત ઇં) ના મરે ઇં—હિરણ્યકશિપુ વગેરેને
માર્યા (ભાગવત)

૫ હરિ ઇં—ધર્મને અધરમ (અધર્મ) —અલિરાજાએ કરેલા
ધર્મને અધર્મ જેવો કુગતી તેને પાતાગે ચાખ્યો (ભાગવત). કયહુ ઇં—
અધરમ ને ધર્મ કર્યો—કસ. રાવણ વગેરે અધર્મ કરનારના તે અધર્મને
ધર્મ કર્યો—તેમને મહગતિ આપી (ભાગવત ઇં) કર્મને ઇં—દક્ષ પ્રજાપ-
તિ એ યજ્ઞકર્મ કર્યું તેના બન્વામા તેનું માથું બકગાનુ થયું ॥ (ભાગવત).
અકરમ કર્મ ઇં—ગોપીઓએ બ્યભિચાર રૂપ અકરમ (અકર્મ—કુકર્મ)
કયું તે તેમનું મત્કર્મ ગણાયું ! (ભાગવત)

૬ બ્રહ્મમાં ઇં—સૌભરિક્રમિ બ્રહ્મવેત્તા હતા તેથી તે બ્રહ્મમાં મળેના
ગણાય, અને તેઓ જળમાં માછલાનો રતિ સંમીગ ગ્રેહને પાછા સસારી

હરિ શૂન્ય ભાયગ સદ્ગુણ કીર્ધાં, મટાડયાં પ્રારબ્ધ;

મન પ્રકૃતિ વશ કરાવી, સુઅલબ્ધ કીર્ધાં લામ્બ. ૭

હિતમ ન કરવો ગર્વ કો, હૈયાટણુ ન પતિત;

દીન ભાવ પ્રીતમ દયામણુ, ભજતાં સર્વનુ હિત. ૮

પદ ૧૦૪ થું

શીખમમુચ્ચય કહુ સુણય સાર જી, જોથી રોએ ન દકુમાર જી;

લાખ શીખની કહુ એક શિક્ષા જી, કૃષ્ણ સેવવા વૈષ્ણવી દીક્ષા જી. ૧

દૃઢ શરણાગતિ દૃઢ વિશ્વાસ જી, હરિગુણ વૈષ્ણવ થાવુ દાસ જી;

ભગવદી લહી કરવો સતમગ જી, દોષ ન જોવા સાચો રગ જી. ૨

યયા. (મહાભારત). ટાળિયા ઇ—પ્રાણણ (દુર્વાસા) નો અબરીયને થ-
યેસો તાપ ટાળ્યો (ભાગવત). ક્યહુ પાપ ઇ—અર્જુને કહું અવધરૂપી
પાપ કર્યુ તેને કૃષ્ણે પુણ્ય કર્યુ—કેરવ્યુ. (મહાભારત). પુણ્ય ઇ—ભરત મુનિએ
હરિણીના ગર્ભને બચાવવા રૂપ પુણ્ય કર્યુ તેને પાપ દરાવ્યું. (બે જન્મ લેવા
પડ્યા એ પાપનુજ ફળ છે! —ભાગવત .

૭ હરિ શૂન્ય ભાયગ ઇ—હરિએ શૂન્ય ભાયગ (ભાગ્ય)—ભાગ્યશૂન્ય પુર-
ષોને મફત કર્યા—સુદામાને સમૃદ્ધિ આપા ઇ—(ભાગવત). મટાડ્યા ઇ—પાદ્મીકે
જેવાના પ્રારબ્ધ (પૂર્વ કર્મનાં ફળ) મટાડ્યા (રામાયણ). મન ઇ—હનુમાન વા-
નર હોવાથી રતનાવેજ તેનું મન અને પ્રકૃતિ ચપળ તેને ગભીર અને દરેક
કર્મો. સુઅલબ્ધ ઇ—સુઅલબ્ધ (અસત અલબ્ધ—ન મળી શકેલાં) જોવા
લામ્બ (મજેલા) કર્યા. સદીપિની ઋષિનો મરી ગયેસો પુત્ર આતિ અલબ્ધ
હતો તેને કૃષ્ણે આણી આપ્યો. (ભાગવત).

૮ હૈયાટણુ—હિમ્મત હારી જ રી. પતિત (પતિને)—ધર્મવ્રત થયેવાએ-
પાપીએ. દીન ભાવ—દીન ભાવે.

૧ શીખ મમુચ્ચય—શીખામણનો સમુદાય. વૈષ્ણવી દીક્ષા—(ધારણ
કરવી). દૃઢ શરણાગતિ (શરણે આવવું) અને દૃઢ વિશ્વાસ—(રાખવાં)
હરિગુણ—(ગાવા). વૈષ્ણવ ઇ—વૈષ્ણવના દાસ થવું.

૨ લહી—ઓળખીને. દોષ ઇ—દોષ ન જોવા પણ તેનો સાચો રંગ જોવો

ઢાળ.

- રંગ રાખી રટવું નિરંતર, શ્રીકૃષ્ણ નામ પવિત્ર;
દીનતા ભાવે ગાન કરવાં, કેવળ કૃષ્ણ-ચરિત્ર. ૩
- સહુ ભૂત ઉપર દયા, સહુ ઈન્દ્રિય સુપથ સતોષ;
રતિ કૃષ્ણપતિમાં રાખવી, મતિ ગુરુચરણ નિર્દોષ. ૪
- દુઃસગ દુઃકૃતિ નાસવું, કામાદિ ત્રિપુથી દૂર;
દુઃખ સુખ લાભ અલાભ સમ, હરિરૂપ રાખવું ઉર. ૫
- અહંકાર આળસ ઢાળવું, ગુરુવચન પૂર્ણ પ્રતીત;
પાપડ અસદાસાપ, કોઈ છૂત દુખાતાં ભયભીત. ૬
- ચો જયતી ચોવીશ એકાદશી જગ્યાયુક્ત;
વૈષ્ણવ પૃથા નીતિ ચાલવું, ઉર અમળ છવનમુક્ત. ૭
- લૌકિક વૈદિક ત્યાગ દૃઢ, આશ્રય અનન્ય પ્રજ્ઞેશ;
જન દયાપ્રીતમ કૃષ્ણ રૂચિ, સામવી વૈષ્ણવ વેપ. ૮

૪ ભૂત-પ્રાણી સહુ ઇન્દ્રિયો સુપથ (સારે ગરતે) વિપથ મે-
ળવીને સતોષ પ્રાપ્ત કરે. રતિ ઇન્દ્રિયપતિ (કૃષ્ણ એક પતિ)માં રતિ
(પ્રીતિ) રાખવી, અને ગુરુના ચરણમાં નિર્દોષ (દોષશુદ્ધિ રહિત) મતિ
(બુદ્ધિ) રાખ.

૫ દુઃમગ ઈન્દ્રિય-દુઃસગ, દુઃકૃતિ અને કામાદિ ત્રિપુથી દૂર નામવું (કામ
દોષ, લોભ, મદ, મોહ, મત્તાર, એ છ ત્રિપુ-શત્રુ કહેવાય છે) દુઃખ સુખ ઇન્દ્રિય
સમાન રાખવા. “ મુલ્લુ ક્ષેત્રમેકત્વાલમાલમૌજ્યાગ્રયૌ ”—ગીતા

૬ પાપડ ઇન્દ્રિય-પાપડ અને અસદાસાપ—નકારા વચન (તજવાં);
ભયભીત-(યત્ન). ૭ ચો ઈન્દ્રિય-ચો (ચાર) જયતી (જન્મતિથિ—કૃષ્ણજ-
યતી, વૃસિહજયતી, વામનજયતી, અને વૃંદાવનજયતી), ચાર માગની
ચોવીશ એકાદશી જગ્યા (જગરણ) યુક્ત (પાળવી) વૈષ્ણવ ઇન્દ્રિય-વૈષ્ણવના
પૃથા-સંપ્રદાય અને નીતિ પ્રમાણે ચાલવું એમ કરવાથી ઉર (મન) અમળ
(નિર્મળ) થશે અને છવનમુક્ત થવાશે.

૮ લૌકિક-લૌકિક બધી. વૈદિક-વેદમાં કહેલો અને ત્યાગ દૃઢ રાખવા વૈ-
ષ્ણવવેપ—વૈષ્ણવનો વેપ રાખીને.

પદ ૧૦૫ મું.

ગુરુ એક સશય મારે મન જી, શ્રીહરિ સરખા ભગવદી જન જી;
 ભજના કો'છો દોષ ન જોવો જી, ક્યમ સભવે ? સદ' જોવો જી. ૧
 સત વિષે કહ્યું દોષ ન હોય જી, સદોષ સાધુ ન કા'વે ડોય જી;
 સુણી ગુરુ જોડા છે ત્યાં એવું જી, શાસ્ત્રે ભાખ્યું કહ્યું તે જોવું જી. ૨

ઢાળ.

જેવું કહ્યું તેવું ખરૂં પાણુ, સૂક્ષ્મ સમજાણુ એક;
 છે સમજ્યાથી સદ' ટળે, ઉર હોય નિમજા વિવેક. ૩
 પ્રભુ પૂણુ સગી પૂર્ણ હોય, પૂરણપણે મદ થાય;
 મદમદન માધવ બિરદ છે, ગુણ દોષ મહુ થઈ જાય. ૪
 ન્યૂનતા પણ નવ દીનતા, દીનતા વિના ન કૃપાય;
 ન્યૂનતા ન હોય મુજ દાસમા, તેનો કરવો કાંઈ ઉપાય. ૫
 એમ વિચારી હરિભક્તમા, નિજ ઇચ્છાકૃત ધર્યો દોષ;
 તે જોઈદીન બીન્યા રહે, બાકી ખરા સદ્ગુણકોષ ૬
 પૂછીશ એવું કયું ક્યહુ હરિ, તે પણ કહુ સુણ્ય ગાય;
 દેને વાનર ગોપ કરી, રાખ્યા નિકટ શ્રીનાથ. ૭
 રાખત વિષ્ણુ ડપે કદા તો, આવતજ અભિમાન;
 સમજત ન કરૂણા દયામણુ, માનત અમો ગુણવાન. ૮

પદ ૧૦૬ હું.

સદ્ગુણ સઘળા જેમાં હોય જી, કૃષ્ણ વિના વલ્લભ નહિ કોય જી;
 તે જનમા કોઈ દોષ દખાય જી, તે સમજવો હરિઈચ્છાય જી. ૧

૩ છે—એક છે (ઉપલી લીનીના છેડ્યા શબ્દ સાથે અન્યથા) ૪ ગુણ
 ધ૦—તેથી તેના મહુ ગુણ દોષ (૩૫) થઈ જાય.

૭ પૂછીશ—તું પૂછશે કે વાનર ધ૦—રામાવતારમા દેવનેજ વાનર કરીને
 પોતાની સાથે રાખ્યા હતા તથા કૃષ્ણાવતારમા ગોપ કરીને રાખ્યા હતા તે તેમ
 ને અભિમાન ન થતા મારેજ.

૮ સમજત ધ૦—અને તે (દેવો) દયાના પ્રભુની કરૂણા સમજત નહિ
 અને એમ માનત કે અમો ગુણવાન છીએ

કાજળ ટપકું રૂપી સુતગાલે જી, માત કરેછે જ્યમ ઉરવા'લે જી;
લઘુ લાંછનથી રક્ષણ બાળ જી, ત્યમ નિજનન જાણે ગોપાળ જી. ૨

હાળી.

ગોપાળધૃત કાંઈ અવગુણ તે, સમજવો એણી પેર;
નહિતો અમિત અવગુણ ભયાં, જન ઘણા ઘેરેઘેર. ૩
તે કયો કૃષ્ણ ન માનવો, જે જલન કરતાં જાય;
હરિ મૂક્યો દોષ મટે નહિ, કરતાં અનેક ઉપાય. ૪
તે દોષ હરિજનનો લખી, નિંદા ન કરવી કોય;
મણુ ધયાં તે કાણમાં હરે, નારકી નિંદક હોય. ૫
સહુ દોષનૃપ એ દોષ જોવા, દોષ ભગવદી જન;
નહી પ્રાપ્તશ્વત, ભોગે ટળે, વા કરેથી પરસન્ન. ૬

૨ કાજળ ધૃ-રૂપી (રૂપાળા) સુત (છોકરા) ને ગાલે માત ઉર (મન-માં) વા'લે (વાહાણ લાવીને) કાજળનું ટપકું કરેછે તેનો હેતુ એવો હોય છે કે, લઘુ (નાના) લાંછનથી બાળનું રક્ષણ થાય (તેને કદરપો-મેલો જાણી તે-નાપર કોઈ નજર ન નાખે-તેને ઝાઈની નજર લાગે નહિ). ત્યમ ધૃ-ગોપાળ (હરિ) પણ નિજ (પોતાના) જનને તેમ જાણે છે અર્થાત્ પોતાના બાળક-તુલ્ય ગણી તેમના બધા ઉત્તમ ગુણોમા એકાદ લાંછનરૂપ ખોટો ગુણ મૂકી દેછે કે જેથી તેઓને પણ નજર લાગે નહિ (કહે છે કે “ જે અતિ વખણાય તે વેહેલો મરે ” “ જેનો અહીં ખપ તેનો ત્યાં પણ ખપ ”).

૩ ગોપાળધૃત ધૃ-ગોપાળે (હરિએ) ધૃત (ધારણ કરેલો-મૂકેલો) કાં-ઈ અવગુણ હોય તે એમ સ્વેચ્છાકૃત લાંછન રૂપ સમજવો (સદ્ગુણી અને કૃષ્ણવલ્લભ ભક્ત શિવત્વ બીજના અવગુણ જોઈને તે પણ એમ ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય ન સમજવા) નહિતો ધૃ-જે એમ ધારીએ તો અમિત (અપાર) અવગુ-ણથી ભરેલા જન ઘેરેઘેર છે (તેમના અવગુણની પણ ઉપેક્ષા કરવી પડે) ।

૪ ત્યારે કયા અવગુણ હરિએ મૂકેલા છે અને કયા મનુષ્યે પોતાના દો-ષથીજ ધારણ કરેલા છે તે વિષે કહેછે કે :- તે ધૃ-સ્પષ્ટ છે.

૫ લખી-જોઈ. હરિએ મૂકેલો પણ તે દોષજ કહેવાય અને નથી તે નિંદાપાત્ર છે એમ કહેશે નો. નિંદા ધૃ-કોઈએ તેની નિંદા કરવી નહિ; કેમકે હરિએ જે દોષ મૂક્યા છે તે હરિ ક્ષણમાં હરી શકે છે-અને નિંદક નાર-કી (નરકે જનાર) થાય છે.

૬ સહુ ધૃ-ભગવદી જનના દોષ જોવા એ દોષ સહુ દોષનો નૃપ (રા-

સહુ વેપ વૈષ્ણવ પૂજવો, હોય જ્ઞાની વા અજ્ઞાન;
જ્યમ ગમે તેવી ગાય પણ, ફળ તોય દોષ સમાન. ૭

શુભ ગુણી સાધુ સેવીએ, તે ધર્મનુ સેવન;
હરિબા'નુ કેવળ અર્ચનુ, તે દયામણ અર્ચન. ૮

પદ ૧૦૭ મુ.

એવુ બોલ્યા શ્રીગુરુ સ્વામી છ, કર જોડી શિષ્ય કહ્યું રીર નામી છ;
સ શય સઘળા મારા ટળિયા છ, પરમ કૃપાળુ ગુરુ મુને મળિયા છ. ૧
કૃતકૃત્ય છુ આપ પ્રતાપ છ, ટપ્યા સૂળા પાપ સતાપ છ;
મુજ ઇશ્વર છો શ્રીગુરુ દેવા છ, મારે અધિકી હરિ તમ સેવા છ. ૨

ઢાળ

સેવા તમારી કર્યાથી, શ્રીકૃષ્ણ સહજ પ્રસન્ન,
થાશેજ શાસ્ત્ર શ્રુતિ કહેછે, સહિત માર મન. ૩
દુ સગી વચ્ચે દુરાગ્રહી, મુજ સમ અધમ નહિ કોય,
તે કૃતારથ મુજને કરે, વણ આપ એવુ કોય ૪

જા) છે, એ દોષનુ પ્રાયશ્ચિત્ત (નિવારણ કરવાનો વિધિ) નથી, એ દોષ તો બોગે (તેનુ ફળ બોગવી છૂટવાથી) અથવા જોના દોષ જોયા હોય તેને પરસન (પ્રસન્ન) કરવાથી ટળે

૭ નહુ ધં—વૈષ્ણવના દોષ ન જોવા, વેપ માત્ર પૂજવો—વૈષ્ણવનું ચિન્હ ધારણ કર્યું હોય તેટલા ઉપરથી તેને પૂજવો ફળ ધં—ગાય ગમે તેવી હોય તથાપિ તેને પૂજનાનુ ફળ, તેના દૂધ વગેરેથી તોય (સ તોય), અને તેને હણવા વગેરેથી થતો દોષ, એ સૌ સમાનજ છે.

૮ સાંડુના ગુણ જોઈને તેને પૂજવો અને વેપ માત્ર જોઈને પૂજવો એ-મા તદ્વાત બતાવે છે—શુભ ધં—ગુણ જોઈને પૂજવો એ ધર્મનુ સેવન છે (હરિનુ નહિ), અને હરિબાહાનુ (વેપ માત્ર) પૂજવો એ હરિનુ અર્ચન છે

૨ કૃતકૃત્ય—સેવાર્થ—જોના અભિનાશિત્ત અર્થ નિહ થયો છે એવો અધિકી ધં—હગિની સેવા કરતા મારે તમારી સેવા કરવી એ અધિક છે

૩ સહિત ધં—માગ મન સહિત શ્રુતિ અને શાસ્ત્ર કહે છે. ૪ ગુરુનો હકાર્ય બતાવવામા શિષ્ય પોતાની અધમતા સૂચવે છે દુ સગી ધં—સ્પષ્ટ છે વચ્ચે—વચ્ચેસો

અલ મિમાંસા વેદાંત સાંખ્યશુ ન્યાય વૈશેષિક;
 સહ પાતાંજલ ષદ શાસ્ત્ર, હસ્તામલક સહિત વિવેક. ૫
 ઐશ્વર્ય વીર્ય સુયશ, શ્રી છે જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય;
 આપમાં સહુ પરિપૂર્ણ, લક્ષિત પ્રેમ હરિઅનુરાગ. ૬
 શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાણ ને મહાભારત, આદિ આર્પી પ્રમાણ;
 સશય કલિલથા કાઢિયો, મહામૃદ અધમ અન્નાણ. ૭
 નથી કશું પ્રત્યુપકારને, કહ કોટિ કોટિ પ્રણામ;
 જન દયાપ્રીતમ દેખાડ્યા, શ્રીકૃષ્ણ પૂરણકામ. ૮

પદ ૧૦૮ મું.

રસિકવલ્લભ આ શુભ ગ્રંથ છ, વર્ણન કીધો પુષ્ટિપંથ છ;
 પૂર્ણ કરાવ્યો ગુરુ ગોવિંદ છ, દૈવી જન દેવા આનંદ છ. ૧
 રસિક જનને વલ્લભ લાગે છ, સઘળા સંશય મુણતાં ભાગે છ;
 કહ્યા પ્રમાણે આચરણ કરશે છ, તે મનવલ્લભ પ્રભુને વરશે છ. ૨

૫ ગુરુની પ્રશસા કરે છે, અલ છં—અલ (અલમ્—પરિપૂર્ણ). પરિપૂર્ણ મિમાંસા-શાસ્ત્ર, વેદાંત, સાંખ્યશાસ્ત્ર સહિત ન્યાય (જ્ઞાતમપ્રણીત), વૈશેષિક (કણાદપ્રણીત) અને સહ પાતાંજલ (યોગશાસ્ત્ર સહિત), ૫૨ શાસ્ત્ર (એ છ શાસ્ત્ર) વિવેક (તત્ત્વનિર્ણય) સહિત તમને હસ્તામલક (હાથમાંનું આમણું જેમ ચારે પાસથી બગમર જણાય છે તેમ, અથવા હાથમાંનું અમલ—નિર્મળ ક—પાણી જણાય છે તેમ) જણાય છે.

૬ વળી તમાગમાં છ ઐશ્વર્ય છે, તેથી તમે ભગવાન છો, એમ જણાવતો શિષ્ય તે છ ઐશ્વર્ય કહે છે: ઐશ્વર્ય છં—તમાગમાં ઐશ્વર્ય (ઇશ્વરતા), વીર્ય (બળ), સુયશ, શ્રી (લક્ષ્મી—શોભા—કાંતિ), જ્ઞાન, વૈરાગ્ય છે. “ દેશ્વર્યસ્યમમ્હત્સ્વધર્મસ્યયશસ્રિયઃ જ્ઞાનવૈરાગ્યયોરૈવૈવપ્પન્નામમદતિસ્મૃતઃ ” “ સમસ્ત કાર્ય માત્રનું ઐશ્વર્ય, ધર્મ, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, એ છના સમુદાયને ‘ભગ’ કહે છે એનેજ ‘૫૬૨૧૪૪’ કહે છે. અનુરાગ—પ્રીતિ.

૭ કલિલ-ગદન-જેમથી નીકળી શકાય નહિ એવું. ૮ નથી છં—પ્રત્યુપકારને (તમારા કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાને) મારી પાસે કશું નથી, માટે તમને હું કોટિકોટિ પ્રણામ માત્ર કહું છું. ૧ વર્ણન કીધો—જેમ વર્ણન કીધો

હાળ.

વરશે હરિ ડરશે વૃંદાવન, અચળ લીલા માંય;	
શ્રીરાધિકાવર ગોપિકા સંગ, રાસ ખેલે ન્યાંય.	૩
સહુ પાપ મહાસંતાપ શમશે, થશે નિત્યાનંદ;	
મન કર્મ વચન નિષ્કપટ ભાવે, સેવતાં ગોપિંદ.	૪
શ્રીનર્મદ તટ ચંડિપુરી, શ્રીશેષશાધી નિવાસ;	
ત્યાંનો નિવાસી કવિજન. શ્રીકૃષ્ણકેરો દાસ.	૫
શ્રીવંત ભટ સાઠોદરા, દિવ જ્ઞાતિ નાગર વરા;	
મધુરામસુત કવિ દયાશ કર નામ, શ્રીહરિઅંશ.	૬
શક અષ્ટાદશ ચૌરાશી શ્રાવણ, એકાદશી ગુરુવાર;	
છે અમળ પક્ષોત્સવ દિવસ, આ અથશાંતિ સાર.	૭
શ્રીગોપીપતિ ! જન દયાનો, નિજ જાણી આલો હાથ;	
દઢ પ્રેમભક્તિ આપની, આપો ધરે પદ માથ.	૮
પ્રતિપદ ચરણ દશ એવાં પદ મે, અષ્ટોત્તર શત કીધ;	
શ્રીનાથજી કરુણા કરી એ, કરજો અથ પ્રસિદ્ધ.	૯

સમાપ્ત.

૫ ચંડિપુરી-આણંદ. ન્યાં શ્રીશેષશાધી નારાયણનો નિવાસ છે. (આણંદ મા શેષશાધીની મૂર્તિ છે). ૬ શ્રીહરિઅંશ-ચૈતન્યરૂપે. ૭ અમળપક્ષ-શુદ્ધ પખ્વ વાડિયું. ઉત્સવદિવસ-હરિનો ઉત્સવ થવાનો દિવસ. અથશાંતિ-અચની સમાપ્ત.

૮ માથ-માથે. ૯ પ્રતિપદ ૪૦—પ્રતેક પદમાં દશ ચરણ (કડીઓ) એવાં મેં અષ્ટોત્તરશત (એકસો આઠ) પદ કીધ (કર્યા છે). દરેક પદમાં પેહેલાં ચોપાછના દરેક ચરણને છટે ‘છ’ ઉમેરીને ચાર ચાર લીટીઓ છે તે દરેક લીટીને દ્વારામે એક ચરણ ગણ્યું હોય એમ સમજવું છે. મતલબ કે, ‘પ્રાસ. અને અનુપ્રાસ’ વાળાં બે બે ચરણને એક કડી (અથવા દ્વારામના કહેવા પ્રમાણે ‘ચરણ’) તેમણે માન્યું હોય એમ જણાય છે. અને એ દિસાળે પ્રથમના ચાર અનુપ્રાસ તથા હાળના છ અનુપ્રાસ મળીને દશ ચરણ થાય છે. અથ પ્રસિદ્ધ થવા માટે કવિ દ્વિતી પ્રાર્થના કરે છે: શ્રીનાથજી ૪૦—રૂપ છે. પોતાનો અથ પ્રસિદ્ધ થવાની કવિને (અથકારને) કેટલી ઉત્કંઠા હોય છે તે આ ઉપગ્રથી જણાઈ આવેછે. દ્વારામનો આ અથ કેવળ અનન્ય ભક્તિનો બોધક છે. તેણે કેટલાં કેટલાં શ્રીજી દેવાને ન નમવા રૂપ બોધ કર્યો છે તે અનન્ય ભક્તિની પુષ્ટિને અર્થ છે.

પુષ્ટિપથરહસ્ય ગ્રંથ.

કુહા.

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ પ્રભુ, શ્રીવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ;	
પદપંકજ વંદન કરું, પ્રાર્થું કરો મન તુષણ.	૧
અથ પુષ્ટિપથરહસ્ય હું, રચુ લઘુ વિસ્તાર;	
બ્રમણા ભાગે મનની, જડે સારનો સાર.	૨
મારગ બીજ પાણુ ઘણા, ત્યાં સાધનનુ કામ;	
અંગી જીવ કેવળ કૃપા, તે પથ પુષ્ટિ નામ.	૩
શ્રીજીના શ્રીઅંગથી, મકટી પુષ્ટિ સંધ;	
પ્રભુ પ્રાપ્તિ ગુરુકૃપાથી, ન મળે સાધન કંઈ.	૪
જે સાધન છે તેજ કૃપા, સેવા શ્રીવલ્લભ;	
પુરુષોત્તમ પ્રભુ આ પથે, તેજ થયા ગુરુ રૂપ.	૫
શ્રીવલ્લભ શ્રીનીલકંઠ, શ્રીકૃષ્ણ વસ્તુતા એક;	
પાણુ શ્રીજી સહજે મળે, તે શીખવુ વિવેક.	૬
એક રૂપ ગોવિંદ ગુરુ, પાણુ ગુરુ અધિક પ્રતાપ;	

૨ લઘુ વિસ્તાર—અરૂપ વિસ્તારથી. ૩ અંગી—અંગથી (અવયવ-થી) યથેચ્છા જીવો જેમા (બીજ સાધન વિના) કેવળ હરિની કૃપાથીજ હરિને પામેછે તેનું નામ પુષ્ટિપથ છે.

૪ અંગથી—નિજ અંગથી પ્રભુ ઇન્—જેમાં ગુરુની કૃપાથી (કૃપા મા-ત્રથી) પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ કંઈ આપનારા સાધન કંઈ પ્રભુ મળના નથી. અથવા જેમાં સાધન રૂપી કંઈ ન મળે (હોતુ નથી).

૫ જે ઇન્—આ પથના ભક્તોને શ્રી વ્રજભૂપની એવા એજ દ્વં છે (કેમકે તેઓ બીજી કંઈ ઇચ્છતા નથી) અને એ દ્વં પ્રાપ્ત કરવાનું સાધ-ન પણ તેજ (વ્રજભૂપની સેવા) છે. એની રીતે સાધન અને દ્વં એકજ હોવાથી આ માર્ગમા સાધન કરતાજ દ્વંની પ્રાપ્તિ થાય છે એ બીજા માર્ગ કરતાં વિશેષ છે. વળી આ પથે (માર્ગમા) શ્રી પુરુષોત્તમ પોતેજ ગુરુરૂપ થયા છે.

પુનિત દર્શ ગોવિંદનુ, શ્રીગુરુ દર્શ મપાપ.	૭
અતિમયત્ન વણ પ્રાપ્તિ નવ, પુરુષોત્તમની થાય;	
તે શ્રીવલ્લભ શરણુથી, સહજે સધ પમાય.	૮
રાજને રાજ કરે, એ બળ કદા ન દીન;	
સ્વરૂપ સિક્કારસ રાણીથી, સહજ મતિ આધીન.	૯
આત્મા શ્રીજીનો સદા, મુખ્ય સ્વામિની જેહ;	
તે સ્વયં શ્રીવલ્લભ થયા, ધર્મે પુરુષને દેહ.	૧૦
અતિ વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને, માટે વલ્લભ નામ;	
કૃપા ઇહાંની વણુ ડહા, નવ રીઝે ઘનશ્યામ	૧૧
શ્રીવલ્લભ આશ્રય વિના, સાધન ધર્મ અશેષ;—	
સાધે હરિ કેવળ ભજે, લીલામાં ન પ્રવેશ.	૧૨
જે ઉપર અતિ અનુગ્રહ, અતરમાં વૃજરાય;	
શ્રીવલ્લભ શરણુગતિ, તેને દહ થઈ જાય.	૧૩
શ્રીમહાપ્રભુ સળધ વણુ, કરુ નહી કૃળ દાય;	
પુષ્પસૃષ્ટિની રીત એ, જગનો જૂદો ન્યાય.	૧૪
શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ, મત્ર શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ;	
મા'પ્રભુ મુખમળધ વણુ, નહિ કૃળ દાતા પુષ્ટ.	૧૫
શ્રીગોસ્વામીજી લખ્યું, નથી વદનની વાત;	
તેજ પ્રમાણે અથ વણુ, કલદ મહાપ્રભુ જાત.	૧૬

૭ ગોવિંદ કરતા ગુરુમા નિર્ગેષ માહાત્મ્ય અતાવે છે. શ્રી ગુરુ ઇં—ગો-વિંદનાં દર્શન તો પુનિત (પવિત્ર) તેજ થાય છે પણ ગુરુના દર્શન તો પાપીને પણ થાય છે.

૮ એ બળ ઇં—એ બળ કદા (પણ) દીન હોતુ નથી—એ બળ મો-હું છે—અર્થાત્ ગજને ગજ કરવામા ધણો શ્રમ કરવો પડે છે. ૧૧ ઇહાંની—એમની (શ્રીવલ્લભની).

૧૨ માધે ઇં—ગીર્જાં અથા માધન અને ધર્મ માંડવાથી કેવળ હરિની-જ પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમની રામચીલામા તેનો પ્રવેશ અર્થ જગનો નથી. ૧૪ જગનો ઇં—જગતના બીજા ધર્મવાળા મનુષ્યોમા કાઈ એમ નથી.

૧૫ શ્રીકૃષ્ણ ઇં—શ્રીકૃષ્ણ એજ મને નાનુદાતા છે. મુખમળધ—મુખથી અવળ કરવો ૧૬ કૃપા ઇં—શ્રી મહાપ્રભુથી કૃપા થયેલો—તેમણે રચેલો અથ કૃપા (કૃગ આપનાર) છે.

શ્રીમદ્વાચાર્ય મહાપ્રભુ, શ્રીપુરૂષોત્તમ આપ;	
કુળ સઘણ તદ્દપ છે, સમાન સમજ પ્રતાપ.	૧૭
તારતમ્ય ભાસે તદા, પ્રભાવ ક્યમ કે' કોઈ;	
સમજવું દૃષ્ટાંતથી, સંશે' નાખો ખોઈ.	૧૮
શ્રીયમુના વ્રજ ઘાટ બહુ, વસ્તુ એક અગ્રપ;	
એ વિવેકથી સમજાએ, શ્રીવલ્લભ સહુ રૂપ.	૧૯
પિતા સરીખો પુત્ર નહીં, કોણ રંક કો જૂપ;	
શ્રીવલ્લભના વંશમાં, સહુ શ્રીવલ્લભ રૂપ.	૨૦
પ્રતિમા પુરૂષોત્તમ કરે, કરે જીવ ને સંત;	
શ્રીવલ્લભકુળ સર્વ છે, ભર્યા ભક્તિ ભગવત.	૨૧
શ્રીજી શ્રીસ્વામિની સહિત, લલિતાદિક સહુ રૂપ;	
શ્રીમહાપ્રભુમાં સમજવું, શ્રીમહાપ્રભુ તદ્દપ.	૨૨
શ્રીજી મુખ, દગ સ્વામિની, નાસા શ્રીગોસ્વામિ;	
મુખમંડળ શ્રીમહાપ્રભુ, યુગ પદપદ્મ નમામિ.	૨૩
શ્રીવલ્લભ શ્રીજીજ છે, અધિકા પણ કે'વાય;	
શ્રીજી મોટા સરવથો, જેના આપ્યા જન્ય.	૨૪
દામોદર દાસે કહ્યું શ્રીગુસાંઈજી પ્રત્ય;	
દાન વડું (કે) દાની વડા, શ્રીવલ્લભ વર સત્ય.	૨૫

૧૮ તારતમ્ય ઈ૦—જો તરતમપણું—ઓઠા વત્તાપણું માલમ પડે તો તેને કોઈ મનુષ્ય પ્રભાવ—મહિમા કેમ કહેશે? ૨૨ લલિતાદિક (લલિતાદિક—સુંદરતા વગેરે).

૨૩ દગ—નેત્ર. નાસા—નાક. યુગ ઈ૦—યુગ (બન્ને) પદપદ્મ (ચરણ-કમળ)ને નમામિ (પ્રણામ કરું છું).

૨૪ અધિકા શામાટે તે સ્પષ્ટ કરેછે શ્રીજી ઈ૦—સર્વથી મોટા જે શ્રીજી તે પણ જેના આપ્યા બીજાની પામે જન્ય છે—બીજાને પ્રાપ્ત થાય છે

૨૫ એ વાત ઇતિહાસથી અમર્યિત કરે છે: દામોદર ઈ૦— દામોદર-દાસ નામે ભક્તે શ્રી ગુસાંઈજી પ્રતિ કહ્યું કે દાન મોટું કે દાની (દાન આપના-૨) મોટો? દાની ગુરુ છે અને ને શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપનું દાન આપે છે દાન વસ્તુ

શ્રીવલ્લભકુળનું કથું, સઘળુ ભાવે કૃષ્ણ;	
સોંખ્યાથી સાધન વિના, સઘળી પૂરે તૃષ્ણ.	૨
કૃપાપાત્ર મા'પ્રભુ તણો, કરે કૃષ્ણ ત્યાં રક્ષ;	
અમિત દોષ અક્ષમ ક્ષમા, કરે નિન્નધિક પક્ષ.	૨૧
જે છે મા'પ્રભુ દહાશ્રય, શુભ કૃતિ કરી ન અન્ય;	
તેને સહુ કૃળ વણુશ્રમે, શ્રીહરિ માને ધન્ય.	૨
જેને શ્રીમા'પ્રભુ તણો, સહુ વાતે વિશ્વાસ;	
તેને કદા ન શોચવુ, સહજે સહુ કૃળ પાસ.	૨૬
અષ્ટાક્ષર પંચાક્ષર સભાગવત ગ્રંથ સહિત;	
શ્રીવલ્લભના નામમાં, જે છે પૂર્ણ પ્રતીત.	૩૦
વ્રજ સંબંધી સહુ વસ્તુસહ, કૃષ્ણ, રાધિકા રાણી;	
શ્રીવલ્લભના નામમાં, સહુ આવ્યુ વર વાણી.	૩૧
હૃદય ધ્યાન શ્રીકૃષ્ણ છખી, ધરે વદે મુખ નામ;	
શીઘ્ર કૃળે કેવળ રટણ, થાય અખડે કામ.	૩
શ્રીવલ્લભ શ્રીવલ્લભજ, વિના ધ્યાન મુખ ગાય;	
સ્વેચ્છાએ તેને હૃદે, શીઘ્ર આવે વ્રજરાય.	૩
કૃષ્ણ નામથી અધિક શ્રીવલ્લભ ભાસે નામ;	
ત્યાં ચિંતન છખી ચિત્ત વસે, ઇહાં ન ચિંતન કામ.	૩૪

કરતાં દાન આપનાર શ્રેષ્ઠ એ પ્રસિદ્ધ છે માટે કૃષ્ણ કરતા પણ વલ્લભાચાર્ય શ્રેષ્ઠ છે, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે.

૨૭ મહાપ્રભુ-ગોસાઈજી. અમિત-અમાપ. અક્ષમ-ક્ષમાન થઈ શકે. નિન્નધિક-પોતાના કરતાં પણ વધારે. ૨૮ વણુશ્રમે-(પ્રાપ્ત થાય) તથા શ્રીહરિ તેને ધન્ય માને.

૩૦ અષ્ટાક્ષર-શ્રીકૃષ્ણ નામમય. પંચાક્ષર-નમઃકૃણાય. જે ઈ-જે પૂર્ણ પ્રતીત (વિશ્વામ) હોય તો. અથવા, -પૂર્ણ પ્રતીતથી જે.

૩૧ વર વાણી-એવી વર (શ્રેષ્ઠ પુરુષોત્તમ) વાણી છે. ૩૪ ત્યાં ઈ-કૃષ્ણનું તો ચિંતન કરવાથી તેની છખી ચિત્તમાં વસે છે પણ અહીં (શ્રીવલ્લભમાં) તો ચિંતનનું કામ નથી. અર્થાત્ કેવળ નામોચ્ચાર કરવાથી છખી હૃદયમાં વસે છે.

કાયિક વાચિક માનસિક, સાંસારિક અકથિત ૫૫;

ભસ્મોભૂત તતકાળ ઇક, વલ્લભનામ પ્રતાપ.

૩૫.

છંદ રસાવલી.

શ્રીવલ્લભ લે નામ, તેજ સેવા હરિ માને;

કૃષ્ણાધર અમૃતનો, સ્વાદ પ્રાપ્ત શ્રમ ના'ને.

૩૬

વશ તેને વ્રજરાય સ્ફુરે ભક્તિ મારગ સહુ;

.સેવારસનો સ્વાદ અનાયાસે પામે.બહુ.

૩૭

લીલાસહ શ્રીનાથ વસે હૃદયામાં આવી;

ધૃષ્ણિત પૂરણ કામ ગમે હરિલીલા ગાવી.

૩૮

શ્રીવલ્લભ નામમાં શુભકૃતિ સર્પે આવી;

જાપક જન પદરેણુ, વિશ્વપાળને બતાવી.

૩૯

સહ્ય નામ શ્રીકૃષ્ણ, એક શ્રીવલ્લભ કેરું;

શ્રીહરિ ઇચ્છા કહ્યું સુકૃત દશાશતનુ દેરું.

૪૦

શ્રીગુરુ ભક્ત ભગવંતાદિક મહાપ્રભુ સહુ સંભવ;

શ્રીવલ્લભ નામમાં સર્વ છે સંશય નહિ લવ.

૪૧

“સવકો પ્રિય સવકો સુખદ હરિ આદિક સવ ધામ;

વ્રજલીલા સવ સ્મરન શ્રીચલ્લભ-સુમરત નામ.

૪૨

૩૬ રસાવળી છંદ-રોળા અથવા કાવ્ય છંદ. નહાને-થોડે શ્રમે. ૩૭ સ્ફુટે-દીશી આવે. અનાયામે-વગર શ્રમે.

૩૮ લીલામહ-રાસલીલા સહિત. ધૃષ્ણિત ઈ—તેના ધૃષ્ણિત (ધૃષ્ટે લાં) કામ (મનોરથ) પૂર્ણ થાય. ૩૯ વલ્લભ નામનો જાપ કરનાર જનના પદનો રેણુ (રજ) વિશ્વને પાવન કરનાર છે. ૪૦ દશાશત ઈ—દશ+શત સો જન્મના સુકૃતનુ તે દેર (અર્થાત્ ઢગલો) થાય છે. એમ શ્રીહરિએ સ્વે-ચ્છાથી કહ્યું છે.

૪૧ મહાપ્રભુને વિષે સહુનો સંભવ છે. ૪૨ સવધામ — સર્વનું સ્થાન. વ્રજલીલા ઈ—શ્રીવલ્લભનું નામ સંભારવાથી સધળી વ્રજલીલાનું રમ-રણ થાય છે.

નામ પુષ્ટ મર્યાદકો કૃષ્ણ યુગ સૃષ્ટિ કામ;	
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલ પુષ્ટ પુષ્ટ કુલ નામ."	૪૩
જડત જપે નૃપનામ રહ્યો જશ સધળે ફેલી;	
પટરાણીનું નામ લહે રે'ને રગમહેલી.	૪૪
પુષ્પાત્મક હરિનામ સુગધે સહુ કોઈ જાણે;	
મહાપ્રભુ નામ કૃષ્ણાત્મક પરિમળ પાસના માણે.	૪૫
કૃષ્ણ નામ માહાત્મ્ય શ્રુતિ સ્મૃતિ સર્વે વખાણે;	
શ્રીવલ્લભનો નામપ્રભાવ અનુભવી જાણે.	૪૬
હીરા રત્ન પરીક્ષા જ્યમ સહુ ઝવેરી ખાધ્યર;	
અદશ અમૂલ્યક ચિંતામણિ શું લહે મતિ ખાધ્યર.	૪૭
વિરલ નામ પણ લહે દષ્ટિગોચર નથી કેની;	

૪૩ નામ ઈ—પુષ્ટિપદ્યને લગતું નામ તે મર્યાદા યુક્ત અથવા મરજીદી નામ જાણવું. અને કૃષ્ણનું નામ તો યુગ (ચાર) પ્રકારની (ઉદ્ભવ, સ્વેદન, અગ્નિ, જરાયુજ) સૃષ્ટિને અર્થે છે. અથવા સત્યયુગાદિ સર્વે યુગમાં થયેલી સૃષ્ટિને અર્થે છે—સધળે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીવલ્લભ, શ્રીવિઠલ, અને તેના કુળનાના નામ પુષ્ટ (મર્જીદી) ગણાય છે.

૪૪ ઉપરની બાજત દષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરે છે: જોમ, રાગનો જશ સધળે ફેલી રહ્યાથી જગતના મહુ લોક રાગનું નામ જાણે છે, પણ પટરાણીનું નામ તો જે રગમહેલી (રંગ મહેલમાં રહેનાર) હોય તેજ લહે છે. એમજ, વલ્લભ આદિક ચામિનીનું રૂપ હોવાથી તેઓનાં નામ કર્મ વગેરે સધળું મર્યાદા યુક્ત છે અને કૃષ્ણ સ્વામી (પુરુષ) હોવાથી તેનું નામ મધળે સમાન છે—મર્યાદી નથી.

૪૫ પરિમળ ઈ—જે પામે હોય તેજ કૃષ્ણનો પરિમળ (સુગધ) માણે—ભોગવે—અનુભવે. ૪૬ પ્રભાવ—મહિમા.

૪૭ અદશ ઈ—પણ અદશ દિપ્તવામાં ન આવે એવો) અને અમૂલ્યક ચિંતામણિ જે મતિની ખાદ્યાગ્નો વિષય છે તેને તે ઝવેરીઓ શું જાણે? તેજ પ્રભાવે કૃષ્ણને સર્વ શાસ્ત્ર જાણે, પણ તેજ શાસ્ત્રો વલ્લભ (કૃષ્ણની પટરાણી રૂપ) તે કયાથી જાણે?

તે માટે શું ચિંતામણિ ક્યહુંઓ પણ છેની.	૪૮
બંદીજન નૃપ સુયશ મલા પર્યત વખાણે;	
રંગમેહેલરાણીવૃતાંત અનુભવી જાણે.	૪૯
મહાપ્રભુ શ્રુતિપ્રતિપાદ ૩૫ રસિયાં મન ભાવ્યું;	
નિગમ કૃષ્ણ છબી વરણી ત્યાં શું શ્રીમુખ નાવ્યું.	૫૦
નિગમ અગમ મહાપ્રભુ નિગમ પ્રતિપાદિત કહિયે;	
કૃષ્ણવદન શ્રીવલ્લભ કાન્તિ અનળ પણ લહિયે.	૫૧
જગત્પ્રિયે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સહુકોનું જીવન;	
તે શ્રીજીનું શ્રીવલ્લભમાં નિત્ય લુપ્તમન.	૫૨
જે જન ઉપર વહાલ ધણુ વ્રજપતિને આવે;	
તેને શ્રીમુખ શ્રીવલ્લભ જપ નામ બતાવે.	૫૩
આખ્યાં જીવને નામ બહુ, વચન ગોપાળ ગાયુ;	
અષ્ટાક્ષર સગે વલ્લભાદિ નામ અપાયું.	૫૪
ટીકાકાર શ્રીવ્રજભરણજી પ્રકાશુ હારદ;	
તે સમગ્ર્યા જન કૃપાપાત્ર હરિ બુદ્ધિ વિશારદ.	૫૫
શ્રીમદ્વિઠલવંશ પુષ્ટ ભગવદ્ સહુ ભાખ્યું;	
શ્રીવલ્લભ સર્વોપરિ નામ દૈવીને દાખ્યું.	૫૬

૪૮ વિરલ ઇ-ચિતામણિનું નામ પણ વિરલા જાણે છે તથા તે દ-
ષ્ટિગોચર તો કાદનેજ નથી. તે ઉપરથી શું ચિતામણિ ક્યહુંઓ પણ (કહી-
એ પણ) છેજ નહિ ? અર્થાત્ છેજ. તેજ પ્રમાણે વલ્લભનું નામ યદ્યપિ શા-
સ્ત્રોમાં ન હોય માટે તે શું કૃષ્ણની પટરાણી રૂપે નથી ? છેજ.

૫૦ મહાપ્રભુ ઇ-શ્રીમહાપ્રભુનું રસિયા (રમિક ભક્તો)ને મનમાં ભા-
વેનું ૩૫ શ્રુતિપ્રતિપાદ (વેદે પ્રતિપાદન કરેલું છે.) કેમકે નિગમ (વેદ)માં
જ્યાં શ્રીકૃષ્ણની છબી વરણી છે ત્યાં શું તેમનું મુખ વર્ણાયું નથી ? વર્ણાયું જ છે.

૫૧ નિગમ ઇ-નિગમ (વેદ)ને અગમ્ય એવા મહાપ્રભુ (વલ્લભ)
ઉપર કયા પ્રમાણે નિગમ પ્રતિપાદિત (વેદે પ્રતિપાદન કરેલા) છે. કેમકે શ્રીકૃ-
ષ્ણનું વદન અનલ (અમિ) છે અને શ્રીવલ્લભની કાન્તિ પણ અનલ છે.

૫૪ અષ્ટાક્ષર ઇ-પણ વલ્લભાદિ નામ તો અષ્ટાક્ષર મંત્રની સાથેજ
અપાયું છે. ૫૬ દૈવી-દૈવી સંપત્તિવાળા જીવો. (દૈવી સંપત્તિ માટે જુઓ
ભગવદ્ગીતા અ-૧૬ સ્લોક ૧-૭).

પૂર્વ વચન પણ પ્રમાણ ઉત્તર વચન ન જ્યાં લગી;
 પછી ઉત્તરજ પ્રમાણ, ન ઉત્તર તેથી ત્યાં લગી. ૫૭
 રામાનુજ શ્રીનગનાથથી શ્રુતિ હઠ ઝાલી;
 સત્યોત્તર વચ પૂર્વ વેદવચ જશે શુ ખાલી. ૫૮
 અરુચિ આવી સુણી પ્રભુજી ગરડને આજ્ઞા આપી;
 નાખ્ય દૂર સહ શિષ્ય કહી હરિ નિજ રૂચિ થાપી. ૫૯
 ત્યમ ગુરુ અષ્ટાશર દધ પ્રમાણ રીતિ રાખી;
 પછી ગુરુ શ્રીવલ્લભજ કહે કરુણા ગો ભાખી. ૬૦
 ગુરુના ઉત્તર વચન તાણી પુષ્ટિ કરી શ્રીજી;
 તદપિ પૂરવ હઠ ધરે જાય ગુરુ ગોવિંદ ખીજી. ૬૧

૫૭ પૂર્વ ૪૦—કૃષ્ણાદિ નામનુ માહાત્મ્ય એ પૂર્વથી શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને વલ્લભનામનુ માહાત્મ્ય એ તે પછીથી થયેલા પુસ્તકોમાં લખેલું છે, તે બેમાંથી પ્રમાણ શુ છે? એનું નિરાકરણ કરવાને કહે છે કે, જ્યાં લગી ઉત્તર (પછીનું) વચન ન હોય ત્યાં લગી પૂર્વ વચન પ્રમાણ છે, પણ ઉત્તર વચન મળ્યા પછી પૂર્વનું વચન ગૌણ ગણાય છે. અને પછી તેનાથી ઉત્તર વચન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં લગી તે પ્રમાણજ રહે છે. (એકજ જણે બે વચનકલાં હોય તેમા તેના પૂર્વના વચન કરતાં ઉત્તર (પછીનું) વચન વધારે આદ્ય છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે).

૫૮ એ વાત દર્શાવતી સિદ્ધ કરે છે. રામાનુજ ૪૦—શ્રીરામાનુજ આચાર્યે શ્રીનગનાથજી સાથે શ્રુતિ (વેદ) વિષે હઠ ઝાલી—વેદ વચન પ્રમાણ ગણાવવા હઠ ઝાલી. એવી રીતે કે જે ઉત્તર વચ (વચન) સત્ય હોય તો વેદવચન જે સૌથી પૂર્વનું છે તે શુ ખાલી જશે?—નિઘ્યાયશે?

૫૯ અરુચિ ઈ—રામાનુજની એવી હઠ જોઈને શ્રીપ્રભુજીને તેમના ઉપર અરુચિ ઉત્પન્ન થઈ તેમણે ગરડને આજ્ઞા આપી કે રામાનુજને તેમના શિષ્યો સહિત દૂર નાખ. એવી રીતે કરીને હરિએ પોતાની રૂચિ (પ્ર-
 ચ્છા) નું આપન કર્યું.

૬૦ ત્યમ ઈ—તેમજ ગુરુએ પ્રથમ અષ્ટાશર મંત્રકાગ કૃષ્ણ નામ આપીને સ પ્રદાપની રીતિને પ્રમાણ રાખી છે, પણ પછી કૃષ્ણામય ગો (વચન) ભાખીને ગુરુ શ્રીવલ્લભ નામ કહે છે—ઉપદેશ કરે છે. અર્થાત્ પૂર્વે કહેલા કૃષ્ણ નામના ઉપદેશ કરતા પછીથી કરેલા વલ્લભ નામના ઉપદેશને વધારે પ્રમાણ માનવો. ૬૧ પૂરવ—પૂર્વ વચન.

કુળનિકંઠનઅઘ ધર્મ ન અડચું હરિ આજ્ઞા પાળી;	
હરિ કહ્યું કયું ન, 'નરકુંજર' કહી અંગુલિ ગાળી.	૬૨
જેને આજસ થાય રીત એ તેની બાખી;	
બીજ સહુને પ્રમાણ રીતિ રહેવી રાખી.	૬૩
શ્રીગુરુ વા'લા ઘણા તેથી રાધાવર રાજ;	
મણુ પ્રિય અતિ, ગુરુ ગૌણ, તેથી જીતાય ન બાજ.	૬૪
હરિ રૂઠે ગુરુ રાખે ગુરુ રૂઠાં ન કોઈ;	
તે માટે ત્યમ કરવું જેમ શ્રીગુરુ રૂચિ હોઈ.	૬૫
જેને વશ હરિ તેની સિદ્ધારસનું બળ મોટું;	
તે વણ કોટિ પ્રયત્ન કરે, તે બળ અતિ છોટું.	૬૬
કશું ન કરવું પડે હોય ગુરુશુ દઢ ભરોંસો;	
તેમાં સહુ સાધન રજે રાખવો ન સાંસો.	૬૭
સમ્મોહી ગુરુ રામ લોભી તે વામન જાણો;	
કોપી ગુરુ નૃસિંહ કામી તો કૃષ્ણ પ્રમાણો.	૬૮

૬૨ અઘ-પાપ. ધર્મ-યુધિષ્ઠિરને. હરિ કહ્યું ઇ-હરિનું કહ્યું ન કયું અને 'નરોત્તમજંગોત્તમ' કહ્યું તેથી પાપ અડચું અને હિમાલયમાં ગયા ત્યારે એક આંગળી ગણી ગઈ.

૬૩ જેને ઇ-જેને સધળો ધર્મ આચરતાં આજમ થાય તેણે માત્ર વલ્લભનામનું સ્મરણ કરવું, પણ બીજા (આજસ વગરના) એ તો સધળી શાસ્ત્રોક્ત રીતિને પ્રમાણ રાખીને સપ્રદાયનું અવલંબન કરવું.

૬૪ ગૌણ-મતલબકે ઓછા પ્રિય. ૬૫ જેમ ઇ-જેમ ગુરુની રૂચિ હોય તેમ કરવું.

૬૬ જેને ઇ-મતલબકે શ્રીવલ્લભ કૃષ્ણની પટરાણી છે માટે તેને કૃષ્ણ વશ છે. અને તેથી વલ્લભને ભજવાથી કૃષ્ણની મુલાકાત જલદી થશે. ૬૭ સાંશો-શંશય.

૬૮ ગુરુમાં દોષ દેખાય તો પણ તે હરિરૂપથી ચળતા નથી-તેમનું હરિરૂપ નાશ પામતું નથી. તે વિષે દક્ષાંત આપે છે: સમ્મોહી ઇ-રામ (બળરામ) સમ્મોહી (મોહવાળા) હતા (મદિરાથી); વામન લોભી હતા (બલિ પાસે દાન લેવામાં); નૃસિંહ કોપી હતા (હિરણ્યકશિપુનો વધ કરવા-

જ્ઞે ગર્વા તો પરશુરામ માત્સર્ય વ્યાસ છ,	
પણ ન ચળે હરિ બાવથકી તે સત્ય દાસ છ	૬૯
ગુરુમા શ્રીભગવત સત આદિ સહુ સેવા,	
પ્રભા વિષ્ણુ મહેશ શેષ શકાદિ સુદેવા	૭૦
ગુરુ અપરાધે કૃષ્ણદાસ પ્રતયોનિ પામી,	
શ્રીછ દરશ પણ શ્રીવિઠલ વણ તે નવ વામી	૭૧
શ્રીવલ્લભ શ્રીપુરુષોત્તમ કો કહે ક્યમ કહીએ,	
તેની વાત સ્વ પમા કહુ સુણી સશે' દહીએ	૭૨
શ્રીવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ વસ્તુ શ્રીવિઠલ બાળ્યુ,	
શ્રીરામ રૂપ શ્રીવલ્લભ કપિપતિને દાળ્યુ	૭૩
શ્રીનાથછ સ્વરૂપ પરમાન દદાસે જોયુ,	
વળતી નામ નિવેદન લીધુ મેહ દુ ખ યોયુ	૭૪
રૂપ હારિકાધિપ પદ્મા રાવળ દગ્ધાવ્યુ,	
શ્રીવલ્લભ કરુણાનિધાન કીધુ જન ભાવ્યુ	૭૫
પાવક પોશ ભરી ગુરુવં કૃષ્ણદાસ મેધન,	
મહાપ્રભુ પુરુષોત્તમ ન હોય તો બળજો મમ તન	૭૬

માં), કૃષ્ણ કામી હતા (પ્રજામા), પરશુરામ ગર્વી હતા (પૃથ્વી નક્ષત્રિય કરનામા), વ્યાસછ માત્સર્ય દોષનાગા હતા (ઉત્તરમીમામા રચવામા)

૭૦ શક—ઈદ્રિ સુદેવા—સાગ દેવો

૭૧ ગુરુ ઈ—ગુરુનો અપરાધ કરનાથી કૃષ્ણદાસ નામના ભક્તને પ્રેત યોનિ પ્રાપ્ત થઈ; અને જ્ઞે કે તેને હર્ષિનુ દર્શન થયું તથાપિ શ્રીનિરૂલ વિના તે વામી નહિ—તે પ્રેતયોનિ ગઈ નહિ

૭૨ દહીએ—બાળીએ—નાશકરીએ ૭૩ શ્રીવલ્લભ ઇ—શ્રીવલ્લભ એ જ વસ્તુમત્યા શ્રીકૃષ્ણ છે કપિપતિને—હનુમાનને

૭૪ પરમાન દદાસ—એ નામનો વૈષ્ણવ નામનિવેદન લીધુ—વૈષ્ણવી દીક્ષા લીધી મેહ (વિગ્ધ) વિયોગ

૭૫ પદ્મા રાવળ—એ નામનો વૈષ્ણવ શ્રીવલ્લભ ઇ—રૂપ દેખાડીને તેને કહ્યું કે શ્રીવલ્લભ એજ રૂણા નિધાન છે

૭૬ કૃષ્ણદાસ—એ નામનો વૈષ્ણવ—તેણે મેધન ગુરુને પ્રેર પાવક (અમિ)ની પોશ ભરી

- દાધ્યા નહીં કર કિંચિત્ ગુરુપર ઝ્ઞાનિ આવી;
અન્યાશ્રય છોડવ્યો મહાપ્રભુ કરૂણા લાવી. ૭૭
- શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીહરિ સરસ્વતીનાયક;
અમોજ છું શ્રીમદાચાર્ય શ્રીમુખનાં વાયક. ૭૮
- શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલ વંશ સહિત પરમેશ્વર;
ભાખ્યું છે બ્રહ્માંડપુરાણે વ્યાસ મુનિવર. ૭૯
- શ્રીવલ્લભાચાર્ય રૂપે પ્રકટવું છે મારે;
પદ્મે કૃષ્ણ કહ્યું અર્જુન સમજવું તારે. ૮૦
- શ્રુતિરહસ્ય ત્રયે શ્રુતિ “ નમો બ્રહ્મણે ” જો જો;
શ્રીવલ્લભ મહાવિષ્ણુ કહ્યા છે સંદે’ જોજો. ૮૧
- પ્રકટ પે’લી નરસિંહ મેહેતે ગાઈ વધાઈ;
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલ પ્રકટ પદ્મે મજરાઈ. ૮૨
- કરશે પ્રકટ પુષ્ટિમારગ ત્યાં જો અનુમરશે;
કેવળ શરણ માત્રથી નિઃસાધન ભવ તરશે. ૮૩
- પ્રમાણ ઇત્યાદિક અનેક છે કપહાંલગી કહિયે;
શ્રીવલ્લભ નહિ કૃષ્ણ કહે તે આસુર લહિયે. ૮૪

૭૭ દાધ્યા—દાઝ્યા. ગુરુપર ઈન્—કૃષ્ણદાસ તો ન દાઝ્યા પણ તેણે જાણે-
લા અગ્નિના તાપથી તેના ગુરુનું શરીર ઝ્ઞાનિ પામ્યું. અન્યાશ્રય—બીજાનો
આશરો. મેઘન ગુરુનો આશરો છોડવ્યો.

૭૮ સરસ્વતીનાયક—અર્થાત્ વિદ્યાન ૮૦ પદ્મે—પદ્મપુરાણમાં કૃષ્ણ—
કૃષ્ણે. ૮૧ શ્રુતિરહસ્ય—એ નામનો ગ્રંથ, એમાં શ્રીવલ્લભને મહાવિષ્ણુ કહ્યા
છે “ નમો બ્રહ્મણે ” એ શ્રુતિમાં એ વિષય છે. જોજો—તજજો.

૮૨ પ્રકટ પેહેલી—શ્રીવલ્લભ પ્રકટ થયા પેહેલી મજરાય—મજરાય—કૃ-
ષ્ણ શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિઠલ રૂપે પ્રકટ થશે.

૮૩ કેવળ ઈન્—નિઃસાધન (કોઈ પ્રકારનું પણ સાધન ન કર્યા છતાં)
કેવળ શ્રીવલ્લભના શરણ માત્રથીજ (પ્રાણી) ભવ તરશે ૮૪ શ્રીવલ્લભ કૃષ્ણ
નથી એ જો કહે તેને આસુરી જીવ જાણવો.

મહામભુ મકટ મતાપ સહજ સહુ શ્રીહરિ દષે;	
ત્યાં મમાણની ઇચ્છા રાખે જડ મુજ લેખે.	૮૫
મમાણબળ પુરુષોત્તમ શ્રીમહામભુને જાણે;	
દીપકવડે દિવાકર દષે તેજ મમાણો	૮૬
શુદ્ધ દેવી જો હોય સહજ મહામભુ રૂચિ આવે;	
આસુરી લખે મતાપ તદપિ તે શરણે નાવે.	૮૭
તેજપુજ મહામભુ દમસાના બ.ઇએ દીઠા;	
તો પાણુ શરણુ ન ગયા દેવી વાણુ હરિ ન મીઠા.	૮૮
મકટ મતાપ મહામભુ મેઘન ગુરૂએ જોયો;	
તદપિ શરણુ ન ગયા આસુરી અવસર જોયો.	૮૯
નિગમાગમ પુરાણ સુણી શ્રીહરિ વા'લા લાગે;	
ત્યમ શ્રીવક્ત્રમ શ્રીવિઠલ પર પ્રીત ન જાગે.	૯૦
શ્રીગોકુળેશ નિજ સેવક પ્રતે એમ બાળ્યું;	
શ્રીવક્ત્રમ શ્રીવિઠલ રૂપ ગઢ ઘણું દાખ્યું.	૯૧
કેવળ નિજ ક્ષણાધી નિજ પ્રીતિ કો પાગે;	

॥ ઉક્તંચ. ॥

“માયા મનોરથ યોં કરે યશુમતિ જાકો નાહું;	
યહ ફલ દીજે રસિકકું શ્રીવલ્લભગુન ગાહું”.	૬૦ ૯૩
“ભરાંસો શ્રીવલ્લભહીકોં રારો;	
સગરે કાજ સરંગે છનમેં ફનહીકે ગુન ભાલો”	૬૦ ૯૪
“ભરાંસો દૃઢ ફન ચરનનેરોં;	
શ્રીવલ્લભ નવચદલાઈ વિન સવ જગ માલ અંધેરો.”	૬૦ ૯૫
“વલ્લભ શ્રીવલ્લભ પદરજ વિન ઔર તત્વ દહી નાલ્યો.”	૬૦ ૯૬
“રે મન શ્રીવલ્લભ ગુન ગાય.”	૬૦ ૯૭
“મોંકો શ્રીવલ્લભહીકોં મરોસોં.”	૬૦ ૯૮
અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ ચોમુક્તિ તેનીદાસી;	
સહજ સદા શ્રીહરિના જે કોઈ દૃઢ વિશ્વાસી.	૯૮
પણ તે દૃઢ વિશ્વાસ આવવો નમજે સેલો;	
તે પામે જેણે સતસંગ કયો બહુ પેલો.	૧૦૦
દૃઢ પ્રતીતિ પ્રભુશુ તેને ચિંતામણિ મળિયો;	
જે ચિંતવે તે સિદ્ધ અવર તેયકો કો બળિયો.	૧૦૧
મહાપરાક્રમો મૃગપતિ તદપિ ભૂખે મરેછે;	
હરિ વિશ્વાસે અનગર વણ શ્રમ ઉદર ભરેછે.	૧૦૨

૯૩ ઉક્તંચ—અને કહ્યું છે કે, માયા ૬૦—યદુમાતજા (યશોદાના પુત્રતુ) નાહ (નામ) યોં (એવી રીતે) માયાનો મનામયવરે (પૂર્ણ કરે છે). અથવા, મા-ય એમ મનોરથ કરે છે કે જેનું નામ યશોમતિ છે તેનું જે ફળ અર્થાત તેનો પુત્ર તે ગસિક ને આપો. ૯૪ સગરે ૬૦—સધળા કાજ ટાણુમા સરસે, માટે એનાજ ગુણ ગાઓ. ૯૫ ફન—એના ચરના પગ. શ્રીવલ્લભ ૬૦—શ્રીવલ્લભના નુખ રૂપી ચંદ્રની છાયા (તેજ) વિના સધળા જગતમાં તું અધાર જો. ૯૬ દહી નાલ્યો—ખાંણી નાખ્યો. ૯૭ અષ્ટસિદ્ધિ—અષ્ટિગાદિક. નવનિધિ—પદ્માદિક. ચોમુક્તિ—સાધુલ્લ્યાદિક.

વ્યર્થ પડ્યું શ્રદ્ધાસ્ત્ર ઇંદ્રજિત અપ્રતીત આણી;	
૬૯ વિશ્વાસે આતક પીએ સ્વાતીનું પાણી.	૧૦૩
જેને નામે મુક્તિ તે પ્રભુ દીઠા પાસે;	
તદપિ જન્મ મુચુંદ એક તે વણુ વિશ્વાસે.	૧૦૪
અવિશ્વાસ આવ્યે જનમેજય રહી ઇકે હત્યા;	
સત્તર સત્તર પર્વ મુણ્યે ગઈ પ્રતીતિ સત્યા.	૧૦૫
મકટ ખભથી નરહરિ તે પ્રહ્લાદ પ્રતીતે;	
૬૯ પ્રતીતિ ઉત્પન્ન પ્રથમ પ્રભુ અનન્ય પ્રીતે.	૧૦૬
મૃદા મૂર્તિ રચી દ્રોણની વિદ્યા કિરાત ભણિયો;	
૬૯ વિશ્વાસે નરહરિ ભય પ્રહ્લાદ ન ગણિયો.	૧૦૭
વિશ્વાસે કરિને વણુ શ્રમ બહુ આદાર મળેછે;	
નિશિદિન ભટકે શ્યાન કુધાનલ તદપિ બળેછે.	૧૦૮
કેવળ હરિ વિશ્વાસ, અવર આધાર ન લાજો;	
અતિ હાનિ આણુ લાભ તદપિ ધની વીમાવાજો.	૧૦૯

૧૦૩ અપ્રતીત ઇ—ઇંદ્રજિતે જે વિશ્વાસ ન રાખ્યો તો તેનું શ્રદ્ધાસ્ત્ર વ્યર્થ થયું. ૧૦૪ જેને ઇ—જેના નામથી મુક્તિ મળે તે પ્રભુ પાસે જાય (જીવમાથી ઉત્તરો ત્યારે) તથાપિ તેને બીજો એક જન્મ લેવો પડ્યો ત્યારે મુક્તિ મળી તેનું કારણ 'વિશ્વાસ નહિ' એજ છે.

૧૦૫ જનમેજયને આદાર ધરાહત્યાઓ લાગી હતી તેમાંની સત્તર હત્યાઓ ભારતના સત્તર પર્વ સાબળવાથી વિશ્વાસવડે ગઈ, અને છેવટ વિશ્વાસ ન આવ્યો ત્યારે એક હત્યા રહી.

૧૦૬ ખભ—થોભયો. પ્રહ્લાદ પ્રતીતે—પ્રહ્લાદના વિશ્વાસથી ૬૯ ઇ—એકે પ્રથમ તેને પ્રભુની અનન્ય પ્રીતિ હતી તેવડે ૬૯ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

૧૦૭ મૃદા—માટીડડે દ્રોણ ગુરૂની પાસે એક બિચ્છ ધનુર્વિદ્યા શીખવ્યો, પણ તે બિચ્છ જાતિનો હોવાથી તેણે તેને વિદ્યા શીખવી નહિ, ત્યારે તેણે દ્રોણ ગુરૂનું આદીનું પૂતળું કરીને તેની પાસે વિદ્યા ભણ્યો, એ પણ વિશ્વાસથીજ.

૧૦૮ કરિને—હાથીને કુધાનલ—ભૂખરૂંથી આગિન ૧૦૯ કેવળ ઇ—વિમાવાજાને જે કે અતિ હાનિ અને આણું થોડા) નફાનો વેપાર છે તથાપિ કેવળ હરિને વિશ્વાસે તે ધની (ધનનાજો) થાયછે.

શ્રીગિરિશિખર દ્રુમ સદા હરાં હરિને વિશ્વાસે;	
વૃક્ષ પાટિકા વણ સિંચે સુકે નર આસે.	૧૧૦
સકરખોરને સાકર સાગર મધ્યે આપે;	
મલંગ ઉદર ભરાય ન તનુ કાપે સતાપે.	૧૧૧
દહ વિશ્વાસે ગોછાળ જપતાં ગોપાળ કૃજિયા;	
વિશ્વાસે જપરો પા'ણ પૂજ્યે પ્રભુ મજિયા.	૧૧૨
રામ નામ ઈકિ સહસ્ત નામ કૃળ સર્તી શિવ ભાખ્યું;	
માની સ ગ જમી અતિ પ્રસન્ન હિય ધરી હિત દાખ્યું.	૧૧૩
વિશ્વાસે કાકાજી નામે હજિયા કેશવ;	
સંધર્થુ બગડી જાય ઉપજે અવિશ્વાસ લવ.	૧૧૪
શ્રીમહાપ્રભુના વચન વિષે આણુ નિશ્વાસ ઘટ્યો;	
દામોદરદાસની ત્રિયા સુત યવન મકટ્યો.	૧૧૫
સર્પ હસે નય ઢેડ મરે તુલસી વિશ્વાસે;	
અવિશ્વાસથી દૂર પ્રભુ વિશ્વામે પાસે.	૧૧૬
અવિશ્વાસથી સાચે ઔષધ રોગ ન જાય;	
વિશ્વાસે જૂઠી વસ્તુ પણ સાચી થાય.	૧૧૭
વિશ્વાસે અંતરાય કોટિ જન્મના ધૂટે;	
અવિશ્વાસ અધમૂલ કાળ કર્મોદિક ધૂટે.	૧૧૮

૧૧૦ શ્રીગિરિ ઇ—પર્વતના શિખર ઉપરનાં દ્રુમ (વૃક્ષ) હરિના વિશ્વાસથી મદા હરા (લીલાં) રહેછે. ૧૧૧ મલંગ—મૂંડ (?)

૧૧૨ ગોછાળ—ગોપાળનો અશુદ્ધ ઉચ્ચાર. વાલ્મીકિ ભિલ્લ નારદ ઉપદેશથી ગોપાળને બદલે ગોછાળ જપતો હતો તેને પણ પ્રભુએ કૃળ આપ્યું હતું.

૧૧૩ રામ ઇ—ખીન્ન હજાર નામના કૃષ્ણની બરોબર એક રામ નામનું કૃળ છે ૧૧૬ સર્પ ઇ—દેહસોડામાં રિવાજ છે કે કોઈને સાપ કરડે ત્યારે તેને તુલસીકથારા આગળ ત્રણ દિવસ નાખી મૂકેછે. તેટલી મુદતમાં જો તે જીવતો ન થાય તો તેને દાહ કરે છે પણ એવી રીતે નાખી મૂક્યાથી ઘણા જીવતા થયેલાના દાખવા સાંભળ્યા છે.

૧૧૭ સાચે ઔષધ—સાચા ઔષધથી. ૧૧૮ અંતરાય—વિદ્ય. અવિશ્વાસ ઇ—પણ અવિશ્વાસ એ અંત (પાપ) નું મૂળ છે અને તેથી કાળ તથા કર્મ આદિક ફૂટે-ફૂંટા દે છે.

સાધન બન્યાં અનેક તદપિ વિશ્વાસ ન ધર ફળ;
રાખ્ય પ્રાપ્તિ વિશ્વાસ મહાપ્રભુ કૃપાણુ કેવળ.

૧૧૯

॥ શ્લોક ॥

મક્તિમાર્ગેક્રિયામાર્ગકારણપરમુચ્ચતે ॥
તેનૈવમાર્ગેસકલંસિદ્ધિમિત્તિનસશય ॥ ૧ ॥
વિશ્વાસેનયથાપ્રોતિચાતકઃસ્વાતિજનલં ॥
તથાચેત્કૃષ્ણજલદઃસ્વાનંદવર્ષયિષ્યતિ ॥ ૨ ॥
એવંવિશ્વાસસદ્ભાવેસર્વમેવભાવિષ્યતિ ॥
યત પરિવૃદ્ધોસ્માકસર્વકર્તુક્ષમોમતઃ ॥ ૩ ॥
સહિસ્વત સમર્થત્વાગ્નસાધનમપેક્ષતે ॥
કાલકાર્યંવિલોક્યાત્રતદીયાનાંવિશેષતઃ ॥ ૪ ॥

૧૧૯ સાધન ૪૦—ને અનેક સાધન બન્યા હોય તદપિ (તોપણ) વિશ્વાસ ન હોય તો ફળ પણ ધર નહિ—માનીશ નહિ (ઉબગ ઉપરના દીવાની પેઠે ‘ન’ તો બન્યય બને બાબતુએ કહેવો) પણ મહાપ્રભુ ૩૫ કૃપાણુ (અર્જુ) ઉપર કેવળ તે ફળની પ્રાપ્તિ થવાનો વિશ્વાસ રાખ્ય અથવા,—ને અનેક સાધન બન્યાં હોય તથાપિ તેરડે ફળ મળવાનો વિશ્વાસ ધરીશ નહિ; પણ કેવળ મહાપ્રભુ ૩૫ કૃપાણુવડે તે પ્રાપ્તિનો વિશ્વાસ રાખ

શ્લોક ૧—બક્તિ માર્ગેમા ક્રિયામાન પરમ કારણુ ૩૫ છે, તેજ માર્ગમાં સકળ (ધનિષ્ઠ) સિદ્ધ થાય છે એમા રાશય નથી

શ્લોક ૨—ચાતક પક્ષી જેમ વિશ્વાસવડે સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી પામે છે, ને તેવાજ વિશ્વાસ હોય તો, કૃષ્ણુ કેપી મેવ પણ કિત્તમ આનંદ ૩૫ જગત્તર સાધને શ્લોક ૩—એ પ્રમાણે વિશ્વાસ રાખવાથી સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે, કેમકે અમારો સ્વામી નરે કાર્ય કરનાને સમર્થ છે

શ્લોક ૪—તે તો પોતેજ સમર્થ છે માટે બીજા સાધનની અપેક્ષા રાખતો નથી; અને વિશ્વે દર્શને તેના જે બહુતો છે તેમના કાળકાર્ય (તેમને ફળ આપવાનો કાળ અને ફળ આપવા યોગ્ય તેમનું કર્મ) જેમને બીજા સાધનની અપેક્ષા રાખતો નથી.

ઉપાયાધ્યવસાયેનત્યત્કાર્મકર્મણ્યનાત્મનઃ ॥

હરેઃરૂપાવલંબિત્વંપ્રાપ્ત્યુપાયદ્દહોચ્યતે ॥ ૧

હુમા પખી પરછાંધયકી નૃપ હોય સહજ નર;	
ત્યાં શું ચિત્ર પ્રાપ્તિ પ્રભુ કેવળ છાંધ ગુરૂકર.	૧૨૦
વાણ શ્રમ શ્રીજી મળે મહાપ્રભુ હૃદે ડસાવે;	
જ્યમ માદા મોતી તટ નર વાણ તેડયુ આવે.	૧૨૧
એક વસ્તુ ત્રય નામ શ્રીવલ્લભ વિઠલ શ્રીજી;	
જ્યમ ગગાધારા ત્રિનામ વસ્તુ નહીં ણીજી.	૧૨૨
હોળી નાગપચમી દીવાળી જ્યમ એક વારી;	
ત્યમ એ વસ્તુ એક નામ ત્રિ તેવાં ધારી.	૧૨૩
શ્રીજી લીલા સમગ્ર લ્યો એ વિદ્યો નિરખી;	
ખેલનાણાં બહુ ભાતી સર્કરા સઘળે સરખી.	૧૨૪

શ્લોક ૫—હરિની પ્રાપ્તિ થવાના ઉપારના દૃઢ નિશ્ચયવડે કર્મોને તજીને, હરિની કૃપાનુ અવલંબન કરવું એજ અનાત્મા હરપને તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે.

૧૨૦ હુમા ઈ૦—હુમા નામે પક્ષીનો પરછાયો પડવાથી પુરૂષ સેહેજ રાત્ર થાય છે, તો કેવળ ગુરૂના કરની છાયથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય એમા શું, ચિત્ર—આશય છે?

૧૨૧ જ્યમ ઈ૦—જેમ માદા મોતી જે તટમાં હોય ત્યાં નર મોતી વગર તેડયુ આવે છે તેમ. ૧૨૨ એક ઈ૦—શ્રીવલ્લભ, વિઠલ અને શ્રીજી, એ એકજ વસ્તુના ત્રણ નામ છે જેમ ઈ૦—જેમ ગગાની ધારનાં,—ગગા, જનુલી, ભાગીરથી (?) એવા ત્રણ નામ છે પણ તે વસ્તુ ખીજી નથી તેમ.

૧૨૩ હોળી ઈ૦—જેમ હોળી, નાગપચમી અને દીવાળી એ ત્રણ પર્વ એકજ વારે આવે છે તેમ એકજ વસ્તુના એ ત્રણ નામ છે. “ નાગ દ્વાગ ને દીવાળી એ ત્રણ એક વારી ” એવી કહેવત છે. વાર એકજ છતાં જેમ પર્વ જુદા કહેવાય છે તેમ વસ્તુ એક છતાં નામ જુદા છે એમ દૃષ્ટાત ધટાવયુ. ૧૨૪ ખેલનાણાં—રમકડા.

તદપિ મદનમોહનછતી મનમોહની વલ્લભ;	
તે વલ્લભ જ્યાં થયા સકળ સુખ તેને સુલ્લભ.	૧૨૫
શ્રીભગવત ઇચ્છાનાં વચન કહું જન સાંભળ;	
નિશ્ચય પર્વતપ્રાય કરી મન-સંશયથી દળ.	૧૨૬
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ નામરત્ન જે ગાશે;	
તેથીકી શ્રીહરિ હૃદયતાણું હારદ સમજાશે.	૧૨૭
શ્રીરાધાપર દર્શન પ્રકટ થાય વળી તેથી;	
પુષ્ટિપંથનુ એજ મૂળ કો અધિક ન એથી.	૧૨૮
શ્રીજી સહ સહુ વલ્લભ જપ વણુ નામ કરે છે;	
એ રસ એમના કૃપાપાત્રને હૃદે ડરે છે.	૧૨૯
શ્રીજી સેવા સ્મરણ સહસ્ર દિન કરતાં જે ફળ;	
તે ફળ શ્રીવલ્લભનું એક દિન કે , સમજ્ય બળ !	૧૩૦
સ્તોત્રરાજ શ્રીસર્વોત્તમજી જે જન જાપે;	
તેને શ્રીજી ઘોડામાં સ્ફુટ દર્શન આપે	૧૩૧
કેવળ શ્રીમહામણુ ભજતાં શ્રીજી ન રોસાયે;	
વાણુ વલ્લભ સમર્પે શ્રીજી મન અર્પિ આવે.	૧૩૨

૧૨૫ મદનમોહનછતી મનમોહની—કૃષ્ણના મનને મોહ પમાડનારી—
રાધા. એ રાધા એજ વલ્લભ છે. ૧૨૬ પર્વતપ્રાય—પર્વત જેવો અચળ. ૧૨૭.
હારદ (હાર્દ) હૃદયની વાત.

૧૨૯ શ્રીજી ઇ—શ્રીજીના નામ સાથે વલ્લભના નામનો જપ નાગનિવે.
ઇત કયાં સિવાય (વલ્લભકુળનો સજ્જ કર્મવિતા) સહુ કરે છે ખરા પણ એ
નામનો જે રસ છે તે તો તેમના કૃપાપાત્ર પુરોહિતા હૃદયમાંજ દરે છે. અર્થાત્
નામ સજ્જ કર્મ વિનાનો જપ વિશેષ ફળદાતા નથી.

૧૩૦ કર્મે—શ્રીવલ્લભનું સેવા અને સ્મરણ કર્યે. દવે તું તેનુ બળ મ-
મજ કે કેટલું બધું છે ! ! ૧૩૧ સ્તોત્રરાજ ઇ—શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્રરાજનો
જે જપ કરે સ્ફુટ—પ્રકટ.

૧૩૨ વણુ ઇ—વણુ વલ્લભના નામ વિના એકત્રા શ્રીજીને ભજના તેમને
તે ભજતી અર્પિ થાય છે.

રામકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ પ્રકટ માન્યા ભજ ગાયા;	
વિભીષણાદિ પાંડવાદિ તેથી લક્ષ્મણા.	૧૩૩
રાવણાદિ કૌરવ કર્ણાદિક અપ્રકટ ધાયા;	
પ્રકટ અનાદરથી અસુરકોટિમાં ગણાયા.	૧૩૪
જેનું ઉઘડે ભાગ્ય તેહને નિશ્ચય આવે;	
હરમાં આસુર ભાવ હોય તો બ્રાંત્યુપનવે.	૧૩૫
દૃઢ વિશ્વાસ સહજ પ્રભુનો મન તેજ લક્ષ્મણી;	
“સંશયઆત્માવિનશ્યતિ” ગાયું ગોકુળધણી.	૧૩૬
શ્રીમદ્દામણીનો ભગ્ન ભરોસો તેજ અન્યાશ્રય;	
સકળ શુભ કૃતિ વ્યર્થ, ઈયે તે મહાદાસમય.	૧૩૭
દૃઢ આશ્રય શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલનો રાખે;	
સેવે સમરે શ્રીજી તે અનુપમ રસ આપે.	૧૩૮
કળિમાં ભક્ત્યાદિક મારગ સહુ છે અતિ ફુલભ;	
હરિશરણાગતિ સુદૃઢ હોય તો સર્વે સુલભ.	૧૩૯
શરણાગતિ પણ શુદ્ધ મળવી જીવ કહિણ ઘણી છે;	

૧૩૩ રામકૃષ્ણ ઈન્-વિભીષણ પ્રકટ રામને, અને પાંડવોએ પ્રકટ કૃષ્ણને પરબ્રહ્મ માન્યા અને તેમને બજીને તેમનું ગાન કર્યું તેથી તેઓ ભક્ત લખાયા. મતલબ કે, તેમજ પરોક્ષ પ્રભુ કરતાં પ્રકટ મહાપ્રભુ (વલ્લભ)ને બળવાથી વિશેષ ફળ છે.

૧૩૪ અપ્રકટને (પરોક્ષને) ભગ્નનારા અસુરકોટિમાં (અસુરના તકમાં) ગણાય છે: રાવણાદિ ઈન્-૨૫૫ છે.

૧૩૫ બ્રાંત્યુપનવે-બ્રાંતિ ઉપનવે-મદેહ રાખે. ૧૩૬ સદ્ગત-અળાતકાર વિના. મન-જેને મન. ગાયું-ગીતામાં “ સરણાત્માવિનશ્યતિ-મંશયવાજો નાશ પામેછે. ”

૧૩૭ શ્રીમદ્દામણીનો ઈન્-શ્રીમદ્દામણીનો ભરોસો ભગ્ન થાય-વિશ્વાસ ખંડિત થાય તેજ અન્યાશ્રય જાણવો. વ્યર્થ-તેથી વ્યર્થ થાય છે.

૧૩૯ ભક્ત્યાદિક (ભક્તિ આદિ)-ભક્તિ વગેરે. સુવંશ (સુલભ)-સંદેહથી પ્રાપ્ત થાય એવું.

- સઘળી સાંગોપાંગ વસ્તુ શ્રીગુરૂથી બાણી છે. ૧૪૦
- તેના સંબંધથી સરવ તે તુજમાં ગણુવી;
તેથી પ્રાપ્તિ વિશ્વાસ રાખ્ય, તુથી નથી બાણુવી. ૧૪૧
- નિજ સાધનબળ કોઈ નથી પામ્યુ શ્રીહરિને;
મર્થો સંતા અર્થ મહત્ત સંબંધે કરીને. ૧૪૨
- નગરગણીતુ નીચ નીર પણ મળ્યુ ગગને;
પછી તદ્દ્રૂપ ન થાય દાય લાગે પ્રસગને. ૧૪૩
- અડાગુ ક્યો નવ તજે મહદ્ વરદર્પિ અયોગ્ય જન;
દોષ છવના જોતાં અડે બરદને લાંછન. ૧૪૪
- અજપણે તુ જાણે માધન કશું ન મુજમાં;
શ્રીવલ્લભ મળવે પૂરણ સઘળું તુજમાં. ૧૪૫
- કહિત કરોશ મતીતિ અધમપણું મનમાની;
અજપણે કંઈ ચિતા પણ ક્ષણમાં નહિ હાનિ. ૧૪૬
- મારું મહુ બળ શ્રીગુરૂ છે દૃઢ પડ્યો ભરાંસો;
શ્રીજી તંના થઈ ચૂક્યા કિચિત્ નહીં માંમો. ૧૪૭
- માધન કર્મ કરાં પાંડવમાં જુઓ વિચારી;
કેવળ કૃતી સંબંધે વશ શ્રીગિરિધારી. ૧૪૮

વેદવિરુદ્ધ ઘણાં કારજ પારથથી બનિયાં;	
તે ઉલટાં અંતર મિતે પ્રભુ સાધન ગણિયાં.	૧૪૯
જે કુળમાં હરિભક્ત એક હોય સહુ કુળ તારે;	
તે સહુમાં ક્યાં ભક્તિ ? હરિ સંબંધ વિચારે.	૧૫૦
સંસ્કાર નહિ વેદાદિક સ્ત્રી શૂદ્ર કહાવે;	
તે બ્રાહ્મણ સંબંધ માત્ર બ્રાહ્મણી શ્રુતિ ગાવે.	૧૫૧
અધમ ઉદક સુરસરી સમાન સંબંધતાણે બળ;	
ત્રૂટી ધાર ગાંગોદ ઠરું ધોવાય મત્ર જળ.	૧૫૨
ક્ષીર નીર ગોધૂમ કંકર મળી હરિગુણ કાગળ;	
સમાન હોય સન્માન બુઝો સંબંધતાણું બળ.	૧૫૩
ઉત્તમ અધમ, અધમ ઉત્તમતા સંબંધ પામ્યે;	
શાણા બુઝો વિચારી વસ્તુ સઘળે કામે.	૧૫૪
ઉત્તમ વસ્તુ અધમ અતિજ ઉદર દુગધે;	

૧૪૯ વેદવિરુદ્ધ — કુટુંબઘાત વગેરે. તે ઇ—તે કારજને પ્રભુએ પોતાના અંતરમાં પ્રીતિવડે પ્રભુપ્રાપ્તિના સાધનરૂપ ગણ્યાં. (એ હરિના-સંબંધનું ફળ).

૧૫૦ બીજું દર્શાવે: સહુ કુળ તારે. ઈ— તે સહુમાં ભક્તિ ક્યા હોય છે ? પણ હરિ તો તેમને પોતાના ભક્તનો જે સંબંધ યથો છે તેનોજ વિચાર કરેછે.

૧૫૧ સંબંધનું બીજું દર્શાવે: સંસ્કાર ઇ—પૃષ્ઠ છે ૧૫૨ અધ-મ ઇ—અધમ (મસિન) ઉદક જે સુરસરી (દેવનદી—ગંગા) ની સમાન થાય છે તે સંબંધનુંજ બળ છે. ત્રૂટી ઇ—પણ ગાંગોદ (ગંગાના પાણી) ની ધારત્રૂટી (સંબંધ ત્રૂટયો) એટલે તે મૂત્ર જળથી ધોવાય છે (ધોવા ક્ષાયક થાયછે.)

૧૫૩ વળી બીજાં દર્શાવે: ક્ષીર ઇ—દૂધમાં પાણી, ગોધૂમ (ગહું) માં કાંકરા, અને હરિ ગુણ સાથે કાગળ મળે છે ત્યારે તેમાંના અધમ (પાણી, કાંકરા, કાગળ) નું સન્માન ઉત્તમ (દૂધ, ગહું, હરિગુણ) ની જરોજર થાય છે. (હરિગુણ જે કાગળ પર લખ્યા હોય તે કાગળ પૂજ્ય છે.)

૧૫૪ ઉત્તમ અધમનો સંબંધ પામવાથી તે અધમ થાય છે અને અધમ ઉત્તમતાનો સંબંધ પામવાથી તે ઉત્તમ થાય છે.

પુરુષોત્તમ મળભાસ નામ કેશવ સબધે.	૧૫૫
વાણુ સબધ વર વસ્તુ પ્રાપ્તિ નવ હોયે કોઇને;	
સબધ બળ તજી નિજ બળ ધોડે મરે રાઇને.	૧૫૬
એજ પુષ્ટિપથરહસ્ય શ્રીવક્ત્રી શ્રીવિકલ;	
એમનુ બળ આશ્રય અનન્ય ધર ઇચ્છે નિજ ભલ.	૧૫૭
સાધન કૃણ હરિસબધથીજ સિદ્ધ છે બધે;	
તે પણ હરિચિથીજ થયો પથપુષ્ટ ન સધે.	૧૫૮
કેવળ સ્વાચાર્યભિમાન શ્રુતિ યોગ કહ્યો છે;	
પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિઉપાય એ સરળ લલ્યો છે.	૧૫૯

॥ કવિત ॥

ચિતા કાહૂં વાતકી ન કરની કહૈ શ્રીવલ્લભ,
આસરો અનન્ય સે'જ પ્રાપ્ત પુષ્ટ ફલ હે,
મહાપ્રભુ કૃપાપાત્ર શ્રીજી પ્રાનાપ્રિય માને,
કરી હે અયોગ્ય યોગ્ય જદાપિ સમલ હે;

૧૫૫ ઉપરના સિદ્ધાંતના અનુક્રમે દૃષ્ટાત ઉત્તમ ઈ—૨૫૪ છે ઉત્તમ વસ્તુ—સાર ભોજન. પુરુષોત્તમ ઈ—મળભાસ (અધિકભાસ) કેશવના મબધથી પુરુષોત્તમભાસ કહેવાય છે.

૧૫૬ ધોડે—દોડે ગુરુઆદિના સબધના બળની ઠરકાર ન રાખીને પોતાના બળથીજ જે દોડે—હરિ સાધન કરે તે રાઈને મરે—નિષ્ફળ થાય

૧૫૭ ભન—ભલ ૧૫૮ બધે—બન્ને—સાધન અને કૃણ તે ઈ—તે (હરિસબધ) પણ હરિની રચિથીજ પુષ્ટિ પથમા થાય છે એમા સધે (સદેહ) નથી

૧૫૯ કેવળ ઈ—કેવળ સ્વાચાર્યભિમાન (પોતાના ગુરુનો અભિમાન એનેજ શ્રુતિ (વેદ) યોગ કહ્યો છે—અને એજ યોગ પુરુષોત્તમ પ્રાપ્તિનો સરળ ઉપાય અમે લલ્યો છે (નમયો છે)

૧૬૦ ચિતા ઈ—શ્રીન'લભ કહે છે કે કોઈ વાતની ચિંતા કરવી નહિ તેમનો અનન્ય આશ્રય કર્યાથી સહેજમા પુષ્ટ માર્ગનું કૃણ પ્રાપ્ત થાય છે જે પુરુષ મહાપ્રભુનો (શ્રીવ'ભનો) કૃપાપાત્ર થાય છે તેને શ્રીજી (હરિ) પણ

તાહીકો પક્ષપાત અક્ષમ અપરાધ ક્ષમા,
નિ.સાધન નિજાનંદ દે પ્રમેય બલ હે;
શ્રીમદ આચાર્યજ્યૂંકો દયા તું તો હોય રહે,
અનાયાસ અમેદાતા એ પ્રભુ અનલ હે.

૧૬૦

કેવળ કૃષ્ણ જપે ઉર આવી જાય અવિનાશી;
શ્રીવલ્લભ વિઠલ સહુ રટતાં અચળ નિવાસી.

૧૬૧

(શ્રુતિ) એકાકીનરમતે દ્વિતીયમિચ્છન્
રસાવલી.

શ્રીજી શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠલ બાલક સારા;
માંઠ ઠોર મઠડી ને જેમ કાંઇ સકરપારા.

૧૬૨

પૃથક્ નામ આકાર વસ્તુ તેની તે ભાજો;

સમજી એમ મનમાલ દેવી ! સહુ સરાય ટાજો.

૧૬૩

થયો ખલ્લસ બધે જોહ વલ્લભસુતદારા;

મુખ્ય સ્વામિની તે તેને બીજા પ્રજદારા.

૧૬૪

પ્રાણપ્રિય માને છે, તથા તે અયોગ્ય અને યદ્યપિ (જોકે) સમલ (મલ-પા-
પ યુક્ત) કર્મ કરે તથાપિ તેને હરિ યોગ્ય કરી લે છે. તે વલ્લભના પક્ષપાતને
હીધે તેના ભક્તના અક્ષમ (ક્ષમા ન થાય એના) અપરાધને પણ તે ક્ષમા કરે-
છે, તથા નિ સાધન (સાધન કર્યા વિનાનાને) પણ તે નિજાનંદ આપે છે એ-
વું પ્રમેય (અર્થાત્ હરિ) તું બળ છે. એટલામાટે હું દયા તું શ્રીમદ્ આ-
ચાર્યનો અનન્ય ભક્ત થઇને રહે કેમકે એ અનલ (અગ્નિ સ્વરૂપ) પ્રભુ
અનાયામે અભય દાતા છે (વલ્લભાચાર્યનો જન્મ અગ્નિકુડમાથી થયો હ-
તો એમ તે સપ્રદાયના અથોમા લખ્યું છે)

૧૬૨-૧૬૩ શ્રુતિ—વેદવાક્ય, આદિ ઈન્-બીજાને ધમ્મતા હરિ એ-
કવારમતા નથી માઠ ઈન્-માંઠ, ઠોર, મઠડી અને સકરપારા એ જેમ પૃથક્ નામ
અને આકારવાળા છતાં વસ્તુ એકજ છે તેમ શ્રીજી, શ્રીવલ્લભ, અને શ્રીવિઠલ
તથા તેના બાળકો માત્ર નામ રૂપે જૂદા છે વસ્તુતાએ એકજ છે

૧૬૪ મુખ્ય ઇન્-તે શ્રીવલ્લભ મુખ્ય સ્વામિની છે અને બીજા વૈષ્ણવ તે
પ્રજદાન-નજનીઓ છે તેને-તેને મન.

પુણ્ય જીવ સહુ એ વિદિ વિવેક મનમાં ધરશે;	
તો સહજે શ્રીજી મગશે સહુ કારજ સરશે.	૧૬૫
જેણું હરિ ગુરૂ રૂપ ત્યમજ વૈષ્ણવનું જાણો;	
વાણ શ્રમ મહાકૃષ્ણ મળે ઉભયથી અધિક પ્રમાણો.	૧૬૬
વલ્લભ વિઠ્ઠલ એ વકાર આદ્યંત રહ્યા છે;	
મધ્યે “બણ” કૃષ્ણનો મેળે વૈષ્ણવજ લહ્યા છે.	૧૬૭
કથું ન સમજ્યો હોય, હોય અતિ પ્રિય જો હરિજન;	
તેને કથુ કરવું ન રહ્યું હરિ પ્રિય સમ લોચન.	૧૬૮
દ્વિદળ મધ્ય અંકુરિ અથવા માંજરી પાણુ જો જો;	
જીગલ રૂપથી એમજ લલિતા છે ચિત્ત પ્રાજ્યો.	૧૬૯
લલિતા દામોદરદાસજી શ્રીવલ્લભ વલ્લભ;	
વૈષ્ણવ તેનો વંશ ભજે દુર્લભ સહુ સુલભ.	૧૭૦
મૂળ પુરૂષ સર્વેશ્વર શ્રીજી શ્રુતિ કહ્યા છે;	
પાણુ તે શ્રીવલ્લભ વરાવતો સદા રહ્યા છે.	૧૭૧
શ્રીમહાપ્રભુ વાણુ કૃપા ન તે કોને પાણુ લાધે;	
સાધન ધર્મ અનેક પ્રકાર જ્યાંપિ આરાધે.	૧૭૨
ચિંતામણિ મોઠો પાણુ જેના આખ્યા બળિયો;	
ત્યારે તે ચિંતામણિથકી દાતા અતિ બળિયો.	૧૭૩
શ્રીમહાપ્રભુ સ્વતંત્ર પુરૂષ શ્રીગુપ્ત સાંભળિયું;	
તેમની કૃપા જ્યાંહાં તેણું ભાયગ અતિ બળિયું.	૧૭૪

૧૬૬ ઉભયથી-હરિ અને ગુરૂ બનેથી. કેમકે તેને વગર બ્રમે મહાકૃષ્ણ મળે છે ૧૬૭ વલ્લભ ધૃ-વલ્લભ એમાંનો ‘વ’ અંતે અને વિઠ્ઠલનો ‘વિ’ પ્રથમ, તથા કૃષ્ણનો ‘ણુ’ મધ્યમાં મૂકવાથી ‘વિષ્ણુવ’ રૂપ થાય છે. (અરે વૈષ્ણવમાં એ ત્રણે છે એમ બાણુવું).

૧૬૮ હરિ ધૃ-તે હરિને લોચન (નેત્ર) સમ પ્રિય છે. ૧૬૯ દ્વિદળ ધાન્યમાંના અંકુર અથવા માંજરના દૃષ્ટાંતથી લલિતાની મહાવૈષ્ણવતા વર્ણવે છે: દ્વિદળ ધૃ-રૂપ છે. દ્વિદળ-એ દાગોવાળું ધાન્ય.

૧૭૦ લલિતા ધૃ-લલિતા અને દામોદરદાસજી, એ બન્ને શ્રીવલ્લભને વલ્લભ છે. તેનો વંશ વૈષ્ણવ છે. તેમને જો ભજે તેને સહુ દુર્લભ વસ્તુઓ સુલભ થાય છે. ૧૭૧ વગર્ની-આજ્ઞામાં વર્તનાર.

પુષ્ટ પુષ્ટકૃણ શ્રીવલ્લભ ચરણારવિંદ છે;

તેથી અગ્ર કહે કૃણ તે મતિ ભાગ્યમદ છે.

૧૭૫

શ્રીવલ્લભ શ્રીવિક્ષલ નામ વસ્તુ અતિભારી;

અંતરંગ શ્રીજીને પરમ ભજન અધિકારી.

૧૭૬

॥ ઉક્તંચ ॥

“શ્રીકૃષ્ણાનુગૃહૈતૈકપ્રાર્થનીયપદાંબુજઃ” ઇત્યાદિ.

“જન્મજન્મતુગોપાલોપાસનંયૈઃકૃતંપુરા

“નામકૌસ્તુભસારસ્યંજ્ઞાતુંતેનાધિકારિણઃ” ॥ ૧ ॥

શ્રીરઘુનાથોક્તં

વચન વડાનાં લેઈ સંમતિ સઘળે આપી;

(કહ્યો) એકે અનુભવ ગિરા થવા મન મુખ આલાપી. ૧૭૭

મેં મુજ મન પ્રબોધ થવા આ ગ્રથ રચ્યો છે;

અવર તેહને કાજ જેહને રચ્યો પચ્યો છે.

૧૭૮

શ્રીગુરુ ગોપીજનવલ્લભ જેવી મતિ કીધી;

તેવી મેં આ ગ્રથતાણી રચના છે કીધી.

૧૭૯

૧૭૫ શ્રીવલ્લભના ચરણારવિંદ એજ પુષ્ટમાર્ગનું પુષ્ટ કૃણ છે. તેથી અગ્ર (આગળ-વધારે) કોઈ બીજું કૃણ છે એમ ને કહે તે મતિ અને ભાગ્ય બન્નેમાં મંદ છે.

૧૭૬ અંતરંગ ઈ—જે શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિક્ષલના ભજનના પરમ અધિકારી છે તે શ્રીજીને અંતરંગ તુલ્ય છે. બાહારના અંગ કરતા અંદરનું અંગ વધારે કીમતી છે તેમ કેવળ પોતાની ભક્તિ કરનાર કરતા તે વધારે પ્રિય છે, એ તાત્પર્ય.

નોંધ—“શ્રીકૃષ્ણે જેના ઉપર અનુબદ્ધ કરેલો છે તેજ માત્ર એક પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય ચરણુક્રમણવાગો છે.” ઇત્યાદિ. “જેમણે પૂર્વે જન્મોન્મન્મ ગોપાળનું ઉપામન કયું છે તેવડે તેઓ કૈાનુભમણિની મગ્મતા અર્થાત્ કૈાનુભ જેનાવડે ગોભે છે એવા શ્રીકૃષ્ણના નામના અધિકારી થાય છે.”

૧૭૭ ગિર-વાણી આલાપી-કવી. ૧૭૮ પચ્યો છે-પગી શકે એવા છે.

ગમ્ય ન પડે અવરને પુષ્ટ સૃષ્ટિનું જીવન;	
ભાવ ઉપજશે તેને જોઈ હરિ કૃપાપાત્ર જન.	૧૮૦
મહારસ સાગર ગ્રંથ સુરચો રસાવલી છ દે;	
સજ્જનનું મન સુણી ભરાશે પરમાનંદ.	૧૮૧
શ્રીવલ્લભ દાસાનુદાસ જન દયારામ છે;	
તેણે આ રચના કીધી મન પૂરણ કામ છે.	૧૮૨
આ પુષ્ટિપથરહસ્ય ગ્રંથ શ્રવણ વા ગાશે;	
સકળ પાપ સતાપ જશે વાંછિત કૃળ થાશે.	૧૮૩

સમાપ્ત.

૧૮૦ ગમ્ય ન પડે—ગમ્ય ન થાય—જાણવામાં ન આવે.

* રુક્મિણીસીમંત.

કડવું ૧ છું.

ધોળ.

“ હરિ હારે કરે કંથારૂઆં રે ” ના ઢાળ.

- શ્રીગુરુ ગોવિંદને પ્રથમ પાચે લાગું છું,
સીમંત ગાવા શુભ વાણી માગું છું;
આજ સોહેલો વસુદેવજીને ઘેર રે, ૧
શ્રીકૃષ્ણજી સરખા પુત્ર લાલા લો'ર રે.
શ્રીદેવકીજી ને ઉર આનંદ થયો ઘાડો રે,
સુખની સીમા ઘેર આવ્યો રૂડો ઘાંડો રે;
રોહિણીજી આદે સાસુ સહુ હરખે રે,
પહુ શ્રીરૂકિમણીજી કેરૂં રૂપ નરખે રે. ૨
જોધ જોધ રૂઝ્યાં રેવતીજી જોડાણી રે,
સોળ સહસ્ત્ર પટરાણી વાત જાણી રે;
સ્ત્રીજન મગન દેખી વસુદેવ ઘરમાં પૂછે રે,
વાધ્યો આનંદ મહુને કો'ને વાત જુએ રે! ૩
એવું મુણી બોધ્યાં દેવકીજી વચન રે,
સ્વામી આપણ (ને) ઘેર આનંદનો દન રે;
પહુ રૂકિમણીજીને આવ્યું છે સીમંત રે,
રાખડલિ બાંધ્યાનું મુહૂર્ત પૂછો અગ્રાંત રે. ૪
સીમંતનું કયારે મુહૂર્ત તે કઢાવો રે,
નિશ્ચે કરી પહુને નૈયર જાણુ કરાવો રે;
એવું સાંભળી વસુદેવ આનાદેયા રે,
મનમાં મોહ ધરી ઇષ્ટદેવ વંદિયા રે. ૫

* ‘સીમંત’ ચોટવાના સંસ્થાન નામ છે ગર્ભવતીનું માથું હોળવાનો એક સંસ્કાર તે સીમંત સંસ્કાર. ૧ મોહલો-રૂડો દિવસ ૨ ઘાંડો—(૫૬) જણ.

જીવી તેડાવી ચુલ મુહૂર્ત ધરાવિયાં રે,
 સુભદ્રાને હસ્તિનાપુરથી તેડાવિયા રે;
 જે જેમ ઘટે તે તેમ સર્વ કારણ કીધાં રે,
 સ્નેહી સખધી સમે સહુ તેડી લીધાં રે. ૬

ધોણુને રક્ષા નણુદે બાધી કુળની રીતે રે,
 વાળ વાળે ગોગી ગીત ગાય પ્રીતે રે;
 રૂકમકેશ વહુનો બધવ સમે આવિયો રે,
 આપ્યુ ઘરચોણુ અમૃતક રૂકુ લાવિયો રે. ૭

મુહૂર્ત ધારી સહુને લખાવી કઠોતરી રે,
 ભીષ્મક રાજને કા'વ્યુ વસુદેવે રીતે કરી રે,
 મુહૂર્ત ઉપર મોસાણુ લેઈ વે'લા આવજો રે,
 રૂડા સખધી છો સમે આવી ગોભાવજો રે. ૮

પાડવઆદે સગા મિત્ર સહુને કા'વિયુ રે;
 ચુલ મુહૂર્ત ઉપર સર્વે કોઈ આવિયુ રે. ૯

વસણુ.

દશદેશથી નોતર આવી, ભાવી બહુ વસુદેવ રે;
 વિશ્રામ મહુને આપીઆ, મકનઃ મેવક કરવા મેવ રે. ૧૦

ભાવે ભોગન કગવિયા, આનદ વાધ્યો અપાર રે;
 મહાપ મનોહર બાધિયો, ત્યા થઈ રહ્યો થેઈકાર રે. ૧૧

કંડલું ૨ વું.

“ પ્રેમપતિ તારો એક ઉગિયો ” નો દાળ

હરખ મોમતનો આવિયો રે,

કંઠવીચ્છલ તોગણુ બાધ્યા બાગ;

આનદ મારે અતિધણો રે.

વાજ્ર વાજે ને માનિની મંગળ ગાય રે;	
સાંતરાં થઈ ફરે સહુ નર નાર.	આનંદ. ૧
ગોત્રજ દેવીસ્થાપન કીધાં પ્રેમે પૂજ્યાં રે,	
જૂઠ્ઠાશ્રાધ કીધું વસુદેવ;	આનંદ.
દક્ષિણા દઈ બ્રાહ્મણ સંતોષીઆ રે,	
રાંદલ પધરાવ્યાં તતખેવ.	આનંદ. ૨
પીઠી ચોળી ઘોણને નવરાવિયાં રે,	
વજ્રાબૂજણ ધરિયા શુભ શણગાર;	આનંદ.
પસલી ભરાવી રૂઝમરથ વીર રે,	
પાન ફોફળ શ્રીફળ મુદ્રા સાર.	આનંદ. ૩.
સમે શોભે તેવાં ગીત ગોરી ગાય રે,	
સહુ નરનારી આનંદ અપાર;	આનંદ.
પાટ પથરાય વહુજી પગલાં માંડે રે,	
મંડપમાં પધરાવ્યાં તેણી વાર.	આનંદ. ૪
સુંદર સુખાસને શ્રીરૂઝિમાણી ખેડાં રે,	
મનોહર પિરાળે મુક્ત કોડ;	આનંદ.
શોભા જ્ઞેતાં સર્વે સ્ત્રી જાંખી પડી રે,	
નહિ જગમાં કાંઈ એ જગદબા જોડ.	આનંદ. ૫
મુખપર વારૂ કોટિ શરદ-ચંદ્રમા રે,	
કર પદ કમળ સમાન;	આનંદ.

૧ કદળી-કેળ. માનિની-સ્ત્રી સાંતરાં-પરવારીને? ૨ ગોત્રજદેવી-કુ-
ળદેવી. જૂઠ્ઠાશ્રાદ્ધ-નાંદીશ્રાદ્ધ નાંદી મુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ શુભ પ્રસંગે-
જ થાય છે ચોથી પેઢી ઉપરાંતના પિતૃઓ નાંદી મુખ થાય છે. રાંદલ-
ગોરી-પાર્વતી.

૩ પસલી-પોશ ફોફળ -મોપારી શ્રીફળ-નાળીએર. મુદ્રા-રૂપિયો. ૪
પાટ-સૂગડાના પાટ. (ગર્ભવતીના પગ ને કાઈવાગે નહિ માટે. આ ઉપરથી
ગર્ભવતીની કેવી સંભાળ લેવી જોઈએ તથા તેનું મન કેવું પ્રસન્ન રાખવું
જોઈએ એ બાબત રૂઢી આપણને જાણે શીખામણ આપે છે.)

૫ સુખામન-સુખ ઉપજે એવું આસન. મુક્ત કોડ-કાશ કોડ હોય.

નેત્ર નિર્મળ મૃગયાનેણીના અણિયાળાં રે,
 કેસર કચન વણું વાન. આનંદ. ૬
 નખશિખ શોભા વણ્યાંમાં આવે નહિ રે,
 સર્વે સ્ત્રીતુ મડળ મોહ્યુ જોધ; આનંદ.
 ઈદ્રાણી બહ્માણી ભવાની મોહ પામ્યાં રે,
 ત્રયલોકમાં સમોવડ નહિ કોઈ. આનંદ. ૭
 સુર મુનિ જન સર્વે સભામાં બેઠા રે,
 જાદવ-મડળ ભૂપતિ અપાર; આનંદ.
 સભા મધ્યે નાથે વૃત્યકારિણી રે,
 નાટારંગ થાય થેધકાર. આનંદ. ૮
 સીમતતુ કર્મ વેદવિહિત કીધું રે,
 ગર્ગાચાર્ય કર્માંતરના જાણ; આનંદ.
 વેદ ભણે બીજા વેદીયા રે,
 એ શોભાની સમોવડ હોય કાણ. આનંદ. ૯
 ખુસડિયો અભિમન્યુ આવી બોલે બેઠા રે,
 કમકુમે કરપીળી ખુસક થાપી; આનંદ.
 પસલી ભરાવી સોના મો'ર વડે રે,
 પ્રસન્ન કીધો મુખ માગ્યુ તે આપી. આનંદ. ૧૦
 સુભદ્રાજી નાણદે બાંધી રાખડી રે,
 બોલો ભરિયો જાદવકુળની રોતે; આનંદ

૬ વાર-ઓનાર. કરપદ-હાયપગ. મૃગયાનેણીના (મૃગ નયનીના)-હરણ જેની આબોવાળા રૂઝિમણીનાં. કેસર ઈન્-તેના શરીરતુ વાન (વર્ણ-રંગ) કેસર અને કચનના વર્ણનો હતો.

૮ સુર-દેવ મુનિ-ઋષિઓ જન-મનુષ્યો વૃત્યકારિણી-નાચનારી નાટારંગ-નૃત્યનો કે નાટકના સમયનો આનંદ. ૯ વેદવિહિત-વેદમાં કે વ્યા પ્રમાણે. કર્માંતર-બીજું કર્મ (સીમતના કર્મનો વિધિ).

૧૦ ખુમગીઓ-દિવર અથવા ભાણેજ જે ગર્ભવતીને થાપો મારે છે તે ખુસક કહેવાય છે અને તે થાપો મારનાર ખુસકીઓ કહેવાય છે. તે ખુસક મારનારને ધેણ પોતાના પિયર તરફથી કાંઈ આપે છે.

રાખડી બંધામણ દામી હમલાં દાપુ રે,
બંનેને સંતોખ્યાં પૂરણ પ્રીતે. આનંદ. ૧૧
રીતે ભાતે સર્વે કીધો ચાંદસો રે,
અંબર આબૂષણ હીરા મોર; આનંદ.
કુળ ગોત્ર જ્ઞાતિ રીતિ રૂઢી કીધી રે,
વેદ વિધિ કીધી કહી જ્યમ ગોર આનંદ. ૧૨

વસણ.

ગોર કહી ત્યમ વિધિ કીધી, આનંદ વાધ્યો અત્ય રે;
આગળ બાકી રીત રહી તે, કહીશ જેવી મત્ય રે. ૧૩
મામેરાની વિધિ કહું તે, સાંભજો સહુ જન રે;
દમો કહે ગુરૂ પ્રતાપે, આનંદ વાધ્યો મન રે. ૧૪

કંડુલું ૩ જી.

“ સાડીના ચોખ્ખાનો ” ઢાળ.

કુદિનપુરથી આવ્યા ભીષ્મક જયપતિ;
બંધવ બાઇના સાથે આવ્યા ચાર,
બીજા સંજ ધી સગે ઘણા.
વાળાં વાળે ગાયે ગોરી ગીત,
છાબ સજી બહુ સુદર નહિ મણા. ૧
મોસાળું લેઈ આવ્યા વેવાઈ મોલે,
સમામાં શોભ્યા હજ્યા મળ્યા;

૧૧ રાખડી બંધામણ દામી (કીમતી) હમલાં (ફાઈઆર-૨) એ નામનાં દાપાં વહુના પિયરિયાં આપે છે તે સામરિયા લે છે. ૧૨ અંબર-વસ્ત્ર.

૧૩ અત્ય-અતિ. રીત-રૂઢી પ્રમાણે કર્તવ્ય. ૧ બાઇના-રૂઝિનાણીના ચાર બાંધવ—રૂઝી, રૂઝમદેશ, રૂઝમરય, રૂઝમાલી (?)

વસ્ત્ર માટે દ્રવ્યની બહુ ઘેલી,
 જુવાણ હીરા મણિ ના જય કળ્યા ૨
 પ્રથમ પુત્રીને સોજે શણગાર,
 સુદર પટોળી ચરણો કાચળી;
 જામાત્ર શ્રીકૃષ્ણજી સતોધ્યા,
 વસ્ત્રાજુવાણ આપ્યા બહુ મન રળી. ૩
 વસુદેવજીને સહસ્ર સોનાની મોરિ,
 પાદ અનુપમ જોડો પામરી,
 બળભદ્રજીને પણ આપ્યું તે રીતે,
 પાચે પાડવ ભરી ભાતે કરી. ૪
 ઉગ્રસેન રાજાને શાલ જોડો મુકલ,
 આપ્યો મણિ માણિક જડયો;
 ઉદ્ધવજી અક્ષર આદે સહુ જાદવ રીતે,
 પોખ્યા લાઝો ના પડ્યો ૫
 અભિમન્યુને આપી મણિની માળા,
 પાદ સેસો આપી પ્રસન્ન કર્યા,
 મણિ માણિક જડયા સહુને શિરપેચ,
 મોતીના તોરા મસ્તક ધર્યા ૬
 શેષ રાકર ખાત્રા ઈંદ્ર ચંદ્ર,
 મૂર્ચ ધ્રુવ વગણ ને ગણપતિ,
 અગ્નિ વાયુ રૂદ્ર છે અગિયાર રે,
 આઠ વસુ ને બીજા સુર અતિ ૭
 પાતાળેથી પત્તગ સર્પે આપ્યા,
 રૂપ પદ્મટિપ તે કોઈ નવ લલ્યા;

૨ ના જય કળ્યા—તેની કીમત યહ શબ્દે નહિ. ૩ જામાત્ર (જામાત્ર)
 —જામાધ ગળી—હોસ મનની હોસ પ્રમાણે ૪ પામરીજોડો—અહીં શાલ
 જોડો ૫ પોખ્યા—મતુ' કર્યા લાઝો—ખામી

૬ સેસો—શેષ મણિ ઈં—મણિ અને માણિકથી જડેના શિરપેચ સ-
 દ્ધને આપ્યા

સહુને શ્રીહરિ દર્શનની અભિલાષા, એક પંથ બે કારણ થયાં.	૮
સર્વ રાજને સબળા સન્માન્યા, ગોરનુ દાપુ બમણું આપિયુ;	
પુરૂષ મંડળ પેહેરાવ્યું સહુ પ્રીતે, વચન કોઇનું ના ઉથાપિયુ.	૯
સ્ત્રીમાં પ્રથમ વેવાણુ દેવકીજીને, ચીર અનુપમ ઝીણા જરકશી;	
અદ્ભુત આભૂષણુ ને મોતીમાળા, રોકડ આપ્યુ નહિ બાકી કરી.	૧૦
રોહિણીજી આદે સહુ વેવાણુને, સમોવડ ગણિયાં ભીષ્મક ભામિની;	
પટરાણી સો તેને સરખી રીતે, તેજ પ્રમાણે સર્પે કામિની.	૧૧
કુતીજીને આપી સુંદર સાડી, ઘરચોણું કરમજનુ રેવતી;	
સુભદ્રા પાંચાળી ભારે સાળુ, કોર જરી પાલવ શોભે અતિ.	૧૨
સબંધ પ્રમાણે સહુ પેહેરાવ્યાં, જનદવ સ્ત્રી ગોરાણી પોખિયાં,	
બાળામડળ કોઈ રહ્યુ નહિ બાકી, સેવક જન પણ બહુ સતોખિયા.	૧૩
બવનું મે'ણુ ભાગ્યુ બેનને બાપે, કોડ પૂર્યા સહુ કાંઈ બાકી નહિ;	
રંગેજંગે પગરાણુ પૂરાણુ કીધુ, આનંદ ઉત્સવ એવો નહિ કહ્યો.	૧૪

૮ ૩૫ પલટિયા-૩૫ બદલીને આવ્યા ૧૨ કરમજનુ-કિરમજી રગનું
ઘરચોણું. પાંચાળી-દ્રૌપદી. ૧૩ બાળામડળ-સ્ત્રીમડળ. ૧૪ રંગેજંગે (રંગ-
જેયગે પણ કહેવાયછે)—ખ્યાલીખુશાલી. પગગણુ—(મીમતનો) સમારભ.

- ધોણને પાટ ઉઠાડ્યાં આપ્યું પટોણું,
 સાસુ દવકીજીએ તે સમે,
 ઉઠ્યા વહુજી મદિરમા પધાર્યા,
 ગોત્રજ સાસુ મરેને નમે. ૧૫
- મિદાન્ત ભોજન મહુ કોઈને રે કરાવ્યાં,
 રીન પ્રીતે સર્વ વોળાવિયુ,
 સીમત એ શ્રીકૃષ્ણગીજીનું ગાયુ,
 હરિજન હૈડામા ઘણું ભાવિયુ. ૧૬
- શ્રગિવાજીને તટ આણોદ ગામ,
 કવિજનકેરો ત્યા વિશ્રામ છે;
 સાઠોદરો નાગર બ્રાહ્મણ હરિભક્ત જન,
 દ્યારાકર એવું નામ છે. ૧૭
- તેણે એ ગુણ ગોવિંદ ગાયા પ્રિતે,
 જ્ઞાતિ રીતે ત્રણ કડવે કહ્યું,
 શીખતાં આભળતા ગાતા ગોતે,
 આનંદ મગળ થાય નિશ્ચે લહ્યું. ૧૮

વલણ.

- લહ્યું નિશ્ચે આનંદ મગળ, થાય પ્રભુ પ્રસન્ન રે;
 પૂરાણ હોય મનકામના, જે જોયો જગજીવન રે. ૧૯
- પાપ મહુ સતાપ નાસે, હોય પૈકુઠ વાસ રે,
 શ્રીકૃષ્ણગી શ્રીકૃષ્ણજી, બેહુ પૂરે તેની આગ રે. ૨૦

સમાપ્ત.

૧૫ પાટ ઉઠાડ્યા-એટલા ઉઠાડનાનો એક રીતનો વિધિ ૧૮ જ્ઞાતિ રીતે પ્રિ-
 ઠિ-જેવી રીતે સાગરના નાગરની જ્ઞાતિમા આવે છે તે રીતે આ મામતનો
 વિધિ ત્રણ કડવામા કહેવા છે ૧૯ જુગજીવન-હરિ.

પ્રશ્નોત્તરમાળા.

દયારામકૃત.

દુહો.

શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદ, પ્રથમ હિ કરુ પ્રનામ;

રચુ પ્રશ્નોત્તરમાલિકા, પદત સુનત સુખધામ.

૧

૧ મં શ્રીહરિ પણ ન જાણે તે શુ ?

ઉં શ્રીજી પોતાનો પાર ન જાણે.

૨ મં શ્રીજીને ઘેર નહિ તે શુ ?

ઉં દીનતા શ્રીજી પાસે નથી.

૩ મં શ્રીજી ના કરી શકે તે શુ ?

ઉં શ્રીજીથી ભક્તદ્રોહ ન થાય

૪ મં શ્રીજીએ ન સહેવાય તે શુ ?

ઉં શ્રીરાધાનો વિયોગ ને ભક્તનો દ્રોહ એ બે વાનાં.

૫ મં જે અપરાધ મટવાનો ઉપાય ન મળે તે કથો ?

ઉં શ્રીહરિથી બહિર્મુખતા

૬ મં શિવજીથી પણ વિદ્યુ મોટા તે શામાટે ?

ઉં જેનુ આખુ જીવ નહિ [અવા છે] તેથી.

૭ મં શ્રીજીને ઘણુ વહાલુ કોણ ?

ઉં પોતાની મેમભક્તિ

૮ મં શ્રીજીને કૃપા ઉપજાવે તે સાધન શુ ?

ઉં સાચી દીનતા

૯ મં યોડે શ્રમે વણુ ફળ તે શુ ?

ઉં શ્રીકૃષ્ણ નામ.

- ૧૦ પ્ર૦ સર્વને પરમ વશ્વલ શું ?
ઉ૦ પોતાનો આત્મા.
- ૧૧ પ્ર૦ સર્વન સુખ કોને ?
ઉ૦ સતોપી ભક્તને.
- ૧૨ પ્ર૦ મનતુ વાહન તે કોણ ?
ઉ૦ લોચન.
- ૧૩ પ્ર૦ સહેજે ધ્યાન શાનું થાય ?
ઉ૦ જેની આતુરતા [હોય તે].
- ૧૪ પ્ર૦ અમૂલ્ય વસ્તુ તે કયી ?
ઉ૦ જેની ઘણી હોંસ [હોય તે].
- ૧૫ પ્ર૦ સાકરથી ગળ્યુ શું ?
ઉ૦ ગરજ.
- ૧૬ પ્ર૦ અમૃતથી મીઠું શું ?
ઉ૦ સુદર રાગ.
- ૧૭ પ્ર૦ રકથી રક કોણ ?
ઉ૦ ગુનોહ.
- ૧૮ પ્ર૦ મોટા ગિરિથી ભારે શું ?
ઉ૦ મોઘમ.
- ૧૯ પ્ર૦ હજવાથી હજવો કોણ ?
ઉ૦ માગણ.
- ૨૦ પ્ર૦ ઉપાનથી શું નીચું ?
ઉ૦ નિદક.
- ૨૧ પ્ર૦ વિછીથી વેદના વત્તી તે શી ?
ઉ૦ કઠોર વચન.
- ૨૨ પ્ર૦ શત્રુથી ફૂર શું ?
ઉ૦ ભયનો આગમ.

- ૨૩ મં વિદ્યાથી રૂકું શું ?
ઉં સુપ્રુદ્ધિ.
- ૨૪ મં ચિતાથી લુકુ શું ?
ઉં ચિતા.
- ૨૫ મં મિત્રથકો શત્રુ કોણ ?
ઉં આળસ.
- ૨૬ મં પાસે રહીને ભડાવે કોણ ?
ઉં ઇતરાઇ.
- ૨૭ મં બેડીથી બધન શું ?—[કયુ ?]
ઉં મોહપાશનું .
- ૨૮ મં રૂપનો, ગુણનો, મોહ નહિ કોને ?
ઉં મૂર્ખને.
- ૨૯ મં કાળથી [મોટો] શત્રુ કોણ ?
ઉં દુષ્ટ સગ.
- ૩૦ મં થોડી વસ્તુ જે સર્વથી ઘણી મનાય તે શી ?
ઉં પોતાની પ્રુદ્ધિ .
- ૩૧ મં અધમથી અધમ કોણ ?
ઉં નિર્દય.
- ૩૨ મં પડિત છતાં મૂર્ખ કોણ ?
ઉં અદેખો.
- ૩૩ મં પ્રીતની પાળી કયી ?
ઉં કપટ અને કવચ —[નગારૂ વચન].
- ૩૪ મં જૂઠાને પણ સમજી માને તે શાથી ?
ઉં હરિના બહાનાથી.
- ૩૫ મં ધર્મ પણ અધર્મ થાય તે શાથી ?
ઉં શ્રીહરિના અનાદરથી.

- ૩૬ પ્ર૦ જેના ઉપાય નહિ તે કયો રોગ ?
ઉ૦ પોતાનો સ્વભાવ.
- ૩૭ પ્ર૦ રૂડી વાતનો અનાદર શાથી [ધાય] ?
ઉ૦ સમય વિના કહ્યાર્થી.
- ૩૮ પ્ર૦ સાચી વસ્તુ જૂઠી પડે તે શાથી ?
ઉ૦ વિશ્વાસ વિના.
- ૩૯ પ્ર૦ જેથી સદા દુઃખ [ધાય] તે શું ?
ઉ૦ માત્સર્ય દાપ.
- ૪૦ પ્ર૦ મનુષી બળિષ્ઠ કોણ ?
ઉ૦ મનુના સાચા ભક્ત.
- ૪૧ પ્ર૦ સર્વે વશીકરણ શું ?
ઉ૦ મરણ સાધવી.
- ૪૨ પ્ર૦ ઉચ્છિદ્ર વસ્તુ મનુ અંગીકાર કરે તે શી ?
ઉ૦ દુઃખ, મધુ, અને રેશમી વસ્ત્ર.
- ૪૩ પ્ર૦ મધપાની ન બોલે એવું શું હશે ?
ઉ૦ પોતાનું સાંચું દ્રવ્ય ન બતાવે.
- ૪૪ પ્ર૦ વાયસ ન ખાય તે શું ?
ઉ૦ પોતાની જાતનો કાગડો ન ખાય.
- ૪૫ પ્ર૦ સ્ત્રી એકલી શું ન કરી શકે ?
ઉ૦ પુરુષ વિના ગર્ભ ન ધરી શકે.
- ૪૬ પ્ર૦ કવિથી શું ન કવાય ?
ઉ૦ પ્રજ્ઞાનંદ રૂપ.
- ૪૭ પ્ર૦ જગતમાં અમર કોણ ?
ઉ૦ આશા.
- ૪૮ પ્ર૦ જે અનંત વસ્તુ તે શી ?
ઉ૦ આકાશ.

- ૪૯ પ્ર૦ જે દક્ષિનેજ ઘેલા કરે તે શું ?
ઉ૦ ઇશિક.
- ૫૦ પ્ર૦ સર્વનો ઉસ્તાદ કોણ ?
ઉ૦ ભય.
- ૫૧ પ્ર૦ મુખ વનો પુરૂષ કોણ ? [વનો-વિનાનો.]
ઉ૦ ન્યાય; કેમકે તેને મુખ નથી.
- ૫૨ પ્ર૦ છતી આંખે આંધળો કોણ ?
ઉ૦ કામી.
- ૫૩ પ્ર૦ છતે કાન બેઢેરા કોણ ?
ઉ૦ સ્વાર્થી.
- ૫૪ પ્ર૦ માથા છતે માથા વનો [-વિનાનો] કોણ ?
ઉ૦ વ્યસની.
- ૫૫ પ્ર૦ છતે હાથે લૂલો કોણ ?
ઉ૦ આળસુ.
- ૫૬ પ્ર૦ છતે પગે પાંગળો કોણ ?
ઉ૦ હુકમવાળો.
- ૫૭ પ્ર૦ છતે નાકે નકઠો કોણ ?
ઉ૦ લોભીઆ અને નિર્લેજ.
- ૫૮ પ્ર૦ છતે કાળજે ન કાળજો કોણ ?
ઉ૦ સાહસકર્મી.
- ૫૯ પ્ર૦ સખાથી બળિયા કોણ ?
ઉ૦ નાગો.
- ૬૦ પ્ર૦ સર્વથી મોટું કોણ ?
ઉ૦ સઘળું બળ છતાં ક્ષમાવાળો.
- ૬૧ પ્ર૦ મનના મેહેબુબ કોણ ?
ઉ૦ સંગ તથા ન્યાં જેનું લગન હોય તે.

- ૬૨ પ્ર૦ જેની ઉપર ઇશ્વરનું બળ પાણુ ના ચાલે તેણું બ-
ળિયુ કોણુ ?
ઉ૦ ઇશ્વરના સાચા ભક્ત કેમકે તેથી ઇશ્વર પાણુ હારે
- ૬૩ પ્ર૦ પરમેશ્વરને વશ કરવાનો બદ્ધ કયો ?
ઉ૦ નિ સ્વાર્થ પ્રેમ.
- ૬૪ પ્ર૦ શ્રીકૃષ્ણને મન શત્રુ કોણુ ?
ઉ૦ શુદ્ધ ભક્તનો દ્રોહી.
- ૬૫ પ્ર૦ જેમાં કિચિત્ પાણુ લાભ નહિ ને પાપ અતિશે-
જ તે શુ ?
ઉ૦ તે તે બૂઝું બાલવુ.
- ૬૬ પ્ર૦ જેણું મૂળ કિચિત્ ને કલાવ ઘણો તે શી વસ્તુ
હશે ?
ઉ૦ એક તો નદી અને બીજો કલેશ.
- ૬૭ પ્ર૦ હાથવડે હલાવ્યા વિના ના હાલે તે અગ કીયુ ?
ઉ૦ કાન.
- ૬૮ પ્ર૦ વાયુથી શીઘ્ર વેગ કોનો હશે ?
ઉ૦ મનનો.
- ૬૯ પ્ર૦ વીજળીથીકી વધારે અપજતા કોની ?
ઉ૦ બદ્ધની ગોળીની. [જ્નેવામાં આવે છે].
- ૭૦ પ્ર૦ કામ દામથી અજગા તે સાથી મરે ?
ઉ૦ જરાથી.
- ૭૧ પ્ર૦ પાણીથી પાતણુ તે શુ કે જેમાર્ગ વિના પ્રવેશે ?
ઉ૦ તે તો તેજ, કેજે કાચમાંથી નીકળે; જળ નહિ.
- ૭૨ પ્ર૦ ચૈતન્ય વિના વાનો કોણુ કરે ?
ઉ૦ લખેણું પત્ર.
- ૭૩ પ્ર૦ વાણી, હસ્ત, અને રાસ્ર વિના મારે તે કોણુ ?

- ઉ• નેત્ર.
- ૭૪ પ્ર• એકલાં આનંદ શાયકી થાય !
ઉ• રાગથકી.
- ૭૫ પ્ર• જેનો લાલ તથા હાનિ બને ખોટાં તે વસ્તુ શી !
ઉ• તે તો સોનું તથા આંગેપડવો.
- ૭૬ પ્ર• જે વસ્તુનો લાલ તથા હાનિ બને સારાં તે શુ !
ઉ• તે તો રૂશનાઈ
- ૭૭ પ્ર• ઉજ્જો ઉધમ પણ સર્વને હાનિ રૂપ તે શુ !
ઉ• અનાધ્યાયનું ભણુવું.
- ૭૮ પ્ર• મહાનાગણિક વસ્તુ અમાંગણિક લાગે તે ક્યારે !
ઉ• મૃત્યુ સમયના સહુનું ને સ્મશાનીઆના ગુપ્તનું
રામનામ.
- ૭૯ પ્ર• ગણુપતિનું નામજ લેવાય નહિ તે ક્યારે !
ઉ• મૃત્યુ સમય વા શબ ઉચ્ચતાં ન લેવાય
- ૮૦ પ્ર• પરમમિત્રનું દુખ સહેવાય તે કિયું ?
ઉ• આપણા નિમિત્તના વિરહનાપનું દુખ સહેવાય.
- ૮૧ પ્ર• પરમેશ્વરના કર્યા વિના કોઈ વસ્તુ પોતાની ને-
જે થએલી હશે ?
ઉ• તે તો પરમેશ્વરનું સામર્થ્ય સ્વયં પ્રકાશન છે.
- ૮૨ પ્ર• વિના વૈભવે ધનાઢય તે કોણ હશે ?
ઉ• તે તો શુદ્ધ સતોષી
- ૮૩ પ્ર• છતે વૈભવે દારિદ્રી તે કોણ હશે ?
ઉ• અચળ વૃથાવાનું.
- ૮૪ પ્ર• સર્વેને ધેર જેનો સદા સર્વદા સુકાળ તે વસ્તુ શી-
હશે ?
ઉ• તે તો પોતાને પોતાની બુદ્ધિનો સદા સુકાળ હોય.

- ૨૦ સંને ઘેર મોંઘી વસ્તુ તે શી હશે ?
૩૦ તે તો દ્રવ્ય સઘળે મોંઘું.
- ૩૦ જે શત્રુથી નાશી ન જવાય તે કિયા ?
૪૦ પોતાનો દુઃખદ સ્વભાવ.
- ૪૦ આંખવડે ના દેખાય તેવી વસ્તુ શી હશે ?
૫૦ આંખવડે પોતાની આંખ ના દેખાય.
- ૫૦ દર્પણમાં પ્રતિબિંબ ના પડે તે શાનું ?
૬૦ દર્પણમાં દર્પણનું પ્રતિબિંબ ના પડે.
- ૬૦ જગતમાં નગુરૂ નીધણિયાતુ કોણ છે ?
૭૦ તે તો મૂળ પુરુષ સર્વેશ્વર જગત્પુરૂ હરિ છે.
- ૭૦ પોતાનો આહાર પોતે ના જાણે તે કોણ ?
૮૦ તે તો અગ્નિ.
- ૮૦ હાર્યા થકી ક્લેશ ના થાય તે કિયે કામ ?
૯૦ પોતાના પુત્રથી હાર્યાનો ક્લેશ ના થાય.
- ૯૦ જેને કદાપિ ભય ચિંતા નહિ એવું કોણ ?
૧૦ તે તો સાચા પરમહંસ.
- ૧૦ જળમાં ઘોયા થકી ન જાય તેવો રંગ કયો હશે ?
૧૧ જળમાં ઘોતાં ઘોતાં જળની લાલાઈનો રંગ ઉપજે-
છે તે તે-જળમાં ઘોયા થકી જાય નહિ.
- ૧૧ જેનું મૂળ નહિ ને ફલાવ ઘણું તે શી વસ્તુ હશે ?
૧૨ તે તો અમલિન મૂળી [અંતરવેદ] નામ લોક

- ૯૬ પ્ર૦ જડ વસ્તુમાં ચૈતન્ય (ચક્ષુષ) આવે તે સાચી !
 ઉ૦ તે તો લોહું ચમકપાપાણને દખીને ચૈતન્યતા
 (ચક્ષુષ) પામે.
- ૯૭ પ્ર૦ તરતાં ન આવડતું હોય તદપિ જળમાં તરે એવું-
 કોઈ મનુષ્ય હશે ?
 ઉ૦ તે તો ડાકણ મનુષ્ય ના તરતાં આવડેતદપિ તરે.
- ૯૮ પ્ર૦ જેનું વખાણ કયોથી બળ વધે એવો પુરૂષ કો-
 ઈ હશે ?
 ઉ૦ તે તો એક શ્રીહનુમાનજી છે.
- ૯૯ પ્ર૦ જેની સામુ ભાળતામાં મરી જાય ને તેનું નામ
 લેઇને બોલાવતાંમાં જીવે એવું કોઈ હશે ?
 ઉ૦ એક તો એક નીપાટ પક્ષી હોય છે.
- ૧૦૦ પ્ર૦ સાંથી મોડુ કુ.ખ તે કિયું ?
 ઉ૦ જે કુ.ખનો ઉપાય નહિ તે તથા જેને જે વધતું
 લાગે તે.
- ૧૦૧ પ્ર૦ જગતમાં અક્ષય વસ્તુ કયી હશે ?
 ઉ૦ તે તો ધન.
- ૧૦૨ પ્ર૦ જેને જીતાય નહિ એવા કોણ હશે ?
 ઉ૦ એક તો ઇશ્વર, મન ને સ્વભાવ એ ત્રણ.
- ૧૦૩ પ્ર૦ જ્યમ ખરચે ત્યમ વધે તે વસ્તુ કયી ?
 ઉ૦ તે તો વિદ્યા જે સરસ્વતી.
- ૧૦૪ પ્ર૦ વાવરે વા ન વાવરે તદપિ પૂણુંને પૂણું રહે તે શું !
 ઉ૦ તે તો વિદ્યા.
- ૧૦૫ પ્ર૦ જે વસ્તુ ખાવી ઘણી કઠણ તે કઈ ?
 ઉ૦ તે તો ગમ, જે કોઈએ ખવાય નહિ.
- ૧૦૬ પ્ર૦ મનની પ્રીત ને દુઃખની ચીકારા તે સાચકી જાય ?

- ૮૫ પ્ર. સર્ગે ઘેર મોઘી વસ્તુ તે શી હશે ?
ઉ. તે તો દ્રવ્ય સઘળે મોઘુ.
- ૮૬ પ્ર. જે રાત્રીથી નારી ન જવાય તે કિયા ?
ઉ. પોતાનો દુ ખદ સ્વભાવ
- ૮૭ પ્ર. આંખવડે ના દખાય તેવી વસ્તુ શી હશે ?
ઉ. આંખવડે પોતાની આંખ ના દખાય.
- ૮૮ પ્ર. દર્પણમાં પ્રતિબિંબ ના પડે તે શાનું ?
ઉ. દર્પણમાં દર્પણનું પ્રતિબિંબ ના પડે.
- ૮૯ પ્ર. જગતમાં નગુરૂ નીધણિયાવું કોણ છે ?
ઉ. તે તો મૂળ પુરૂષ સર્વેશ્વર જગત્પુરૂ હરિ છે.
- ૯૦ પ્ર. પોતાનો આહાર પોતે ના જાણે તે કોણ ?
ઉ. તે તો અગ્નિ.
- ૯૧ પ્ર. હાથે થકી ક્યેશ ના થાય તે કિયે મામ ?
ઉ. પોતાના પુત્રથી હાથોનો ક્યેશ ના થાય
- ૯૨ પ્ર. જેને કદાપિ ભય ચિંતા નહિ એવું કોણ ?
ઉ. તે તો સાચા પરમહંસ
- ૯૩ પ્ર. જળમાં ઘોયા થકી ન જાય તેવો રંગ કયો હશે ?
ઉ. જળમાં ઘોતા ઘોતાં જળની લાલાઇનો રંગ ઉપજે-
છે તે તે જળમાં ઘોયા થકી જાય નહિ.
- ૯૪ પ્ર. જેનું મૂળ નહિ ને ફેલાવ ઘણું તે શી વસ્તુ હશે ?
ઉ. તે તો અમલિન મૂળી [અતરવેલ] નામ લોક
કહે છે તે.
- ૯૫ પ્ર. મૃત્યુ પામેલું કોઇ પણ જીવનું થાય તે કશાથી
હશે ?
ઉ. તે તો દડકો મુએલો જતા મેઘના બિંદુ લાગ્યાથી
જવે.

- ૯૬ પ્ર. જડ વસ્તુમાં ચૈતન્ય (ચક્ષુષ) આવે તે સાચી ?
 ઉ. તે તો લોહું ચમકાપાણુને દખીને ચૈતન્યતા (ચક્ષુષ) પામે.
- ૯૭ પ્ર. તરતાં ન આવડતું હોય તદપિ જળમાં તરે એવું કોઈ મનુષ્ય હશે ?
 ઉ. તે તો ડાકણ મનુષ્ય ના તરતાં આવડે તદપિ તરે.
- ૯૮ પ્ર. જેનું વખાણ કર્યાથી બળ વધે એવો પુરૂષ કોઈ હશે ?
 ઉ. તે તો એક શ્રીહનુમાનજી છે.
- ૯૯ પ્ર. જેની સામુ ભાળતામાં મરી જાય ને તેનું નામ લેધને ખોડાવતાંમાં જીવે એવું કોઈ હશે ?
 ઉ. એવું તો એક નીપાટ પક્ષી હોય છે.
- ૧૦૦ પ્ર. સર્વથી મોટું દુઃખ તે કિયું ?
 ઉ. જે દુઃખનો ઉપાય નહિ તે તથા જેને જે વધતુ લાગે તે.
- ૧૦૧ પ્ર. જગતમાં અક્ષય વસ્તુ કયી હશે ?
 ઉ. તે તો ધન.
- ૧૦૨ પ્ર. જેને જીતાય નહિ એવા કોણ હશે ?
 ઉ. એક તો હથર, મન ને સ્વભાવ એ ત્રણ.
- ૧૦૩ પ્ર. ન્યમ ખરચે ત્યમ વધે તે વસ્તુ કયી ?
 ઉ. તે તો વિદ્યા ને સરસ્વતી.
- ૧૦૪ પ્ર. વાવરે વા ન વાવરે તદપિ પૂણુંને પૂણું રહે તે શું ?
 ઉ. તે તો વિદ્યા.
- ૧૦૫ પ્ર. જે વસ્તુ ખાવી ઘણી કઠણ તે કઈ ?
 ઉ. તે તો ગમ, જે કોઈએ ખવાય નહિ.
- ૧૦૬ પ્ર. મનની પ્રીત ને દૂધની ચીકાણ તે સાચકી જાય ?

ઉ० તે બધે કાઢયાયકી જાય.

૧૦૭ પ્ર० જે ભાગેલી વસ્તુઓ સાધવાનો ઉપાય નહિ તે
કયી કયી ?

ઉ० તે તો ત્રણ છે મન, માતી ને કાચ

૧૦૮ પ્ર० કર્મ કરે કોઈ બીજા ને ભાગવે બીજા એવું કયું
હશે ?

ઉ० તે તો નત્ર સ્નેહ કરે ને મન બધાય.

દુહો.

યહ પ્રશ્નોત્તર માલિકા પ્રથસાર સિદ્ધાત;

દયારામ હરિજન રચ્યો સુનત હરે મનપ્રાત. ૧

સમાપ્ત.

શ્રીપુરુષોત્તમપંચાંગ.

॥ શ્રીવલ્લભઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા.

- જય શ્રીવલ્લભ હરિ હરિવલ્લભ શ્રીમહામણુ વાંગીશ;
શ્રીકૃષ્ણાનન વિશ્વાનર પરમાનંદ મહાલક્ષ્મીશ. ૧
- શ્રીમંદાચાર્ય દયાધીશ ગુરુ કર્ણાનિધિ આનંદ;
ગોપીનાથજનક શ્રીવિઠલપિતુ પરમાનંદકંદ. ૨
- શ્રીલક્ષ્મણનંદન શ્રીધર્મબાપુત્ર પરમઉદાર;
અદેયદાનદક્ષ દીનબંધુ દેવીકૃતઉદાર. ૩
- ભક્તાચાર્ય ભક્તવત્સલ ભક્તાધીન વલ્લભભક્ત;
ભક્તિપથપંકજતરણિ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપાસક્ત. ૪
- સ્વદાસાર્યકૃતસાધનઅશેષ નિસ્સાધનજનપાળ;
માયાવાદનિરાકૃત રતિપથકેતુ કૃતાંતકાળ. ૫

૩ હરિને વાહાલા. ૫ વાણીના પતિ, અર્થાત્ સકળ વાણીને જાણનાર.

૬ શ્રીકૃષ્ણના મુખરૂપ. ૭ અગ્નિરૂપ.

૮ મહાલક્ષ્મીના પતિ. ૧૧ દયાના અધીશ (સ્વામી). ૧૨ દયાના ભંડાર. ૧૩ આનંદરૂપ. ૧૪ ગોપીનાથના પિતા. ૧૫ શ્રીવીરુલના પિતા. ૧૬ પરમ આનંદ રૂપી કંદ. ૧૭ શ્રીલક્ષ્મણના પુત્ર. ૧૮ ધર્મબા દેવીના પુત્ર.

૨૦ જે દાન કોઈ આપી શકે નહિ તેવું દાન આપવામાં નિપુણ. ૨૨ દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરનારા. ૨૬ જેને ભક્તો વાહાલા છે એવા.

૨૭ ભક્તિ માર્ગ રૂપી કમળને ખિલાવનાર સૂર્યરૂપ. ૨૮ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં આસક્ત. ૨૯ પોતાના દાસને અર્થે અગ્રેય (સમગ્ર) સાધન જોણું કર્યા છે એવા. ૩૦ સાધન રહિત મનુષ્યનું પાલન કરનાર. ૩૧ માયાવાદનું ખંડન કરનાર. ૩૨ રતિના માર્ગની ધમરૂપ. ૩૩ કાળના પશુ કાળ.

સ્મૃતિમાત્રારતિનાશન વિભુ	સાકારબ્રહ્મપ્રતિપાદ્ય;	
અપાર અદ્ભુત અકળ સનાતન આનંદધન અનંત આદ્ય		૬
વિષ્ણુદેવ પ્રભુવદ્દરાજ સર્વેશ્વર શ્રેય સુખધામ;		
પૂર્ણબ્રહ્મ આચાર્યરત્ન પુરુષોત્તમ પૂરણકામ.		૭
ત્રિગુણાતીત રહોરત સત્યસકલ અતરયામી;		
પતિતપાવન અધમોદ્ધારણ હરિ પુષ્ટિપથસ્વામી.		૮
વિરચિતભક્તમનોરથપૂરક અત્યમાહાત્મ્ય અનંત;		
કરતુમકરતુમન્યથાકરતુ સમર્થ શ્રીભગવત.		૯
ભક્તિમાર્ગમર્ત્યક સ્વતત્ર ભક્તિરૂપ રસરૂપ,		
વિદ્વાનમ ડન અતિકૃપાળ તેજગતિલક દિગ્બૂપ.		૧૦
વિધયાસક્તિવિદૂષક, વિજીતકર્ષ, રતિરસમગ્ન,		

૩૪ સ્મરણ કરવા માત્રથી આર્તિ (પીઠા) ને નાશ કરનાર ૩૫ સર્વત્ર વ્યાપક દેશકાળાદિપરિચ્છેદ રહિત

૩૬ સાકાર બ્રહ્મરૂપે પ્રતિપાદિત થયેલા ૪૦ અનાદિ અનંત ૪૧ એકરસ આનંદરૂપ ૪૨ જન્મ રહિત

૪૩ સમર્થ આદ્ય ૪૪ દેવોના પતિ ૪૬ વરદાન આપનાગઓમા શોભાયમાન ૪૭ કલ્યાણરૂપ ૫૦ આચાર્યમા રત્ન જેવા ૫૨ જેના મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવા

૫૩ સત્ય રજ, તમ, એના ત્રણ ગુણથી રહિત ૫૪ એકાત્મી પ્રીતિનાળા ૫૫ જેની સધળી પ્રપન્નાઓ મત્સ્ય થાય છે એવા ૫૮ અધમનો ઉદ્ધાર કરનારા ૫૯ પુષ્ટિમાર્ગના સ્વામી

૬૦ ભક્તોએ જે જે મનોરથ ક્યાં હોય તેને પૂર્ણ કરનારા ૬૧ જેના માહાત્મ્યનો તર્ક થઈશકતો નથી એના ૬૩ ગ્ધવાને, ન કરવાને અને ઉલટું કરાવને સમર્થ

૬૮ વિદ્વાનના ધરેણીરૂપ ૭૧ તેવગ કુળમા તિલકરૂપ સર્વોત્તમ ૭૨ જ્ઞાતાઓના રાજા ૭૩ વિધયની આસક્તિને દૂષણ આપનારા ૭૪ જેણે કામને જીત્યો છે એવા

- ^{૭૬}પતિતસંગ્રહક ^{૭૭}પરમેશ્વર ^{૭૮}શિરમણિ ^{૭૯}સર્વરસજ. ૧૧
- ^{૮૦}સર્વશક્તિધૂક ^{૮૧}શ્રીભાગવતગૂઢાર્થપંકજભાનુ;
- ^{૮૨}સ્વજનજીવનધન ^{૮૩}પ્રાણપતિ ^{૮૪}પ્રતિપક્ષપતંગકૃશાનુ. ૧૨
- ^{૮૫}વિવિધઅપરાધક્ષમાકૃત ^{૮૬}અશરણશરણ ^{૮૭}અખિલ સુખદાય;
- ^{૮૮}શ્રીગિરિરાજધરણ ^{૮૯}હૃતઆર્તિભિત ^{૯૦}દુઃખઅઘાંતકાય. ૧૩
- ^{૯૧}રાજવાક્ષ ^{૯૨}મદનાભિરામ ^{૯૩}અભયપદ ^{૯૪}આનંદકારી;
- ^{૯૫}શાન્તસ્વરૂપ ^{૯૬}સ્વયંભૂ ^{૯૭}ધૃશ્વર ^{૯૮}સ્વકીયસકળજ્વરહારી. ૧૪
- ^{૯૯}કૃતદિગ્વિજય ^{૧૦૦}સ્વદાસસુરક્રુમ ^{૧૦૧}અનુક પાલોચન;
- ^{૧૦૨}પ્રમેયજળવતકૃત ^{૧૦૩}લીલામય ^{૧૦૪}પ્રણતકષ્ટમોચન. ૧૫
- ^{૧૦૫}ભાવવિઘ્નિહિતલોચન ^{૧૦૬}પદપંકજપાંસુકળરૂપ;

૭૬ પતિત (બદ) થયેલાનું ગ્રહણ કરનાર. ૮૦ સર્વ શક્તિને ધારણ કરનારા. ૮૧ શ્રીભાગવતના ગૂઢ અર્થ રૂપી કમળને ખીલાવનાર (પ્રકટ કરનાર) સૂર્ય જેવા. ૮૨ પોતાનાં જનના જીવન રૂપ અને ધનરૂપ.

૮૪ પ્રતિપક્ષીઓ રૂપી પતંગીઓને બળી મરવાના અગ્નિરૂપ.

૮૫ અનેક પ્રકારના અપરાધને ક્ષમા કરનાર. ૮૬ જેને કોઇનું શરણ ન હોય તેને શરણે રાખનાર. ૮૭ સઘળાંને સુખ આપનાર.

૮૮ ગિરિરાજ (જોવાર્ધન) ને ધારણ કરનાર. ૮૯ જે બોલાવે તેની ખીડાની નાશ કરનાર. ૯૦ દુઃખ અને પાપનો અંત આણનાર જેનું સ્વરૂપ છે એવા. ૯૧ કમળ સમાન નેત્રવાળા.

૯૨ કામદેવ જેવા સુંદર. ૯૩ અભયદાન આપનાર. ૯૪ પોતાની મેળેજ ઉત્પન્ન થયેલા. ૯૫ પોતાના ભક્તોના સમસ્ત સંતાપને હરનારા.

૯૬ જેણે દિગ્વિજય કર્યો છે એવા. ૧૦૦ પોતાના દાસના કલ્પશક્તિ રૂપ. ૧૦૧ દયાયુક્ત નેત્રવાળા. ૧૦૨ લીલામય બળવાન પ્રમેય જેણે કર્યો છે એવા.

૧૦૩ પ્રણામ કરનારાઓને કષ્ટમાંથી મુક્ત કરનાર. ૧૦૪ ભાવવડે જેનાં નેત્ર ફરતા છે એવા. ૧૦૫ જેનાં ચરણ રૂપી કમળની રજ ફળ રૂપ છે એવા.

સર્વોત્તમ નિર્જલાભપૂર્ણ નય આત્મારામઅનુપ.	૧૬
એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુનાં નામ;	
સર્વ પાપ સંતાપ હરણુ મનવાંચ્છત પૂરણુ કામ.	૧૭
શ્રદ્ધાસહિત સદા જે જન કરશે એ આખ્યોચ્ચાર;	
શ્રીગોપીજન વલ્લભ તેને વશ થાશે નિરધાર.	૧૮
અકથિત ફળ છે અનુભવી જે જ્ઞે આનંદ થાશે અત્ય;	
મારું તો સર્વસ્વધન એ દમો કહે કહું સત્ય.	૧૯

॥ વિવૃલઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા.

નય શ્રીવિઠ્ઠલ પુરૂષોત્તમ શ્રીવલ્લભરાજકુમાર;	
શ્રીમહાલક્ષ્મીગર્ભરત્ન સર્વોગ્યાદિ જિતમાર.	૧
શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીગોપીનાથાનુજ શ્રુતિસાર;	
શ્રીહરિ શ્રીરુકિમણીરમણ પદ્માવતીપ્રાણાધાર.	૨
શ્રીગિરિધરદિસપ્તતનુજનક તૈલગતિલક રસાળ;	

૧૦૭ પોતાના લાભમા પૂર્ણ ૧૦૮ આત્મસ્વરૂપમાં આનંદ માનનાર.

૧ છંદ દુવૈયા—ગોપાયા છંદ. ૨ પુરૂષોમાં ઉત્તમ. ૩ વલ્લભાચાર્યના પુત્ર (એમને કૃષ્ણનેા અવતાર માનેલો છે). ૪ મહાલક્ષ્મી (તેમનાં માતા) ના ગર્ભમાં રત્ન જોયા.

૫ બધે શરીરે સુંદર. ૬ કામદેવને છતે. ૮ ગોપીનાથના અનુજ (નાના ભાઈ). ૯ વેદના સાર રૂપ. ૧૧ રુકિમણીના રમણ (સ્વામી). ૧૨ પદ્માવતી (તેમની સ્ત્રી) ના પ્રાણાધાર.

૧૩ શ્રીગિરિધર આદિક સાત તનુ (પુત્ર)ના જનક (પિતા). ૧૪ તૈલગને વિષે તિલક રૂપ (શ્રેષ્ઠ-મુખ્ય). રસાળ—તૈલગ તિલકનું વિશેષણ.

પિતૃવંશઅર્ણવમયંકે	૧૬	૧૭	પ્રપન્નજનપ્રતિપાળ.	૩
કરુણારસપરિપૂરિતહૃદય	૧૮	૧૯	પુષ્ટિપથપતિ પરમેશ;	
ગૌત્રનાથ સહચર	૨૦	૨૧	ગુણસાગર સન્નજનજનદશુભવેષ.	૪
મહારસમાગસ્વરૂપપ્રકાશકે	૨૨	૨૩	સર્વાત્તઃકરણજ;	
પ્રેમપંથકેતુ દ્વિક્ષિત	૨૪	૨૫	કૃપણ શ્રીગોવર્ધનયજ્ઞ	૫
શ્રીગોપીજનવલ્લભ	૨૬	૨૭	અતિવલ્લભ શ્રીવલ્લભરૂપ;	
માયાવાદવિભોજન	૨૮	૨૯	નાગર ભક્તાચાર્ય અનુપ.	૬
કવિકુળભૂષણ	૩૦	૩૧	વિશ્વધરિરોમણિ વરદભણિ દુઃખહારી;	
સરવસ્વદાનકુશળ	૩૨	૩૩	કૃપાકર ગોપ્રાદ્યાણુહિતકારી.	૭
જગદાર્તિહર	૩૪	૩૫	દીનપાળ ભક્તાધીન અતિદુર્દર્શ;	
જ્ઞાનશૂન્યગ્રાહકે	૩૬	૩૭	કીર્તિવિશદ સ્વભૂત્યદા અતિહર્ષ.	૮

૧૫ પિતૃના વંશરૂપી અર્ણવ (સમુદ્ર) માંથી ઉપજેલા મયંક (ચંદ્ર).

૧૭ પ્રપન્ન (શરણે આવેલા) જનના પ્રતિપાળ ૧૮ કરુણારસવડે પરિપૂરિત (સંપૂર્ણ ભરાયલા) હૃદયવાળા. ૧૯ પુષ્ટિપથ (વલ્લભી સંપ્રદાય) ના પતિ. ૨૦ મિત્ર. ૨૧ સન્નજ (જળ યુક્ત) જળદ (મેષ) ના સરખા શુભ વેષવાળા.

૨૫ મહારસ (ભક્તિ મહારસ) માર્ગના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનાર. ૨૬ સર્વના અંતઃકરણને જાણનાર. ૨૭ પ્રેમના પંથ (માર્ગ) ના કેતુ (ધમ્મ) રૂપ. ૩૦ ગોવર્ધન યજ્ઞ રૂપ. ૩૩ શ્રી (લક્ષ્મી) ને વલ્લભ (વાહાજી છે) રૂપ જેનું એવા.

૩૪ માયાના વાદને વિભંજન (નાશ કરનાર). ૩૫ અનુર. ૩૭ ક-નિઓના કુળના અલંકાર રૂપ. ૩૮ વિશ્વદ (પડિતો) માં શિરોમણિ. ૩૯ વરદ (વરદાન આપનાર) માં મણિ જેવા. ૪૧ સરવસ્વદાન કરવામાં કુશળ. ૪૪ જગતની આર્તિ (પીડા) ને હરનાર.

૪૭ અતિ દુઃખે કરીને જેનું દર્શન થાય એવા. ૪૮ જ્ઞાનશૂન્ય (રહિત) જનના ગ્રાહક (અનુગ્રાહક-કૃપા કરનાર). ૪૯ વિશદ (નિર્મળ) કીર્તિ વાળા. ૫૦ સ્વભૂત્ય (પોતાના સેવકને) અતિ હર્ષદા (હર્ષ આપનારા).

^{૫૧} અતિ આર કમનીયકલેવર	^{૫૨} શુભ ગુણ સકળ નિધાન;	
^{૫૩} સકળ વેદપારગ વિદ્યાલય	^{૫૪} નિર્ભયદા ભગવાન	૯
^{૫૭} સામસુયશપ્રતિષ્ઠાતા	^{૫૮} મહાઅધમોદરણુ અનાદિ;	
^{૬૦} શ્રીરાધિકારમાણુ સવારસઅમૃત અદ્ભુત	^{૬૧} સ્વાદી.	૧૦
^{૬૨} કાલિદીપુલિનાવિષ્ટચિત્ત	^{૬૩} અતિ ગભીર ઉદાર;	
^{૬૪} હતિતપતિતઉદારક	^{૬૫} જગદ્ગુરુ શુચિ શાતાકાર.	૧૧
^{૬૮} પ્રતિપક્ષામ્ધિવડવાનળ	^{૬૯} સ્વજનમીનસુખદસુવારિ,	
^{૭૦} અતિ કુર્લભ વિભુ ભક્તસદશ	^{૭૧} પરમાનન્દ કૌચિકારી	૧૨
^{૭૫} રાજવલોચન રાસલીલાસમહોદધિ	^{૭૬} દીનખંધુ;	
^{૭૮} શ્રીગોકુળેશભક્તિપ્રવર્તક	^{૭૯} મહાકૃપારસસિધુ.	૧૩

૫૧ અતિ આર (સુદર) અને કમનીય (શોભાયમાન) કલેવર (દેહ) વાળા. ૫૨ સકળ શુભ ગુણના નિધાન (ભગવાન). ૫૩ સકળ વેદની પારગ (જનારા) અર્થાત્ સર્વ વેદ પરિપૂર્ણ જાણનારા.

૫૪ વિદ્યાના આલય (સ્થાન) ૩૫ ૫૫ નિર્ભય આપનારા ૫૭ સોમનામે સુયશના પ્રતિષ્ઠાતા (સ્થાપન કરનાર).

૫૮ મહા (મોટા) અધમનો ઉદાર કરનાર ૬૦ રમણુ—સ્વામી

૬૧ સેવા ન્સ રૂપી અદ્ભુત અમૃતના સ્વાદી (સ્નાદ લેનાર)—સેવની પુજા યથાર્થ જાણનાર. ૬૨ કાલિદી (યમુના) ના પુલિન (તટ પ્રદેશ) માં આનિટ (પ્રવેશ કરેતુ) છે ચિત્ત જેનું એના.

૬૪ હતિત (હણાયલા) અને પતિત (ધર્મવ્રષ્ટ થયેલા) નો ઉદાર કરનાર ૬૫ પવિત્ર ૬૭ શાત આકૃતિવાળા ૬૮ પ્રતિપક્ષ (શત્રુપક્ષ) રૂપી અમ્ધિ (સમુદ્ર) નું શોભણ કરનાર નડવાનવ અગ્નિ ૩૫

૬૯ રનજન રૂપી મીન (માછલા) સુખદ (સુખ આપનાર) સુવારિ (સારા જળ ૩૫) ૭૧ મનત્ર વ્યાપ્ત—અપરિ કેંધ ૭૨ ભક્તના સદશ (સમાન) ૭૪ પ્રીતિ ઉપજે એના—મનને પમદ પડે એના

૭૫ રાજવ (રમણ) મમાન સોચનારાળા ૭૬ રામ સીવાના રમના મહોદધિ (મહાગાનગ) ૭૮ શ્રી ગોકુળેશ (કૃષ્ણ) ની ભક્તિ પ્રવનાવનારા

^{૮૦}અન્યુત ^{૮૧}અકળ ^{૮૨}સનાતન ^{૮૩}શ્રીપતિ ^{૮૪}ભક્તવત્સળ ^{૮૫}ભયહરણ;
^{૮૬}નિઃસાધનજનચિતાપર ^{૮૭}નિજનિવાસઅતકરણ. ૧૪
^{૮૮}ક્ષિતિમહનમંડન ^{૮૯}મહાબાહો ^{૯૦}મહાપુરૂષમણિખ્યાતા;
^{૯૧}શ્રીકૃષ્ણરૂપ ^{૯૨}શ્રીકૃષ્ણદયિત ^{૯૩}કૃષ્ણદાનજનદાતા. ૧૫
^{૯૪}નિરપેક્ષજનવલ્લભ ^{૯૫}ભક્તમનોરથપૂરકનાથ;
^{૯૬}સકળકળાપરિપૂર્ણ ^{૯૭}ગુણાકર ^{૯૮}સુખકર ^{૯૯}બધુઅનાથ. ૧૬
^{૧૦૦}સર્વશક્તિવૃક્ષ ^{૧૦૧}મહાબળમોહન ^{૧૦૨}અચિત્યમહિમા ^{૧૦૩}ધરા;
^{૧૦૪}અતર્ક્યમાહાત્મ્ય ^{૧૦૫}અપાર ^{૧૦૬}અનંત ^{૧૦૭}સર્વસખાદિ ^{૧૦૮}શ્રીરા. ૧૭
 એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીવિઠ્ઠનાથકલ્પદ્રુમનામ;
 ચિતા સર્વ નિવર્તકે નિર્ભયપદ્ધા પૂરણકામ. ૧૮
 ભક્તિ પ્રેમ પ્રકાશકે સત્મતિ ચિતામણિ સ્વરૂપ;
 ધન સર્વસ્વ દયો કહે મારું શ્રીવિઠ્ઠલ વ્રજભૂપ. ૧૯

૮૦ પતન ન પામે એવા. ૮૧ કળી ન શકાય એવા. ૮૨ અનાદિ અને અનંત. ૮૬ નિઃસાધન—સાધન રહિત જન વિષે ચિતા પર (દિકર રાખનાર). ૮૭ નિજ નિવાસ (પોતાને વિષે નિવાસ કરનારા ભક્તો) ના અંત કરણુ રૂપ ૮૮ ક્ષિતિ (પૃથ્વી) ના મંડળને વિષે મંડન (અવકાર) રૂપ ૮૯ મોટા બાહુવાળા—બળવાન. ૯૦ ખ્યાતા (પ્રખ્યાતા) એવા મહાપુરૂષ રૂપ મણિ. ૯૨ શ્રી કૃષ્ણના દયિત (વાદાતા). ૯૩ જનને શ્રીકૃષ્ણ રૂપી દાનના દાતા (આપનારા).

૯૪ અપેક્ષા રહિત જન જેને વલ્લભ (વાહાણ) છે એવા ૯૭ ગુણની આકર (ખાણ)રૂપ. ૯૯ અનાથના બધુ.

૧૦૦ સર્વ શક્તિને ધારનારા. ૧૦૧ મોટા બળવાળા અને મોટા પમાડનારા. ૧૦૨ જેનો મહિમા અચિત્ય (વિચાર્યામા ન આવે એવો) છે એવા. ૧૦૪ જેના માહાત્મ્યનો તર્ક થઈ ન શકે એવા ૧૦૭ સર્વ સખાઓમાં આદિ (પ્રથમ). ૧૦૮ લક્ષ્મીપતિ એ ધન—શ્રી વિકૃતનામ રૂપી કૃપ વૃક્ષનાં અષ્ટોત્તરશત (એકસો આઠ) નામ છે.

॥ રાધાઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

* છ દ દુવૈયા.

જય ^૧શ્રીરાધા ^૨રાધિકા, ^૩શ્રીવૃષભાનુનંદની સ્યામ;
 કાંતિકન્યા ^૪કમળાક્ષી, ^૫પરમાનંદા મુખધામ. ૧
 પુણ્યા ^૬શ્રીવૃદાવનેશ્વરી, ^૭પ્રજ્ઞેશ્વરી ^૮શ્રેયકરણી;
^૯હારમોહિની ^{૧૦}મંગલભા ^{૧૧}ચતુરા, ^{૧૨}શ્રીગિરિધરમનહરિણી. ૨
^{૧૩}કામિની ^{૧૪}સ્વામિની ^{૧૫}કૃપાસાગરી, ^{૧૬}નાગરી ^{૧૭}નવલકિશોરી;
^{૧૮}માધવી ^{૧૯}મધુરા ^{૨૦}લલિતા ^{૨૧}લલના, ^{૨૨}લાડલી ^{૨૩}સુલભા ^{૨૪}ગૌરી ૩
^{૨૫}શ્રીકૃષ્ણાકર્પણી ^{૨૬}દેવી, ^{૨૭}રસિકા ^{૨૮}વિહારિણી ^{૨૯}કાતા; ૪
^{૩૦}શ્રીહૃષિકેશ્વરહૃદયનિવાસિની, ^{૩૧}આનંદરૂપિણી ^{૩૨}શાતા ૪
^{૩૩}શ્રીવૃદાવનચંદ્રભૂખેતા, ^{૩૪}કનકમલા ^{૩૫}હૃતચંદ્રા,

* છ દ દુવૈયા—ચોપાયા ૩ વૃષભાનુની નંદની (પુત્રી) સ્યામ—સ્યામા
 (સ્ત્રી). ૪ કાંતિક—રાધાની માતાનું નામ

૭ પુણ્યા—પુણ્યરૂપ ૮ વૃદાવનેશ્વરી—શ્રીવૃદાવન+દેવશ્વરી. ૯ પ્રજ્ઞેશ્વરી—
 પ્રજ્ઞ+દેવશ્વરી ૧૦ શ્રેયકરણી—શ્રેય (જલ્યાણુ) + કરણી (કરનાર). ૧૨ મંગલભા
 —એ નામની આવગ્યાવાળી અથવા ભુદિશાળી

૧૬ સ્વામિની—સ્વામી પદવાળી ૧૮ નાગરી—ચતુર ૧૯ નવલકિશોરી—
 નવીકિશોર અનરથા જેને પ્રાપ્ત થઈ છે એની ૨૦ માધવી—માધવની પ્રિયા,
 ૨૧ મધુરા મીઠી ૨૩ લલના—સુંદર ૨૪ લાડલી—લાડ કરનારી ૨૫ સુલભા—
 સારા ભાગ્યવાળી ૨૬ ગૌરી—ગૌરનર્ણી

૨૭ શ્રીકૃષ્ણા—રૂણી—શ્રીકૃષ્ણનું આકર્ષણ કરનારી દેવી ૨૮ વિહારિણી—
 ગિતાર કરનારી ૩૦ કાતા—શોભાયમાન ૩૧ શ્રીઋષિકેશ્વર—હૃદય (હૃદયે)
 ના દેવ (કૃષ્ણ) ના હૃદયમાં નિવાસ કરનારી

૩૩ વૃદાવન—વૃદાવનમાં આપનાર આપનાર ચંદ્ર જેવા કૃષ્ણગુણે ભૂષિ-
 તા (અવદૃત) ૩૪ કનકમલા—સોના જેવી કાંતિવાળી ૩૫ હૃતચંદ્રા—મુખની
 કાંતિને જેણે ચંદ્રને હૃત્યો છે એવી

^{૩૬} છતસિંહા	^{૩૭} છતમૃગા,	^{૩૮} છતપિકા	^{૩૯} સંવંધરી મહેદ્રા.	૫
^{૪૦} મોદવતી	^{૪૧} આમોદની	^{૪૨} કુમારિકા,	^{૪૩} અતિચાર-સ્વરૂપા;	
^{૪૪} દિવ્યાંબરા	^{૪૫} કનકમુક્તામણિ	^{૪૬} વિભૂષિતા	^{૪૭} સુઅનુપા.	૬
^{૪૮} કુંજપ્રિયા	^{૪૯} શ્રીકૃષ્ણવલ્લભા,	^{૫૦} કુંજમ્યા	^{૫૧} દ્યુતિસદ્મા;	
^{૫૨} કુંજનાયિકા	^{૫૩} છતરંભા,	^{૫૪} છતશુકભિયા	^{૫૫} છતપદ્મા	૭
^{૫૬} ભદ્રા	^{૫૭} શિવા	^{૫૮} ભગવતી,	^{૫૯} કુમુદા પ્રિયા	^{૬૦} મુદરી વામા;
^{૬૧} શ્રીકૃષ્ણવેણુ	^{૬૨} સંગીતા,	^{૬૩} મુરલીહારિણી	^{૬૪} રામા.	૮
^{૬૫} ભક્તવત્સલા	^{૬૬} ભક્તિસ્વરૂપા,	^{૬૭} નિવાસિની	^{૬૮} વનવૃદ્ધા;	

૩૬ છતસિંહા—કટિના પાતળાપણાવડે જેણે સિંહ ને છત્યો છે એવી.
૩૭ છતમૃગા—નેત્રવડે મૃગને છત્યો છે એવી. ૩૮ છતપિકા—વાસ્તુવડે પિક (કોયલ) ને છતી છે એવી. ૪૦ મહેદ્રા—ધ્રાણી જેવી.

૪૧ મોદવતી—આનંદવાળી. આમોદની—સુગંધવાળી. ૪૨ (આમોદ—સુગંધ). ૪૪ ચાર—સુદર. ૪૫ દિવ્યાંબરા—દિવ્ય અંબર (વસ્ત્ર) વાળી. ૪૬ કનકમુક્તા—કનક, મુક્તા (મોતી) અને મણિવડે વિભૂષિત—અન્નકૃત ૪૭ સુઅનુપા અત્યંત ઉપમા સહિત.

૪૮ કુંજપ્રિયા—કુંજ જેને વાહાવાં છે એરી. ૫૦ કુંજમ્યા—કુંજ-સ્થળમા રહેલી. ૫૧ દ્યુતિસદ્મા—દ્યુતિ (તેજ) ના સદ્મા (ઘર) રૂપ. ૫૨ કુંજનાયિકા—કુંજમાં વિહાર કરનારી નાયિકા. જેણે ૩૫વડે રંભાને છતી છે એવી. ૫૩ છતશુકભિયા—જેણે નાકવડે શુકને અને ઓઢવડે મિંબજીને છત્યાં છે એરી. ૫૪ છતપદ્મા—જેણે મુખવડે પદ્મા (કમળ) ને છત્યા છે એરી

૫૫ ભદ્ર-ભદ્રા રૂપ. ૫૬ શિવા—કૃષ્ણાણુ રૂપ. ૫૭ ભગવતી—ભાગ્યવાળી. ૫૮ કુમુદા—કુમુદ ૩૫—કુમુદ રાગથી કોમળ અથવા કુ (પૃથ્વી) મા-મુદ (હાથે રૂપ). ૫૯ પ્રિયા—કૃષ્ણપ્રિયા. ૬૧ વામા—વામ સ્વભાવવાળી ૬૨ શ્રીકૃષ્ણવેણુ—શ્રીકૃષ્ણ વેણુમાં જેનું ગાન કર્યું છે એવી. ૬૩ મુરલીદારિણી—શ્રીકૃષ્ણની મુરલી લેધ જનારી. ૬૪ રામા—ગનને રંગલુ દરાવનારી. ૬૭ નિવાસિની—વૃંદાવનમા નિવાસ કરનારી.

^{૬૮}કૃષ્ણાત્મા ^{૬૯}શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપા, ^{૭૦}શુભા ^{૭૧}અન્ન ^{૭૨}આનદા. ૯
^{૭૩}પતિતપાવની ^{૭૪}અધમોદ્ધરણી, ^{૭૫}ભવભયહરણી ^{૭૬}અગમ્યા;
^{૭૭}પટરાણી ^{૭૮}ઠકરાણી ^{૭૯}મમદા, ^{૮૦}મહારાણી ^{૮૧}અતિરમ્યા ૧૦
^{૮૨}નિત્યસુયુગ્મસ્વરૂપણિ ^{૮૩}કૃષ્ણા, ^{૮૪}હરિકીડા ^{૮૫}રતિકૃષ્ણ;
^{૮૬}મગળરૂપા ^{૮૭}માનવતી ^{૮૮}માનિની, ^{૮૯}પ્રિયપૂરણતૃણ ૧૧
^{૯૦}શ્રીગોવિંદસહચારિણી, ^{૯૧}ચપળા ^{૯૨}સુમધ્યમા ^{૯૩}અજ્ઞતા,
^{૯૪}ભાડીરનિવાસિની ^{૯૫}શુભ્રા, ^{૯૬}શ્રીગોપિનાથદયિતા. ૧૨
^{૯૭}નિગમાગમસતતસેવ્યા, ^{૯૮}ગોપિકામહલીયુક્તા;
^{૯૯}નંદકુમારપ્રજિતા ^{૧૦૦}રાસેશ્વરી, ^{૧૦૧}રસસકળ ^{૧૦૨}સંયુક્તા. ૧૩
^{૧૦૩}લક્ષ્મીકોટિવિલાસિની, ^{૧૦૪}મદાલસા ^{૧૦૫}હરિકેલીધામા;
^{૧૦૬}પરમેશ્વરી ^{૧૦૭}અખિલેશ્વરી, ^{૧૦૮}ઈશ્વરી ^{૧૦૯}સર્વેશ્વરી ^{૧૧૦}શુભનામા. ૧૪

૬૮ કૃષ્ણાત્મા—શ્રીકૃષ્ણના આત્મા રૂપ ૭૧ અન્ન—નહિ જન્મેલી અથવા
 અન્ન (માયા) રૂપ ૭૩ પતિત—પતિતને પાવન કરનારી ૭૪ અધમોદ્ધર-
 ણી—અધમનો ઉદ્ધાર કરનારી ૭૫ ભવભયહરણી—સ સારના ભયને હરનારી,
 ૭૬ અગમ્ય—જેની ગતિ સમજવામા ન આવે એવી ૭૭ પ્રમદા—અતિ
 મદવણી ૮૧ અતિરમ્યા—રમણિક

૮૨ નિત્ય—નિરંતર સુંદર યુગ્મ (જોડ) સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણા ૮૩ હ-
 રિકીડા—હરિની કીડા રૂપ ૮૪ રતિકૃષ્ણ—કૃષ્ણની રતિ (પ્રીતિ) રૂપ ૮૮
 યપૂરણતૃણ—પ્રિય (કૃષ્ણ) ની તૃણ પૂર્ણ કરનાર

૮૯ શ્રીગોવિંદ—શ્રીગોવિંદની સહચારિણી (મિત્ર) ૯૧ સુમધ્યમા—અ-
 જ્ઞતા સુંદર ૯૨ અજ્ઞતા—ન જ્ઞતાયતી ૯૩ ભાડીર—ભાડાર નામના વડમા
 નિવાસ કરનારી ૯૪ શુભ્રા—શુભ્ર (ગૌર) કાતિવાળી ૯૫ શ્રીગોપીનાથદયિતા
 દયિતા—પ્રિયા

૯૬ નિગમાગમ—નિગમ (વેદ) + આગમ (શાસ્ત્ર) તેમણે સતત નિ-
 રંતર સેવ્યા (સેવવા યોગ્ય) ૯૮ નંદકુમાર—નંદકુમાર (કૃષ્ણ) પૂજિતા (સન્મા-
 નિત) ૯૯ રાસેશ્વરી—રાસકીડામા ઈશ્વરી (નાયિકા) ૧૦૦ રસમજ્જનસં-
 યુક્તા—સકળ રસસંયુક્ત

૧૦૧ લક્ષ્મીકોટિ—કોટિ લક્ષ્મી સરખો પ્રિવાસ આપનારી ૧૦૨ મદા-
 લસા—મદવડે આળસુ ૧૦૩ હરિકેલીધામા—હરિની કેલી (કીડા) નું ધામ ૧૦૫
 અખિલેશ્વરી—અખિન (સમગ્ર) ની ઈશ્વરી ૧૦૮ શુભનામા—શુભ નામવાળી

એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીરાધા, નામદામ મુખ જેને;
શ્રદ્ધા સહ નિત્ય પાઠ કરે, તો કૃષ્ણ થાય વશ તેને. ૧૫
જુગલ કિશોર સમીપ નિરંતર, નિવાસ તે જન પામે;
દાસ દયાના પ્રાણુવલ્લભ એ વલ્લભ થાય દુઃખ વામે. ૧૬

॥ પુરુષોત્તમઅષ્ટોત્તરગત નાન. ॥

છંદ દુવૈયા:

^૧શ્રીપુરાણપુરુષોત્તમ, ^૨શ્રીગોવર્ધનોદ્ધરણુ ધીર;
^૩શ્રીરાધિકારમણુ ^૪શ્રીગોપીજનવલ્લભ બળવીર. ૧
^૫શ્રીમદ્વલ્લભપ્રાણુપતિ, ^૬પ્રાણેશ પ્રાણાધાર;
^૭શ્રીવિકલસર્પસ્વ, ^૮પ્રાણુછવન ધન નંદકુમાર. ૨
^૯શ્રીયશોદાત્સંગલાલિત ^{૧૦}શ્રીનવનીત મિથ (મિથ) ચિત્ત ચોર;
^{૧૧}શ્રીયમુનાંમિથતમ, ^{૧૨}શ્રીચંદ્રાવળીમુખ ચંદ્રચકોર. ૩
^{૧૩}ત્રિભંગલલિતમનોહર નટવર, ^{૧૪}હૃદયિકેશ્વર રસરૂપ;
^{૧૫}રાધેશ્વર ^{૧૬}રમણેશ્વર ^{૧૭}વરીધર, ^{૧૮}ધનશ્યામસ્વરૂપ. ૪

૧૫ નામદામ—નામ રૂપી માળા. ૧૬ એ વલ્લભ છંદ—રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને વલ્લભ થાય.

૧ પુરુષ પુરુષોત્તમ. ૨ ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડનાર ધીર પુરુષ. ૩ રાધિકાના રમણુ (સ્વામી). ૪ બળવીર (બળગમના ભાઈ). ૫ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના પ્રાણુપતિ. ૬ પ્રાણુના ઇશ. ૭ શ્રીવિઠ્ઠલાચાર્યના સર્વસ્વ (સમગ્ર-ધન)રૂપ. ૮ નંદના કુમાર, તેના પ્રાણુ છવન અને તેના ધન રૂપ.

૯ શ્રીયશોદાત્સંગ લલિત (ખેલનામાં) લલિત (લાડ લગવેલા). ૧૦ માખણુના ચોર. ૧૧ બક્ષત જનના ચિત્તના ચોર. ૧૨ યમુનાના અતિ વાદાલા. ૧૩ ચંદ્રાવળી નામે ગોપીના મુખ રૂપી ચંદ્રને ચકોરની પેઠે ઈચ્છનાગ.

૧૪ ત્રણ જગોએથી વાંકા વળેલા મુંદર અને મનોહર ઉત્તમ નટ (નૃત્ય કરનાર). ૧૫ હૃદયિકા (હૃદયો)ના હૃદયર. ૧૬ રમણુના હૃદયર. ૧૭ વાં-મળી ધારણુ કરનાર. ૧૮ ધન (મેધ) સમાન શ્યામસ્વરૂપવાળા.

^{૬૮}કૃષ્ણાત્મા ^{૬૯}શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપા, ^{૭૦}શુભા ^{૭૧}અન્ત ^{૭૨}આનંદા. ૯
^{૭૩}પતિતપાવની ^{૭૪}અધમોદ્ધરણી, ^{૭૫}ભવભયહરણી ^{૭૬}અગમ્યા;
^{૭૭}પટરાણી ^{૭૮}ઠકરાણી ^{૭૯}પ્રમદા, ^{૮૦}મહારાણી ^{૮૧}અતિરમ્યા. ૧૦
^{૮૨}નિત્યસુયુગ્મસ્વરૂપણિ ^{૮૩}કૃષ્ણા, ^{૮૪}હરિકીડા ^{૮૫}રતિકૃષ્ણ;
^{૮૬}મંગળરૂપા ^{૮૭}માનવતી ^{૮૮}માનિની, ^{૮૯}પ્રિયપૂરણતૃપ્ણ. ૧૧
^{૯૦}શ્રીગોવિંદસહચારિણી, ^{૯૧}ચપળા ^{૯૨}સુમધ્યમા ^{૯૩}અજ્ઞતા;
^{૯૪}ભાડીરનિવાસિની ^{૯૫}શુભ્રા, ^{૯૬}શ્રીગોપિનાથદયિતા. ૧૨
^{૯૭}નિગમાગમસંતતસેવ્યા, ^{૯૮}ગોપિકામંડલીયુક્તા;
^{૯૯}નંદકુમારપૂજિતા ^{૧૦૦}રાસેશ્વરી, ^{૧૦૧}રસમકળ ^{૧૦૨}સંયુક્તા. ૧૩
^{૧૦૩}લક્ષ્મીકોટિવિલાસિની, ^{૧૦૪}મદાલસા ^{૧૦૫}હરિકેલીધામા;
^{૧૦૬}પરમેશ્વરી ^{૧૦૭}અખિલેશ્વરી, ^{૧૦૮}ઈશ્વરી ^{૧૦૯}સર્વેશ્વરી ^{૧૧૦}શુભનામા. ૧૪

૬૮ કૃષ્ણાત્મા—શ્રીકૃષ્ણના આત્મા રૂપ. ૭૧ અન્ત—નહિ જન્મેલી અથવા
 અન્ત (માયા) રૂપ. ૭૩ પતિત—પતિતને પાવન કરનારી. ૭૪ અધમોદ્ધર-
 ણી—અધમનો ઉદ્ધાર કરનારી. ૭૫ ભવભયહરણી—સંસારના ભયને હરનારી.
 ૭૬ અગમ્ય—જેની ગતિ સમજવામા ન આવે એવી. ૭૭ પ્રમદા—અતિ
 મદવાળી. ૮૧ અતિરમ્યા—રમણિક.

૮૨ નિત્ય—નિરંતર સુંદર યુગ્મ (જોડ) સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણા. ૮૩ હ-
 રિકીડા—હરિની કીડા રૂપ. ૮૪ રતિકૃષ્ણ—કૃષ્ણની રતિ (પ્રીતિ) રૂપ ૮૮
 યપૂરણતૃપ્ણ—પ્રિય (કૃષ્ણ) ની તૃપ્ણ પૂર્ણ કરનાર.

૮૯ શ્રીગોવિંદ—શ્રીગોવિંદની સહચારિણી (મિત્ર). ૯૧ સુમધ્યમા—અ-
 જ્ઞતા સુંદર. ૯૨ અજ્ઞતા—ન જ્ઞતાયલી. ૯૩ ભાડીર—ભાડાર નામના વડમાં
 નિવાસ કરનારી. ૯૪ શુભ્રા—શુભ્ર (ગૌર) કાતિવાળી. ૯૫ શ્રીગોપીનાથદયિતા-
 દયિતા-પ્રિયા.

૯૬ નિગમાગમ—નિગમ (વેદ) + આગમ (શાસ્ત્ર) તેમણે સતત નિ-
 રંતર સેવ્યા (સેવવા યોગ્ય). ૯૮ નંદકુમાર—નંદકુમાર (કૃષ્ણ) પૂજિતા (સન્મા-
 નિત). ૯૯ રાસેશ્વરી—રાસકીડામા ઈશ્વરી (નાયિકા). ૧૦૦ રસમકળસં-
 યુક્તા—મકળ રસસંયુક્ત.

૧૦૧ લક્ષ્મીકોટિ—કોટિ લક્ષ્મી સરખો વિલાસ આપનારી. ૧૦૨ મદા-
 લસા—મદવડે આળસુ ૧૦૩ હરિકેલીધામા—હરિની કેલી (કીડા) નું ધામ. ૧૦૫
 અખિલેશ્વરી—અખિય (સમગ્ર) ની ઈશ્વરી. ૧૦૮ શુભનામા—શુભ નામવાળી.

એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીરાધા, નામદામ મુખ જેને;
શ્રદ્ધા સહ નિત્ય પાઠ કરે, તેા કૃપણ થાય વશ તેને. ૧૫
જુગલ કિશોર સમીપ નિરંતર, નિવાસ તે જન પામે;
દાસ દયાના પ્રાણુવલ્લભ એ વલ્લભ થાય દુઃખ પામે. ૧૬

॥ પુરુષોત્તમઅષ્ટોત્તરશત નામ. ॥

છંદ દુવૈયા:

^૧શ્રીપુરણપુરુષોત્તમ, ^૨શ્રીગોવર્ધનોદ્ધરાણુ ધીર;
^૩શ્રીરાધકારમણુ ^૪શ્રીગોપીજનવલ્લભ બળવીર. ૧
^૬શ્રીમદ્વલ્લભપ્રાણુપતિ, ^૭પ્રાણુશ પ્રાણુધાર;
^૮શ્રીવિઠ્ઠલસર્વસ્વ, ^૯પ્રાણુજીવન ધન નંદકુમાર. ૨
^{૧૧}શ્રીયશોદાત્સંગલાલિત ^{૧૨}શ્રીનવનીત મિત્ર (મિત્ર) ચિત્ત ચોર;
^{૧૪}શ્રીયમુનાંમિતમ, ^{૧૫}શ્રીચંદ્રાવળીમુખ ચંદ્રચક્રોર. ૩
^{૧૬}ત્રિભંગલાલિતમનોહર નટવર, ^{૧૭}હૃષિકેશ્વર ^{૧૮}રસરૂપ;
^{૧૯}રાધેશ્વર ^{૨૦}રમણેશ્વર ^{૨૧}વંશીધર, ^{૨૨}ધનશ્યામસ્વરૂપ. ૪

૧૫ નામદામ—નામ રૂપી માળા. ૧૬ એ વલ્લભ છંદ—રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને વલ્લભ થાય.

૧ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ. ૨ ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડનાર ધીર પુરુષ. ૩ રાધિકાના રમણુ (સ્વામી). ૪ બળવીર (બળસમના ભાઈ). ૫ શ્રીમદ્ વલ્લભાર્યાના પ્રાણુપતિ. ૬ પ્રાણુના ઇશ. ૭ શ્રીવિઠ્ઠલાર્યાના સર્વસ્વ (સમગ્ર-ધન)રૂપ. ૮ નટના કુમાર, તેના પ્રાણુ જીવન અને તેના ધન રૂપ.

૧૧ શ્રીયશોદાના ઉત્સંગ (બેળામાં) લાલિત (લાડ લગવેલા). ૧૨ માખણુના ચોર. ૧૩ ભક્ત જનના ચિત્તના ચોર. ૧૪ યમુનાના અતિ વાદાલા. ૧૫ ચંદ્રાવળી નામે ગોપીના મુખ રૂપી ચંદ્રને ચક્રોરની જેડે ઈન્દ્રનાગ.

૧૬ ત્રણ જગોએથી વાંકા વળેલા મુંદર અને મનોહર ઉત્તમ નટ (નૃત્ય કરનાર). ૧૭ હૃષિકા (ઈન્દ્રિયો)ના હૃશ્વર. ૨૦ રમણુમા ઈશ્વર. ૨૧ વાંસળી ધારણુ કરનાર. ૨૨ ધન (મેધ) સમાન શ્યામસ્વરૂપવાળા.

^{૨૩}કોટિકમનમથસુંદર ^{૨૪}નાગર, ^{૨૫}સકળગુણાકરસ્વામી;

^{૨૬}સદાનંદ ^{૨૭}શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, ^{૨૮}આનંદધન ^{૨૯}અતરયામી. ૫

^{૩૦}સમર્થકર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ હરિસર્પજા;

^{૩૨}અનંતકોટિપ્રજ્ઞાંડભૂપ, ^{૩૩}વિભુ ^{૩૪}નિવૃત્તનંદરસમગ્ન. ૬

^{૩૫}દારિકેશ ^{૩૬}ગોકુળેશ ^{૩૭}મથુરાધિપ ^{૩૮}વૃદાવનચંદ્ર;

^{૩૯}રાધાવર ^{૪૦}ગોપીશ ^{૪૧}ગોપવર ^{૪૨}વૈકુંઠેશ ^{૪૩}મન્મન્દ. ૭

^{૪૪}શ્રીગોવર્ધનનાથજી ^{૪૫}શ્રીજી, ^{૪૬}શ્રીગોવિંદ ^{૪૭}ગોપાળી;

^{૪૮}શ્રીજ્ઞાનભૂપણ ^{૪૯}વરદરાજ, ^{૫૦}વૃન્દાવલ્લ ^{૫૧}કૃતાંતકાળ. ૮

^{૫૨}શ્રીગોકુળઉત્સવ ^{૫૩}શ્રીવલ્લભ, ^{૫૪}શ્રીવિઠ્ઠલ ^{૫૫}ગિરિધારી;

^{૫૬}વાંચકદ્વપતર ^{૫૭}સર્વોત્તમાવલ્લભ ^{૫૮}ગોપવિહારી. ૯

^{૫૯}ધૃણીયમાનસોચન ^{૬૦}મદાલસ, ^{૬૧}બહુકંદર્પાભિરામ;

^{૬૨}સાક્ષાતકલાકેલિમૂરતિ, ^{૬૩}સર્વાધિપ ^{૬૪}સુદરશ્યામ. ૧૦

૨૩ કોટિક મન્મથ (કામદેવ) મરખા સુંદર. ૨૪ ચતુર. ૨૫ સકળ-ગુણની ખાણ ૩૫ એના સ્વામી-(આકર-ખાણ). ૨૬ સદા આનંદ૩૫.

૩૦ કરવાને, ન કરવાને અને સવળાનું અવળું તથા અવળાનું મવળું કરવાને સમર્થ. ૩૧ સર્વજ્ઞ હરિ. ૩૩ સુચરાચર વ્યાપી-મહાન. ૩૪ પોતાના સ્વરૂપના આનંદ ૩૫ી રમમા રૂએવા.

૪૧ ઉત્તમ ગોવાળિયા. ૪૩ મન્મથના ઈન્દ્રિ-સ્વામી. ૪૮ મન્મથના અવ-કાર૩૫. ૪૯ વરદાન આપનારાઓમાં જેઝ. ૫૧ કૃતાંત (કાળ) ના પાણુ કાળ.

૫૨ ગોકુળમા ઉત્સવ ૩૫. ૫૬ વાંચક (ઇચ્છક) એના કટપતર ૩૫-કટપટલ જેમ ઈચ્છેલા રૂળને આપે છે તેમ ઈચ્છેલા પદાર્થને આપનારા. ૫૭ સર્વના આત્મા અને વલ્લભ. ૫૮ ગોપને વિહાર કરાવનારા (રમાડનારા).

૫૯ ધેગયથી આંખોવાળા. ૬૦ મદથી આળસુ. ૬૧ અનેક કામદેવ-જેવા રૂપવાળા ૬૨ કળા અને કેલિ (રમત) ની સાક્ષાત્ (પ્રત્યક્ષ) મૂરતિ (મૂર્તિ).

६५	चृं दारण्यपुरं दारमलु, आलीरनागरीभालु;	
६७	नायकगोपीलोचनतारक, यदुकुणपकंजभालु.	११
६९	कामकलारसशिरोमणि, कोटीकंदर्पलावण्य;	
७१	कोटीदुललितधुतिमन्मथ, मन्मथचूं दारण्य.	१२
७३	वल्लवांगनासक्त राधिकारतिष पट पनभाली;	
७६	यदुकुणचूडामणि पूतनांतक भंकारि भेदनकाली.	१३
८०	वासुदेव रामानुज देवकीनंदन आनंदकारी;	
८३	मौरमुकुट पीताम्बर कुंडल केयूरकैस्तुभधारी.	१४
८४	भालुनाथ भीतम परमेश्वर, पाणमुकंद अनादि;	
८५	उर्ध्वरेत अच्युत श्रीपति, राधाअधराभृतस्वादी.	१५

૬૫ જુદારણના પુરંદર (ઈદ્રિ) રૂપ પ્રભુ. ૬૬ આભીર (આહીર) ની નાગ-
રી (ચતુર સ્ત્રીઓ) ના પ્રાણુ રૂપ. ૬૭ શ્રેષ્ઠ ગોપીઓના નેત્રના તારા રૂપ.
૬૮ યાદવોના કુળ રૂપી પંકજ (કમળ) ને ખીલાવનારા ભાણુ (સૂર્ય) જેવા.

૭૦ કોટિ કામદેવ જેવી (લાવણ્યતા) સુદરતાવાળા. ૭૧ કોટિ ધદ્ધિ (ચંદ્ર) સગાન લલિત (સુદર) ધૃતિ (કાલિ) વાળા મનમથ (કામ) રૂપ. ૭૨ જંદારણ્યમાં કામદેવ જેવા.

૭૩ વક્ષવ (ગોપ) ની અગના (જીઓ) માં સક્ત (આસક્ત-પ્રી-
તિવાળા). ૭૪ વનમાલી (પગમુઠી લાખી, તુલસી અને ધુપ્પથી કરેલી મા-
ળા) ધારણુ કરનારા. ૭૬ યાદવોના કુળમાં માયાના મણિ જેવા. ૭૭ પૂત-
નાના અંતક (કાળ). ૭૮ બક નામે અસુરના અરિ (શત્રુ). ૭૯ કાલીય
નાગનું મર્દન કરનાર.

૯૧ બળરામના નાના ભાઈ. ૯૨ આનંદ કરનારા દેવકીના પુત્ર. ૯૩ મોરની પીછીવાળો મુકુટ, પીછું વસ્ત્ર, કુંડળ, કેયૂર (ખાતુબધ), અને કૌસ્તુભનામે મણિ, એ અલંકારને ધારણ કરનાર.

૮૯ જોણે જીર્ણ (જીએ-મસ્તકે) રેત (વીર્ય) સદા-ધું છે એવા-અર્થા-
ત ઈન્દ્રિયજિત ૯૦ પતન નહિ પામનારા.

^{૧૩} કોટિસૂર્યસમપ્રભ ^{૧૪} અજીત, ^{૧૫} અનંતગુણગંભીર;	
^{૧૬} અનંતસુખદાતા ચિંતામણિ, ^{૧૭} સ્વતંત્ર ^{૧૮} રતિરણુધીર.	૧૬
^{૧૦૦} મહાપુરુષ ^{૧૦૧} મહારાજરાજ, ^{૧૦૨} રાજધિરાજ ^{૧૦૩} રાજેશ;	
^{૧૦૪} આખિયેશ્વર ^{૧૦૫} અદ્ભુત ^{૧૦૬} અથ ભૂ ^{૧૦૭} વ્રજનાયક ^{૧૦૮} રાધેશ.	૧૭
એ ચિંતામણિ અષ્ટોત્તરશત, નામ શ્રીનંદકુમાર;	
કેવળ પુષ્ટ રસાત્મક, પરમાનંદ તણે ભડાર.	૧૮
એ ભાણતા રાધાવદ્ધભ, કરિવદ્ધભવદ્ધભ થાયે;	
તેથી દૂર આગળ નથી બીજુ, દાસ દયો એમ ગાયે.	૧૯

વ્રજભક્તઅષ્ટોત્તરશતનામહીરાવલિ.

છંદ દુવૈયા.

^૧ શ્રીલક્ષ્મીતા ^૨ ચંદ્રભાગા ^૩ ચંપળા, ^૪ ચંદ્રલક્ષ્મી આનંદા;	
^૫ ચિંત્રા ^૬ ચંપકલતા ^૭ ચંદ્રિકા, ^૮ ચંદ્રલક્ષ્મી સુખકંદા.	૧
^૯ ચંતુરા ^{૧૦} ચંદ્રાનના ^{૧૧} ચિત્રવેળા, ^{૧૨} ચંદ્રાવલી ^{૧૩} નંદા;	

૯૩ કોટિક સૂર્ય સમાન પ્રભા (રાતિ) વાળા ૯૫ અનંત ગુણોવાળા અને ગંભીર ૯૭ ચિંતામણિ રૂપ. ૯૯ રતિ રૂપી સંગ્રામમા ધૈર્યવાન.

૧૦૬ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલા. એ ૫૦—એ (ઉપર કહ્યા તે) શ્રીનંદકુમારના અષ્ટોત્તરશત (એકમે ને આડ) નામ ચિંતામણિ જેવાં છે તથા તે પ્રુષ્ઠિમાર્ગવાળાને કેવળ રમાત્મક (રમમય) તથા પરમાનંદનો ભગરહે. કનિયમ—મગરે પકડેલા હાથીના વત્તમ એવા ભગવાન. આગળ નથી—એથી વધારે એટલું દૂર કોઈ છે નહિ.

૪ આનંદ રૂપ એવી ચંદ્રલક્ષ્મી. ૮ સુખકંદ એવી ચંદ્રલક્ષ્મી. ૧૦ ચંદ્ર સમાન આનંદ (સુખ) વાળી. ૧૧ ચિત્ર લખનારી

^{૧૪} વિમલા	^{૧૫} મંગલા	^{૧૬} વિશાખા,	^{૧૭} મંગલિકા	^{૧૮} વિલાસિની	^{૧૯} વૃંદા.	૨
^{૨૦} કૃષ્ણા	^{૨૧} કૃષ્ણાવેશિણી	^{૨૨} કૃષ્ણાવતી,	^{૨૩} કલકંડી	^{૨૪} વામા;		
^{૨૫} કલ્યાણી	^{૨૬} કાવેરી	^{૨૭} કલકંડેરી,	^{૨૮} કુલદેવી	^{૨૯} કમલા	^{૩૦} રથામા.	૩
^{૩૧} કુરંગાક્ષિ	^{૩૨} કમલાક્ષિ	^{૩૩} કામલતા	^{૩૪} કદંબા	^{૩૫} રંગા;		
^{૩૬} કૈતકી	^{૩૭} માલતી	^{૩૮} માધવી	^{૩૯} મુન્ધા,	^{૪૦} મંજુકા	^{૪૧} માનની	^{૪૨} ગંગા. ૪
^{૪૩} માણિક્ય	^{૪૪} કુંડામોદિની	^{૪૫} મૃદુવેણી,	^{૪૬} મનઆતુરી	^{૪૭} હીરા;		
^{૪૮} મધુરેશ્વરી	^{૪૯} મંગલા	^{૫૦} મૈના,	^{૫૧} મનમથમોદા	^{૫૨} ધૌરા.		૫
^{૫૩} મનોહરા	^{૫૪} મલિકા	^{૫૫} મોહિની,	^{૫૬} મનોરમા	^{૫૭} હર્ષાધામા;		
^{૫૮} મધુરા	^{૫૯} મધુઅયની	^{૬૦} રત્નપ્રભા,	^{૬૧} રત્ના	^{૬૨} રૂપા	^{૬૩} રામા.	૬
^{૬૪} રૂપવિલાસિની	^{૬૫} રાતકળા,	^{૬૬} રતિરૂપા	^{૬૭} ગુણાભિરામા;			
^{૬૮} રસલીના	^{૬૯} રસપ્રકાશિકા,	^{૭૦} રસઅયની	^{૭૧} ગુલાબી	^{૭૨} નામા.		૭
^{૭૩} રસતરંગિણી	^{૭૪} રસાત્મિકા,	^{૭૫} રસલક્ષ્મી	^{૭૬} હર્ષા	^{૭૭} શીલા;		

૧૪ નિર્મળ. ૧૫ મંગલા મંગળ ૩૫. ૧૭ મંગલા વિલાસકરનારી. ૨૦ કૃષ્ણામાં આવેશવાળી. ૨૨ મધુર રાગવાળી વામા (સ્ત્રી). ૨૩ કમલા નામની રથામા (સ્ત્રી). ૨૪ કુરંગ (મૃગ) ના નેત્ર સમાન નેત્રવાળી. ૨૫ કમળ સમાન નેત્રવાળી. ૩૦ ગંગા નામની માનિની.

૩૬ મણિ અને કુંડળવડે આમોદિની (હર્ષ પામનારી). ૪૦ કામળ ચોટલાવાળી. ૪૧ મનમાં આતુર એવી હીરા. ૪૨ મીઠી દૃષ્ટિવાળી મંગલા. ૪૪ કામદેવના આનંદવાળી ધીર નામની સ્ત્રી.

૪૫ મનને હરણ કરે એવી મલિકા. ૪૬ મનને રમણ કરનાર અને હર્ષા ધામા (સુદર રૂપવાળી) મોહિની. ૪૭ મીઠી ૪૮ મીઠા ગમનવાળી-મનોહર આલવાળી. ૪૯ રત્ન સરખી કાંતિવાળી. ૫૧ રૂપા નામની રામા (સ્ત્રી).

૫૨ રૂપના વિલાસવાળી. ૫૩ રતિ સરખા રૂપવાળી અને ગુણમાં અભિરામા (સુદર). ૫૪ રસમાં લીન યચેલી-ગળી ગચેલી રસપ્રકાશિકા નામે સ્ત્રી. ૫૫ રસના અયન (ગમન) રૂપ ગુલાબી નામે સ્ત્રી.

૫૬ રસના તરંગ રૂપ. ૫૭ રસ રૂપ. ૫૮ રસવડે કલ્યાણકારી. ૬૦ શીલ ગુણવાળી.

૬૧ રસાલિકા સુરસેની સૌરભા, શુભા સરોવરી લીલા. ૮
 ૬૬ સુવાસિની સુદરી સુચરિતા, શુભાનના સતીરૂપા;
 ૬૯ સુમદિરા રાગિકલા સુનદા, સુગધરા સુચ્છનુપા. ૯
 ૭૩ સાનન્તુહી ઇશ્વરી હૃદયેખા, ગુણચૂડાકરિણી;
 ૭૭ હસા હારવદનીછળી સિધુ, વૃજવિલાસિની હરિણી. ૧૦
 ૮૦ પ્રેમદા પ્રેમ પ્રેમભજરી, પ્રિયા પ્રગભા પ્રેમા,
 ૮૫ કિશારી કનકમળાવતાં વનદેવી દુર્ગા દેમા. ૧૧
 ૧૦૦ તનમત્સ્યા તલકરણી પ્રાણી, પરજા બહુલાશ્વની બાલા,
 ૧૦૫ નીલા નાગવેલિકા નાગરી, લક્ષ્મણી શિવા રંગાલા. ૧૨
 ૧૦૮ ચચલાક્ષિ ચત્યકલા, સુગધરેગા ચપલાનયની,
 ૧૦૯ સુમધ્યમા વલ્લભા પ્રિયતમા, પદ્માવતી સુખચયની. ૧૩
 એ અષ્ટોત્તરગત શ્રીગોપીજનના, નિમજા નામ,
 સર્વ પાપ સતાપ હરણુ, મનવાચિત પ્રાણકામ. ૧૪
 ગાતા સુણુતા શ્રીગોપીજન, વલ્લભ દર્શન આપે;
 દારા દયાના પ્રાણુજવન, નિજ દાસી કનીને આપે. ૧૫

પરચુરણ શ્લોક-

સાધન ધર્મ સરવે ધર્મો ને રહિત,
અત્યંત તરુણી દ્રવ્યાદિક પ્રીતિ લેને;
મૂઝે નહિ વિકળ ધી વિધિ શું નિષેધ,
ભવસિંધુ પોત તેને પણ કૃપણનામ. ૧

નિગમ સકળ ગ્રાન્થ સાર એ છે,
ઝુહુર ઝુહુર વિચારો (જ) વ્યામ લાખ્યું;
ચરણકમળ [નિત્ય] ચિત્ત લેનું—
મધુપ ઇવ લુપ્થ તેજ ભક્તરાજ. ૨

સદાશ્રીજ સેવા, અહરનિરા ગાવા ગુણહરિ,
કથા રાધાસ્વામી, શ્રવાણ કરવી સત મુખધો;
મદુરપાસકિત, રસિક જન-મગેજ વસવુ,
હરીને દુસ્સંગીયકો, સતત શિશા સુજનને. ૩

માગ્યું આપિયે નાથ ! એ મને,
મેમ લક્ષણભક્તિ સુદઢા;
સંગ સાધુનો, ધર્મમાં મતિ,
સ્મરણ ભજનનું, વ્યસન આપનું. ૪

૧ વસંતતિલકા વૃત્ત. જે પુરુષો સર્વે સાધન અને ધર્મયકી રહિત છે, જેને તરુણી અને દ્રવ્યાદિકની અત્યંત પ્રીતિ છે, જે વિકળ ધી (વિકળ બુદ્ધિ-વાળો અથવા બુદ્ધિહીન)ને વિધિ શું અને નિષેધ શું તે સ્મરવું નથી, તેને પણ મનરૂપી શિંધુ તરવાને કૃષ્ણ નામ રૂપી પોત (નાવ) છે. ૩૫૬.

૨ યુષ્પિતાયા. નિગમ—વેદ. ઝુહુર ઝુહુર (ઝુહુમુંહું—ચારંવાર). વ્યાસ—વ્યાસે. ચરણ ધૃમ—જેનું ચિત્ત હરિના ચરણકમળમાં મધુપ ઇવ (મમ-રા)ની પેઠે લુપ્થ (લોભાયતું) છે, તેજ ભક્તરાજ બાળવો.

૩ શિખરિણી સેવા—(કરવી). અહરનિરા (રાત દિવસ). શુભ હરિ—હરિના શુભ. રાધાસ્વામી—રાધાસ્વામી (કૃષ્ણ)ની પ્રભુપાસકિત—પ્રભુના રૂપમાં આસકિત—(રાખવી). સતત—નિરંતર ૪ ડાગદાટત. રમણ—સ્મરણ.

શત્રુ મિત્ર, વિષ પથ્ય, વળી અધર્મ સુધરમ થાય,
અવળુ તે સવળુ કરે, જો મસત્ર મજરાય

૭

દૃષ્ટાંત.

છંદ્ર, ભીમ, પાર્થ, ચંદ્રહાસ

નિજજન ગદાણુ વણુ કહ્યો, સદા કરે હરિ તેમ,

દૃષ્ટાંત- અખડ ગાફલ નેત્રને, પતક બચાવે જેમ

૪

૩ જો મજરાય પ્રસાદ હોય તો શત્રુને મિત્ર કરે જેમ જ્ઞાસુર એ
છંદ્રનો શત્રુ હતો તેથી છંદ્રનો નાશ કરવા માટે આરબેના યમમા 'છંદ્રશત્રુ-
નો નાશ કર' એ અર્થના મંત્રથી આપુતિ આપતા, છંદ્ર રૂપ શત્રુનો નાશ
થવાને બદલે ઇશ્વરેચ્છાથી છંદ્રના શત્રુનો નાશ થવા રૂપ ફળ થયું અને તેથી
જે મંત્ર છંદ્રને શત્રુરૂપે પ્રાપ્ત થવાના હેતુથી જુને યોગ્યો હતો તે મંત્ર તેને
મિત્ર રૂપે પ્રાપ્ત થયો એ હરિની ઈચ્છા છે હરિ વિનં પથ્ય કરેછે, તેનું
દૃષ્ટાંત ભીમ છે કૌરવોએ ભીમને વિનં બળગાડીને ગંગામાં નાખી દીધો હતો
પણ સાથી તે પાતાળમાં ગયો અને નાગ લોહની કૃપાથી તેને વિનં બાંધ કરી
શક્યું નહિ એળુજ નહિ પણ અમૃત પાનથી તેને દશદંતર હાથીનું બળ
પ્રાપ્ત થયું ! એ પ્રમાણે વિનં પથ્ય (શત્રુ) આ નું સમજનું હરિકૃપાથી
અધર્મ તે સુધર્મ થઈ જાય છે દૃષ્ટાંત-અર્જુન ભારતીય યુદ્ધની શરૂઆતમાં
કુટુબ વધ કરના રૂપ કર્મને અધર્મ માની અર્જુન યુદ્ધ કરનાની ના પાડી બેઠો
હતો તો દક્ષિણધર્મ રૂપ કર્ત્ત્વ કર્મ સમજાવીને કૃષ્ણે સુધર્મ દર્શાવી તેની
યુદ્ધમાં પ્રેરણા કરી એ વાત ભગવદ્ ગીતામાં પ્રગિહ છે હરિ અવળુ તે સ
વળુ કરેછે, તેનું દૃષ્ટાંત-ચંદ્રહાસ છે ચંદ્રહાસનું વિનંથી મળણ થવારૂપ અન-
ળુ કાર્ય બનવાનું હતું તેનું તેને કન્યા પ્રાપ્ત થવા રૂપ સવળુ કાર્ય થઈ ગયું !

૪ અખડ ગાફલ-નિરતર અસાધ્ય પતક—નિમેષોન્મેષ આખમાં
પડતા જતું આદિ થી તેનો બચાવ પતક જેમ વગર કહેજ કરી રહે, તેમ
હરિ પણ પોતાના ભક્તનું વગર કંઈ રક્ષણ કરેછે

પ્રપચના ક્લેશ સમસ્ત ટાળો,
 કૃપાકટાક્ષે મુજ સામુ ભાળો,
 કૃપાનિધે ! કૃપણ ! હુ છુ તમારો,
 તમો વિના ઠાર કૌં છે ન મારો

૫

દૃષ્ટાંતિક દોહરા.

હરિ રક્ષક તો ભય ન કંપહુ, જઈ જ ગલમા બેશ,
 હરિ કોપ્યે નહિ ઉગરે, મત પાતાળે પેશ

૧

દૃષ્ટાંત.

અદ્રહામ તથા જયદ્રથ

રાણે સહસ્ર બુજપતિ, દણે શુ બે બુજવાળ;
 તેજ પુરૂષ મારે તદા, કોઈ નહિ રખવાળ.

૨

દૃષ્ટાંત.

મંદાદ તથા હિરણ્યકશિપુ

૫ ઉપજાતિ પ્રપચ—મનાગ કૃપા-ટાક્ષે કૃપાપુન્ન વાકી દટિથી,
 ઠાર—શામ ગ્યો—કતા—કેલ જગોએ

૧ હરિ જેનુ રખણ કરેછે તેો ઝાઈનો બચ નથી, તેનુ હુદાહરણ અદ્ર-
 હામનુ છે અદ્રહામને ઉમાગના માગે દરિએ વિદ કૃપીતો વિચા કની, એ માત
 પ્રસિદ્ધ છે તેમજ દરિ એપે તે ને હુમરે નહિ તેનુ દૃષ્ટાંત જયદ્રથનુ છે જ-
 યદ્રથને મૂર્ખા પેના ગા સાલી અર્જુનો પ્રતિજ્ઞા મ્ની તેથી તે મ્ની ગરેતા
 હાથીના પેમા મતાડ બેરો હતો તેથી ન જગ્યાથી અને મૂર્ખારત યયો જાણી
 અર્જુન જાત મરેતા હતો તેથી નિમય યજ જયદ્રથ ત્યા આગે પથુ એટના
 મા મુદ પ્રમળ જાણવાથી અર્જુને જયદ્રથો માર્યો આ પ્રમાણે તેને મરાના-
 નુ ધાન્ય હરિ (કૃષ્ણ) કતા એ વાત ભાગતમા પ્રસિદ્ધ છે

૨ સહસ્ર બુજપતિ—જનાગ હાથના ધખી (હથિય) બે બુજવાળ—બે
 હાથનાગો (મનુષ્ય) દિ જેને ગ્હે છે તેને મીન્ને કાઈ મારી મમ્નો નથી,
 તેનુ દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે પ્રખ્યાતે મારસી તેના રિતાએ અનેક મુખિઓ ક
 રી પણ તે દરિદ્રપાની શુભો નથી એ પ્રસિદ્ધ છે દિ જગ્યારે મારે છે ત્યારે
 મહ ગ્થણ કી નામનુ નથી, તેનુ દૃષ્ટાંત હિરણ્યકશિપુ છે ત્રિગિદરે તેને
 દરિએ માર્યો ત્યારે તેના પશના મગવાન અમુગેનું પથુ કાઈ ચાલુ નહિ, એ
 વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે

શત્રુ મિત્ર, વિષ પથ્ય, વળી અધર્મ સુધરમ થાય;
અવળુ તે સવળું કરે, જે પ્રસન્ન મનરાય.

૭

દર્શાંત.

ઈંદ્ર, ભીમ, પાર્ય, ચંદ્રહાસ.

નિજજન રક્ષણ વાણ કલ્પે, સદા કરે હરિ તેમ;

દર્શાન- અખંડ ગાફલ નેત્રને, પલક બચાવે જેમ.

૪

૩ જે મનરાય પ્રસન્ન હોય તો શત્રુને મિત્ર કરે. જેમ વૃત્રાસુર એ ઈંદ્રનો શત્રુ હતો. તેથી ઈંદ્રનો નાશ કરવા માટે આરબેલા યમમાં 'ઈંદ્રશત્રુ-નો નાશ કર' એ અર્થના મંત્રથી આહુતિ આપતાં, ઈંદ્ર રૂપ શત્રુનો નાશ થવાને બદલે ઇશ્વરેઆથી ઈંદ્રના શત્રુનો નાશ થવા રૂપ ફળ થયું. અને તેથી જે મંત્ર ઈંદ્રને શત્રુરૂપે પ્રાપ્ત થવાના હેતુથી વૃત્રે યોજ્યો હતો તે મંત્ર તેને મિત્ર રૂપે પ્રાપ્ત થયો, એ હરિની ઈચ્છાજ છે. હરિ વિષને પથ્ય કરેછે, તેનું દર્શાંત ભીમ છે. કૌરવોએ ભીમને વિષ ખવડાવીને ગંગામાં નાખી દીધો હતો પણ ત્યાંથી તે પાતાળમાં ગયો અને નાગ લોકની કૃપાથી તેને વિષ બાધ કરી શક્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ અમૃત પાનથી તેને દશહજાર હાથીનું બળ પ્રાપ્ત થયું! એ પ્રમાણે વિષ પ'થ (કાવતું) આપ્યું સમજવું. હરિકૃપાથી અધર્મ તે સુધર્મ થઈ જાયછે, દર્શાંત-અર્જુન. ભારતીય યુદ્ધની શરૂઆતમાં દ્રુપદ વધ કરવા રૂપ કર્મને અધર્મ માની અર્જુન યુદ્ધ કરવાની ના પાડી બેઠો હતો તેને ક્ષત્રિયધર્મ રૂપ કર્તવ્ય કર્મ સમજાવીને કૃષ્ણે સુધર્મ દરાવી તેની યુદ્ધમાં પ્રેરણા કરી એ વાત ભગવદ્ગીતામાં પ્રસિદ્ધ છે. હરિ અવળું તે સવળું કરેછે; તેનું દર્શાંત-ચંદ્રહાસ છે. ચંદ્રહાસનું વિષથી મરણ થવારૂપ અવળું કાર્ય બનવાનું હતું તેનું તેને કન્યા પ્રાપ્ત થવા રૂપ સવળું કાર્ય થઈ ગયું !

૪ અખંડ ગાફલ-નિરંતર અસાવધ. પલક-નિમેષોન્મેષ. આંખમાં પડતા જતું આદિકથી તેનો અસાવધ પલક જેમ વગર કલેજ કરી રહે, તેમ હરિ પણ પોતાના ભક્તનું વગર કંઈ રક્ષણ કરેછે.

કૂટકાવ્યાદિના નમુના-

સમસ્યા.

છપ્પો.

દધિ નવનીત મુખ લેપ, નહિ મંજરાજ દુહારો,
 ત્રિનેત્ર શિવ નહિ શીશ, દૂલ સુર રખે વિચારો;
 કટિમેખલા બટુક ગણ-પતિ નહિ કર મોદક પણ,
 અરણોદય મગજ ધ્વનિ, કરે ભક્તિ નહિ પ્રાક્ષણ;
 તે નર ટળો નપુંસક નારો થઈ, ધાડ શહસ્થન ધામ છે,
 શ્રીકૃષ્ણ દયામણુના શ્વશુર, તેને નામે નામ છે.

૧

૧ વસોણાની સ્વર્ઠ અથવા સ્વીના સગધમાં કલ્પના કરીને દયારામ સમસ્યા ઉત્પન્ન કરેછે. દધિ ઇં—તેના મુખ ઉપર દધિ (દહીં) અને નવનીત (માખણ)નો લેપ છે પણ તે મંજરાજ (નદ)નો દુહારો (ધ્યારો—પુત્ર) નથી. (દધિ અને માખણ ચોરી ખાતાં બાળમુકુંદને મોંઢે તેનો લેપ થતો હતો એ પ્રસિદ્ધ છે). સ્વીના ઉપર ત્રણ છિદ્ર હોય છે તે ઉપર કલ્પના કરે છે: ત્રિનેત્ર ઇં—તેના શીશ ઉપર ત્રણ નેત્ર છે પણ તે શિવ નથી. (ગિવને ત્રણ નેત્ર છે એ પ્રસિદ્ધ છે). સ્વીના નીચલા ભાગને દૂલ કહે છે તે વિશે કહે છે: દૂલ ઇં—તેને દૂલ છે પણ તે સુર (દેવપુત્ર—પારિજાતક) રખે વિચારતા. (પારિજાતકની પણ ચાર પાંખડીઓ અને એક દારો હોવાથી સ્વી સાથે આકૃતિ મળતી આવેછે તે પ્રસિદ્ધ છે). તેનાં નેત્રાં વિશે કલ્પેછે. કટિ ઇં—તેની કટિ ઉપર મેખલા છે પણ તે બટુક (બાળ આલસારી) નથી. (ઉપવીત વખતે બાળકને મુંજની મેખલા બાધેછે એ પ્રસિદ્ધ છે). વસોણાના વાંસનું મુખ ગોળી ઉપર આડે છે ત્યાં આગળ એક લાડવા જેવું ગોળ લાડકું હોય છે તે ઉપર કલ્પના કરે છે. ગણપતિ ઇં—કરમાં મોદક (લાડુ) છે પણ તે ગણપતિ નથી. (ગણપતિના હાથમાં લાડુ હોય છે એ પ્રસિદ્ધ છે). અરણોદય (પો દ્રાવતાં) વસોણા વસોવનાં તેનો અવાજ મબજાય છે તે ઉપર કલ્પના: અરણોદય ઇં—અરણોદયમાં તેનો મગજધ્વનિ થાય છે, પણ તે સાંભળીને આજ્ઞા ભક્તિ કરે છે એમ ન સમજવું. (આજ્ઞા મવારમાં વેદ પાડ કહેછે એ પ્રસિદ્ધ છે). તે નર ઇં—વસોણાનો વાંસ નરન્નતિ છે, તેનું વસોણું એ નપુંસક છે, અને એ વસોણાની સ્વી, માટે તે નપુંસકની નારી છે. એ સધળી ધાડ (ધમાધમી) શહ-

કુંડળિયા.

જુઓ આજની છોકરી, જણી બેઠી જગરાય,
 તેની કથની સાંભળે, માસ બકારિ થાય;
 માસ બકારિ થાય, સદા જે માનો માટો,
 વિષ દે તેસો બાળક, ગાથા અમૃત વાટી;
 પર હરિહર આ દયા, મૂઝ્ય હરિવાત લાજની,
 પરનારીમાં પ્રીત રાખ્ય જે વખત આજની.

૨

રૂપને ધામે છે. (ત્યાગીએને ત્યાં કે દ્રવ્યહીણને ત્યાં એમાંનું કાંઈ હેતુ ન-
 થી). આપણું કલ્પા પછી પ્રસ્તુત સમસ્યાના વિષયના નામનો પણ ઈસારો કરે
 કે કે, શ્રીકૃષ્ણ ઇન્—દ્વારામના-પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણના ચરુરં (સરાસ-સર્ગ)ને નામે
 ામ છે. અર્ધાત્ સર્વનું નામ જેમ રવિ છે તેમ તેનું નામ પણ પરોણાની
 થી છે.

૨ આ કુંડળિયાનો અર્થ ઉપરથી જોતાં અસંખ્ય અને વિપરીત લાગે છે
 તે એનો અર્થ જેમ સંખ્ય અને અવિપરીત થાય તેમ કરવો જોઈએ;
 મઠે સંકલિઓની વાણી સારા અર્થનોજ જોષ કરનારી હોય છે. માટે તેવો
 ાર્થ આ રીતે થઈ શકે છે: જુઓ ઈન્—આજ (અજ-અજાનો પુત્ર—
 ાયંભુવગન)ની છોકરી દેવહૃતિ જગરાય (કપિસદેવજી ભગવાન)ને જણી
 રી (જન્મ આપી બેઠી). તેની (તે કપિસદેવની) કથની—સાંખ્ય યોગ
 ક્ષિત રૂપ (કપિસદેવહૃતિને સાંખ્ય અને યોગ બક્ષિત કરવાનું ભાગવતમાં પ્ર-
 1૬ છે) જે સાંખ્યે તેને બકારિ (બક નામે દૈત્યા અરિ-નાશ કરનારા
 યુ ભગવાન) પ્રાપ્ત થાય. તે ભગવાન સદા માનો (લક્ષ્મીનો) માટી
 રવામી) છે. તે બાળક (બાળકૃષ્ણ ભગવાન), જે વિષ (જગ) દે (આપે છે)

છપો

વિધધર વેરી આપ, આપનો વિધધર વેરી,
 વળી વિધધરસુતતાત, મિત્રસુતકેરી કે'રી;
 નામ કહુ છુ મગટ, નિકટપ ચતુર યો ચેતી,
 જે ઘરમાથી જાય, થાય તે ઘરની કુજેતી;
 જેને ખેડ પુત્ર બનિષ્ટ બહુ, રામ કૃષ્ણના દાસ છે;
 સૌ સમજે રો'લુ કે' દયો, સહુના ઘટમા વાસ છે.

૩

૩ આ પીછ સમસ્યાનો ઉત્તર 'નાયુ' છે નિપ (જળ)ને ધર (ધારણ કરનાર)-મેધનો આપ (પોતે-નાયુ) વેરી છે (કેમકે વ દળાને વિખેરી નાખે છે) અને આપનો (વાયુનો) નિધધર (સર્પ) વેરી છે (કેમકે સર્પ પાનનુ બક્ષણ કરે છે એમ કાવ્યાદિકમા પ્રસિદ્ધ છે) વળી તે નાયુ, નિધધર (મહાદેવ)ના સુત હનુમાનનો તાત (પિતા) છે શિવના વીર્યને જૂગળીમા લઈનારે કર્ણુદ્વારા અ જનીને નિમે આરોપવાથી હનુમાન જન્મ્યો છે તથા તેમ છતાં પણ તે કોઈપણ રાજોગથી નાયુનો પણ પુત્ર છે એ સમાચારાદિકમા પ્રસિદ્ધ છે) વળી તે પોતાના મિત્ર (અગ્નિ) ના સુતકેરી-દીરાનો (દીવો અગ્નિથી થાય છે માટે તેને અગ્નિનો સુત ગણ્યો છે) કે'રી-તેના ઉપર કેદર વર્તાવનારા-તેનો નાશ કરનારો છે આ પ્રમાણે પરાક્ષરીતે વાયુને ઓગળાવ્યા પછી તેનું નામ પ્રગ કરીને કહે છે નિકટપ ૬૦-હે ચતુર વિદ્ય (કલ્પના)ને તમે ચેતી યો ('નિકલ્પ શબ્દનો પર્યાય 'વા' -અથવા છે માટે તે રીતે અર્થ કરતા), હે ચતુર તમે ચેતી યો કે એનું નામ વિકલ્પ (વા) એવું પ્રગ છે જે ઘરમાથી (દેહ રૂપી ઘરમાથી) તે (વા) જન તે ઘરની કુજેતી થાય -મૃત્યુ પામે જેને ખેડ બુ બનિષ્ટ પુત્ર (હનુમાન અને બીમ) છે અને તે અનુક્રમે રામ તથા કૃષ્ણના દાસ છે દયો કહે છે કે તેનો (વાનો) સહુના ઘટમા (દેહમા) વાસ છે

છપો

વિધધર વેરી આપ, આપનો વિધધર વેરી,
 વળી વિધધરસુતતાત, મિત્રસુતકેરો કે'રી;
 નામ કહું છું મગટ, વિકલ્પ ચતુર હ્યો ચેતી,
 જે ઘરમાંથી જાય, થાય તે ઘરની કુજેતી;
 જેને બેઠુ પુત્ર બલિષ્ઠ બહુ, રામ કૃષ્ણના દાસ છે;
 સૌ સમજે સે'લુ કે' હ્યો, સહુના ઘટમાં વાસ છે.

૩

૩ આ ખીજી રામસ્થાનો ઉત્તર 'વાયુ' છે. વિધ (જળ)ને ધર (ધારણ કરનાર)-મેધનો આપ (પોતે-વાયુ) વેરી છે (કેમકે વાદળોને વિખેરી નાખે છે). અને આપનો (વાયુનો) વિધધર (સર્પ) વેરી છે (કેમકે સર્પ પચનનું ભક્ષણ કરે છે એમ કાવ્યોદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે). વળી તે વાયુ, વિધધર (મહાદેવ)ના સુત હનુમાનનો તાત (પિતા) છે. શિવના વીર્યને જૂગળીમાં લેધનારે કર્ણુદ્વારા અંજનીને વિષે આરોપવાથી હનુમાન જન્મ્યો છે તથા તેમ છતાં પણ તે કાષ્ઠખીન રાંજનેગથી વાયુનો પણ પુત્ર છે એ રામાયણાદિમાં પ્રસિદ્ધ છે). વળી તે પોતાના મિત્ર (અગ્નિ) ના સુતકેરો-દીવાનો (દીવો' અગ્નિથી થાય છે માટે તેને અગ્નિનો સુત ગણ્યો છે) કે'રી-તેના ઉપર કહેર વર્તાવનારો-તેનો નાશ કરનારો છે. આ પ્રમાણે પરાક્ષરીને વાયુને ઝાળખાવ્યા પછી તેનું નામ પ્રગટ કરીને કહે છે: વિકલ્પ છું-હું ચતુર વિકલ્પ (કલ્પના)ને તમે ચેતી હ્યો. ('વિકલ્પ' શબ્દનો પર્યાય 'વા' -અથવા છે માટે તે રીતે અર્થ કરતાં), હું ચતુર તમે ચેતી હ્યો કે એનું નામ વિકલ્પ (વા) એવું પ્રગટ છે. જે ઘરમાંથી (દેહ રૂપી ઘરમાંથી) તે (વા) જાય તે ઘરની કુજેતી થાય -મૃત્યુ પામે. જેને બેઠુ બહુ બલિષ્ઠ પુત્ર (હનુમાન અને ભીમ) છે અને તે અનુક્રમે રામ તથા કૃષ્ણના દાસ છે. હ્યો કહે છે કે તેનો (વાનો) સહુના ઘટમાં (દેહમાં) વાસ છે.

